

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LXIII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор
*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејировић,
др Слободан Реметић*

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2016

ДРАГОМИР КОЗОМАРА

ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ СРПСКИХ
ПОСАВСКИХ ГОВОРА ИЗМЕЂУ ВРБАСА И УКРИНЕ

Овај рад је дјелимично измијењена и незнатно скраћена верзија докторске дисертације *Српски посавски говори између Врбаса и Укрине (фонетске и морфолошке особине)*, одбрањене 5. септембра 2013. године на Филолошком факултету у Бањалуци пред комисијом у саставу: проф. др Биљана Бабић, проф. др Срето Танасић и проф. др Милан Драгичевић.

Члановима комисије овим путем искрено захваљујем.

Посебну захвалност дугујем проф. др Милану Драгичевићу, под чијим сам менторством завршио све академске радове.

Срдачно захваљујем и проф. др Слободану Реметићу, који ми је био један од рецензената овог рада и члан комисије за одбрану магистарског рада.

Најтоплије захваљујем и проф. др Николи Рамићу, који ми је корисним сугестијама помогао у коначној припреми рада за штампање.

На крају, захвалност дугујем породици, пријатељима, радним колегама и свима који су на било какав начин помогли да овај рад угледа свјетло дана.

САДРЖАЈ

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И УПОТРЕБЉАВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	584	[6]

I. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

А) ОПШТА ГЕОГРАФСКА ОБИЉЕЖЈА ПОСАВИНЕ НА ПРОСТОРУ ИЗМЕЂУ ВРБАСА И УКРИНЕ	590	[12]
Географске карте истраживаног подручја	592	[14]
Б) ИЗ ИСТОРИЈЕ ПОСАВИНЕ	594	[16]
В) О НАСЕЉИМА И СТАНОВНИШТВУ	600	[22]
Г) О ДОСАДАШЊИМ ИСТРАЖИВАЊИМА И ОВОМ РАДУ	601	[23]
Списак пунктова обухваћених истраживањем и скраћенице којима су означавани	604	[26]

II. ФОНЕТИКА

A. ВОКАЛИЗАМ	605	[27]
ВОКАЛ <i>A</i>	610	[32]
ВОКАЛ <i>E</i>	616	[38]
ВОКАЛ <i>И</i>	617	[39]
ВОКАЛ <i>О</i>	622	[44]
ВОКАЛ <i>У</i>	624	[46]
СУПСТИТУЕНТИ НЕКАДАШЊЕГ ВОКАЛА <i>Ћ</i>	625	[47]
Рефлекси дугог <i>jaīa</i>	625	[47]
Рефлекси кратког <i>jaīa</i>	628	[50]
Екавски рефлекси <i>jaīa</i>	629	[51]

Икавски рефлекси <i>jaīa</i>	630	[52]
Рефлекси секундарног <i>jaīa</i>	631	[53]
ВОКАЛСКЕ СКУПИНЕ	632	[54]
ПОКРЕТНИ ВОКАЛИ	635	[57]
ЈОШ НЕКЕ НАПОМЕНЕ О ВОКАЛИЗМУ	636	[58]
Б. КОНСОНАНТИЗАМ	637	[59]
ФРИКАТИВ <i>Х</i>	637	[59]
ФРИКАТИВ <i>Ф</i>	639	[61]
СОНАНТ <i>Ј</i>	641	[63]
ОСТАЛИ СУГЛАСНИЦИ	642	[64]
ЈОШ НЕКЕ ПОЈЕДИНОСТИ ИЗ КОНСОНАНТСКОГ		
СИСТЕМА	645	[67]
Сугласничке замјене	645	[67]
Секундарни сугласници	646	[68]
СУДБИНА СУГЛАСНИЧКИХ СКУПИНА	646	[68]
ЈОТОВАЊА	652	[74]
СУГЛАСНИЧКЕ СКУПИНЕ <i>ШТ/ШЋ, ЖД/ЖЂ</i>	654	[76]
МЕТАТЕЗА	655	[77]
ХАПЛОЛОГИЈА И СРОДНЕ ПОЈАВЕ	656	[78]
ОСТАЛЕ НАПОМЕНЕ О КОНСОНАНТИЗМУ	657	[79]
III. АКЦЕНТИ		
А. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О АКЦЕНТИМА	658	[80]
Б. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНАТА НА ПРОКЛИТИКЕ	663	[85]
В. АКЦЕНАТ ДЕКЛИНАЦИОНИХ ВРСТА РИЈЕЧИ	666	[88]
ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА	666	[88]
Локатив једине	666	[88]
Номинатив множине	667	[89]
Генитив множине	668	[90]

Датив – инструментал – локатив множине	668	[90]
Остале напомене о акценту именица мушког рода	668	[90]
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА	669	[91]
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА	670	[92]
<i>a</i> -основе	670	[92]
Именице женског рода на сугласник	671	[93]
ЗАМЈЕНИЦЕ	672	[94]
Именичке замјенице	672	[94]
Придјевске замјенице	672	[94]
ПРИДЈЕВИ	674	[96]
БРОЈЕВИ	675	[97]
Г. АКЦЕНАТ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА	676	[98]
ИНФИНИТИВ	676	[98]
ПРЕЗЕНТ	678	[100]
АОРИСТ	679	[101]
ГЛАГОЛСКИ ПРИДЈЕВИ	680	[102]

IV. МОРФОЛОГИЈА

А. ДЕКЛИНАЦИЈА	681	[103]
ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА	681	[103]
Вокатив једине	681	[103]
Инструментал једине	682	[104]
Употреба форманата <i>-ов/-ев-</i>	683	[105]
Генитив множине	683	[105]
Датив – инструментал – локатив множине	684	[106]
Појединачне напомене	684	[106]
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА	685	[107]
Инструментал једине	685	[107]
Датив – инструментал – локатив множине	686	[108]
Појединачне напомене	686	[108]
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА <i>-а</i>	687	[109]

Вокатив једнине	687	[109]
Датив – локатив једнине	687	[109]
Генитив множине	687	[109]
Датив – инструментал – локатив множине	688	[110]
Појединачне напомене	688	[110]
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК	688	[110]
ЗАМЈЕНИЦЕ	689	[111]
Именичке замјенице	689	[111]
Придјевске замјенице	690	[112]
ПРИДЈЕВИ	691	[113]
БРОЈЕВИ	693	[115]
Б. КОНЈУГАЦИЈА	693	[115]
ПРОСТИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	693	[115]
Инфинитив	693	[115]
Презент	694	[116]
Имперфект	694	[116]
Аорист	694	[116]
Императив	695	[117]
Глаголски придјеви	695	[117]
Глаголски прилози	696	[118]
СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	696	[118]
Перфект	696	[118]
Плуквамперфект	697	[119]
Футур	697	[119]
Потенцијал	697	[119]
ПОЈЕДИНИ ГЛАГОЛИ И ГРУПЕ ГЛАГОЛА	697	[119]
ПРИЛОЗИ	699	[121]
V. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ	701	[123]
VI. ТЕКСТОВИ	706	[128]
Summary	730	[152]
Карте појединих изоглоса	731	[153]

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И УПОТРЕБЉАВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Баотић 1983: J. Baotić, *Ikavskošćakavski govori u okolini Dervente*, BHDZb IV, Сарајево, 7–208.
- Белић 1999: А. Белић, *Историја српског језика* (Фонетика, Речи са деклинацијом, Речи са конјугацијом), *Изабрана дела Александра Белића*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Бошковић 2000: Р. Бошковић, *Основи ујоредне грамаџике словенских језика* (Фонетика, Морфологија, Грађење речи), Трешник, Београд.
- БХДЗб/ВНДЗб: Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник.
- БХДЗб 1985: *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне*, обрадили Д. Вујичић, Д. Брозовић, А. Пецо и Ј. Баотић, БХДЗб V, Сарајево, 7–379.
- Брозовић 1966: D. Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, HDZb, knj. 2, Zagreb, 119–208.
- Војна енциклопедија 1974: *Војна енциклопедија*, књига VII, 2. издање, Војноиздавачки завод ВГ.
- Вук 1977: Вук Стефановић Карацић, *Српски рјечник*, Нолит, Београд.
- Вуковић 1938/39: Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1–113.
- Вуковић 1940: Ј. Вуковић, *Акцентни говор Пиве и Дробњака*, СДЗб X, Београд, 187–417.
- Вуковић 1963: Ј. Vuković, *Bosanski i hercegovački ijekavski govorni tipovi*, GZM XVII, 17–28.
- Вуковић 1974: Dr J. Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika, I dio* (Uvod i fonetika), Beograd.
- ГЗМ: Гласник Земалског музеја у Сарајеву.
- Далмација 1997: С. Далмација, *Ијекавски говори Пошкозарја*, Бањалука, 1–264.
- Далмација 2004: С. Далмација, *Рјечник говора Пошкозарја*, Бања Лука, 1–362 + карта.
- Даничић 1925: Ђ. Даничић, *Српски акценџи*, Београд–Земун.
- Дешић 1976: М. Дешић, *Зајаднобосански ијекавски говори*, СДЗб XXI, Београд, 1–316 + карте.
- Драгичевић 1980: М. Драгичевић, *Рефлекси јаџа у данашњим личким говорима*, СДЗб XXVI, Београд, 147–233.
- Драгичевић 1986: М. Драгичевић, *Говор личких јекаваца*, СДЗб XXXII, Београд, 7–238 + карте.

- Драгичевић 2000: М. Драгичевић, *Сјиси о зајаднијим српским говорима*, Бања Лука, 5–120.
- Драгичевић 2001: М. Драгичевић, *Најзајаднији српски говори данас*, Зборник за српски језик, књижевност и умјетности, књига I, Бања Лука, 79–89.
- Драгичевић 2002: М. Драгичевић, *Судбина самогласничких секвенци у данашњем говору њебавских Срба*, Српски језик VII/1–2, Београд, 205–211.
- Драгичевић 2003: М. Драгичевић, *О говору села Бранешци у околини Челинца*, Српски језик VIII/1–2, Београд, 303–314.
- Драгичевић 2004: М. Драгичевић, *О неким фонетским особинама данашњег говора њебавских Срба*, Зборник радова са трећег међународног скупа Живот и дело академика Павла Ивића, Суботица – Нови Сад – Београд, 451–459.
- Драгичевић 2007: М. Драгичевић, *О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине)*, СДЗБ LIV, Београд, 323–401.
- Драгичевић 2008: М. Драгичевић, *Белешке о говору села Кремне у зајадној Босни*, Српски језик 13/1–2, Београд, 103–111.
- Драгичевић 2009: *Акцентни ријечи у говору Срба Лајачког њоља* СДЗБ LVI, Београд, 277–371.
- Драгичевић 2010: М. Драгичевић, *Важније гласовне особине говора Срба из неких насеља у околини Дервенџе у северној Босни*, ЈФ LXVI, Београд, 231–253.
- Драгичевић 2011: М. Драгичевић, *О морфолошким особинама говора Срба њрију насеља из околине Дервенџе у северној Босни*, ЈФ LXVII, 216–239.
- Драгичевић 2012: М. Драгичевић, *О говору Срба села Мујџићи из зајадне Босне*, Српски језик XVII, Београд 2012, 171–189.
- Ђукановић 1983: П. Ђукановић, *Говор села Горње Цајарде (код Зворника)*, СДЗБ XXIX, Београд, 191–292.
- Ђуровић 1980: Р. Ђуровић, *Рефлекси јаја у околини Прибоја*, СДЗБ XXVI, Београд, 235–317 + карте.
- Ђуровић: 1992: Р. Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*, СДЗБ XXXVIII, Београд, 1–378.
- ЗФЛ: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику.
- Ивић 1956: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика (Увод и штокавско наречје)*, Матица српска, Нови Сад.
- Ивић 1957: П. Ивић, *Два главна њравца развоја консонантизма у српскохрватском језику*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 159–184.
- Ивић 1962–1963: Р. Ivić, *Inventar fonetske problematike štokavskih govora*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига VII, 99–110.
- Ивић 1964: Р. Ivić, *Promena ra > re u srpskohrvatskim govorima*, Prace filologiczne XIII, 2, Warszawa, 383–393.

- Ивић 1966: П. Ивић, *О Вуковом рјечнику из 1818. године*, Поговор књизи „Српски рјечник (1818)“, Сабрана дела Вука Караџића, књига друга, Београд, 17–188.
- Ивић 1991: П. Ивић, *Из историје српскохрватског језика*, Изабрани огледи II, Просвета, Ниш.
- Ивић 1994: П. Ивић, *Српскохрватски дијалекти (њихова сѝрукѝура и развој)* I књига, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Ивић 1996: П. Ивић, *О језику*, Група аутора, Република Српска Крајина, Книн–Београд, 143–158.
- Ивић, А. 1926: А. Ивић, *Миграције Срба у Славонију ѝоком 16, 17. и 18. сѝолећа*, Српски етнографски зборник, књига XXXVI, Насеља и порекло становништва, књ. 21, Суботица.
- Ивић 1913: S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, knj. 196, Zagreb, 124–154.
- ИСН 2000³: *Истѝорија српског народа*, књига III, Српска књижевна задруга, Београд.
- ЈФ: Јужнословенски филолог.
- Клаић 1990: В. Клаић, *Рјечник страних ријеѝи*, Nakladni zavod МН, Zagreb.
- Козомара 2003: Д. Козомара, *Крајѝак ѝреглед консонантског сисѝема говора села Сѝанари код Добоја*, Српски језик VIII/1–2, Београд, 637–643.
- Козомара 2005: Д. Козомара, *Говор Чечаве (села у сјевероистѝочном дијелу оѝшѝине Теслић)*, магистарски рад у рукопису, Бањалука 2005, стр. 141.
- Крешевљаковић 1980: Н. Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo.
- Лисац 2003: J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija I (Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i govori torlačkog narječja)*, Zagreb.
- Маретић 1905/06: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Марковић 1970: Ј. Марковић, *Географске обласѝи СФРЈ*, Завод за уѝбенике и наставна средства, Београд.
- Милосављевић 1973: Р. Милосављевић, *Клима Босне и Херѝеговине*, докторска дисертација у рукопису, Сарајево.
- Николић, Б. 1964: Б. М. Николић, *Сремски говор*, СДЗб XIV, Београд, 201–412.
- Николић Б. 1966: Б. М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗб XVI, Београд, 179–313 + карта.
- Николић, Б. 1968: Б. М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗб XVII, Београд, 367–473.
- Николић, Б. 1970: Б. М. Николић, *Основи млађе новѝшѝокавске акценѝуације*, Библиотека ЈФ, Нова серија 1, Београд.
- Николић В. 2001: В. Николић, *Моравички и горњосѝуденички говори*, Београд.
- Николић М. 1972: М. Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*, СДЗб XIX, Београд, 619–746.

- Николић, М. 1991: М. Николић, *Говори србијанског Полимља*, СДЗБ XXXVII, Београд, 1–549.
- Николић, С. 1997: С. Николић, *Старословенски језик I* (Правопис, Гласови, Облици), Требник, Београд.
- Окука 1983: М. Окука, *Говор Раме*, Свјетлост, Сарајево.
- Окука 2008: М. Okuka, *Srpski dijalekti*, SKPD Prosvjeta, Zagreb.
- Острогорски 1995: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Просвета, Београд.
- Павлица 1984: Д. Павлица, *О говору околине Удбине*, СДЗБ XXX, Београд, 357–424.
- Павловић 1927: М. Павловић, *О сѣановнишѣву и говору Јајца и околине*, СДЗБ III, Београд.
- Павловић И. 2008: И. Павловић, *Рјечник говора Посавине и Семберије*, Београд, 1–253.
- Петровић 1973: Д. Петровић, *О говору Змијања*, Библиотека ЗФЛ XIV/1–2 и XV/1–2, Нови Сад.
- Петровић 1978: Д. Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад – Загреб.
- Пецо 1964: А. Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV, Београд, 1–200 + карта.
- Пецо 1966/67: А. Пецо, *Јекавске оазе у зајадној Херцеговини*, ЈФ XXVII, Београд, 267–306.
- Пецо 1971: А. Ресо, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Београд.
- Пецо 1975: А. Пецо, *Икавскошћакавски говори зајадне Босне* (I дио: Увод и Фонетика), БХДЗБ I, Сарајево, 1–264.
- Пецо 1978: А. Ресо, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Београд.
- Пецо 1982: А. Пецо, *Икавскошћакавски говори зајадне Босне* (II дио: Акцент, Облици, Текстови), БХДЗБ III, Сарајево.
- Пецо 1993: А. Пецо, *Из деклинационе проблематике босанско-херцеговачких говора*, ЗФЛ XXXVI/2, Нови Сад, 207–231.
- Пецо 2001: А. Пецо, *Консонантизам босанскохерцеговачких говора*, СДЗБ XLVIII, Београд, 607–696.
- Правопис 2010: *Правопис српскога језика*, Матица српска, Нови Сад.
- Радовановић 2006: Д. Радовановић, *Морфолошке особености говора средње Колубаре*, СДЗБ LIII, Београд, 189–374.
- Рамић 1999: Н. Рамић, *Сѣање конѣинуанатѣ јајѣа у говору Срба доњег Ливањског ѣоља*, Српски језик IV/1–2, Београд, 419–446.
- Реметић 1970: С. Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини*, Прилози проучавању језика VI, Нови Сад.
- Реметић 1985: С. Реметић, *Говори централне Шумадије*, СДЗБ XXXI, Београд, XIX + 555.
- Речник 2000: *Речник (и)јекавизама српског језика* (аутори Б. Остојић и Д. Вујичић), ЦИД, Подгорица.

- Речник 2007: *Речник српскога језика*, Матица српска.
- РЈА: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ЈАЗУ, I–XXIII.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, МС–МХ, I–VI.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, I–XVII.
- Симић, М. 1978: М. Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*, СДЗБ XXIV, Београд, 1–124.
- Симић, Р. 1972: Р. Симић, *Левачки говор*, СДЗБ XIX, Београд, 1–618 + карта.
- Скарић 1919: В. Скарић, *Поријекло њравославнога народа у сјеверозајадној Босни*, ГЗМ XXX (1918), Сарајево.
- Скок, Рјечник: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb, 1971–1974.
- Станић 1982: М. Станић, *Ускочки акценаци*, СДЗБ XXVIII, Београд, 63–191.
- Статистика 1995: *Stanovništvo BiH – narodnosni sastav po naseljima*, Državni zavod za statistiku Hrvatske, Zagreb.
- Стевановић 1964: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* (I део: Увод, Фонетика, Морфологија), Београд, 1964.
- Стевановић 1969: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II део: Синтакса, Београд.
- Танасић 2000: С. Танасић, *Један типичан сложене њредлошко-њадежне констњрукције у говору Вучијака*, ЗМСЗФил 43, Нови Сад, 589–593.
- Танасић 2004^а: С. Танасић, *О констњрукцији к/ка + дањив у говору Срба добојског краја*, Српски језик IX/1–2, Београд, 351–357.
- Танасић 2004^б: С. Танасић, *Из синњаксе говора добојског краја: њадежси са финалним значењем* (у зборнику Живот и дело академика Павла Ивића), Суботица – Нови Сад – Београд, 479–488.
- Танасић 2006: С. Танасић, *Један случај модалне њњњребе фуњњра другог у говору Срба добојског краја*, Годишњак за српски језик и књижевност, год. XX, бр. 8, Филозофски факултет у Нишу, 435–433.
- Танасић 2007: С. Танасић, *Двије ријеке у добојском крају*, ЗФЛ, књ. L, Нови Сад, 899–904.
- Танасић 2009: С. Танасић, *Једна сњњцифична њњњреба констњрукције њод + акузацињив у српском говору Подновља и околине*, Годишњак за српски језик и књижевност, Филозофски факултет у Нишу, год. XXII, бр. 9, 493–502.
- Тешић 1977: М. Тешић, *Говор Љешићанског*, СДЗБ XXII, Београд, 159–238 + карта.
- Ћоровић 1940: В. Ћоровић, *Хисњорија Босне*, књ. I, Српска краљевска академија, Београд.
- Филиповић 1969: М. S. Filipović, *Prilozi etnološkom poznavanju sjeveroistočne Bosne*, Града ANUBiH, књ. XVI, Одјелjenje друшвених наука, књ. 12, Сарајево.

- Халиловић 1996: S. Halilović, *Govorni tipovi i međuriječju Neretve i Rijeke Dubrovačke*, BHDZb VII, Sarajevo, 1–262 + карте.
- Ханџић 1970: A. Handžić, *Islamizacija u sjeveroistočnoj Bosni*, Prilozi za orijentalnu filologiju XVI/XVII 1966/67, Orijentalni institut u Sarajevu.
- HDZb: Хрватски дијалектолошки зборник.
- Храбак 2004: Б. Храбак, *Босна и Херцеговина у доба Првог српског устјанка*, Историјски институт Бања Лука.
- Цвијић 1966: Ј. Цвијић, *Балканско њолуосјирво и јужнословенске земље*, Београд.
- Црњак 2006: Д. Црњак, *Терминологија куће и њокућсјива у Лијевчу њолу и Жуји*, Филозофски факултет, Бања Лука.
- Црњак 2007: Д. Црњак, *Називи алајки за кошење у Лијевчу њолу и Жуји*, ЗФЛ, књ. L, Нови Сад, 917–926.
- Црњак 2009: Д. Црњак, *Називи ограда и њихових дијелова у Лијевчу њолу и Жуји*, Годишњак за српски језик и књижевност, Филозофски факултет у Нишу, год. XXII, бр. 9, 523–535.
- Црњак 2011: Д. Црњак, *Пасјирска лексика лакјиашког краја*, Филолошки факултет, Бањалука.
- Цукут 2013: С. Цукут, *Говор младих Дервенје*, Бањалука, магистарски рад у рукопису, стр. 105.
- Шабановић 1982: Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Svjetlost, Sarajevo.
- Шкаљић 1971: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo.

I. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

А) ОПШТА ГЕОГРАФСКА ОБИЉЕЖЈА ПОСАВИНЕ НА ПРОСТОРУ ИЗМЕЂУ ВРБАСА И УКРИНЕ

1. Истраживани простор налази се на сјеверу Републике Српске и БиХ, а омеђен је ријекама Савом са сјевера, Укрином са истока, Врбасом са запада, док јужна граница није најјасније одређена.

Посавски предјели јужније од Саве, наиме, у географском смислу чине дио макроморфолошке панонске области и не представљају најјасније издиференцирану физичко-географску цјелину. „Права“ Посавина, ако бисмо поштовали опште географске критеријуме, захвата сјеверни равничарски дио Републике Српске до 200 м надморске висине. Међутим, због природе истраживања и очекиваних језичких појединости у овом раду, јужна граница проширена је гдје је то било потребно¹.

И према географу Ј. Марковићу, граница између низије и обода Панонског басена је оријентациона, јер у оквиру низије има знатно вишег

¹ Разлог помјерања јужне границе више је него неопходан за овај рад. Примјера ради, према неким историјско-географским одредницама ни најсјевернији дио прњаворске општине не припада посавском региону, а дијелови прњаворског подручја морају се, и лингвистички и територијално гледано, обрадити из више разлога. Проширење границе овдје можемо правдати и географском недореченошћу. Наиме, нигдје се чврсто не каже (макар не у литератури којом располажем) до које се удаљености од Саве у јужном правцу протеже Посавина. Било би апсурдно, у крајњем случају, из нашег корпуса истраживаних пунктова елиминисати оне који се налазе у подножју планине Мотајице, а она је скоро па тик уз ријеку Саву. На крају, ни увријежено мишљење да је Посавина јужно до оне тачке до које се њени становници осјећају Посавцима – овдје „не пије воде“: ријетки су и они уз саму обалу Саве који имају обичај за себе рећи да су Посавци, а да се и не говори о онима из јужнијих предјела. Уз ову напомену да додам и слједеће. И пункт Горњи Детлак, који се налази на десној обали Укрине, уврштен је у овај рад, јер сам, чини ми се, у том мјесту нашао најбољег информатора. Осим тога, Горњи Детлак налази се уз саму обалу ријеке Укрине, а становници тог села увјеравали су ме да се територија Горњег Детлака дјелимично простире и са лијеве стране Укрине. На крају, то може и да буде нека врста контролног пункта.

земљишта од 200 м, као што на ободу има терена са мањом надморском висином од назначене².

2. Равничарски простор Посавине грађен је од алувијалних седимената и представља вриједно аграрно подручје. Испод алувијалних седимената налазе се језерски (неогени) седименти глинци, лапори, пјешчари... и они представљају вододржив слој изнад којег се накупљају изданске воде. Од дубине тог слоја зависи и могућност искоришћавања изданских вода. У вријеме обилних киша постоји могућност избијања таквих вода на површину и притом настају поплаве ниског равничарског земљишта.

3. У погледу рељефа овај дио Посавине захвата равничарски низијски дио, те брежуљкасто терцијарно земљиште у сливовима доњих токова Врбаса и Украине. На сјеверозападу се издиже острвска планина Мотајица, са нешто другачијом геолошком грађом од осталог простора.

Уз ријеку Саву и доње токове Врбаса и Украине заступљена су флувијална, односно алувијална земљишта – флувисоли. У суштини, то су неразвијена земљишта представљена рецентним ријечним наносима, са недовољно развијеним земљишним профилем. Код ових типова земљишта процес педогенезе је недовољно изражен, јер су наноси, условно речено, млади, али и због тога што седиментација преовладава педогенезу.

Укупан географски положај, те еколошки услови (геолошка грађа, земљиште, клима, хипсометрија, експозиција и нагиби рељефа) имају за посљедицу специфично рашчлањење шумске вегетације али и културне вегетације.

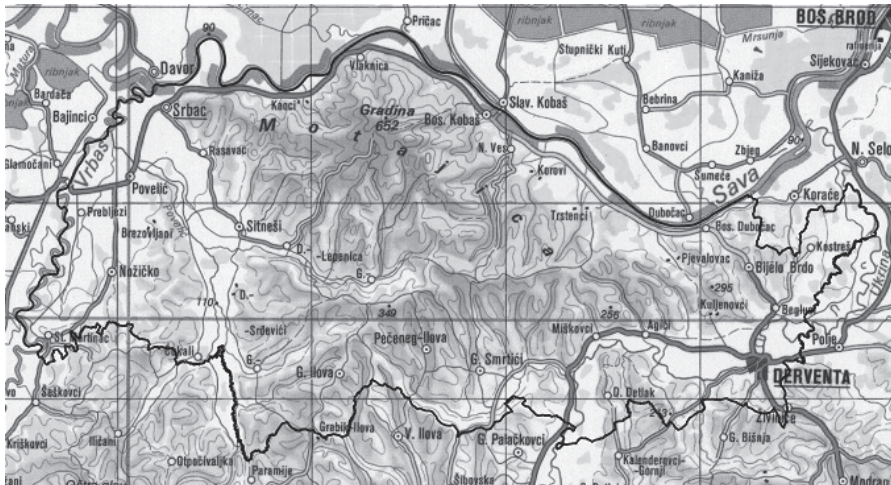
Према фитогеографским обиљежјима Перипанонски обод РС представља сектор средњоевропске провинције коју карактеришу низијске хигрофилне шуме врба и јова, те храстове низијске шуме. Ове шуме заступљене су поред доњих токова Врбаса и Украине, али и на појединим мочварним стаништима.

4. На основу досадашњих истраживања утврђено је да је геопростор Посавине детерминисан умјереноконтиненталном климом, која према Панонском басену, тј. према истоку и сјевероистоку, прелази у континенталну (панонску) а према планинско-котлинској области, на југу, у субпланинску.

Према Милосављевићу³, геопростор истраживаног дијела Посавине припада „западној“ варијанти умјереноконтиненталне климе, која у односу на „источну“ варијанту има нешто другачије особености. Наиме, климат за-

² Марковић 1970, 104.

³ Милосављевић 1973, 161.

падне варијанте нешто је хладнији и влажнији од климата источне варијанте умјереноконтиненталне климе.

Средња годишња температура ваздуха износи око 10,6 °С, с тим да је годишњи просјек на свим метеоролошким станицама изнад 10 °С. Просјечно најтоплији мјесец је јул, а најхладнији је јануар, док су током већег периода године, од априла до октобра, просјечне температуре ваздуха изнад 10 °С. На висинама изнад 500 m просјечна температура ваздуха је испод 10 °С.

Падавински максимум просјечно се појављује крајем прољећа и почетком лjeta, најчешће у јуну, док на годишњем нивоу март има најмање падавина у годишњој расподјели. Годишња расподјела падавина опада од запада ка истоку, а подручје уз ријеку Саву прима просјечно годишње око 900 mm падавина. Према јужном дијелу Посавине количина падавина расте.

У погледу режима вјетра, истраживано подручје одликује се slabим вјетровима, који дувају са свих страна. Генерално, током зимског периода дувају из правца сјевера и истока, а током љетног периода доминантна су сјеверозападна струјања. У прелазним периодима од зиме ка љету и обрнуто, јављају се знатне промјене у смјеру вјетра, што је условљено промјенама у расподјели ваздушног притиска континенталних и већих размјера, као и рељефом.

5. Главне социјалне и економско-географске одлике овог дијела Посавине су знатна насељеност, велики број мањих насеља (доста мања села него у низији), неколико већих градских центара (Србац, Прњавор, Брод, Дервента), дјелимична развијеност пољопривреде и сточарства, а у брежуљкастом дијелу и воћарства, недовољно развијен саобраћај и др.

Б) ИЗ ИСТОРИЈЕ ПОСАВИНЕ

6. Владимир Ћоровић у свом познатом дјелу *Хисторија Босне* пише о Посавини као о изузетно богатој области, са умјереноконтиненталном климом, и сврстава је у најплоднија подручја Босне⁴. Сама по себи, богата и плодна посавска земља, која се, уз наведене погодности, налазила и на раскрсници путева, у срцу Балкана, била је кроз историју прави мамац за бројне пљачкаше и освајаче са свих страна свијета.

7. Археолошки налази праисторијске Босне веома су бројни и обухватају оруђа, оружја, кости, посуђе, остатке кућа на Сави – сојеница, а међу локалитетима широм Босне на којима су вршена успјешна ископавања налази се и Брод, тако да уопште нема мјеста евентуалној сумњи о насељености Посавине у прадавна времена. Ти, нама први познати, становници Посавине припадали су трачким, а нешто касније и илирским племенима. Негдје око IV вијека п. н. е. са сјевера, преко Саве, стижу Келти, и преко Посавине, потом и унутрашње Босне, допиру све до Неретве⁵. Око сто педесет година касније на предворје Балкана стигли су и Римљани, који су у другој половини III вијека п. н. е. водили крвави рат против илирске краљице Теуте и тек након више од два вијека касније, у замаку старе ере, загосподарили и Босном и притом обухватили и Посавину својом провинцијом Доњом Панонијом. Тадашњи становници Босне бавили су се земљорадњом и сточарством, па и трговином, а од II вијека нове ере Римљани почињу да експлоатишу и руде из босанских брдских крајева. Отприлике у то вријеме започињу и упади дивљих германских племена, чији један дио хара Босном, а наравно и самом Посавином. Германи су тада искористили једну константну вишедеценијску нестабилност у коју је ушло Римско царство, задајући му ударац за ударцем, и, на крају крајева, уништили његов западни дио (476. године), док је источни дио царства преживио под именом Византија, насталим од назива мјеста на којем је подигнута њена престоница Константинопољ.

8. Један од наредних великих византијских непријатеља били су Словени, пристигли на Балкан у првој половини VI вијека, који су врло брзо задали бројне проблеме преосталом дијелу Римског царства. Да ствари у овом раном средњем вијеку буду још компликованије, побринули су се новопрстигли азијски номади Авари (Обри), који су успјели да покоре Словене, и онда заједно са њима крену у жестоко пустошење широм Византије. Сједиште аварске државе налазило се у Панонији, тако да је неспорно да је

⁴ Ћоровић 1940, 5–6.

⁵ Ibid., 58.

посавска равница била свједок пљачкашких пустошећих најезди дивљих номада. Тадашњи византијски хроничари са зебњом су писали о аварско-словенским опсадама Солуна 582–586. године⁶, као и о пустошењу Салоне (Солина), али и разарању Сингидунума (Београда), Наисуса (Ниша) и Сердике (Софије)⁷. Ипак, недуго потом опасни посавски сусједи Авари ишчезли су са бурне историјске позорнице, нечујно, скоро без трага, крајем VIII вијека. О њиховом присуству на овим подручјима остали су као свједок поједини топоними: у бијељинском крају, нпр., постоје села под називом *Велика* и *Мала Обарска*, те град *Обровац* у Хрватској, који потврђују постојање опасних коњаника који су некада јахали и Посавином и све пред собом уништавали огњем и мачем.

9. Словени су се, у међувремену, расплинули Балканом и притом населили и за живот јако привлачну Посавину. Организација словенског друштва била је племенска, племе се дијелило на братства, а она даље на родове. Братство је било увезано крвним сродством и братственици су имали обавезу да се међусобно потпомажу у свим животним приликама и невољама, а не треба посебно напомињати и обичај крвне освете, који је произилазио баш из ове братственичке подјеле племена. На челу братства налазио се кнез или главар, а војвода је био ратни командант. Братства, односно цијела племена функционисала су на демократском принципу, што је значило да су се сва битна питања рјешавала на племенској скупштини. Интересантно је напоменути да се племенска организација, у виду задруга, одржала све до почетка XX вијека у затвореним брдским областима, нешто слабије у источној Херцеговини, а боље у Црној Гори⁸. Јован Цвијић пише о распуштању задруга у равничарским предјелима, па о њиховом поновном враћању након доласка Турака у ове крајеве, јер задруге су представљале оазу сигурности у та немирна времена, а у турском времену чланови породичне задруге основни порез плаћали су по огњишту. Ћоровић, међутим, додаје да је била доста често и појава да синови, у потрази за бољим животом, оду од оца из задруге⁹.

10. Почетком IX вијека нови сусједи Посавине постају Франци, који су у налету стигли све до Фрушке горе. Паралелно са доласком нових освајача, спомиње се и једна од првих познатих словенских личности – хрватски кнез Људевит Посавски, знаменит по буни против Франака 819. године, када је

⁶ Острогорски 1995, 99.

⁷ Исто, 110.

⁸ Ћоровић 1940, 106.

⁹ Ibid., 111.

поражен и принуђен да се склони код Срба, у сјевероисточну Босну, 822. године. (Људевит Посавски остао је у историји забиљежен као убица српског кнеза, који му је тада био домаћин у егзилу, због чега је покушао да се измири са Францима, али му они више не вјерују и погубљен је 823. године¹⁰.)

11. На челу босанске средњовјековне државе кроз већи дио средњег вијека налазио се бан, а од 1377. године па до њене пропасти (1463) – краљ. Земља је административно била подијељена на жупе, на чијем су се челу налазили жупани. Што се тиче Посавине, она је у средњем вијеку још више (као гранична област) него остатак Босне била изложена константним притисцима и упадима угарских трупа, било да се ради о походу усмјереном против припадника цркве босанске или због отворених претензија и припајања Посавине Угарској. Са доласком нових освајача – Турака Османлија средином XV вијека, Посавина добија додатно на значају, јер се налази у самом центру одбрамбеног система угарског краља Матије Корвина (1458–1490) у саставу Сребреничке бановине, на коју се ослањала са запада Јајачка, а са истока Шабачка бановина¹¹.

12. Послије слома Сребреничке (1512) и Јајачке бановине (1528) Посавина је убрзо потпала под турску власт, а један од највећих султана у историји Османског царства Сулејман Величанствени (1520–1566) зауставио се тек након заузимања Будима 1541. године. Посавина се у турском административном систему нашла у склопу два санџака, Босанског и Зворничког, а оба заједно у саставу Босанског пашалука, основаног 1580. године¹².

13. Због положаја у средишту Балкана, Босна је представљала област прожимања цивилизацијских тековина Истока и Запада, њихових култура, али и религија – православља и католичанства. Са доласком Турака, и у Босни, па, наравно, и у самој Посавини појављује се и нова религија, ислам. Занимљиво је примјетити да се прва преобраћења на ислам дешавају обично након двије деценије од успостављања османске власти¹³. Након преласка на Мухамедову вјеру, новопеченом муслиману моментално су се топили окови који су га спутавали као хришћанина у свим областима живота, па је имао могућност напредовања на друштвеној лествици узимањем учешћа у ратним походима, већу општу сигурност, те је изузиман од плаћања многих дажбина и пореза, као и данка у крви.

¹⁰ ИСН 2000³, 147.

¹¹ Шабановић 1982, 38–63.

¹² Ibid.

¹³ Ханџић 1962, 5–48.

14. Деценије су пролазиле, ратови и битке између Хабзбурговаца и Османлија се редају, често у близини Посавине или на самом њеном тлу. Посебно за тај период треба истаћи Бечки рат (1683–1699), када су Турци поражени и граница се опет успоставила на Сави и тиме Посавина поново додатно добија значај. Османско царство већ је увелико била почела да нагриза криза, што је за посљедицу имало и почетак економског, а са њим и војног опадања Османског царства. Оно се манифестује у облику корупције, непослушности према централној власти у Цариграду, а и у појави разбојничких банди и самодржаца широм царства, којих ће бити све више како године буду пролазиле, а криза се све више продубљивала. Свакако, највећи терет имали су да понесу српски кметови, јер је османска држава већ била потпуно немоћна да их заштити од злоупотреба спахија, који им намећу много веће дажбине од оних прописаних законима Турског царства. Тешко је и претпоставити колико је био тежак живот српског сељака у Посавини, гдје се турском властелину увијек чинило да кмет не ради довољно и да се из богате посавске земље може извући још више...

15. На почетку XVIII вијека граница између Хабзбуршке монархије и Турског царства била је ријека Сава, па Посавина још једном добија на стратешком значају јер је она гранична област и тада до изражаја долази институција капетанија (које су, истина, настајале још од XVI вијека), на чијем челу је био капетан, а под његовом командом налазиле су се одређене трупе са сједиштем у утврђеном граду дате капетаније. Њихов задатак био је заштита границе, али и гоњење хајдука и разбојника¹⁴. На територији Посавине постојале су двије капетаније: Бродска и Врандучка.

Током XVIII вијека тадашњи становници Посавине били су и по-сматрачи, али сигурно и директни учесници чак три аустро–турска рата: првог (1714–1718), последије којег се Посавина нашла у саставу Хабзбуршке монархије, након два вијека турске владавине; другог (1736–1739), када Турци опет успијевају да поврате посавску област и протјерају Аустријанце преко Саве; посљедњи рат на посавском подручју који се одиграо у XVIII вијеку (1788–1791) није донио помјерања границе у корист једне или друге стране¹⁵.

16. Недуго потом избио је и Први српски устанак (1804) под Карађорђем и сигурно је да је он изазвао комешање међу Србима и на лијевој обали Дрине. Наравно да су размишљали и о томе да је можда дошао час коначно ослобођења и многи су отишли као добровољци у Србију, мада ни они што су остали у Босни нису сједјели скрштених руку. Турци и потурице, кивни на

¹⁴ Крешевљаковић 1955, 5.

¹⁵ Шабановић 1982, 38–63.

себе саме што не могу да угуше устанак у устаничкој Србији, нашли су себи равног противника у српским кметовима и њиховим породицама, које су неријетко и ликвидирали на свиреп начин. Богумил Храбак доноси мноштво података о порасту насиља над српским становништвом у Посавини за вријеме трајања Првог српског устанка, а оно је спровођено у виду паљења, пустошења, пљачкања, убистава¹⁶ и сл. Дешавало се да потомци оних који су се потурчили набијају на коље не само оне што су остали тврди у вјери него и оне с којима су били и у крвном сродству.

Најпознатији догађај у Босни за вријеме трајања устанка била је буна Јована Јанчића из септембра 1807. године, али она је веома брзо угушена, дјелимично због лоше организације, а дјелимично и због издаје. Наравно, не треба посебно напомињати да је ово Турцима био јако добар разлог за додатне репресалије над српским становништвом.

17. Иако је Посавина атипичан хајдучки крај, крај у којем се „лако могло стећи, али још теже утећи“, ипак су људи Посавине у XIX вијеку дали свој велики допринос у борби против османских окупатора. Прва буна избила је у околини Дервенте марта 1834. године, а предводио ју је поп Јован Илић. Срби су успјели изненадити Турке и потући их код Поточана, али убрзо су доживјели одлучујући пораз код села Подновља¹⁷. Тек послје скоро двије и по деценије (1858) избила је чувена Посавска или Требавска буна. Српски сељаци подигли су буну у два одвојена одреда – један је предводио свештеник Стојан Аврамовић, а други Хаци-Петко Јагодић. Сценарио је био као пресликан из свих претходних побуна: устаници су успјели да искористе фактор изнећења и потуку Турке, међутим, чим су се Турци консолидовали, устаници су у потпуности поражени – одред Аврамовићев код Орашја, а Јагодићев на Дугим Њивама¹⁸. Репресалије су константне, дуге и кржаве, а забиљежено је да су се многи, не могавши више трпјети турско насиље, одселили преко Саве на хабзбуршку територију. Једна заједничка карактеристика свих ових антитурских покрета српског народа јесте недовољна организованост, непостојање јасно дефинисаног циља борбе, а и слабо наоружање. Због наведених разлога, сви ови покрети завршавани су неуспјешно.

18. Године 1878, када је Аустроугарска окупирала Босну, Турци су се коначно повукли из Босне, али за овдашње становништво та прекретница није значила ништа посебно у позитивном смислу. Иако су многи помислили

¹⁶ Храбак 2004, 78.

¹⁷ Војна енциклопедија 1974, 167–168.

¹⁸ Ibid., 198–199.

да ће им свакодневни живот бити барем нешто лакши, јер су нови господари Босне били хришћани, грдно су се преварили. Аустријанци и Мађари запосједнуту Босну гледали су првенствено као сопствену колонију, желећи прије свега да је подвргну жестокој економској експлоатацији, што су убрзо и учинили. Да би били што сигурнији у новопосједнутој области, жестоко се бацају у кампању потирања свих српских националних тежњи, а хроничари су забиљежили да је био забрањен чак и цигарет-папир ако је на себи имао утиснут српски грб! Балкану, као једном од стратешки најпримамљивијих европских региона, једноставно није било суђено, а није ни данас, да проживи неки дужи временски период без рата.

19. Тек што се загазило у XX вијек, почео је Први свјетски рат (1914–1918). Српски народ је опет мученички страдао и у Посавини, али и широм Босне – једним дијелом од руке Германа, а једним и од злогласних шуцкора, познатих по стравичним злочинима. Вјешања, стријељања, одвођења у концентрационе логоре (Добој, Жегар код Бихаћа, Арад) постала су свакодневица тих крвавих година трајања рата.

20. И у Другом свјетском рату Посавина је јако страдала будући да се главнина ратних дејстава на тлу Краљевине Југославије дешавала у Босни у периоду 1941–1945. године. Много је становника Посавине страдало од усташке руке у Јасеновцу, највећем балканском стратишту у његовој историји. Наравно, када говоримо о трагичним дешавањима у Посавини за вријеме Другог свјетског рата, не треба заборавити ни још једну невољу, ништа мање трагичну од већ наведених – сукоб четника и партизана, ројалиста и комуниста. Преведено у националном смислу, сукоб Срба против Срба. Становници Посавине и данас се са болом сјећају како је у том периоду било небројено много крвавих међусрпских сукоба, чак и таквих у којима брат убија брата јер не припада „правој опцији“.

21. У ратничком смислу, XX вијек у Босни и Херцеговини закључује се сукобом из прве половине његове посљедње деценије, сукобом 1992–1995. године. Посавска земља опет је била свједок страдања народа свих трију конфесија. Протјеривање и убијање цивилног становништва, паљење покретне и непокретне имовине супротне стране, те још многе друге недаће које рат доноси – све се то дешавало у Посавини у посљедњем грађанском рату.

22. На крају, можемо рећи да су становници Посавине, и поред свих мука и недаћа, историјски побједници, јер су остали и опстали на својој земљи. На подручју Посавине у вријеме прикупљања грађе за овај рад увелико је била санирана материјална штета проузрокована ратним дејствима у

минулом рату, имовина је враћена предратним власницима, а није занемарив ни број оних који су се вратили на своја огњишта.

В) О НАСЕЉИМА И СТАНОВНИШТВУ

23. Један дио градова у Посавини које познајемо под данашњим именом (Дервента, Брчко, Брод) помиње се у XVI вијеку или нешто раније, а неки називи продукт су новијих времена. Када су у питању села, упада у очи да постоји велики број њих која су, за равницу потпуно нетипична, разбијеног типа, разријеђена и разбијена, а не збијеног, како би се могло очекивати. Наравно, ова занимљивост веома се лако објашњава као заоставштина из турских времена, када су куће грађене далеко од путева, заклоњене од радозналих погледа. Након савлађивања и потискивања османских окупатора, сеоске куће граде се у близини путних комуникација. Куће су грађене од дрвета (брвнаре) или од прућа и блата, а интересантно је примијетити да су често биле дигнуте на стубове или коље како би се заштитиле од поплава, па можемо рећи да су помало личиле и на сојенице. Једна просторија је, углавном, чинила цијелу кућу, а постојала су двоја врата: главна (улазна) и споредна, мања, преко пута улазних, која су омогућавала домаћину да се на вријеме склони ако би му „у госте“ дошао какав незван гост, а српска историја је, нажалост, пуна таквих гостију!

24. На посавском подручју које је тема овог рада српско православно становништво чини апсолутну већину, а тако је било и прије избијања посљедњег грађанског рата у БиХ (1992–1995). Структура становништва посљедица је различитих историјских догађаја и бурних кретања становника са овдашњих простора. О свом поријеклу становници врло мало знају и углавном су „чули“ да су поријеклом из Херцеговине.

Према подацима из доступне историјске литературе, након већ поменутог слома Сребреничке и Јајачке бановине, долази и до помјерања становништва, па се тако један дио исељава преко Саве, а на њихово мјесто се у већим масама досељавају сточари са југа. Ево шта о томе пише Цвијић: „Друга динарска струја (прва се кретала из Рашке и Зете ка Шумадији) кретала се из старе Рашке, Херцеговине и Црне Горе ка северу, насељавајући све делове Босне, а исељеници су се кретали Пивом, затим Дрином до Шћепан поља, а одатле су једни скретали ка Гласинцу, а други су ишли све до Тузле, а и у Посавину све до Брчког¹⁹.“ Оваква насељавања стварала су једну врсту лан-

¹⁹ Јован Цвијић 1966, 132.

чане реакције, па би, усљед гладних година или неке друге егзистенцијалне опасности, често на краће вријеме стизали и рођаци раније стационираних досељеника, а неријетко би ту и остајали. Сличне податке налазимо и код Филиповића: „Današnje srpsko stanovništvo Bosanske Posavine poreklom je od doseljenika sa raznih strana“ [...] а „naročito je mnogo rodova poreklom iz Hercegovine i Crne Gore“²⁰. (О вјерској структури тадашње Посавине говоре манастири на ширем подручју – од Моштанице до Озрена.)

У то вријеме долази и до исељавања католичког становништва са посавских простора, а циљ турске државе био је да насели током освајања углавном опустошене крајеве, првенствено пограничне. Даље, током 18. вијека, са повлачењем турске државе из Угарске и Славоније, те у другој половини 19. вијека, кад је отпочело повлачење турске војске из градова у Србији, муслиманско становништво из тих крајева насељавано је и у Посавину.

Велика страдања српског становништва у два свјетска рата ипак нису довела до националног и вјерског дисбаланса у поређењу са ранијим временом. У рату 1992–1995. године у Посавину се доселио извјестан број српског становништва које је напустило поједине крајеве у БиХ и Хрватској²¹.

Г) О ДОСАДАШЊИМ ИСТРАЖИВАЊИМА И ОВОМ РАДУ

25. Већина српских говора источније од ријеке Врбас у средишњим дијеловима сјеверне Босне припада ареалу српских ијекавских говора који до почетка 21. вијека нису били предмет интензивнијих дијалектолошких истраживања. И српски посавски говори између Врбаса и Украине, који су предмет овог рада, спадају у ту скупину.

Истина, рад *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне* (БХДЗб 1985), настао као коауторски извјештај Д. Вујичића, Д. Брозовића, А. Пеце и Ј. Баотића о резултатима истраживања спроведених у оквиру пројекта *Босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс – синхронијска дескрипција и однос према стандарднојезичком изразу у Босни и Херцеговини*, представља први обимнији приказ говорних особина становништва које настањује наведене просторе. Саопштено је у томе раду подоста дијалекатских података, међу којима и оних забиљежених у одређеном броју пунктова које настањује православно српско становништво. Међутим, с једне стране релативно скроман

²⁰ Филиповић 1969, 10.

²¹ Више података о становништву Посавине в. нпр. у: Скарић 1919, 219–265, Ивић, А. 1926, 1–228.

избор таквих пунктова, а посебно – како су то неке касније провјере показале – евидентне грешке теренских истраживача (чија се имена не наводе у раду) утичу на то да се велик број тамо презентованих података, бар оних који „репрезентују“ говоре српског становништва, мора узимати с озбиљном резервом.

Тек у новије вријеме, тачније од 2002. године, појавили су се радови који наговјештавају да су почела нешто интензивнија и систематичнија испитивања овог говорног комплекса, а то су првенствено радови проф. М. Драгичевића о говорима требавских Срба (Драгичевић 2002 и 2004), затим о говору села Бранешци код Челинца (Драгичевић 2003), Бање Врућице крај Теслића (Драгичевић 2007), села Кремне код Прњавора (Драгичевић 2008), те трију насеља у околини Дервенте (Драгичевић 2010 и 2011).

Доста синтаксичких појединости из говора Срба добојског краја може се наћи у неколико краћих радова проф. С. Танасића (Танасић 2000, 2004^а, 2004^б, 2006, 2007 и 2009), а нешто података о консонантском систему говора села Станара код Добоја у мом раду наведеном у литератури под скраћеницом Козомара 2003. Говор села Чечаве описао сам у још необјављеном магистарском раду (Козомара 2005), док је говор младих Дервенте истражила С. Цукут (Цукут 2013).

Анализе појединих слојева лексике из говора српског становништва које настањује најзападније предјеле поменутог ареала дала је у неколико својих радова проф. Д. Црњак (в. Црњак 2006, 2007, 2009 и 2011), а солидну количину грађе из посавске и семберске лексике прикупио је и И. Павловић (в. Павловић 2008). Међутим, пошто аутор није лингвиста, а лексику је биљежио „за своју душу“, његова грађа, нажалост, има ограничен значај за нашу научну дијалектологију.

26. Интензивна теренска истраживања приликом којих сам прикупио главнину грађе за овај рад обавио сам током 2007. и 2008. године, а касније провјере и допуне, с времена на вријеме, вршио сам све до краја 2012. године. Укупно је истражено 28 пунктова српских говора на простору србачке, прњаворске, дервентске и босанскобродске територије.

У табелама које слиједе дат је попис становништва које је 1991. године живјело на наведеном простору. Попис је направљен према националној структури становништва, а урађен је 1995. године²².

²² В. Статистика 1995.

Србац

	Укупно	Хрвати	Муслимани	Срби	Југословени	Остали
Ситнеши	1697	3	1	1648	28	0–17
Србац С.	824	10	7	750	42	0–15
Инађол	785	5	34	634	63	49
Повелич	1219	4	3	1120	44	48
Брезовљани	292	2	–	279	1	10
Пријебљеши	562	2	–	520	27	13
Срђевићи	393	–	–	350	14	29
Лепеница	888	–	–	871	7	10
Каоци	797	8	2	764	17	6
Брусник	176	1	–	167	6	2
Стари Мартинац	452	–	–	428	11	13
Кобаш	1014	6	798	100	76	24
Нова Вес	377	–	–	285	47	45
Влакница	247	–	1	236	8	2
Сеферовци	307	–	–	293	13	1
Корови	534	3	–	525	6	–
Расавац	189	1	–	117	34	37

Дервенија

Назив насеља	Укупно	Хрвати	Муслимани	Срби	Југословени	Остали
Трстенци	894	6	–	861	13	14
Пјеваловац	338	208	1	108	19	2
Мишковци	782	46	7	719	7	3
Агићи	350	51	–	292	4	3
Луг	1254	410	–	661	121	62
Костреш	403	15	2	385	–	1
Г. Детлак	1118	18	–	1081	7	12

Прњавор

Назив насеља	Укупно	Хрвати	Муслимани	Срби	Југословени	Остали
Печ. Илова	1287	3	–	1274	1	9
Г. Илова	1391	4	–	1375	–	12
Смртићи	2115	9	–	2082	6	11

Брод

Назив насеља	Укупно	Хрвати	Муслимани	Срби	Југословени	Остали
Барица	592	37	1	531	15	8

27. Приликом прикупљања дијалекатске грађе служио сам се поступцима и методама уобичајеним у научној дијалектологији: снимањем спонтаних казивања информатора на магнетофонске траке (и даље најпоузданије за чување тонских записа), попуњавањем специјализованих упитника за биљежење дијалекатског материјала, записивањем појединих облика ријечи у свим повољним приликама, консултацијама са оним мјештанима који су нешто лингвистички образовани (наставници и професори) и сл. Информатори су најчешће били старији мјештани који нису на дужи период напуштали стално мјесто пребивалишта, а бирао сам, према препорукама локалног становништва или према личној процјени, оне саговорнике који су аутентични представници истраживане говорне зоне.

Циљ рада био је да се на фонетском и морфолошком нивоу истраже и опишу српски посавски говори између ријека Врбаса и Украине, затим да се утврде дијалекатске појединости специфичне за овај ареал, одреди њихов међусобни однос и све скупа смјести у дијалекатску слику херцеговачко-крајишког дијалекта и српских говора као цјелине. Настојао сам да прикупљену грађу изложим на начин који, у основи, треба да одликује сваки коректан и поуздан дијалектографски рад. У којој мјери сам у томе успио, остаје да се види из одјељака који слиједе.

Списак пунктова обухваћених истраживањем и скраћеница којима су означавани

Општина Србац

Брџовљани – Бре
 Брусњик – Бр
 Вљакница – Вл
 Ђнађол – Ин
 Каџци – Ка
 Кџбџаш – Кџб
 Кџрови – Кор
 Лџпеница – Ле
 Нџвџ Вџс – НВ
 Пџвелич – По
 Пр'јџбљези – Пр
 Раџсавац – Ра
 Сџферџвци – Се
 Сџтнеши – Си
 Србац Сџело – Срб
 Срђјевићи – Срђ
 Стџрџ Марџтинац – СМ

Општина Прњавор

Гџрња Ђлова – ГИ
 Печџнег Ђлова – ПИ
 Смрђтићи – См

Општина Дџрвџнта

Агићи – Аг
 Луџг – Лу
 Гџрња Ђџтлџк – ГД
 Кџстреш – Кос
 Мишкџвци – Ми
 Пџџваловац – Пј
 Трџтџнци – Тр

Општина Бџсанскџ Брџд

Барџца Дџња – БД

II. ФОНЕТИКА

A. ВОКАЛИЗАМ

28. За вокализам српских посавских говора између Врбаса и Укрине у основи се може констатовати исто што и за остале српске говоре у Босни и Херцеговини – да га чини пет стандардних вокала и вокално *p*, дакле да је ситуација у суштини иста као у српском стандардном језику. Према томе, и вокализам овога говорног подручја могли бисмо представити уобичајеном вокалском схемом:

и	у	ĩ	ũ
е	о + р	ē	ō + p̄
а		ā	

29. Премда ће се на свим странама рада видјети примјери уобичајене употребе вокала, и овдје ћемо навести по неколико репрезентативних облика за сваки вокал понаособ. Примјери који слиједе изабрани су насумице.

ā: ба̄ба Пј, ба̄ра Аг, ва̄риво Ин, га̄зда По, за̄гонѣика Аг, ма̄ма Тр, ма̄ије-р^{на} Ка, мла̄ђи Коб, ња̄мѣи Кор, ња̄ика Бр, ра̄ме ПИ, ра̄и Тр, ра̄иѣиѣиѣе Тр, сва̄ка ГД, сва̄иови Бр, сва̄иѣа Срђ, њра̄кѣори Бр, ца̄р Коб, ша̄ка Срб;

в̄адиѣи СМ, г̄азиѣи Се, г̄ла̄довали Ка, ња̄зѣм Кор, њра̄иѣ га По, ра̄иѣује се Срђ, са̄вијемо Кос, сӣазѣ га Срб;

ка̄д Срб, са̄д СМ, сва̄ђе ПИ, ња̄м БД, ња̄д Ин, ња̄ба По.

â: ба̄раба По, бога̄иѣи Срђ, буд̄ала По, вла̄д^{ка} ГД, Гра̄дишка БД, ма̄лен Ра, ра̄кија ПИ, са̄ма^{це} По;

не ва̄ља Бр, да̄нгубѣ Кос, за̄робѣ Ка, на̄ѣрави По, на̄ставиѣи Тр, њода̄иѣи Ка, њома̄кнѣи Кор;

а̄јмо Ле, а̄јѣе Срб, ва̄кѣ БД, да̄како Пј.

â: ба̄нда Ин, вла̄снѣици По, г̄ла̄д Тр, да̄н БД, да̄р Тр, ља̄чкѣ ПИ, за̄иѣиѣиѣа Бр, за̄иѣо Кор, ја̄к Тр, на̄јгѣрѣ Коб, на̄с Бр, ња̄р БД, ГД, њра̄знѣк По, ра̄д СМ, ра̄днѣици Ин, ра̄сиѣ Аг, Тра̄внѣк, ча̄ст БД, ња̄к Ле;

знáш Ра, кáжѣм ти Срб, кáжѹ Тр, нѣће Ин, рáдї Кор, рáдїш БД, сáдї-мо Тр, сїáвá ПИ, фáлї се Кор.

á: влáда Тр, галáма БД, у грáду СМ, Зáгреб Ин, занимáција СМ, комá-дом По, мáла Бр, муслимáни БД, нáрод Срђ, ѿарїїзáни Срђ, ѿрaвослáвци Ле, рáсїїови Ра, Сáва БД, мáмија ГД;

влáдō Ин, гáсиї Кос, осїособлáваї Коб, ѿлáшїла ГД, Тр, ѿзнáвō СМ, рáн^нли се По, угáси Аг.

ā: Врбáњци По, ѣкїāрā СМ, жéнā Ин, на ѿгрáнкама По, кáсáрна Тр, кўћā БД, мáлā ПИ, дб^нчáји БД, ѿјѣсáмā ПИ, ѿдснā По, Рвāцкā Бр, рїгловāнā Кос, свѣгā Срб, сѣлāчкō Коб, шўмāр По;

бјѣжāли Аг, глѣдāмо Кор, ддāјїше СМ, нѣ знāм Кор, ѿмā БД, мōрā Тр, ддржāли Срб, ѿїїїā Ин, чѣкā Ра;

дндā Кор, дїāсно Бр, ѿрѣдā ме По, ѿрѣдā се Ка, сáдā Ин, шїудā Ка, ѹзā се ГД.

ѣ: бѣг Бр, брѣгови Тр, вјѣра СМ, дѣсѣїеро Ин, жѣно Се, жѣїва БД, мѣне Аг, мјѣсѣц БД, нѣко Срб, нѣшїо ПИ, свѣ Кор, сѣбе Кос, сѣби Ка, сјѣїва ПИ, сїїѣен^нце Ле, шїѣби Ра, чѣїка Ин, чѣшāл По;

бјѣжō Пр, вјѣрује Срб, јѣдѣ СМ, крѣчїмо Пр, мѣїнō СМ, сјѣди Ин, шїѣајў му ГД, ћѣраїї^н Бр;

ћѣ НВ, ѣво Ка, ѣно Ин, ѣїо ПИ, нѣкад БД, нѣколкō Срб.

ѣ: вѣзисїа По, грѣд^нца СМ, дѣснї Срђ, жѣнскѣ Кос, зѣмља Кор, мјѣсїїма Се, ѿдѣсѣї Ка, рѣшѣїо Ин, седамдѣсѣїїѣ Аг, сѣсїре СМ, шѣрѣї Коб, цѣнїї БД, чѣлїчнї Кос, шѣн^нца Тр;

бјѣжāї ПИ, дѣраїї се Ра, ждѣраїї Тр, изјѣднāчї се Кор, јѣсам По, јѣсмо Ин, нѣ може Се, нѣ рáдї Лу, ѿрѣлázї Тр, расїѣр^нли Ин, сјѣдѣ СМ, увѣзѣ По, ужѣжѣ Лу.

ѣ: брѣнїа Лу, вѣз Си, грѣде Ра, Жѣлкїн Лу, зѣц Тр, јѣлā ГИ, кѣц Ле, лѣд По, мѣд ПИ, мѣса Ин, нѣ Срб, ѿѣсїо Срђ, рѣд Кор, сѣдмї Бре, сѣјо БД, шїѣшкї Ми, ћѣр Пр, шѣсї Кор, шѣсїō Ка;

вѣжѣмо Ра, нѣмā Тр, нѣнѣмо Бр, ѿѣглāј БД, рѣдāј Ка, рѣдїмо Ин, шѣгā се Срђ, шѣїāј ПИ;

ћѣ ГИ, ѣј Ра, шїѣшко Лу.

ѣ: аїоїѣка Ин, Вѣсо Ка, гарсоњѣра По, зѣмо Кос, Ирѣна Бр, колѣгу БД, курўза БД, лѣїѣза Ин, одобрѣње Тр, ѿѣмзије Лу, ѿрошїрѣње Аг, шїрїдѣсѣї ПИ, ћѣрку Пов, Швāбо Ка, шљўнак Кос;

вѣзали СМ, *завѣзѡ* ПИ, *зацѣнѡ* се СМ, *јѣчї* Ра, *крѣнѡ* Си, *нѣћу* Коб, *оїо-мѣнѡ* Бр, *їовѣзайї* Срб, *їоїїѣзали* БД.

ѣ: *бѡлн^чѣ* ПИ, *вїкѣн^дчу* СМ, у *Дѣрвѣнїи* Тр, *жѣнѣ* Кос, ГД, *зagrāђенѣ* СМ, *кашнѣње* Кор, *кѡт кућѣ* ПИ, у *нѣбодѣру* По, *сїйārѣ* Бр, *сїйджѣ* Ин, *їрāvѣ* Лу, *фāмїлїјѣ* Ле, *їш чашѣ* Си;

дѡђѣ, *зagrлѣ* се, да *їзвїнѣш* Лу, *кāжѣм* Си, *їдѡвѣжѣмо* Ле, *їдѡљубѣ* Ин, *їдїїѣгнѣмо* Аг;

бѡљѣ СМ, *овдāлѣн* БД.

ї: *бїїка* Аг, *брїга* ПИ, *брїїва* По, *грїва* Кор, *жїїца* Тр, *зїдови* Ин, *кїломѣйар* Ка, *кїшобрāн* Срб, *лїїар* Коб, *лїиāj* БД, *мѣни* Лу, *нїко* Си, *рїба* БД, *рїїїāње* Ра, *сїр* СМ, *сїрїшїиѣ* Се, *їѣби* Тр, *їїквa* По;

брїшѣм Срђ, *вїдї'o* Ка, *вїди* Кос, *дїмї* СМ, *жївнѣ* Ми, *зїни* ГИ, *кїснѣ-мо* Си, *нїцаїи^ч* Се, *їїїїаїи* Бр, *сїр^ли* ПИ, *чїсїїиї* Ко, *шїбали* га Кор;

вїсоко БД, *нїђе* Лу, *нїкад* Аг, *кїлаво* Кос.

ї: *бодљикавā* По, *вїї^чца* Срб, *дaљїна* СМ, *дужїна* Ра, *їгла* Тр, по *їгрāнкама* По, *камїѡн* Се, *кїрија* Срђ, *кѡмшїје* БД, *њїову* По, у *їолицїји* Ми, *їрїглāвци* Ка;

вїдїм Ин, *довїкује* По, *доїрїносї* Се, *завїрујемо* Тр, *їзносїмо* Бр, *їшло* се Кор, *лїїїїи* Кос, *мїршїѣмо* Лу, *нанїшанїм* Ин, *їојѣфїїнїује* Ка, *їрїїадали* Лу, *свїнїїā* По, *уїїсужемо* Кор.

ї: *бївшїи* ГИ, *Бїљо* Си, *бїрāнї* Ра, *вї* ПИ, *вїд* СМ, *вїђāнѡ* По, *вїлā* Кос, *Вїнко* Коб, *Гїно* Тр, *дїмњāк* ПИ, *жїр* Ра, *зїд* ГИ, *кїлā* БД, *крїв* Ин, *мї* СМ, *Мїрко* БД, *мїсли* Се, *њї* Лу, *їїр* Тр, *свї* Коб, *сївї* БД, *їрї* По, *цїљ* Ка, *чїни* Бр;

бїрāмо БД, *вїнѣ* се Ра, *вїчѣмо* Кос, *дїнсїїају* Срб, *дїрā* ПИ, *дїшїу* Срђ, *кїцошїи* се Кос, *її* Се, *їїїїāj* Си, *їїшѣ* СМ, *їрїмā* По, *їрїчāј* Се, *рїнїїаїи* Кос, *скїдā* се По, *їїчѣ* се Ин, *цїљā* Кор;

вїдно Кос, *мїрно* Ка, *сїлно* Тр.

ї: *Валенїїїна* Кос, *вїза* Ин, *вїкāње* По, *Гїна* Тр, *дїка* Ка, *машїна* Лу, *Мїра* Ра, *мїрна* По, *оїозїција* БД, *офанзїва* Се, *їрїчал^чца* СМ, *сїїаїїїва* Аг, *їїсмо* Лу, *їревенїїїва* Кор, *Сїсак* По, *Тїїїо* По, *чїко* СМ, *шїрѣње* Се;

бїрѡ СМ, *вїђаїи* Ин, *вїкѡ* Коб, *вїрїмо* Си, *дїїломїрала* Тр, *дїсаїи^ч* ПИ, *жївї* БД, *їзабїраїи* ГИ, *калїраїи* СМ, *нїје* Пр, *їрежївїшї* Лу, *їреїїсаїи* Пр, *їрїчāјућ* Аг, *їўзѣћ* Ра, *сервїраїи* Си.

ї: *Брўснїк* Бр, *дѣсїшї* Се, *кāквї* Коб, *људї* БД, *мѡї* Кор, *нāшї* Аг, *нѡвї* Ин, *дѡабїр* Пр, *їдїсїїр* По, *їрвї* Ра, *рāњенїк* Пр, *сїйārї* Си, *црнї* Ка, *шљївїк* Бр;

кдсї Се, куйїмо По, найравїїо Се, ндсїмо Тр, дїворї Лу, дїворї СМ,
рдїмо Ин, савї се Бре, урадї Кос, фалї се Кор, цїчї Се.

Ѡ: бѠже ГД, БѠсна Ра, вѠде Ин, гѠд^{на} Пј, кѠ ГИ, кѠзї Лу, кѠї Ле, кѠњ
Тр, кѠино Ин, нѠвѠ БД, нѠге СМ, Ѡлово БД, ѠдмѠћ СМ, ѠдрѠз Лу, ѠдчѠсї Кор,
рдѠбина Кос, сѠба Ка, Ѡдкар БД, цѠкуле Ле;

вѠдї ГИ, вѠзї Пр, вѠзѠћ Тр, вѠлїмо Ин, гѠнїмо Пр, дѠбїје СМ, дѠнесе
ПИ, кѠсїмо Аг, Ѡдї^{јемо} Лу, ѠрдѠборї Коб, слѠмї се Ка, сївѠрї Аг;

дѠсїа Ра, кѠмѠїно Си, ѠдмѠ ПИ, дїеї Ин, дчевїдно ГД.

Ѡ: бѠгаї Срђ, бѠмбѠш Си, БѠсѠнка Кор, кѠзе По, кокѠш^{ма} БД, кѠљено
Ин, кѠме ГИ, лѠза БД, лѠмѠва Лу, нѠво ГД, Ѡни Кос, Ѡсно Тр, ѠшїрдѠшња
Коб, ѠрдѠусї СМ, слѠбѠда По, сїосѠбнїї СМ, шѠрови По;

бѠрї се Лу, вѠз^{ли} Тр, зѠдѠрїї^а Аг, изгѠнїї По, нѠси СРб, нѠс^{ли} СМ,
ѠдмѠћ Кос, Ѡраї Се, ѠомѠзи Бр, ѠдрѠсї Бр, Ѡдсїавїї^а Ка, ѠренѠс^{ли} ГИ,
ѠреїѠзнѠ Ра, сїѠдїѠрѠ ПИ, улѠвїї БД;

мѠмачки БД, ѠгодїшѠво Лу.

Ѡ: бѠг По, бѠс Лу, вѠ Ин, вѠз БД, вѠјнѠ Ле, гѠ СМ, ГѠјко Ин, дѠњї СМ,
ЗѠро Тр, кѠиїа Се, кѠсї Кос, крѠј ГД, лѠј ПИ, лѠјнї СМ, мѠј БД, мѠре Пр,
мѠћ Ин, Ѡдсї Коб, рѠд СРђ, свѠјїа Лу, шѠвѠј Кос, ћѠро Кос, цѠл Се;

брѠј СМ, вѠзѠј Ин, гѠнѠ ПИ, дѠћѠм СРб, зѠвнѠ га ПИ, нѠсѠ Аг, ѠрѠбѠ Си,
ѠрдѠћѠмо Тр, ѠрѠћ По, склѠїѠмо Се, сїѠѠј Пр, шѠрѠжїмо Аг;

бѠлно Ми, вѠљно ПИ.

Ѡ: БѠжѠ Пр, бѠмбѠна Коб, бѠрац Пр, вагѠни Ин, вѠјска Тр, вѠљан Аг,
гѠрко Ми, кѠнца Лу, ѠвѠа Коб, ѠлафѠни ПИ, ѠрѠба БД, ѠрѠзѠри БД, ѠрѠсїор
Бр, рѠда Пр, рѠлна СМ, СлѠбо Аг, сїосѠбносї Лу, шѠрѠба Кос;

вѠдаї^а Тр, дѠће Кор, извѠдајѠ се Се, извѠзѠї Ка, исїрѠбаї СРђ, мѠраћу
Ин, Ѡдаїш СМ, ѠреїѠлїї Лу, ѠрѠбаї^а Коб, ѠронѠсаї Ин, срѠзѠї^а се По,
укѠсїї Ми;

Ѡ: будѠћнѠсї По, вѠлѠвѠ ГД, ДѠбѠј Кос, млѠдѠсї ГД, сѠ мнѠм СРђ, дѠвѠг
Кор, ѠрѠдѠносї Аг, рѠкѠм Тр, сїѠѠрѠ ПИ, прѠ ѠобѠм СМ, шѠрѠјнѠ БД, шѠрѠлѠ
Ин, црнѠг СМ, чѠднѠ Ле;

бѠјѠсѠ Си, нѠ бѠј се Кор, дѠшѠ Ра, исїѠкѠ га Тр, нѠмѠј Аг, дїрѠбѠ Ин,
ѠдшѠ Кор, ѠрѠнѠсѠј Се, рѠкѠ Ин, ѠкѠчї ГД, ћѠшѠ Ка, шѠїнѠ СМ.

Ѡ: бѠка Пр, вѠна ГД, зѠске Кос, дрѠгѠ Се, дѠжї Аг, ћѠбар По, жѠјѠн Бре,
јѠшѠро СМ, крѠв ГИ, кѠкав^{ца} Аг, кѠћ^{ца} Тр, мѠшко СМ, ѠѠѠљак Кос, ѠшѠке
ГИ, рѠковѠње Се, сѠдѠр ПИ, шѠрѠћї Ин, шѠча СРђ, ћѠрѠн Кор, Ѡши Ка, чѠїава
Кос, шѠмѠр По;

бѹбнѣ Аг, бѹдѣ Пр, гѹцнѣ Ин, згѹснѣ се ГД, јѹр^шшали Срђ, кѹцнѣ ГИ, лѹдовѣ СМ, лѹйкѣ Ка, мѹдровѣ По, нѹдѣ Аг, ѿјѣвајѹ Лу, ѿрѹжѿиѿ ПИ, ѿѹцаѿ Срб, ѹдѣ Кос, ѿѹйкаѿ Коб, чѹдѣ се Ми, шѹѿинѣ Лу;

мѹчно Сит, мѹшки Ги, ѿѹно Пр, рѹчно СМ.

ѹ: дѹкаѿи Кор, Дѹш^{ца} Се, жѹѿи^{ца} Ка, кѹѿине См, кѹѿус Ин, кѹѿусѿи^{ше} Кор, лѹсѿера Срђ, мѹш^{це} По, мѹшкије Аг, ѿрѹѿиѿ ГД, сѹбойѿм СМ, ѹб^{ца} БД, ѹбойѿца Пр, ѹгарак Срб, Ѹскрс ПИ;

ѿорѹчује СМ, ѿресѹђује Лу, ѿриѹчиѿ се Ра, ѿродѹбљује ГИ, ѿроѿѹсѿиѿи^и Ка, ѿѿѿује Си, ѿвлѣчи^и Ле, ѿзѣ СМ, ѿкрасѿи^и Ра, ѿлиѿи Се, ѿмѿѿи^и ПИ, ѿѿаѿи^{ше} Бр, ѿсѹди^и се СМ, ѿшушкѣ се Кор.

ѹ: бѹђ Кос, вѹци СМ, глѹв Аг, грѹди ПИ, гѹжсва Аг, дѹжнѿици БД, жѹѿѿѿга Ин, зѹби ГИ, јѹнѿ Ка, лѹд Срђ, ѿѹди По, мѹдрѣ ГД, ѿѿѿни^{кѣ} Бр, рѹднѿк Се, рѹѿѿ Коб, сѹв Си, ћѹрка Лу, ѿш СМ, шѹмѣ Аг;

бѹди се ГИ, бѹнѿмо се ГД, вѹкѣ Кор, гѹшѣ се Лу, дѹжѿи га СМ, кѹѿѿмо ПИ, лѹѿѿ Ра, ѿѹбѣ се Си, ѿѿшѹ ПИ, сѹди^и Тр, ѿѿѿѿи^и Тр, ѿђѣмо Ин, чѹвѿј Ка;

грѹбо СМ, мѹдро Коб, мѹчки ГИ, ѿѿѿжно Срђ.

ѹ: вѹѿѿње ПИ, дѹша Пр, клѹѿе Лу, кѹла Кос, кѹма СМ, кѹѿѿње Аг, обѹвѿње Срђ, ѿлѹћа Кос, ѿроцѣдѹра ГИ, ѿрѹга Ра, рѹка Си, сѹѿѿо Бр, сѹђѣње Тр, ѿрѹба БД, фрѿзура Кос;

бѹѿиѿи^и Се, вѹѿѿѿи^и се Срб, гѹраѿи^и се По, кѹѿѿѿѿ се Лу, мѹѿѿ^{ли} СМ, на-вѹци Ра, одѹжѿиѿи^и Коб, ѿробѹѿиѿи^и Се, ѿрокѿѿв^{ла} Ка, ѿѿшѿѿ Пр, рѹѿѿѿи^и ГД, ћѹѿи^и Кос.

ѹ: зѣ брѹс Се, ѿбрѹшенѿ Кор, кѹѿѿѿр ГД, нѹгѹ Ра, на ѿѹ Ин, ѿкрѹга Кос, ѿдрѹжна БД, рѹкѹ СМ, на сѹд Тр, ѿрдѹкѿѿи^и ГИ, ѿс ѿѿ БД;

вјѣрѹј Си, глѣдајѿ СМ, зѣслѹжѿѿмо Ле, ѿдѿѿ По, ѿзѿвѣ се Ра, наѿрѹгѣ се Аг, ѿбѹј се Ин, ѿкрѹжѿи^и ПИ, ѿдлѹди^и ГД, рѣзлѹчи^и СМ, ѿљѹди^и Ра;

зѣлѹд Бр, наѿсѿво Срђ, ѿѿѿѿд Бр.

р: брѿ^{ла} ГД, на вр^и Кор, грѿбав Тр, дрѿвѿѿи ПИ, зр^{но} ПИ, ѿрсѿи^и ПИ, рѿка БД, свр^{ху} Кор, Смрѿѿи^{ше} Тр, Срђѿѿѿи^и Срђ, сѿрѿѿѿѿени Се, ѿр^лѿца Пр, ѿрѿѿѿѿ-ло Тр;

бр^нѿли Се, врѿѿѿи^и Ка, дрѿжѿѿли Се, дрѿжѿѿ ПИ, дрѿмнѣ ПИ, ѿрѿгајѹ Ка, ѿрѿѿѿѿ-лѿн ПИ.

р: брѿ^{ма} По, врѿѿѿѿе Ка, дрѿва Пр, крсѿѿѿѿ СМ, Крсѿѿѿѿѿѿн Ка, ѿѿѿѿѿѿ-ше Срђ, ѿрѿѿѿ Ка, ѿрѿѿѿѿѿ (земља) Тр, ѿрсѿѿѿѿѿ БД, срѿбѿѿѿи^и Ка, ѿрѿѿѿѿѿ Срђ, ѿрѿѿѿѿѿѿ БД;

зацвр̄чӣ Ка, кр̄сӣ^але се Ка, њобр̄н̄ам Кор, ужр̄наӣ ПИ, уцр̄в̄а се ПИ.
 р: бр̄з Лу, жр̄внови ПИ, зр̄ње Аг, кр̄в Тр, кр̄ма̄ка Бр, ср̄и Кор, цр̄ви Ин;
 њр̄ш̄ћ̄е Пр, р̄ч̄у По, ср̄ч̄е Кос.
 р: гр̄ко БД, ср̄на Се, цр̄ни Ка, са Кр̄сӣб̄м Бре;
 вр̄ш̄ли Кор, засвр̄б̄ло Кос, згр̄н̄о Ср̄ђ, квр̄кн̄у Тр, њр̄скало Пр.

И мимо акценатске позиције сонант *р* може да има самогласничку функцију:

н̄а вр̄ Тр, ђ др̄вѣӣа Коб, на н̄ѡӣр̄ ПИ, н̄екр̄шӣено Ка, ђвр̄шак По, ѡдр̄в̄ће СМ, Р̄ва̄ӣи Пј, св̄ѣкр̄ва СМ, ѡ Смр̄ӣӣћ̄а Пј, у Тр̄сӣѣнӣ^ама Кор, Цр̄н̄ѡбара (њива) БД, ч̄ѣкр̄к Се, ч̄ѡӣр̄д̄ѣс̄ѡӣ Тр; загр̄л̄е се По, надр̄мај̄у ПИ, ѡдр̄мла По, ѡд̄ӣрг̄а Ср̄ђ, с̄а̄ӣр̄ло Ср̄б, с̄а̄ӣр̄ће Се, ѡмр̄ла СМ, ѡмр̄ле Пр, ѡмр̄ло Пј, ѡӣр̄ӣӣ ПИ;
 загр̄д̄е ПИ, загр̄д̄ӣ Пр, ѡзумр̄ли Се, наср̄н̄е Аг, ѡр̄ѡшвр̄љ̄ам По, ѡвр̄н̄е ГД, ѡгр̄д̄ӣ ГД.

ВОКАЛ А

30. Кад је у питању вокализам, у српским посавским говорима, уз већ општепознату дилему о рефлексима некадашњег вокала *јаӣ* у ијекавској изговорној варијанти, у средишту проблема је затворенији изговор дугог вокала *а*.

Сада већ давне, 1963. године, проф. Ј. Вуковић утврдио је да је, генерално гледано, вокални систем у знатном говорном простору Босне „изразито изменио боју својих дугих вокала *а*, *о*, *е*“²³. Наведена Вуковићева констатација у потпуности је валидна за изговор вокала *а* у говорима који су предмет овог рада. Овдје је, наиме, помјереност дугог вокала *а* у правцу *о* веома честа појава и јавља се независно од позиције у ријечима и фонемског окружења.

На појаву затвореног *а* у змијањском говору указао је Д. Петровић: „Дуго *а*, без обзира на то да ли је акценатовано или не, на знатном делу овог терена показује више-мање јасну тенденцију ка затварању, при чему је то најизразитије у суседству лабијалних консонаната и сонаната, али не и искључиво у њиховом суседству“²⁴.

²³ Вуковић 1963, 24.

²⁴ Петровић 1973, 29.

Сличну ситуацију налазимо и у неким насељима из околине Дервенте која нису обухваћена овим истраживањем²⁵, у западnobосанским ијекавским говорима²⁶, у икавскошћакавским говорима западне Босне²⁷, у говорима сјеверне и сјевероисточне Босне²⁸, у говору Јајца и околине²⁹, у неколико села у говору посавских шћакаваца³⁰, у ијекавскошћакавским говорима³¹, у међуријечју Неретве и Ријеке дубровачке³², и другим штокавским и шћакавским говорима.

Оно што је веома битно за нашу расправу јесте Баотићево виђење стања у дервентским говорима:

„Izvjесnog затvaranja vokala *a* има и у дервентском крају код јекаваса свих трију националности, као и код муслиманског икавско-јекавског живља. Но, за разлику од ситуације у западној Босни, гдје ’дуго *a*, по правилу, зна за овакву фонетску вриједност’, или бар показује ’више-манје јасну тенденцију ка затvarанју’, **овдје не само да је факултативно него је и спорадично и уз то није карактеристично само за дуго *a*** (подвукао Д. К.).

Prema подacима М. Шимундића, помјеранје артикулације vokala *a* према артикулацији vokala *o* није карактеристично за говор Imotske крајине и Bekије па је ’изговор гласа *a* једнак [...] његовом изговору у књиж. језику’. Будући да су дервентски икавци највећим дијелом са тог подручја, одсуство затvarанја дугог vokala *a*, као заједничка црта са јужним шћакавским говорима, не говори само о његовој неаутоhtonости на дервентском подручју и о очуваном трагу поријекла у овој црти, него и о слабој заступљености ове појаве на ширем дервентском подручју. Да је затvarанје vokala *a* код јекаваса у околини Дервенте било фреквентно као у западној Босни, сигурно би се одразило, као и друге особине, и на боју vokala *a* у говору доселjenика икаваса, без обзира на то колико им та појава била страна³³.“

Овај подужи цитат није наведен без разлога. Ево о чему је ријеч. Грађа која је прикупљена приликом истраживања говора Срба посавског подручја на истраживаној зони указује на сасвим супротно стање од оног које предо-

²⁵ Драгичевић 2010, 234.

²⁶ Дешић 1976, 33–34.

²⁷ Пецо 1975, 87–90.

²⁸ БХДЗб 1985, 14–22.

²⁹ Павловић 1927, 109–110.

³⁰ Ившић 1913 I, 180.

³¹ Брозовић 1966, 137.

³² Халиловић 1996, 45–46.

³³ Баотић 1983, 49.

чава Ј. Баотић пошто је појава гласовне вриједности *a*^o на мјестима гдје је у књижевном језику дуго *a* једна од најбитнијих карактеристика вокалског система овог говорног комплекса, а жариште јој је управо на дервентском подручју. Осим тога, затворенији изговор дугог вокала *a* одлика је свих категорија становништва: и старијег и млађег, и необразованог и образованог.

Прикупљени примјери који ће сада бити наведени свједоче да је реализација затвореног дугог *a* сасвим обична било да је такво *a* носилац акцента или постакценатске дужине и небитно је за гласовну реализацију у каквом се фонемском окружењу налази. Затварање вокала *a* понекад долази и у позицијама кад је оно кратко, мада је број таквих случајева скоро занемарив.

Лексеме на овом мјесту нису разврстане по зонама да би се приказала изоглоса гласовне појаве, већ је то урађено на приложеној карти (в. карту на стр. 220). Исто тако, због малог броја лексема у којима је забиљежено затварање кратког вокала *a*, сви примјери су обједињени. Исп.: *àcīā^oл* ГД, Ми, *асīā^oла* ГД, *ба^oбак* Се, *барика^oде* Пј, *ба^oшча* Тр, *ба^oшчу* Ка, *Боса^oнац* Тр, *бра^oка* ГД, *Бра^oнка* Тр, *брига^oда* Се, *Ва^oсића* ГД, *вра^oића* Срб, *Вра^oчеви* Кор, у *га^oју* ГД, *гла^oва* БД, Лу, Ра, ГИ, преко *гла^oвѐ* ГД, Ле, БД, *гла^oву* Тр, *гldbā^oлнī* Кор, *губā^oш* Кор, *Ѹ* пō *да^oна* Кор, *да^oна* Кор, Тр, БД, *двā^o* ПИ, Кор, *двā^oнѐсī* БД, ГИ, Ле, *дīнā^oр* Тр, *дјѐчā^oк* Тр, преко *Дра^oвѐ* СЕ, *ђā^oцима* Кор, *За^oгреб* Пј, *за^oјам* БД, *за^oивор* Тр, *звднā^oр* ПИ, *зла^oића* По, *игрā^oчке* БД, *имā^oње* Се, *ја^o* Пј, ГД, Тр, *Јовā^oнка* БД, *кайīлā^oр* Кор, *кōлā^oч* Кос, *кōмā^oд* Се, *ла^oда* Се, *ла^oђа* Ка, *ла^oн* БД, Аг, *лугā^oра* Срђ, *љѐкā^oр* ГД, *ма^oјка* БД, *ма^oјсīору* Пј, *ма^oрву* БД, *мишīрā^oљѐз* Пр, *мла^oд* Кор, *мла^oда* ТР, *мла^oда* Се, *мушкā^oрāцā*, *мушкā^oрце* ГД, *Кос мушкā^oрци* ГД, *на^oс* ТР, *Ѹ* *на^oс* ГД, *нѐрā^oсī* БД, *нѐрā^oсīу* Пј, *овā^oцā* БД, *дīā^oнке* Кос, *īā^oд* Се, *īā^oњ* Се, *Прѐдрā^oг* Тр, *на* *рā^oд* ГД, *Ра^oда* Се, *рā^oднīка* Пј, *рā^oднīцима* Тр, *рā^oж* Се, *ра^oзрѐдā* Кос, на *Са^oви* Тр, *сā^oвскī* БД, *сā^oма* Тр, *сā^oми* ТР, *сā^oндале* Ка, *Свнѣā^oр* Срб, *Сла^oвкѐ* ГД, *сīā^oн* Тр, *сīā^oрī* БД, *сīвā^oри* Тр, *сīвā^oрī* БД, *Ѹ* *ја^oке* Тр, *ча^oсī* Тр, *шā^oкā* Тр;

не *вā^oља* Пј, *дрѣсā^oли* Се, *жā^oо* ми Се, *зā^oīā^oмīи* Кор, *зарā^oдили* Тр, *звā^oли* Тр, *знā^oм* Пј, *знā^oш* Се, ГД, *ишīрā^oне* Ка, *кā^oжѐм* Кор, Тр, *клā^oле*, *īā^oлī* Пј, *īлā^oишīи* БД, Лу, *īлā^oћām* Ка, *īдкā^oжѐ* ГД, *īоīā^oлише* Пј, *īонā^oшай* се Тр, *īрīиā^oлī* БД, *рā^oдѐ* Тр, не *рā^oдѐ* БД, *рā^oдī* Кор, Тр, *ра^oди^o* Пј, Кос, *ра^oдила* Ка, ГД, *ра^oдили* Тр, *ра^oдило* ПИ, *ра^oдишī* Кор, БД, Кос, *рā^oђā* Пј, *рађā^oле* Пј, *развā^oлишī* Тр, *разговā^oрајū* Кор, *рā^oнѐ* Тр, *са^oра^oни^o* Се, *сла^oгāн* Ка, *сна^oћи* се Тр, *сīā^oвā^o* ГД, *сīā^oљено* Се, *Ѹ* *дā^oла* се Се, *Ѹ* *дā^oше* Тр, *урā^oди* ГД, Тр;

на^o ме Тр, *īолā^oко* Тр, *сā^oдā* Пј, ГД.

Кад се сагледају сви наведени примјери, долази се до слjedeћег закључка: Затварање дугог *a* присутно је у читавој посавској зони између

Врбаса и Украине. Појава је најраспрострањенија у дервентској области и у дијелу бродске општине који је обухваћен нашом границом, веома је фреквентна и у подручјима србачке општине која су на граници са дервентском облашћу, није занемарива ни у прњаворској зони према Дервенти, а што се иде даље западно према Врбасу, ова појава слаби и постаје факултативна западније од Српца.

Судећи према Дешићевој грађи, наведена појава није специфичност западnobосанских говора у посавском дијелу градишке општине уз саму обалу Врбаса (докле се протеже наша граница истраживања), а тако је и у дијалекатском материјалу Д. Црњак прикупљеном приликом обраде терминологије куће и покућства у Лијевчу пољу и Жупи³⁴, те пастирске лексике лакташког краја³⁵. На крају, нашем истраживању и закључку у прилогу иде и грађа која је прикупљена у Кремни, селу прњаворске општине³⁶.

Према свему до сад наведеном, може се констатовати да је појава затвореног *a* једна од најбитнијих изоглоса у ареалу који се овдје обрађује.

О природи ове појаве и њеном поријеклу доста увјерљивих чињеница доноси Пецо³⁷. Као могућност узрока појаве он, позивајући се на више изво­ра, наводи низ фактора: страни утицај, упрошћавање старог вокалног система, психофизичке чиниоце и сл.

31. Према промјени *pa > pe* у три коријена: *враб-*, *крад-* и *рас̄и-* простор српских посавских говора између Врбаса и Украине припада III Ивићевој зони³⁸. Прикупљени материјал изгледа овако:

У свим пунктовима забиљежена је промјена *pa > pe* у коријену *враб-*: *врѣбац*, мада није ни мали број случајева са књижевним ликом, што је и сасвим очекивано у данашње вријеме.

Кад је у питању коријен *рас̄и-*, није записан ниједан случај промјене *pa > pe*, али се информатори, поготову они који су живјели у сусједству с икавцима, сјећају да су њихови преци често знали рећи *рѣсити*, *на̀рѣсит̄о* и сл. Овакво стање могло се и очекивати пошто је и ијекавскошћакавским гово-

³⁴ В. Црњак 2006, 307–330.

³⁵ Црњак 2011, 199–206.

³⁶ „Случајеве помереније артикулације вокала (нпр. затворенијег изговора вокала *a*), на које упућују неки други истраживачи западnobосанских ијекавских говора, нисам овде приметио“ (Драгичевић 2008, 105).

³⁷ В. Пецо 1975, 92–95.

³⁸ Ивић 1964, 383–394.

рима запажено да се ради о секундарној појави која је донесена са простора између Далмације и западне Херцеговине³⁹.

Коријен *крад*- јавља се искључиво у таквој форми: *краде*, *кράдӯ*, *ї̀д-красї̄*⁴⁰, *ўкрасї̄* и сл.

32. Појава губљења вокала *a* није честа и карактеристична је за бржи темпо говора. У иницијалној позицији ријечи забиљежена је само у страниј ријечи *ѣродрѣм* Кор, а у медијалној позицији у: *Бањлѣку* Се, *касїи* ПИ, *ї̀окашићу* Се, *двдлѣна* Кор.

У финалним позицијама ријечи има нешто више примјера оваквих редукција и оне се у највећем броју јављају у сантхијским везама, а рјеђе у појединачним ријечима:

бдлѣ їишӣ него *нїшта* Тр, *дѣћӯ нѣм* ГД, *дѣћерѣ нѣм* кра̀ву ГД, *нїшӣ* Се, ГД, Кор, *нїје тѣ нїшӣ* СМ, *нїсам нїшӣ* рекла Тр;

вѣлѣд ће знѣт Ка, *дѣсї̄* дјѣцѣ ПИ, *бїће дѣсї̄* Кор, ГД, СМ, *дѣш* чѣлѣди Ка, *нѣм* трѣбѣ Пр, *нег* бјѣжѣ ПИ, *нек* їдѣ По, *нек* їдӯ По, *нек* ї мї знѣмо Се, *нек* јѣ їмѣм По, *нек* ўзмѣ ГД, Кор, *ї̀ўд* прѣћи Ка, *ї̀ўд* пўтом Пј, *ї̀ўд* се прѣбѣцї Ка, *нї* за *чег* Пр.

33. Д. Вујичић уочио је да је у говорима сјеверне Босне присутна појава затварања вокала *a* у правцу *e*. Код старијег становништва у змијањском говору Д. Петровић запазио је да долази до „затварања сваког кратког послеакцентског *a*, без обзира на његово порекло, и то у распону између *a* и *e*“⁴⁰. Затварање је забиљежено и у Пиви и Дробњаку, у источној Херцеговини, у западној Босни, Лици⁴¹ и на другим подручјима. За дервентско подручје Баотић је навео неколико примјера таквог затварања и констатовао да та појава „није карактеристична за говоре дервентског краја у цјелини, па ни за икавскошћакавски“⁴².

³⁹ „Derventski kraj pripada III zoni te se promjena *ra* u *re* u korijenu *rast-* ne može tumačiti kao rezultat procesa koji su se odvijali na ovom području. Nju su samo donijeli ikavci doseljenici iz starog kraja, prostora na granici između Dalmacije i zapadne Hercegovine. Mada oblici sa *re* u korijenu *rast-* sve više ustupaju mjesto oblicima sa *ra*, oni su i danas frekventniji od oblika sa *ra* u centralnoj ikavskoj zoni, a mogu se čuti i izvan nje, pa i dijelovima derventskog kraja u kome dominiraju jekavski šćakavci. Njihova zastupljenost je pouzdan trag koji vodi ka porijeklu ikavskog stanovništva u okolini Dervente“ (Баотић 1983, 52).

⁴⁰ Петровић 1973, 33.

⁴¹ В. Вуковић 1939/39, 8–9, Пецо 1964, 33–35, Дешић 1976, 36, Драгичевић 1986, 48–49 и тамо наведену литературу.

⁴² Баотић 1983, 50.

И грађа прикупљена за овај рад указује на то да је стање слично оном какво је Баотић забиљежио на икавскошћакавском подручју. Замјене се јављају у ограниченом броју лексема, а и оне углавном алтернирају с ликовима из стандардног језика. Исп.:

*vášer*⁴³ Кос, *дугечкѝ* Пј, ПИ, По, *зѣмљенѣ* Пј, *зѣмљенѝ* ГД, Ка, *каѝà-сѝер* Тр, *кѝломѣѝер* Се, *мѣѝер* ПИ, Аг, Ин, *мѣѝѣрã* ГД, Лу, БД, *нѣѝријѣѝѣља* Кор, *нѣѝријѣѝѣлскѝм* Пр, *офензѝва* Кор, *ѝрѝјѣѝѣљ* ПИ, Кор, *ѝрѝјѣѝѣљом* ПИ, *цилѝндѣр* Аг, *шѝвѣћѝ* машинѝ ГД;

је л дѣ Пр, Кор, Кос, *нѝкѣд* Пр, *сãдѣ* Ка, *суѝрѣдãн* ПИ, *суѝрѣдãн* СМ.

34. Због истих случајева затварања вокала *a* у правцу *o* очекиван је и велики број потврда за супституције *a > o*, али је та појава забиљежена у врло малом броју примјера. У свим случајевима ради се о замјенама кратког вокала *a*: *двѣ̀сѝо* ПИ, По, Срб, Лу, Сит, БД, Ин, По, *кобãн"ца* ГД, *ѝãнѝоле* Срђ, *ѝãнѝол"це* БД, *ѝрѝсѝо* ПИ, Тр, Се, Ми, Рас, Пр, СМ;

зãбовљã ГД, *зãбовљãм* се Срб, *ѝдклоњã* БД, *склѣњãли* се Срб; *сѝ* тѝм Ка.

Као што је из презентованих примјера видљиво, у бројевима *двѣ̀сѝо* и *ѝрѝсѝо* у питању су замјене аналошке природе (према *сѝо*, *ѝѣѝсѝо*, *шѣсѝсѝо* и сл.⁴⁴), а о истој појави је ријеч и у примјеру *сѝ* тѝм (аналогија према *с овим*, *с оним* итд.). У облицима *кобãн"ца*, *ѝãнѝоле*, *ѝãнѝол"це*, *зãбовљã*, *зãбовљãм* се ради се о дисимилацијама према сусједним слоговима, док се јављања облика *ѝдклоњã* и *склѣњãли* се може објашњавати како асимилационим, тако и дисимилационим разлозима.

35. Из прилошких форми у којима су појаве тзв. покретног *a* уобичајене (тип: *када*, *сада*), употреба *a* проширила се и у форме неких прилога у којима су јављања таквог *a* мање фреквентна, међу којима има и оних који се остварују с партикулама: *дѣ̀неклѣна* Кор, ГД, *дѣ̀ѝлѣна* Срђ, БД, *овдãлѣна* Срђ, Лу, БД, *овдека* Пр, Ка, *одãвлѣна* Ка, *дѝѣ̀ѝа* Кор, Ка, *оѝãлѣна* Ка, Срђ, *ѝв"јѣка* По, Ка, СМ, ГД.

Интересантно је да се у Баотићевој грађи није нашла ниједна потврда за употребу вокала *a* у наведеним случајевима (в. Баотић 1983).

Само у једном пункту забиљежена је замјена вокала *a* прелазним гласом „шва“: *кãзãѝ* СМ, *сã* ће ðн *кãзãѝ* СМ.

⁴³ У говорима србијанског Полимља М. Николић уз *vášer* наводи да је чешћи облик *vášir* (Николић 1991, 219).

⁴⁴ Исп. Драгичевић 1986, 54.

ВОКАЛ *E*

36. Вокал *e* има углавном стабилну артикулацију у свим позицијама ријечи. Одређена одступања која су овдје забиљежена у суштини су подударна са онима што су већ констатована у ранијим радовима о ближим и даљим говорима.

Замјене неакцентованог вокала *e* вокалом *a* јављају се у неколико домаћих и страних ријечи: *бундава* БД, *бундаве* Се, *џарушање* Кос, *рашејо* Ми, БД, Пј, *фафароне* Кос; *џрија*⁴⁵ Тр, Бр, Ра.

Облици *рашејо*⁴⁶ и *џрија*⁴⁷, за које Баотић каже да „su stabilizirani i javljaju se mnogo češće od standardnojezičkih prije i rešeto“⁴⁸, у овом говорном подручју много су чешћи у стандардној форми него у наведеним ликовима.

У неколико пунктова асимилација према вокалу *a* огледа се само у отворенијем изговору вокала *e* у правцу *e^a*, опет чешће, али не и досљедно, у неакцентованим слоговима: *бунде^aва* Кос, *вече^aра* Тр⁴⁹, Аг, у *Деврвџи* Кос, *дјеџи^aлине* Срђ, *ексе^aр*, *јеле^aн* Коб, *џемје^aраију* ГД;

џрије^a БД, *свџе^a* СМ, *џвечџ* Ка⁵⁰.

37. Замјена *e > и* сусреће се у неким туђицама, махом романске провенијенције: *инџињер* Срђ (< франц. *ingénieur*), *џименинџ*⁵¹ Кос (< лат. *caementum*), *џомејар* Тр, *џирада* Срђ, *џиримонџа* Пр.

Асимилацијом *e > о* добијени су ликови: *џчовџдно* ПИ и *џџџше* ГД, а ова појава јавља се и у облику *џровладџ* Кор.

Према тврдим основама формирао се облик *свџ*.

У два случаја забиљежена је замјена *e > у*: *канџуларџу* По, *сџнђур* ПИ.

38. Иницијално *e* губи се у неколико деривата именице *елекџрика*: *лџџрџџар* ГД, *лџџрџџнџ* Пр, *лџџрџџнџ* Ле⁵².

⁴⁵ За сличне појаве у неким другим говорима исп. Петровић 1973, 36, Дешић 1976, 52, Драгичевић 2007, 333.

⁴⁶ „Oblik *rašeto* zabilježio sam na širem derventskom području i kod svih nacionalnosti“ (Баотић, 1983, 54).

⁴⁷ Решетар сматра да је *џрија* настало аналошким путем према облику *када* (Решетар 1907, 102 – цитирано према: Халиловић 1996, 59).

⁴⁸ Баотић 1983, 54.

⁴⁹ Баотић има само овај примјер (*ibid.*).

⁵⁰ Исп. Петровић 1973, 36, Дешић 1976, 52, Драгичевић 2007, 333.

⁵¹ „U riječi *ciment* i je moglo biti dobijeno disimilacionim putem, ali i pod uticajem francuskog jezika“ (Халиловић 1996, 60).

⁵² В. Драгичевић 1986, 66.

У медијалним позицијама присутне су и потпуне и дјелимичне редукције:

а) *веїрїн̄ар Се, веїрїн̄арск̄ом ст̄ан̄ц̄ом Кор, два̀десї̄о̀г ГД, два̀десї̄о̀ро ПИ, два̀десї̄о̀г Пр, д̄јєї̄ӣу ПИ, маї̀рї̀ј̄а̀л По, прѣ̀д̄а̀ њ̄га ГД, њ̄дє̀сї̄ Кос, С̄а̀р̄а̀ј̄во Кор, сѐда̀м̄дє̀сї̄ Пр, Тр, њ̄рї̀дє̀сї̄еро ПИ, њ̄рї̀дє̀сї̄ ГД, ч̄єї̀рє̀сї̄ Срб, шє̀здє̀сї̄ ПИ, По, Кор;*

шт̄а̄ *ћ̄мо* Коб;

б) *два̀д̄ѐсї̄ї̄ Пр, ГД, два̀д̄ѐсї̄ї̄е ГД, два̀д̄ѐсї̄ї̄о ГД, д̄ј̄єї̄ї̄а Тр, њ̄дє̀сї̄ї̄ Кос, С̄а̀р̄а̀ј̄во Кос, њ̄рї̀д̄ѐсї̄ї̄ ПИ, По, Пр;*

н̄є̄ћ̄ї̄е Пр, с̄а̄ *ћ̄мо* БД.

У финалним позицијама ријечи редукције вокала *e* јављају се у сантхијским везама:

б̄ош с̄а̀ч̄у̀в̄ај Ко, Тр, шт̄а̄ м б̄рї̀га Тр, м̄є̀н су п̄у̀стӣли ПИ;

а̀д̄ в̄а̀мо ПИ, ј̄є̀сї̄ ш̄ир̄о̀ко ПИ, Ка, Ср̄ђ, в̄ї̀ш̄е п̄у̀т̄а с̄ д̄є̀с̄ило ПИ, м̄ї̄ смо с̄ њ̄гра̄ли СМ, п̄ј̄є̀с̄ма с̄ о̀р̄ї̄ Коб;

в̄ї̀ш̄ н̄є̄ћ̄у Пр;

те у неким појединачно употријебљеним прилозима: *г̄о̀р Пј, ПИ, По, Се, Ка, ТР, д̄о̀л Пј, Се, ГД, Ср̄ђ, БД, Кос, д̄о̀љ ПИ, По, Се, ГД, ТР, н̄о̀нд По, о̀в̄д Пј, ПИ, По, Се, ГД, Ср̄ђ, БД, Кос.*

ВОКАЛ И

39. Замјене вокала *и* другим вокалима узрокују углавном асимилационо-дисимилациони процеси, али, изгледа, овакве промјене нису посебно бројне.

Вокал *a* умјесто *и* јавља се у: *ба̀џ̄ї̀кл Кор, ба̀џ̄ї̀кла Пј, а у нешто већем броју заступљена је замјена и > e:*

а̀ї̀ш̄ел̄є̀рї̀ју Коб, бѐџ̄ї̀кл ПИ, бѐџ̄ї̀кла Ка, бѐџ̄ї̀кле ПИ, ГД, бѐџ̄ї̀кло Кос, бѐџ̄ї̀клом ПИ, Кос, Лу, на бѐџ̄ї̀клу ПИ, БД, д̄ес̄џ̄ї̀лї̀на Пр, мѐд̄ѐџ̄ї̀ни БД, мѐс̄ї̀рача ПИ, мѐс̄ї̀раче ПИ⁵³, му̀сл̄ѐма̀ни Кос, му̀сл̄ѐма̀нск̄е Кос, њ̄р̄є̀сї̀лнї̄⁵⁴ р̄ад Пр, њ̄р̄є̀сї̀лн̄о̀га р̄а̀да Пр, ф̄а̀м̄є̀лї̀ја ПИ, ф̄а̀м̄є̀лї̀ји БД;

⁵³ Тако је и у Мујџићима (Драгичевић 2011).

⁵⁴ О уопштавању префикса *њре-* мјесто *њри-* Пецо је казао следеће: „Ово је једна од типичнијих особина нашега говора, а својствена је и говору јакаваца ове зоне [...] Мада тај, чисто фонетски, моменат не мора бити искључен када је у питању ова појава, чини ми се да у нашем говору то није чисто фонетски процес. Више је вјероватно да је то последица поремећених односа у рефлексима *јаї̄а*. За ову појаву знају и херцеговачки говори, али је тамо објашњење другачије“ (Пецо 1975, 99).

*ноћела*⁵⁵ БД, *ноћели* Кор, *ӣрѣвикнѣ* се БД.

На супституцију *и* > *е* указано је и у више радова о штокавским говорима. Дешић напомиње да је ова појава присутна „у свим западнобосанским ијекавским говорима, па и у говору Змијања“⁵⁶. А. Пецо слично стање забиљежио је у источнохерцеговачком говору⁵⁷, те у говору западнохерцеговачких ијекаваца⁵⁸, а таквих замјена има и у Лици⁵⁹.

Данас углавном преовладава гласовни лик ријечи *ӣа̄њѣр*, премда се постава *ӣа̄њѣр* може чути у читавом истраживаном ареалу.

40. Због честих редукција у постакцентској позицији ријечи, вокал *и* има најнестабилнију артикулацију у вокалском систему⁶⁰.

Иницијално *и* губи се у лексемама *не́кција* и *Талијан*⁶¹, које су у наведеним ликовима посвједочене на читавом простору. Овакви облици поменутих именица представљају и најчешће примјере за губљење иницијалног *и* у већини дијалектолошких радова⁶².

41. У медијалним позицијама ријечи редукције су много бројније. Најчешће се остварују кад се вокал *и* нађе у позицији поред сонанта, али нису искључени случајеви његове редукције ни у сусједству других сугласника. Редукције могу бити дјелимичне и потпуне. Исп.:

у *брѣма* По, *вѣлкѣ* Тр, *виѣца* СМ, *владка* Аг, *вдовма* ПИ, *гѣздарца* Кор, *главцу* ГД, *гѣдна* Пј, *градѣма*, *зједнцу* Пј, *зѣнца* Срб, По, Коб, Кор, *јарѣнцу* ГД, *једрица* ПИ, *кѣлма* Лу, *кѣкавца* Ра, *кѣнца* См, *лисца* ГИ, *мѣшерну* По, *Милуѣна* ГД, *неѣља* Бр, *неѣљѣм* Ка, Ср, у *ѣколци* Ин, *ѣмладна* Ми, Ле, *ѣиѣна* Ле, Ин, БД, *иѣлѣ* Кор, *иѣсеѣна* Кор, *иѣслца* Ра, *рѣѣѣља* БД, *слѣнѣ* Кор, *сиѣнца* Си, *сиѣжѣна* Се, *суѣца* ГИ, *шѣнца* ПИ, Бр, БД;

⁵⁵ „Kod oblika glagola *noćevat* najvjerojatnije se radi o ukrštanju sufiksa *-iva-* / *-eva-* / *-ova-*, jer se pojavljuju i oblici *noćovat*“ (Баотић 1983, 61).

⁵⁶ Дешић 1976, 55.

⁵⁷ Пецо 1964, 40.

⁵⁸ Пецо 1966/67, 285.

⁵⁹ Драгичевић 1986, 69.

⁶⁰ В. Ивић 1956, 136.

⁶¹ „Талијан је стандардна форма, врло честа у народним говорима“ (Николић, М., 1991, 203).

⁶² В., нпр., Дешић 1976, 62, Окука 1983, 46, Баотић 1983, 64, Реметић 1985, 130, Николић, М. 1991, 203, Драгичевић 1986, 70, Халиловић 1996, 64, Козомара 2005, 30 итд.

бòр"ли се ГИ, *весèл"ло* се Ра, *вїд"ла* По, *вїд"ће* Кор, *вїд"ћемо* Кор, *вїд"ћеш* БД, *вòз"ли* Срб, *дòб"ла* БД, *зàрай"ло* се Кор, *кòси"о* Се, *кòс"ли* По, *осèл"ла* Се, *òй"шла* Аг, *òй"шò* По, *їроизвòд"ло* СМ, *рáд"ли* СМ, Бр, БД, *расèл"ло* Се, *слїсїй"ло* По, *сїрèм"ли* ПИ.

бèшкица БД, *бїèшїе* БД, Ле, *бїдла* ГД, *вòлкї* Пр, *Галцијани* СМ, *гòдна* ПИ, *гòдне* БД, *гòднè* Кор, *инцијайїву* Ка, *кàйїòлкиња* Се, Тр, *милци'òнèр* Се, *нèдљòм* БД, *овòлкї* Тр, *орјенїацїе* Кор, *їил'áре* Се, *їòдòвна* Пр, *сїдòжна* Ин, *фрїждер* Кос, *чèйри* Пј, ПИ, Пр, Ка, Срђ, *чèйрсїò* Кор, Ка, Срђ, Аг;

вїд"ћеш ГД, Лу, *вїд"ћейе* Пр, *дòђдè* вáмо ПИ, *заврїло* Бр, *зàйушла* Ин, *зачèйла* Ин, *рáдли* По, *слàзї"о* Се, *нè смїè* ГД, *сїрèмїе* се Срђ, *їамáнле* ТР, *ўбли* ГД, Ле;

кòлкò По, Ка, ГД, *кòлкò-їòлкò* Пов, *нèкòлкò* Срђ, *їòлкò* Срђ.

Примјера оваквих редукција може се наћи у свим зонама сјеверозападнòг дијела херцеговачко-крајишког дијалекта, као и у осталим говорним подручјима. Оно што је, међутим, посебно интересантно за овај говорни ареал јесте Баотићева тврдња да „ова појава није тако изразита као у неким другим шtokавским говорима“⁶³, што би према нашем материјалу значило да је то једна од изоглоса која дијели икавске и ијекавске говоре посавског подручја.

42. Након губљења вокала *и* у постакценатској позицији ријечи, понекад сонанти *н* и *л* постају носиоци слога:

водèнце БД, *лубèнца* ГД, *мòлїва* Тр, *сáнце* СМ, Тр, *слàнну* ПИ, *їкàнца* Кос, *шèнцу* Ин;

гўло Аг, *дозвòлли* Ин, *мòлли* Лу, *їод"јèлла* БД.

Много већи број примјера вокализације сонаната наводе Д. Петровић и М. Дешић⁶⁴. Грађа прикупљена за овај рад показује да је ситуација у српским посавским говорима између Врбаса и Украине много сличнија оној коју налазимо код Баотића⁶⁵.

43. Најбитнија дијалекатска појединост кад је у питању судбина вокала *и* у овим говорима, ипак су његове редукције у финалним позицијама облика инфинитива. Овдје су такве редукције, слободно се може рећи, скоро

⁶³ Баотић 1983, 65. У прилог Баотићевој оцјени иде Ившићев рад, гдје се наводи свега пет примјера оваквих редукција.

⁶⁴ В. Петровић 1973, 42–43 и Дешић 1976, 66.

⁶⁵ „Na osnovu građe da se zaključiti da redukcija vokala *i* u govoru derventskih ikavaca nema ni širinu ni značaj koji ima u zapadnobosanskim govorima. Naime, elizijom vokala *i*, u principu, ne nastaju konsonantske sekvence koje već nisu uobičajene u našem jeziku, a to znači da se struktura riječi radikalno ne mijenja“ (Баотић 1983, 66).

редовне⁶⁶, а да ли су оне потпуне или дјелимичне, зависи од брзине говора или неког другог факултативног момента. При биљежењу таквих редукција честе су недоумице да ли је редукција потпуна или дјелимична, па постоји и могућност колебања у фонетској транскрипцији. Без обзира на то, стање је овдје потпуно чисто: редукције финалног вокала *u* у инфинитивним формама заступљене су на комплетној територији између Врбаса и Укрине⁶⁷. Примјери који слиједи само су мали дио из укупног корпуса прикупљене грађе:

bijii ПИ, Ра, По, Бр, *bunii* се Тр, *vajiai* По, *vezai* Лу, Ин, *gradii* Пр, *zubii* Бре, *doh* По, Ин, Бр, *zagazii* Се, *zajalii* По, *zajodslui* ПО, Се, *zardii* Пр, Ка, *zacakii* Се, *zvai* ПИ, *imai* Тр, *ih* По, *jesii* ПИ, *mjeii* ПИ, *oikai* ПИ, *vrajii* Пј, *ziviui* ГИ, Тр, *izai* Пр, Ин, Бр, См, *imai* Се, *ih* Пј, *kalemii* Пр, *najravii* ПИ, *najusii* Се, *najuiii* Се, Кор, *najodvarii* Ле, *nodii* ПИ, *obui* Кор, *obuh* БД, Тр, *odrzavai* ПИ, *oirerii* ПИ, *orai* ПИ, *ostiai* Се, *oiih* ПИ, Кос, *oikai* ПИ, Срб, *oirerii* Се, *oiiirii* Срђ, *idrii* ГД, *ijevai* Пр, *ilajii* ПИ, По, Се, *ilerii* ПИ, *iodlozui* ПИ, *idigrai* Се, *iokleiai* Ка, *idii* Се, *iodchii* Тр, *iravii* По, Бр, *irajii* По, *irrelazii* Кор, *ireresuh* БД, *irerii* ПИ, *irodai* Ин, См, *radii* ПИ, По, Ин, *razgovarai* ПИ, *rodii* Пј, *roiih* Ка, *savrui* ПИ, *sijai* Пр, *siirii* Ка, *siiai* Срб, *siavai* ПИ, ГД, *siai* ГД, *irodvai* По, *iucaii* Срђ, *udavai*

⁶⁶ Слично је и у Бањи Врућици (Драгичевић 2007, 334), Кремни (Драгичевић 2008, 105), Чечави (Козомара, 2005, 32) и др.

⁶⁷ Изоглоса распрострања појаве потпуних и дјелимичних редукција вокала *u* у финалним позицијама облика инфинитива још није прецизно утврђена у сјеверозападној скупуни говора источнохерцеговачког (херцеговачко-крајишког) дијалекта. Како је већ речено, распрострањање ове појаве на посавском подручју између Врбаса и Укрине сасвим је јасно. И у икавскошћакавском говору изузети од редукција „su toliko rijetki da se mogu zanemariti, tim prije što i kod govornika u kojih sam ih bilježio nisam mogao zabilježiti više od dva tri primjera, koja su se kasnije javljala sa redukovanim i“ (Баотић 1983, 65). У пет пунктова са подручја градишке општине Дешић није навео ниједан примјер оваквих редукција (Дешић 1976), а мањи број примјера тог типа наводи Далмација, без посебне напомене и коментара (Далмација, 1997, 40), што значи да ни у најисточнијим дијеловима Поткозарја редукције финалног *u* у облицима инфинитива нису битна дијалекатска црта. За тачну границу распрострањања ове изофоне потребно је, ипак, додатно истраживање. Аутор овог рада приликом боравка у неколико градишких насеља која су територијално блиска ареалу који се овдје обрађује чуо је готово идентичне редукције као у посавском дијелу између Врбаса и Укрине.

На крају, судећи према грађи коју је Д. Црњак скупила у Лијевчу пољу и Жупи, резултати су исти као на нашем подручју. (Према је ријеч о раду који се бави дијалекатском лексиком, у поглављу Текстови може се наћи низ корисних појединости за прецизније одређивање појединих изоглоса. Тако је и са појавом редукција вокала *u* у финалним позицијама инфинитива – забиљежене су у свим пунктовима које је ауторка обрадила (Црњак 2006, 307–330)).

По, СМ, Бр, *узѣӣ* Пр, Ин, Коб, Срб, *у̀красӣ* Си, *у̀нишӣӣӣӣ* ГИ, По, *у̀чӣӣ* БД, *чѣкаӣ* Тр, *чӣс̄ӣӣӣӣ* СМ, Лу, *чу̀ваӣ* СМ, Бре, *чу̀ш̄ла̄ӣ* Ин, Бр;

бӣӣ По, *б̄јѣж̄са̄ӣ* Пј, БД, Бр, *бо̀сӣ* Кор, *бра̄ӣ* ПИ, *бу̀шӣӣ* Кор, *ва̀га-ӣ* Ка, *ва̀дӣӣ* Кор, *ва̀ра̄ӣ* Ка, *вӣкаӣ* Тр, *в̄јѣрова̄ӣ* БД, *в̄ла̀да̄ӣ* Ка, *во̀дӣӣ* ГД, Бр, *га̀ӣӣӣӣ* ГД, *го̀во̀рӣӣ* Ка, *гу̀каӣ* Коб, *да̀ваӣ* Ка, *да̀нгу̀бӣӣ* Коб, *да-рѝваӣ* ПИ, Пј, *да̄ӣ* Кор, БД, *жу̀рӣӣ* Пј, *за̀в̄ӯћ* Пј, *за̀да̄ӣ* Ка, *за̀ж̄му̀рӣӣ* ГД, *за̀игра̄ӣ* Ка, *за̀ћ* Коб, *зѝда̄ӣ* Се, *зѝмо̀ва̄ӣ* ГД, *ѝгра̄ӣ* Ка, *ѝма̄ӣ* Тр, *ӣћ* Се, *је́дӣӣ* се ПИ, Бр, *јѐсӣ* Ка, *ка̀за̄ӣ* Ка, *ка̀зѝва̄ӣ* Кор, *ка̀ј̄ла̄ӣ* Кос, *к̄у̀ӣӣӣ* Пј, *ла̀га̄ӣ* БД, *ла̀до̀ва̄ӣ* СМ, *ла̀ја̄ӣ* ГД, *љу̀бӣӣ* Пј, *ма̀за̄ӣ* По, *ма̄ћ* Ин, *мѝмо̀ӣћ* се Тр, *мѝро̀ва̄ӣ* БД, *мѝслӣ* Ка, *мѝца̄ӣ* Кор, *мла̀ӣӣӣӣ* Кор, *мо̀ра̄ӣ* БД, *мо̄ћ* Коб, *му̀ца̄ӣ* ГД, *му̀чӣӣ* Кос, *на̄ћ* Срб, *на̀ба̀са̄ӣ* Кос, *на̀бӣӣ* ГД, *на̀й̄ада̄ӣ* По, *на̀й̄а̄сӣ* Тр, *на̀сӣа̄вӣӣ* По, *на̀удӣӣ* Пр, *на̀у̀чӣӣ* Пр, *нӣца̄ӣ* Пр, *но̀са̄ӣ* Кор, *но̀сӣӣ* ГД, *ну̀дӣӣ* Ин, *о̀бӯӣ* Тр, *о̀бӯћ* Тр, *о̀го̀лӣӣ* Се, *о̀гр̄еба̄ӣ* Ин, *о̀гу̀лӣӣ* СМ, *ӣа̀зӣӣ* Ка, *ӣа̀мӣӣӣ* Ка, *ӣа̀рӣӣ* ПИ, *ӣо̀в̄ӯћ* Коб, *ӣо̀ка̀за̄ӣ* Пр, *ӣо̀куша̄ӣ* БД, *ӣо̀лу̀џ̄а̄ӣ* БД, *ӣо̀ӣро̀дӣӣӣ* Срб, Тр, СМ, Лу, *ӣу̀сӣӣӣ* Тр, *ӣӯћ* БД, Аг, *ра̀вна̄ӣ* Кос, Ин, *ра̀дӣӣ* Ин, Коб, Кор, Тр, *ра̀ћа̄ӣ* Коб, *ра̀звӣӣ* По, *ра̀зв̄ӯћ* Кос, *ра̀нӣӣ* ПИ, *рѐдӣӣ* Пр, *ре̄ћ* Ка, *рѝба̄ӣ* Срб, *ру̀ӣӣӣ* Бр, СМ, *са̀бӣја̄ӣ* Пр, *са̀вӣја̄ӣ* Бр, *са̀зѝда̄ӣ* Пр, *са̀крӣӣ* Пј, Ле, *са̀ли-ӣ* Коб, Кос, *са̀сӣа̄вӣӣ* Ка, ГИ, *ӣа̀ба̄ӣ* ГД, *ӣе̄ћ* Бр, *ӣра̀ж̄сӣӣ* Бр, *ӣу̀ж̄сӣӣ* Ин, *ӣӯћ* Пр, *у̀бӣӣ* БД, Ин, Се, *у̀бо̀сӣ* Тр, *уз̄а̀ӣма̄ӣ* Бр, *у̀крас̄ӣ* Кос, *ӯћ* Коб, *уч̄е̄ӣӣӣ* Бр, *у̀ј̄е̄ја̄ӣ* Кос, *че̄ш̄ла̄ӣ* се По, Кор, *чӣӣа̄ӣ* ПИ, СМ, *чӯӣ* Пј, По, СМ, *ӣа̀лӣӣ* се Кор, ГД, *ӣк̄до̀ла̄ӣ* Коб, *ӣӣа̀рӣа̄ӣ* Ин, *ӣу̀џ̄а̄ӣ* Пј, Се.

44. Финално *и* подвргнуто је редукцијама и у глаголском прилогу садашњем. У грађи је нађен невелик број примјера овог глаголског облика и у свима њима редукција је била потпуна:

бѐрӯћ Лу, *б̄јѣж̄е̄ћ* Кос, *г̄лѐда̄јӯћ* По, *ж̄ӣв̄е̄ћ* СМ, *нѐ зна̄јӯћ* Ле, *лу̀џ̄а̄јӯћ* Срђ, *ӣј̄е̄ва̄јӯћ* БД, *ӣро̀да̀ва̄јӯћ* БД, *ра̀де̄ћ* Аг, *с̄је̄де̄ћ* Ин, *сӣдо̀је̄ћ* ГД, *ӣра̀га̄јӯћ* ГИ.

45. Редукције финалног *и* остварују се такође:

а) у деклинационим формама типа: *у̀ квр̄г* б̄у̀кв̄е ПИ, *ка̄п к̄р̄в* ПИ, *к̄ӯћ* на̄ш̄о̄ј ГД, *о̀де к̄ӯћ* Ра, *у̀ кӯћ* ПИ, *љу̀д* су б̄ӣли БД, *ма̄ӣ* Ин, Срб, Ка, Бр, Се, Коб, Кос, *ме̄н* Кор, Срђ, БД, Коб, Тр, *ме̄н* то̄ нӣје̄ ја̀сно По, *на̄ш* зва̄ли Ка, *о̀н* б̄ӣли ПИ, *о̀н* по̀кра̄ли ПИ, *о̀н* се спр̄емӣли ПИ, *о̀н* су Ка, Ле, Лу, *о̀н* су пр̄е-тежно ра̀д̄ли ПИ, *о̀н* то̄ на̄ђӯ ПИ, *о̀н* то̄ у̀ра̀де̄ Кор, *се̄б* Кор, БД, ГД, Срђ, Срб, Тр, *се̄б* на̀пра̄ви По, *се̄б* у̀зм̄е̄м По, *се̄б* чӣпку ГД, *у̀ со̀б* ГД, *ӣе̄б* ГД, БД, Бр, Тр, Срб, на̄ *Укрин* Кос, *че̄ӣир* Тр, Аг, БД, ГД;

б) у неким тоничким и атоничким глаголским облицима:

како б рѣкѣ Кор, како б ѿ рѣкѣ По, за кога б гла̄сѣ Пр, накупиѣо б СМ, ђн б трѣбали По, ђна б радила По, убѣ б на смрт По, бјѣж Ка, Бе, Коб, бѣд вољан Кор, код нас се звал фијакери Пр, зидал кѣћу Ка, нису ни знал ПИ, имал ђнѣ сандуке Пр, јес ти Кор, раж кѣвал ГД, лѣз Тр, мѣл се бѣгу ПИ, нис дошѣ ГД, ђсѣав тѣ Тр, Ѣдомоз бѣг ПИ, Бр, Ѣрѣћ дѣље БД, ѣѣ с бѣѣо Лу, ѣсѣан БД, шуѣ Тр, те

в) у појединим везницима и партикулама:

ал било снагѣ Пр, ал дѣ се Кор, ал дѣста Кор, Ин, ал какѣ Ка, ал ѡде ПИ, ал јѡш га нѣмајѣ ПИ, ал како ѣе Се, БД, ал нѣ ПИ, ал ѡн Се, ал ради Ин, ал тѣшко По, ал тѣј ПИ, ал штѣ ѣеш ПИ, ил да ѣдарѣ ПИ, ил двѣје По, ил је зѣб ил је дрѣгѣ Пр, ил народа ПИ, ил удават По, ил штѣ ја знѣм ПИ, да л ваљѣ СМ, дѣ л ѣе дѣт Пр, је л бѣѣо Кор, Пр, је л ѣмѣ По, је л накѣ Тр, је л нѣѣе По, је л такѣ Се, је л трѣбѣ ПИ, је л чѣла ПИ, јесте л ви Кор, ниѣ сам ѣшла СМ, ниѣ сам ја По.

О редукцијама вокала *и* в. и у т. 215.

ВОКАЛ О

46. Иако вокал *о* најчешће има стабилну артикулацију, и ови говори у одређеној мјери знају за његово замјењивање другим вокалима, случајеве његовог затворенијег изговора (према *у*), као и његово губљење у одређеним позицијама.

У грађи за наш рад нашло се нешто мање примјера промјене *о > а* него што је то код Баотића⁶⁸: *аѣаѣѣка* Срђ, Кос, БД, у *аѣаѣѣѣци* Лу, *аѣѣраѣѣѣја* Срђ, Тр, *кѣнаѣѣла* Кос, *лабараѣѣѣрија* Срђ;

аѣѣрисѣѣѣ Тр, *аѣѣрисѣѣѣна* Тр, Срб, *аѣѣрисѣѣѣѣѣ* ТР, *ѡдаѣѣѣѣѣ*; *ѣндѣ* Кор, Ка⁶⁹.

Баотић, уз констатацију да су замјене *о > а* карактеристичне говорне појединости у знатном дијелу Босне и Херцеговине, напомиње да је „teško utvrditi u kojoj su mjeri one autohtona osobina ikavskog govora ovdje, odnosno u kojoj su mjeri odraz situacije u govorima koji su u susjedstvu“⁷⁰. На основу дијалекатског материјала из српских посавских говора између Врбаса и Украине, Баотићева недоумица може се довести до логичног закључка, макар у питању српских говора између Врбаса и Украине – и говори који су у

⁶⁸ Баотић 1983, 58.

⁶⁹ И у другим говорима забиљежена је оваква или слична нестабилност вокала *о*. В. Дешић 1976, 41, Реметић 1985, 136, Драгичевић 1986, 62, Пецо 1986, 50.

⁷⁰ Баотић 1983, 58.

сусједству икавскошћакавског говора у околини Дервенте карактеристични су по оваквим замјенама вокала *о*.

47. Вокал *е* умјесто *о* јавља се, мада не и редовно, у одричним облицима глагола *моћи*: *нè мере* Пј, ПИ, Кор, Ка, ГД, *нè мерем* БД, *нè меремо* Тр, БД. Ова промјена карактеристична је за главнину говора широм штокавског говорног подручја.

Ријетке случајеве промјене *о > е* у примјерима прѐ *себѝм* ПИ, сà *себѝм* БД, који су забиљежени и у неким другим говорима, у овом ареалу такође можемо образлагати фонетским или аналошким разлозима⁷¹.

У свим пунктовима могло се чути само *грѝб*, *грѝбље*, *грѝбови* и сл., али се информатори сјећају да су се употребљавали и облици са *-ре*⁷².

О облицима бројних именица и бројева на *-ор/-ер-* в. т. **165** и **210**.

Асимилацијом вокала *о* према *и* у сусједним слоговима формирао се облик *Ўнфирбѝрѝв* Коб.

48. Замјена вокала *о* вокалом *у* у положају поред назалних сугласника, дијалекатска црта карактеристична за западну скупину херцеговачко-крајишког дијалекта, овдје представља факултативну појаву. Спорадично се јавља у свега неколико ријечи, од којих је око половина страног поријекла: *армѝника* По, *армѝнике* По, *армѝнику* По, *вагѝни*, *крѝмѝру* СМ, *кумѝ"јери* Ка, *кумѝ"јерима* СМ, *кумѝ"јерова* злат"ца СМ, *ѝтелефѝни*, *ѝни* ћѐ Кор; *нѝнд* ГД⁷³.

Овакве замјене мимо контакта с назалним сонантима забиљежене су у: *ѝлоуѝрѝврѝда* Ин, *чукулáда* БД; *дуће* Срб.

Као што се види, замјена *о > у* појава је занемаривог карактера, јер је чињеница и да су стране ријечи већ могле бити преузете с извршеном промјеном, дакле унесене без фонетске адаптације.

Са помјереном артикулацијом *о* према *у* записано је: *вагѝнима* Кос, *Дѝбѝ"ј* БД, *крѝ"мѝра* Ин, *кѝ"наѝ* ГД, *нѝ"вѝ* Срб, *ѝѝ"рањ* Ин.

49. Секундарно *о* записано је у облику *нѝоковањ* По. Највјероватније је да је ово паразитско *о* формирано аналошки према глаголима *оковаѝи*, *окиваѝи* и сл.

⁷¹ В., нпр.: Пецо 1975, 97, Петровић 1973, 38–39, Баотић 1983, 58.

⁷² В., Драгичевић 2007, 335.

⁷³ Дешић и Драгичевић наводе низ оваквих примјера у западнобосанским и личким говорима. В. Дешић 1976, 42–47, Драгичевић 1986, 55–57 и литературу тамо наведену.

50. Потпуне редукције вокала *o* могу да се јаве и у појединачним ријечима и у сантхију. Најчешће је то у иницијалним и финалним позицијама ријечи, док редукције вокала *o* у медијалним позицијама готово и нема. Исп. примјере:

а) у иницијалној позицији: *ва̀кѐ* СМ, *вòл^uкѝ* Кор, Ка, ГД, Тр, *ѹ вомѐ* Ка, *на̀ка̄* По, *на̀кѝ* СМ, *на̀ко̀г* Кор, СМ, што *но̀ ка̀жѐ* СМ, *ѹ нѹ* сòбу По, *сòвине* ПИ; *ва̀к* Ка, *ва̀кò* Ин, Кор, ГД, Пј, Тр, *ва̀мо* Пј, По, *вòл^uкò* Кос, ПИ, *на̀к* По, *на̀кò* По, *па̀ нòа̄* ПИ, По, СМ, Тр, и

б) у финалној позицији: *сва̀к* По, Кор, СМ, Тр;

ак ка̀жѐ Кор, СМ, *ак ðѣш* Срб, *ѐн* Ин, *ѐѝ* Ин, *ка̀к* нѐѣ Пј, Ин, *ка̀к* се зòвѐ По, *ма̀л* кр̀ва БД, *нег* др̀во Кор, *нег* ѝшт Срђ, *нег* òн Пј, Кор, *нек* са̀дà ПИ, *она̀к* По, Кор, *са̀м* да ка̀жѐм СМ, *са̀м* да дòђѐ Пј, *са̀м* òто ПИ, *са̀м* нѐмòј тò По, *са̀м* ѹђи ГД, *ѝа̀к* Пј, Кор, Ка, ГД, СМ, *ѝа̀м* Пј, Срђ, БД, СМ, Тр.

У медијалној позицији губљење вокала *o* забиљежио сам у: *Омервић^uма* Кор, а у већини испитаних пунктова може се чути и *ђàвла* и *ђàвола*.

ВОКАЛ У

51. Од свих вокала вокал *у* има најстабилнију артикулацију, а фреквенцију му, као и у низу других говора, и овдје снижавају аналошке промјене *-ну-* > *-ни-* код глагола треће Белићеве врсте, о чему ће бити ријечи у т. 211.

Замјењује се вокалом *и* који се редукује у формама: *ѹѹ^uѝру* ѝдѐ на пòсò БД, нѐѣ до *ѹѹ^uѝру* ГИ, а уз чешће случајеве јављања хаплолошких ликова типа *куруз⁷⁴* и сл., спорадично се јављају и дисимилациони облици: *ко̀кѹруз* Коб, СМ, Аг, *ко̀ру̀за* Кос, *ко̀ру̀зѐ* Си⁷⁵.

52. Прилог *близу* изговара се и са *o* и са *у* на крају ријечи: *блѝзо* Срб, Коб, Бр, БД, *блѝзу* Срђ, Кос, Лу.

Редовно се говори: *гр̀а̀бље*, *гр̀а̀ба̀ља⁷⁶*, а у придјеву *мѐѝалѹрушкѝ* Ко остварује се секундарно *у*.

53. Редукције неакцентованог *у* у медијалним позицијама ријечи остварују се у облицима неколико именица: *ж̀с̀лдац* ГИ, добрò *ј̀ѝро* Срђ, Коб, Бр, Пј, Се, ò *ј̀ѝра* ТР, у *ѝредз̀ѣћу* ГД, *ј̀а̀бка* БД;

⁷⁴ В. т. 89.

⁷⁵ Ова појава распрострањена је у многим штокавским говорима. В., нпр., Реметић 1985, 142, Окука 1983, 41, Драгичевић 1986, 67, Баотић 1983, 62.

⁷⁶ Исп. Драгичевић 2007, 335.

те у прилозима: *òvdā* По, *òndā* Пов, Кор, БД, *òddā* (отуда) Кор, Срђ.

Појава редукција и елизија чешћа је у сантхијским везама и при бржем темпу говора: *tō s* узимале ГД, *jēs* долазили Тр, *neh jā* ТР, *neh* се предат Срђ, *nīs* дирали БД, *òv* кућу Тр, *штā h* причат Бре;

bliz БД.

Иначе је обичније да се и овакви облици јављају са стандардним поставама: *dāj mu* водē ПИ, *dòbro su* дошли Тр, *nehу* òвē зимē Пј, *sūtra hu* у Дèрвèнту Кос и сл.

СУПСТИТУЕНТИ НЕКАДАШЊЕГ ВОКАЛА Ћ

54. Српске посавске говоре у међуријечју Врбаса и Украине карактерише мање-више досљедна ијекавска замјена некадашњег вокала *jai̯*, уз иззетке који су познати главнини ијекавских говора.

Прије почетка прикупљања грађе за овај рад, било је сасвим јасно да ће у вокалском систему Посавине најсложеније питање, као и у другим ијекавским говорима, опет бити рефлекси некадашњег вокала *jai̯*⁷⁷. Осим тога, претпоставка је била да ће се на територији дервентске општине у српским говорима наћи нешто већи број икавизама јер је српско становништво тог подручја имало сталне контакте са икавцима. Судаћи према стању у истраженим говорима у ближем и даљем окружењу, још се могло очекивати да ће опет бити компликовани ијекавски рефлекси вокала *jai̯* који је по поријеклу био дуг.

Рефлекси дугог *jai̯a*

55. На самом почетку разматрања овог најважнијег фонетског питања за испитивача ијекавских говора⁷⁸, мора се узети у обзир резерва према чињеницама које ће даље бити презентоване, а ради се о томе да је биљежење рефлекса некадашњег вокала *jai̯* који је био дуг недовољно поуздано ако се оно заснива на слушном утиску истраживача, што је и овдје случај.

56. Према мом запажању, веома је мали број континуаната *jai̯a* у овом говору који су подударни са стандардним, вуковским рефлексима. У читавом корпусу нашло се само неколико примјера: *би̯јелē* Ка, *дв̯ије* ПИ, Пр, Кор, Ка, Срђ, БД, СМ, Кос, *òбдв̯ије* Ин, *си̯јено* ГД, *сн̯ијег* ПИ, Срђ, *цв̯ијеће* БД; *ми̯јешā* Ка.

⁷⁷ „Питање о овом звуку најсложеније је у историји нашег језика“ (Белић 1999, 80).

⁷⁸ В. Пецо 1964, 47.

Стандардни слијед *ије* долази и у случајевима кад се кратко *ја̄ӣ* нашло у позицији испред сонанта *ј*⁷⁹ (примјере в. у т. 62).

57. За посавски говор важи исто што сам навео и за говор Чечаве: „Нешто ранији (углавном штури) осврти на говоре у најближем сусједству Чечаве приказују рефлексе некадашњег дугог *ја̄ӣа* у нешто другачијем свјетлу од оног у којем их ми презентујемо. Наш материјал, наиме, упућује на то да је вокал *и* из првобитног дифтонга *ие* редукован и изгубио слоговност, те да је други дио компоненте (вокал *е*) у свим позицијама постао дуг и носилац акцента кад год је такав слог био наглашен.

Отуда, ако се занемаре изузеци, дуго *ја̄ӣ* у чечавском говору (дакле и у посавским говорима између Врбаса и Украине – прим. Д. К.) даје сљедеће вриједности: $\hat{\mathfrak{B}} > ^\text{u}j\hat{e}$, $\hat{\mathfrak{B}} > ^\text{u}j\hat{e}$, $\hat{\mathfrak{B}} > ^\text{u}j\hat{e}$. [...] У свим случајевима резултат је исти а разлика је само у акценту, који се, као што се види, остварује у дугосилазној интонацији на компоненти *е* према краткосилазном акценту на вокалу *и* у стандардном језику, док се дугоузлазна реализација, опет на вокалу *е*, јавља према стандардном краткоузлазном *е*⁸⁰.“ Исп. примјере за:

1) $\hat{\mathfrak{B}} > ^\text{u}j\hat{e}$:

б̂^uјѣл̄а Кор, *б̂^uјѣл̄е* ПИ, *бл^uјѣд* Тр, *бр^uјѣг* Аг, *бр^uјѣга* Си, *в̂^uјѣка* Ми, *в̂^uјѣс̄ӣи*, *з̂^uјѣв* Ка, *л^uјѣв̄и* Ка, *л^uјѣв̄о* Ка, *л^uјѣв̄у* Срђ, *л^uјѣ̄ӣо* По, *ӣр^uјѣс̄н̄и* Пр, *р^uјѣч* ГИ, *р^uјѣчи* СМ, *св̂^uјѣ̄ӣ* Ка, СМ, *св̂^uјѣ̄ӣа* Пј, у *С^uјѣк̄овцу* Се, чѣтри-пѣт *с^uјѣн̄а* Се, *с^uјѣно* Се, Срб, *сл^uјѣ̄ӣо* цр^uјѣво Срђ, *сл^uјѣ̄ӣи* ГИ, *сн^uјѣг* ПИ, По, *сн^uјѣга* Ср, *ӣ^uјѣло* По, Пр, *ӣ^uјѣлом* По, *ӣ^uјѣс̄ӣа* ПИ, *цв̂^uјѣ̄на* ПИ, *ц^uјѣв* Ра, *ц^uјѣви* Ин, *ц^uјѣл̄е* ПИ, *ц^uјѣл̄и* ПИ, Тр, *ц^uјѣл̄о* Коб, *ц^uјѣл̄у* ПИ, По, Пр;

зр^uјѣш̄е ГИ, *зр^uјѣш̄ӣм* ПИ, *д̂^uјѣл̄е* се ПИ, *з̂^uјѣв̄а* Ин, *м̂^uјѣ̄н̄а* Се, БД, *м̂^uјѣш̄ӣи* ГД, *р^uјѣш̄ӣ* Кор, *с^uјѣв̄а* Лу, *с̄ӣр^uјѣ̄л̄а* га ПИ, *ср^uјѣ̄л̄ан* Се;

б̂^uјѣдно Ин, *л^uјѣво* Лу, *л^uјѣ̄ӣо* ПИ, Кор, *р^uјѣ̄ӣко* Пј, СМ, *ӣ^uјѣсно* Ра.

2) $\hat{\mathfrak{B}} > ^\text{u}j\hat{e}$:

б̂^uјѣду Пј, *в̂^uјѣнац* Ка, *вр̂^uјѣдна* ПИ, *вр̂^uјѣдну* Срб, *вр̂^uјѣме* ПИ, Пр, По, Ин, *гл̂^uјѣце* Срђ, *д̂^uјѣла* Тр, *д̂^uјѣ̄ӣе* По, Се, Коб, ГД, Срб, БД, *кл̂^uјѣ̄ӣӣа* Се, *л̂^uјѣка* Пј, *л̂^uјѣ̄ӣа* СМ, *л̂^uјѣ̄ӣо* ПИ, *л̂^uјѣске* Тр, *мл̂^uјѣка* Пр, СМ, *мл̂^uјѣко* Кос, Ка, ГД, *н̂^uјѣмци* По, БД, Тр *од̂^uјѣла* ПИ, *од̂^uјѣло* БД, СМ, на *од̂^uјѣлу* Се, *ӣ^uјѣсак* Се, Ка, *ӣ^uјѣска* Пр *ӣ^uјѣ̄ш̄ла* По, БД, *Пр^uјѣб̄л̄ѣ̄г̄а* Пр, *р^uјѣка* ПИ, у *р^uјѣкама* СМ, на *р^uјѣци* СМ, у *св̂^uјѣ̄ӣу* Срђ, *св̂^uјѣ̄е* СМ, *св̂^uјѣ̄у* Тр, *ц^uјѣна* Ка, *цр^uјѣво* Срђ, *цр^uјѣ̄ӣом* Ко;

⁷⁹ Исп. Дешић 1976, 101.

⁸⁰ Козомара 2005, 25–26.

б^ујелї се ПИ, *закор^ујениї*^у Кор, *зайов^ујѣдајѹ* СМ, *изм^ујениї*^у Се, *изр^ујѣдиї* Се, *ис^ујѣкѹ* Ка, *ис^ујѣче* ПИ, *исѣр^ујѣбиї* СМ, *исѣ^ујѣди* СМ, *н^ујѣсам* Се, *н^ујѣси* ГД, СМ, *н^ујѣсмо* ПИ, Ка, *н^ујѣсу*, *ос^ујѣче* ПИ, *обол^ујѣвајѹ* ПИ, Пј, *од^ујѣлїо* се ГД, *оїл^ујѣвиї*^у Тр, *оїред^ујѣлили* се Тр, *ос^ујѣче* Срб, *їом^ујѣњали* Пр, *їом^ујѣшали* Ин, *їоѣ^ујѣїо* ПИ, *їрес^ујѣче* Коб, *їрим^ујѣїио* Кор, *їриїов^ујѣдали* Бр, *їриїов^ујѣдаї* Срб, *їром^ујѣнла* Кос, *разр^ујѣдиї* Се, *рас^ујѣкѹ* Ка, *рас^ујѣче* Ка, *с^ујѣкѹ* ПИ, По, *с^ујѣци* Срђ, *с^ујѣче* По, Срђ, *снабд^ујѣваї*^у СМ, *усї^ујѣвајѹ* Пр, *усї^ујѣвало* Се, *ѣ^ујѣїаї* Се, *ѣ^ујѣїо* Се.

3) Примјере за $\bar{B} > ^u\bar{j}$:

Бл̄агов^ујѣсїи Ин, *н̄а бр^ујѣг* По, *з̄айов^ујѣсїи* Тр, *к̄ол^ујѣвка* Аг, *н̄а с^ујѣну* Ра, *ѹ ср^ујѣду* ГИ;

д̄дн^ујѣла Ра, *з̄ам^ујѣњен* ПИ, *їзд^ујѣл̄е* се Срђ, *об̄ѣзб^ујѣђено* Бр, *їд̄об^ујѣдї* Кор, *їд̄м^ујѣш̄а* СМ, *їр̄оѣ^ујѣдїм* Лу, *ѹб^ујѣдї* га По, *ѹм^ујѣш̄а* се Коб, *ѹсї^ујѣв̄а* Си; *їд̄їр^ујѣко* БД, *ѹв^ујѣк* Ка.

Сви забиљежени рефлекси *јаїа* у којима је дошло до његовог секундарног дужења имају исте вриједности као и у претходним примјерима:

в^ујѣрници Тр, *зд^ујѣл̄а* СМ;

з̄ам^ујѣр̄а Ка, *їом^ујѣраї* се БД, *см^ујѣр̄а* ПИ;

н̄ам^ујѣрно По.

Овакве рефлексе *јаїа* забиљежио сам још и у Станарима приликом попуњавања *Уїиїника за срїскохрваїски дијалекїолошки аїлас*, исте континуанте навео је Н. Рамић у говору Срба доњег Ливањског поља⁸¹, а има их, истина у много мањем броју, у Бранешцима, Кремни и Бањи Врућици⁸².

М. Дешић констатовао је да је за све западнобосанске ијекавске говоре карактеристична двосложна замјена *јаїа*, док се западни и југозападни говори одликују једносложном замјеном⁸³. У Поткозарју је, како наводи С. Далмација, отприлике напорѣда употреба једносложних и двосложних рефлекса⁸⁴. За ијекавске рефлексе *јаїа* који се јављају у говору икавскошћакавског становништва у околини Дервенте Ј. Баотић каже да се најчешће одликују једносложношћу⁸⁵.

⁸¹ Рамић 1999, 423–424.

⁸² О томе в. Драгичевић 2003, 306–307, Драгичевић 2007, 336–337, Драгичевић 2008, 104–105.

⁸³ Дешић 1976, 109.

⁸⁴ Далмација 1997, 26.

⁸⁵ Баотић 1983, 81.

О несистематичности у транскрибовању ијекавских рефлекса дугог *jaīa* у дијалектолошкој литератури – не треба посебно ни говорити. Довољно је рећи да има случајева да један те исти истраживач биљежи у једном пункту различите рефлексе дугог *jaīa* за исту ријеч (а да се не помињу разлике ако је на терену већи број истраживача). Тако, на примјер, Ђуровић у прибојском говору налази преко десет различитих рефлекса дугог *jaīa* у зависности од тог да ли се ради о његовој дугосилазној или дугоузлазној интонацији или пак о његовој поста акценатској позицији⁸⁶.

Из наведених разлога још једном напомињем: Транскрипција рефлекса дугог *jaīa* која је овдје представљена не може се узети са потпуном поузданошћу. Остављам, ако за то некад буде прилике, да се експерименталним путем провјери стање на терену и да коначан суд.

Случајеви *je*-рефлекса као што су: *бјѣлї* СМ, *дјѣше* Бр; *замјѣнѣ* Кос нису одлика ових говора⁸⁷.

Рефлекси кратког *jaīa*

58. Стање рефлекса кратког *jaīa*, за разлику од других рефлекса, не одступа битно од прилика у књижевном језику. Има и овдје одступања која су карактеристична и за друге штокавске ијекавске говоре, али најчешће су у питању замјене које прихвата стандардни језик. Исп.:

бјѣжѣња СМ, *бјѣлац* Кос, *бјѣлѣца* СМ, *вјѣжбе* Кор, *вјѣжбу* Ко, *вјеронаука* БД, *двјѣста* ПИ, Аг, Срђ, *дјѣвојачкѣ* Ка, *дјѣвѣјке* ПИ, ГИ, Бр, *дјѣвѣјѣца* ПИ, ГИ, *дјѣд* ПИ, *дјѣдовина* Срб, *дјѣиѣнѣсѣива* Ин, Срб, *дјѣца* ПИ, По, Пр, Кор, *дјѣцѣ* ПИ, Ба, Коб, Ка, *дјѣци* ПИ, Аг, *дјѣцо* ГД, Срб, *дјѣцу* Ко, *дјѣчѣца* Тр, *дрѣгоцјена* Ко, *зѣсјѣда* Ка, *здјѣле* ПИ, Ка, *здјѣлу* Ка, *ѣзбјѣглѣца* Срђ, *трѣ мјѣсѣца* Си, *мјѣсѣо* ПИ, Кос, *мјѣсѣу* Пр, *мјѣшѣна* Ка, *нѣмјѣшѣѣј* Ка, *ѣдјѣна* ПИ, Ка, *ѣдјѣнѣ* Ба, *ѣјѣнѣцѣ* Тр, *ѣјѣсма* Ка, *ѣдбјѣду* СМ, *ѣрѣмјѣшѣѣј* Тр, *ѣрѣмјѣр* Срђ, *ѣросјѣчен* Ка, *свјѣжѣ* Ка, *сјѣме* Срб, *сјѣмена* Срђ, у *сјѣмену* СМ, *сјѣна* Лу, Ра, Ми, См, ГИ, *сјѣну* Аг, *смјѣна* Ра, *сѣјѣнѣца* Ка, *сѣсјѣѣка* Срб, *ѣмјѣшѣнѣм* СМ, Ра, *Цвјѣшан* Се, *Цвјѣшѣка* Се, *чѣвјѣк* Срђ;

бјѣжѣли Срб, *бјѣжѣло* СМ, Лу, *бјѣжѣ* Ко, *бјѣжѣм* По, *бјѣжѣши* ПИ, *вјѣнѣѣѣши* Пр, *вјѣровали* Тр, *вјѣровѣ* Кос, *вјѣрујѣм* Се, *замјѣнујѣ* Лу, *зѣмјѣрѣло* ПИ, *зѣмјѣриѣ* Срб, Ми, *зѣсјѣднѣ* Тр, *ѣзбјѣгѣвали* ГИ, *ѣзбјѣгли* Ко, Кос, СМ, *ѣзвјѣриѣ* Се, *ѣсѣјѣриѣ* СМ, *јѣдѣ* Аг, Ка, Лу, Ин, Пр, Срђ, *ѣбјѣ* Тр, *ѣдмјѣриѣ* се

⁸⁶ В. Ђуровић 1980, 271–288.

⁸⁷ Низ оваквих примјера в. у: Дешић 1976, 104–105, Драгичевић 1980, 164–168, Павлица 1984, 372–373.

Ка, *òсјеїїи* Ка, *òсјећа̄м* Срђ, *òбјесї* се Се, *òсјеће* ПИ, *òїїјерајӯ* БД, *òїїјерало* БД, *їјѣвā* Си, *їјѣвајӯ* Срб, *їјѣшāчїмо* См, *їòбјегли* Ко, *сјѣдāјїше* БД, *сјѣдāи* Ка, *сјѣдē* БД, *сјѣдēи* Пр, *сјѣди* Срб, *сјѣднēмо* Коб, *сјѣдӯ* Ка, *сјѣкō* Ка, *сјѣи"ла* се Ка, *сјѣћа̄м* се Пј, *смјѣла* ПИ, ГД, *смјѣли* Пр, *усјекō* Ср, *усјекло* Ка, *цјѣйкајӯ* Тр;

òдјē Кор, ГД, *мјесїо* њēга Ми, *òвдје* По, *їјѣшкē* Пј, Коб, ГД, *рјѣћē* Тр.

Екавски рефлекси *јаїа*

59. Говори овог краја знају за нешто већи број екавизама. Осим оних које признаје и норма српског књижевног језика:

брѣгови БД, по *брѣговима* Ин, *врѣло* Ка, *времѣна* БД, *врѣћа* Се, *врѣће* Коб, *грѣшка* Ка, *грѣшке* ПИ, *дрѣновача* Срђ, *ждрѣбāд* Кор, *мрѣжа* Ми, *нѣко*⁸⁸ Ле, Тр, Пр, Срб, *нѣког* Кор, *о нѣчем* ПИ, *нѣшїо* См, ГИ, Ра, Лу, *сӯждребна* Се, *рѣа* Ун, *рѣица* Ка, *сїрѣва* См, *їрѣшња* Кос, *цѣсїа* См, По, Срб, *црѣїови* Ле, Аг;

зрѣла Ле, *їрезїдāи* Аг, *їрѣїїòсїављāм* По, *рѣжē* Бр, *сāзрѣї* ГД, *срѣли* се БД, *їрѣбā* Ин;

гòре Коб, *їрѣд* њӯ Ра, *їрѣкō* себе Ми, *їрѣї* кућом БД и сл., присутни су и екавизми типа:

бѣлї ГД, *врѣме* По, *òвē* По, Пр, Кор, *дѣчко*⁸⁹ Коб, Аг, Ин, Се, Ра, *зѣн"ца* Пј, Срб, БД, Ра, Лу, Аг, Ин, Коб, *лѣкар* Кос, *лѣкари* По, ГИ, *нѣдѣља* БД, Ка, Ра, Лу, *òбе* БД, Ин, Ра, Тр, Се, БД, Лу, Бр, Ка, *òбезбѣћѣње* Си, *òдѣлѣње* Си, *їорѣкло* БД, *їòследнā* Пр, *їòследнї* Пр, *їòследнӯ* Срђ, *їрїмедбē* ПИ, *їрїмер* ПИ, По, Пр, Ка, См, на *їрїмер* ПИ, до *їшѣла* ПИ, *їшѣло* Пј, Ин, Ра, Тр, Се, Аг, Лу, *чòвек*, ГД, *чòвека* ПИ, *чòвеку* Кор, *чòвечāнсїво* ПИ;

òдїтерā ПИ, *òдїтерали* Срђ, Ра, *òдїтерало* ПИ, Срђ, Лу, *изгòре* Се, Ка, БД, Аг, *изгòрело* Кос, *їсїтерā* БД, *млѣо* См, *наслѣдї"о* ПИ, Срђ, *òбезбѣд"ло* Бр, *òбѣнā* Аг, *òзлѣдї"о* БД, *òїтерали* Кос, *òїтерало* Коб, *òїтерāно* Кос, ПИ, *їòбегли* БД, *їòдїтерали* Кор, *рѣћē* Ка, *нē сећа̄м* се БД, *сїрѣљāни* Лу, *їшѣрали* Коб, *цѣлујӯ* Лу, Ка, Ин, Ра;

òòвдē По, Лу, *òòлѣ* Пј, ПИ, Кор, ГД, Срђ, БД, Кос, Ра, *лѣїо* ГД, *нѣгде* Кор, *нѣдѣљно* Ка, Ми, *òòвдѣ* ГИ, Пј, Тр, ПИ, По, Кос, Пр, Се, ГД, Срђ, *òндѣ* ПИ, Кор, Срђ, Тр, *òòвдē* Кос, Тр, См, Ин, *їòслѣ* Коб, Кос, *їòслē* Кор, *їòслѣ рāта* По, Аг.

⁸⁸ Није забиљежен ниједан примјер типа *нѣко*, *нѣшїо* и сл.

⁸⁹ В. Николић, М. 1991, 242.

Из наведене грађе видљиво је да стање у основи не одступа од укупних прилика у другим штокавским ијекавским говорима – већином су ово познати примјери, а њихова тумачења дата су већ у ранијим радовима других дијалектолога⁹⁰. Према подацима које је навео Ј. Баотић, јасно је да се могло очекивати овакво стање, па чак и много већи број екавских рефлекса *jaīa*, јер је и у икавским шћакавским говорима у околини Дервенте записан не мали број екавизама⁹¹. Но, без обзира на њихову бројност, они ипак представљају секундарну појаву у укупној маси случајева⁹².

60. Присутни су и екавски и ијекавски рефлекси типа:

īrēvoz Се, Аг, Ин, Лу, Ми, ПИ, *īrēdlog* Пр, Лу, *īrēlaz* Се, Кор, Ка, ГИ, Кос;

īp^ujēlaz Се, Ка, ГИ, *īp^ujēklad* ПИ, у *Ср^ujēму* Се;

īp^ujēhēm Трс, См, *īp^ujēhē* Кор, Ле, *īp^ujēhēмо* Срђ, См, *īp^ujēhu* Ка, Срб, *īp^ujēhu* ПИ, Се, Срђ, *īp^ujēhu* Срб;

īp^ujēко Ка.

Икавски рефлекси *jaīa*

61. Укупно стање указује на то да је скоро занемарив утицај икаваца на становништво православне вјероисповијести. Остаће непознаница колико је минули грађански рат (1992–1995) утицао на став српског становништва

⁹⁰ Говорећи о екавизмима у ијекавским говорима, Павле Ивић закључује: „У овом погледу нема потпуне једнакости између говора, али ипак се ради само о ограниченом броју лексема: *обе, цесџа, целивајџи, обећајџи, зеница, озледијџи* и још понеке. [...] У низу случајева треба мислити на утицај морфологије, на старе дублете или на моменте ванјезичке историје“ (Ивић 1994, 132–133). О оваквим и сличним екавизмима тумачење в. и у: Ђуровић 1980, 294, Драгичевић 1980, 205–206, Николић, М. 1991, 242–244 и тамо наведеној литератури.

⁹¹ Баотић 1983, 81–82.

⁹² И други проучаваоци имају мање-више сличне резултате. Веома је интересно, а и данас актуелно и врло реално, Дешићево тумачење екавизама у ијекавским говорима: „Могу се поставити два питања: 1) како је информатор упознао екавски изговор? И 2) због чега један ијекавац жели у својој средини, у своме селу, да говори екавски? Мислим да су Крајишници (особито они старији) могли научити екавску варијанту нашег језика у војсци или за вријеме боравка у екавским срединама, у које су долазили ради зараде, а у новије вријеме такав изговор могу чути преко радија и телевизије и прочитати у новинама. У ствари, ријеч је о прилагођавању другом изговору. У којим приликама Крајишник ијекавац постаје екавац? Одговор би био: онда кад разговара са непознатом, страном особом. Зашто то чини? Вјероватно зато што сматра да је екавски изговор репрезентативнији, отмјенији. Мислим да се ту огледа оно што постоји у свим језицима свијета: утицај културних и економских развијенијих региона и њихових центара“ (Дешић 1976, 120–121).

према прихватању икавских облика и евентуално елиминисање појединих икавицама ако су уопште били у употреби.

62. Највећи број икавицама који су присутни у овим говорима фонетске су природе. Јављају се кад се кратко *jai̯* нађе у позицији испред вокала *o* < *л* и сонаната *ј* и *љ*:

би̯лэг Се, би̯лези Ра, гр̯и̯о̯и̯а (гр̯јео̯и̯а < гр̯јехо̯и̯а) БД, н̯ед̯и̯л̯я̯ ПИ, Ра, Аг, Лу, н̯ед̯"ље Пр, н̯ед̯"љ̯е̯ ПИ, См, Си, ГИ, Лу, н̯ед̯"љу ПИ, Пр, Коб, Бр, њон̯ед̯"љак ГД, њр̯ед̯и̯о Ка;

в̯оли̯о Срђ, вр̯и̯је Кос, жи̯ви̯о Кор, изг̯ор̯и̯о Се, ӣ̯о См, Кос, и̯ди̯ју ГД, См, и̯д̯си̯јала Пр, и̯д̯си̯јемо Срђ, и̯д̯си̯јеш Се, њр̯ежи̯ви̯о Ка, њри̯гри̯је Срб, р̯азу̯ми̯јеш Кор, с̄амли̯о Кос, с̄и̯јала се Се, с̄и̯јале См, с̄и̯јай̯ Пр, с̄и̯је Се, Срђ, с̄и̯јем Срђ, Се, с̄и̯јо Срђ, Кос, См, см̄и̯јали се ПИ, Кор, Кос, Срб, н̄е см̄и̯јем Кор, См, н̄е см̄и̯јеш БД, уг̄ри̯је Се, уг̄ри̯о̄ Пр, ум̄и̯о См, ум̄ри̯је Кос, ус̄и̯ји̯е См њ̄и̯о ПИ;

на̄ји̯ри̯је Пр, ӣд̄сли̯је ПИ, Ка, См, њри̯је ПИ, По, ГД, Срђ, См.

И- рефлeksi изостају у: *б̄ј̄љ̄ь̄иво Ка, ц̄ј̄ео д̄ан ПИ.*

Аналогијом према броју *ји̯ри* настали су икавизми: *д̄ви̯ Пј, на̄ д̄ви̯ Ка, д̄бад̄ви̯ Срђ.*

Присутан је и скоро редовни икавизам *сѝкура*⁹³: *сѝкура Срб, сѝкире Кос, сѝкиру По, Пр, Се, Ка.*

Од контактних икавицама могу се издвојити само: *д̄д̄ни̯ла ГД, р̄азу̯ми̯и̯ Кор, с̄ади̯и̯ Се, с̄ѝор̄азу̯ми̯и̯ се Бр, ус̄и̯и̯в̄ Вл;*

д̄д̄ли ГД, БД, ус̄ви̯к Се, Тр.

Одрични облици презента помоћног глагола бити *ни̯сам, ни̯си* итд. скоро су потиснули конкурентске облике *н"јесам, н"јеси* и сл.

Преовлађују облици са *ије* у: *зал"јевай" БД, изл"јев̄а Се, с̄ал"јев̄а Аг.*

Рефлекси секундарног *jai̯a*

63. И псеудојатизми се уклапају у укупно стање у штокавским ијекавским говорима. Забиљежени су:

вје̄ћи̯н̄о̄м Ка, в̄д̄д̄"ј̄ер Пр, Се, См, Лу, Ра, вод̄"ј̄ере Кос, д̄ир̄јеци Ка, д̄ј̄е̄ш̄ел"на⁹⁴ Пр, др̄"ј̄енак Се, ж̄е̄й̄ӣ"оцӣма ПИ, з̄ас̄је̄вак ПИ, кр̄д̄мӣ"ј̄ер Пј, кум̄ӣ"ј̄ерима См, кум̄ӣ"ј̄ерова См, лӯц̄"ј̄ерка Се, д̄о њ"је̄га ГД, д̄ӣм̄ј̄ен БД, њ̄ӣй̄"ј̄ер ПИ, њ̄а̄й̄"ј̄ера ПИ, њ̄ар̄ј̄ен"це Пј, св̄ј̄е̄ш̄ӣен̄ика ГИ, С̄ӣј̄е̄й̄а̄њ̄д̄ан Кор;

⁹³ Исто је и, нпр., у: Реметић 1970, 112, Тешић 1977, 191, Бурувић 1980, 299, Симић, М. 1978, 45, Драгичевић 2007, 338 итд.

⁹⁴ И: *д̄је̄телӣна* БД, Аг.

òðp"jēčēm Тр, *òðp"jēčēīe* Тр, *òðp"jēčēmo* Тр, *òðp"jēčū* Тр, *с"jēhi* БД, *сījјѐцало* се БД, *сīp"jéīī* СМ, *ј̄mр"jēла* Ос.

Досљедно је *ј̄асīp"jēб*, *кòp"jēн*, *кòp"jēње*, *кīсело*.

О траговима чувања јата у појединим наставцима тврних основа в. т. **205, 206 и 210.**

ВОКАЛСКЕ СКУПИНЕ

64. За вокалске скупине, у суштини, може се рећи да имају судбину „какву имају и у главнини других српских говора у Босни“⁹⁵.

1) Скупина *aa* < *аха* сажима се у *â* у: зр̄но *grâ* Пи, гра̄ (Гјд) Пј, *сâī* Пр, Се, Ле, Ми, НВ, *сnâ* Кор, БД, Тр, Пр, Се, *сīpâ* (Гјд) БД;

или остаје несажета: *сnâа* По, БД, СМ.

2) Група *-ae-* у бројевима од '11 до '19 без изузетка се сажима у *ē*: *двâ-нēsī* ПИ, Ин, Ле, НВ, *двânēsīepo* По, ГД, Ка, Пр, *једânēsī* Пј, Ин, Лу, Бр, *осâmnēsī* ПИ, Ми, ГИ, СМ, *й̄ей̄нēsī* Коб, Пј, Тр, ПИ, *й̄ей̄нēsīак* Кор, *й̄ей̄нēsīepo* Пј, Ле, Аг, *седâmnēsīō* Тр, Лу, *й̄ир̄инēsīepo* По, Си, *шēsнēsīepo* Пј.

3) Секвенца *-ao-*, која је у већини случајева забиљежена под акцентом, прилично је стабилна:

Као̄цâ Се, *Као̄ци* Ка, *клао̄ница* Срб, Срђ, у *клао̄ници* Се, *на̄очий̄* БД, *сâобраћâј* По, Се, *сâобраћâјнâ* По;

за̄дсīō По, *за̄дсīали* По, п̄чело се *наоружâвай̄* БД, *наоружâју* се Тр, *на̄оружâни* БД;

на̄око д̄обар Се, *на̄о̄й̄ако* Бр.

Њено сажимање у *â* забиљежио сам у: *сâнице* СМ, Тр; а у *ō* у: у *й̄р-даво̄ницама* СМ.

Секвенца *-ao-* < *-ахо-* чува се у: *сīpа̄д̄ӣа* Срб, *сīpа̄д̄ӣе* СМ.

У сантхијским везама група *a-o* некад се сажима у *â*: *зâ в̄ē* Кор, *й̄â ндâ* Пј, ПИ, ГД, а некад упрошћава губљењем вокала *o*: *зâ нō* СМ, *й̄â ндâ* ПИ, Срђ, Тр, *й̄â ндâр* БД.

И акцентована секвенца *-ao* < *-ал* добро се чува: *дâо* ПИ, По, Кор, Ка, Срђ, б̄г *дâо* ПИ, *жâо* ми Се, СМ, *жâо* му Кор, *звâо* ПИ, Пр, Срђ, СМ, *знâо* ПИ, По, Пр, СМ, *клâō* СМ, *й̄âō* БД, *й̄рâō* Пј, Кос, *сīâō* Кор, Срђ, Лу, Кос, *й̄кâō* Ка.

⁹⁵ Драгичевић 2002, 209.

4) Кад није наглашена, ако се занемаре успутни покушаји опонашања књижевног изговора типа *смѝсао*, *бјѝжао*, *ишао* и сл., који се могу свуда сусрести, скупина *-ао* < *-ал* обично се сажима у *ѝ*. Исп.:

кѝшѝ СМ, *окрѝгѝ* Кос, *иѝсѝ* По, Се, Кор, Ка, *сѝкѝ* БД, Лу;

бѝаѝ Се, *бѝвѝ* ПИ, *бјѝжѝ* По, Ин, Срб, *бѝјѝ* се СМ, Тр, *бѝловѝ* Пр, *вѝзѝ* Аг, *вјѝровѝ* Кор, Срб, Лу, *гљѝсѝ* Срђ, *гљѝдѝ* По, Тр, Ин, Срб, *дѝвѝкѝ* ПИ, *дѝђравѝ* По, *дѝшколовѝ* се Кор, *дѝшѝ* ПИ, По, Ми, Ра, Кор, Пр, Срђ, *дѝрѝжѝ* Пј, Пр, ГД, Срђ, *зѝклѝ* По, БД, *зѝдѝшѝ* По, Срђ, *зѝйошљѝвѝ* Срђ, *зѝшѝ* Кор, *иѝгрѝ* ГД, *иѝзѝвѝ* Тр, *иѝрезѝ* ПИ, *иѝмѝ* ПИ, По, См, Кор, Пр, БД, СМ, *иѝшѝ* ПИ, По, Ин, Кор, БД, *јѝвљѝ* Кор, *јѝукѝ* Се, *кѝзѝ* ПИ, *класѝрѝ* Ка, Кор, *кѝшѝ* ГД, *мајсѝѝдрѝсѝ* БД, *мѝгѝ* Пј, ПИ, СМ, ГИ, НВ, *мѝрѝ* ПИ, По, Се, Кор, *нѝдѝ* се Се, Бр, Ра, *нѝзѝвѝ* Срб, *нѝрезѝ* Тр, *нѝшѝ* Се, Срб, *одѝвѝјѝ* По, *ѝдѝвѝкѝ* Пј, *ѝдѝлежѝ* Кор, *ѝдрѝсѝшѝ* ПИ, *ѝсѝшѝ* Пј, По, Тр, *ѝшѝшѝ* Пр, Срђ, *иѝковѝ* Срђ, *иѝкѝ* Тр, Си, *иѝсѝ* По, Ин, Се, *иѝшѝ* Срђ, *иѝвезѝ* Срђ, *иѝгѝђѝ* Срђ, *иѝдѝгрѝ* По, *иѝдрѝ* ПИ, *иѝокушѝвѝ* По, *иѝообѝјѝ* Срђ, *иѝслѝ* ГД, Срђ, *иѝсѝшѝ* ПИ, *иѝшѝ* Кор, Срб, Тр, Бр, Коб, *иѝрѝшѝ* се Кор, *иѝрѝрављѝ* По, *иѝрѝреновѝрѝ* Кор, *иѝрѝшѝ* По, *иѝриѝшѝнѝ* СМ, *иѝрѝчѝ* По, Кор, Ин, *иѝриѝшѝ* По, *иѝрдѝ* Пр, *иѝродѝвѝ* По, *иѝрдѝдѝ* По, БД, *иѝрдѝшѝ* Кор, Кор, ГД, Тр, *иѝкѝ* Се, *рѝзрѝсѝшѝ* се Кор, *рѝсѝтѝрѝсѝ* Ка, *рѝкѝ* Пј, Ка, ГД, *сѝврѝ* По, *сѝвѝ* Срђ, СМ, Кос, *сѝжѝкѝ* Ка, *слѝгѝ* ПИ, *смѝрѝсѝ* Кор, *снѝмѝ* Ка, *сѝѝвѝ* Ка, *сѝѝѝновѝ* БД, Тр, БД, *иѝрѝбѝ* Кор, ГД, *уѝгријѝ* Пр, *уѝзимѝ* По, *уѝзѝ* Тр, *уѝзурѝиѝрѝ* Тр, *уѝкрѝ* БД, *уѝнишѝ* БД, *уѝшѝ* Се, *уѝшѝознѝ* Тр, *уѝшѝкѝ* Кос, *уѝшѝѝрѝ* По, *чуѝвѝ* Тр.

У везнику *као* ова скупина може бити упрошћена у *о*⁹⁶, сажета у *ѝ* или сачувана:

а) *ко* нѝ чудо ПИ, *ко* сѝд ПИ, *ко* што је бѝвало Срб, *ко* што сам јѝ По, *ко* што сам рѝкѝ Кор, *кѝ* дјѝца Пј, *ко* лѝде Се;

б) *кѝ* да је краљ ПИ, *кѝ* и овѝ ГД, *кѝ* кад је дјѝцѝ бѝло СМ, *кѝ* круѝв Тр, *кѝ* на гѝри лѝста Кос;

в) *као* дјѝца Кор, *као* кѝлуп ПИ, *као* ѝбрѝница Пј, *као* ѝн ПИ, СМ; *као* сѝдѝ ПИ, *као* срамѝта ПИ, *као* шкѝловѝње Кор.

5) Ако се изузме њено елиминисање из облика: *уѝзѝли иѝомѝшѝ* БД, и упрошћавање у *зѝвѝр*, група *ау*, без обзира на то да ли је акцентована или није, обично се чува у већини позиција:

⁹⁶ М. Николић не слаже се да је у питању упрошћавање секвенце *ао*: „За ко претпостављамо да је добијено контракцијом, уз накнадно скраћивање вокала *о*“ (Николић, М. 1991, 215). Отприлике истог мишљења је и Халиловић. Анализирајући тумачење судбине *ао* из везника *као* у сусједним говорима, он закључује да је краћење усљедило „poslije jednačenja i sažimanja“ (Халиловић 1996, 69–70).

Аустїрãлија По, *Аустїрãлију* Пр, *Аустїријē* Ин, *а̀уїа* Се, *а̀уїима* Се, *а̀уїо* БД, *ауї̀д̀бус* Се, *ауї̀д̀буса* Пј, *ауї̀д̀бусом* Кор, *кãу̀ч* БД, *нãучнē* ствãри Кор, *їрãунука* Пр, *їрãунука̀д* СМ, Тр, *їрãунука̀дима* Тр, *сна̀у* Тр; *зãуз̀ели* СМ, *јãук̀о* Се, *нãучї* Срђ, *нãучї̀о* Кос.

6) Сажимање секвенце *ee* < *eje* редовно је у:

св̀едно ПИ, По, Ка, Срђ, СМ;

ђ̀е вѝтица СМ, *ђ̀е* Д̀одик Срђ, *ђ̀е* ѝзвор Тр, *ђ̀е* лїнија Ка, *ђ̀е* н̀е҃гова ж̀ена Тр, *ђ̀е* он ПИ, *ђ̀е* Рãнка Тр, *ђ̀е* тãј По, *ђ̀е* ц̀рква По.

7) Група *-eo* < *-el*, с друге стране, обично се чува: *д̀ебео* Се, *в̀е҃сео* СМ; *д̀о҃вео* Ра, СМ, *зãй̀ео* Срђ, *ј̀ео* Тр, *нã҃гео* Тр, *д̀дузео* Срђ, *ї̀д̀чео* Кор, Срђ, Бр, Коб, *їр̀е҃вео* Кос, *їр̀е҃ої̀ео* БД, *їр̀е҃ї̀ео* СМ, *ў̀зео* Тр, По, СМ, Ка, Лу⁹⁷.

Њено сажимање у *о* забиљежио сам у само једном примјеру: *ў̀з̀о* Срђ.

8) Чува се, такође, и акцентована скупина *eu*: *н̀е҃угодно* Срђ, *н̀е҃ука* СМ; *н̀е҃ум̀оран* Се, *н̀е҃уї̀сãни*, *їр̀е҃уз̀ела* Бр.

Сачувана је и у туђици *ѐуро* Кос.

9) Група *ui* настала након губљења интервокалног *j* редовно се контрахује: *богãйї* Пр, БД, *др̀ук̀чї* Се, *Їлїћ* БД, *к̀уї̀й̀ица* Тр, *л̀диш* Ка, *мрїãвї* ПИ, *нãј̀богãйї* Пј, *нãј̀сїãрї* Кос, *нãоружãнї* БД, *рãк̀їцу* ПИ, *сиромãшнї* Срђ, *сїãрї* ПИ, Пр, Се, Кор, Ка, ГД, *сїãрїма* Се, *јã чї* су Кор, *чїнїца* Коб.

10) Секвенцу *-uo* у радном глаголском придјеву, по правилу, разбија слабо прелазно *j* у међувокалском положају: *бї̀о* Ка, *вї̀дї̀о* Ин, *д̀б̀ѝо* Пј, *рãдї̀о* Ле, *сї̀ãвї̀о* ГИ и сл.

Њено сажимање није честа појава: *зам̀ј̀ен̀о* Кос, *зак̀л̀н̀о* се Се, *ї̀окл̀д̀н̀о* Се, *учї̀н̀о* Кор.

Чува се и послѝје губљења фрикатива *x* у неким замјеничким облицима: *њ̀й̀о̀в* По, *њ̀й̀ова* СМ, *њ̀й̀ову* По или пак сажима у *ї̀*: *њ̀ї̀ве* Пр, *њ̀ї̀в̀о҃ме* Ка.

11) Скупина *-oa-* настала након губљења интервокалног *j* у именици *ї̀ојас*⁹⁸ зна и за сажимање: *ї̀ãс* Се, *зã* *ї̀ãсом* Ра, *д̀о* *ї̀ãса* БД, али се јавља и неизмијењена: *ї̀д̀јãс* Ка, Пр, Ми, пот *ї̀д̀јãсом* Аг.

Слабо фреквентна група *-oo-* упрошћава се у: *кої̀ерãције* Кор, а остаје у: *ї̀ообї̀ј̀о* Срђ, *ї̀одї̀ї̀адали* Ка.

⁹⁷ У западнијим српским говорима ова скупина је у много већем броју случајева сажета (в. Петровић 1976, 60, Дешић 1976, 86, Драгичевић 1986, 80).

⁹⁸ Нисам запазио семантичку разлику између облика *ї̀д̀јãс* и *ї̀ãс*.

Редовно се контрахују групе *-oo < -ol*: *вô* ПИ, *Кос*, *дô* СМ, *сô* ПИ, *нâ* *сô*, *нâ* *сiïô* Кос;

ÿбô По;

два *ÿ* *ïô* По, двiје *ÿ* *ïô* По, *дô* *ïô* нôћи БД, *један* *ÿ* *ïô* ПИ, *сâт* *ÿ* *ïô* По, *ÿ* *ïô* *дâна* Кор, *чêтри* *ÿ* *ïô* Кор.

Скупина *-ou-* увијек се чува: *самôука* СМ, *самôуки* Ка, у *Трикôу* Срб; па сам *двôуми'о* Срђ, *доÿби* ме Срђ, *ïдудâле* се По.

12) Секвенца *ua* која настане након губљења *x* чува се уколико у хијату нема развијања прелазног гласа: *бÿа* Се, ПИ, Ра, *мÿа* ГД, *крÿа* ГИ, БД.

Иста је судбина и секвенце *-uo-* < *-ухo-*: до *Дÿôвâ* ПИ, *крÿом* Се, *ïрбуом* за *круом* ПИ.

Скупина *-uo < -ул* у глаголском придјеву радном, најчешће се контрахује у *ô*: *загрнô* Срђ, *мëйинô* Се, Срђ, *накрénô* Срђ, *ïдгинô* Се, Срђ, *ïдкисô* Пр, *ïо-крénô* Срђ.

Контракција изостаје у примјерима *ÿзуо* се Се, *чÿо* Кор, Срђ, СМ.

О судбини неких других вокалских скупина в. у т. 77.

ПОКРЕТНИ ВОКАЛИ

65. Као и у стандардном језику, и у српским посавским говорима између Врбаса и Украине јављају се покретни вокали *a*, *e* и *y*. На основу прикупљеног материјала може се закључити да се покретни вокали појављују на читавом простору, те да је њихова појава факултативна и нема поузданог критеријума на основу којег би се могла објаснити појава њиховог (не)јављања у појединим облицима. Без икаквих коментара биће наведен један број примјера гдје се види присуство односно одсуство покретних вокала у овдашњем говору Срба Посавине.

1) Покретно *a* углавном се јавља у облицима ГАјд и, рјеђе, у ДИЛјмн придјевско-замјеничке промјене, као и у ликовима неких прилога:

бâбинôга БД, *вëликôга* СМ, *дôбрôга* Ин, *дрÿгôга* Лу, *млâђима* ГД, *ÿз нашега* Пр, *нëкôга* Тр, *нiједнôга* Лу, *нiкогâ* Ра, *ïôкôјнôга* ГИ, *ÿрвôга* СМ, *ÿрдшлôга* Кор, *свâкôга* Се, *свëйшôга* Бр, *свiмâ* Кос, *шâнкôга* По, *твôга* БД, *ÿ шiма* Срђ, *шëснëсiйôга* Аг;

дôсадâ Срб, *кÿдâ* Коб, *нëкадâ* По, *нëкудâ* Ка, *сâдâ* Ми, *свÿкудâ* ПИ.

Наведене форме сасвим су обичне и у ликовима без покретног *a*:

Бôсинôг Ле, *гâздинôг* Си, *дêбелôг* Тр, *дрÿгôг* Ми, *жëлëзнôг* Ин, *ÿсiйôг* Бр, *једiнôг* Коб, *кÿмовôг* Срђ, *лâњскôг* Кос, *мôмковôг* Кор, *нëког* Ка, *нëговôг*

БД, *їрѡшлѡг* СМ, *рѡнѡг* ПИ, *свѡг* ГД, *сїѡрѡг* Ле, *їѡкѡг* БД, *ћѡравѡг* Се, *шѡсїѡг* ПИ;

дѡсад См, *нѡкад* ГИ, *ѡїкуд* Тр, *їѡнекад* По, *свѡкуд* Ин.

2) Покретно *e* јавља се у облицима ДЛЈд придјевско-замјеничке промјене и Ијд неких именичких замјеница:

бѡдѡласїѡме Бре, *вѡлїкѡме* Ин, *грѡшнѡме* Ра, *Дѡсинѡме* БД, *дѡбрѡме* Коб, *злѡїнѡме* Ка, *їједнѡме* Бр, *јѡднѡме* ГД, *једнѡме* По, с *кїме* Пр, *нѡговѡме* Кос, *ѡномѡ* Тр, *їрѡвѡме* БД, *свѡкоме* Ра, *свѡїѡме* ПИ, *свѡме* Се, *сїѡрѡме* СМ, *їѡвѡме* По, у *црѡвенѡме* Срђ, ш *чїме* Се, *шѡренѡме* Аг, *шкѡлскѡме* Кор.

Наравно, и форме без покретних вокала одлика су ових говора:

бѡговѡм Ра, *вѡлїкѡм* Ми, *вѡјнїчкѡм* ГД, *гѡднѡм* Аг, *глѡвнѡм* Кор, *дѡбрѡм* Лу, *дрѡгѡм* Коб, *ћѡвѡлскѡм* БД, *жѡднѡм* Пр, *їједнѡм* По, с *кїм* Ле, *нѡїреднѡм* Лу, *нѡком* ГИ, *нїкакѡм* Си, *їрѡвѡм* Кос, у *їрѡвѡм* Ин, *свѡком* Пр, *свѡм* Срђ, *сѡсїрїнѡм* ГИ, *їѡвѡм* Се, у *їѡм* СМ, *црквенѡм* По, *чїсїѡм* Кор, *шѡгавѡм* ПИ.

Нису забиљежени примјери покретног *e* у прилозима *већ*, *кад* и *сад*.

3) Покретно у јавља се у ограниченом броју примјера: *вѡшѡму*, *нѡшѡму*, у *їѡнѡчѡму*, *свѡчѡму*, *сѡѡму*, у *сѡѡму*, *чѡѡму*.

ЈОШ НЕКЕ НАПОМЕНЕ О ВОКАЛИЗМУ

66. О судбини вокалног *p* већ је речено у т. **29**. На овом мјесту напомињем да је у положају испред вокала *o < l* у потпуности извршена девокализација некадашњег *p*: *ѡїїрѡ* БД, *їѡїїрѡ* Се, *їрѡсїїрѡ* Ка, *їмрѡ*⁹⁹ БД, Аг, Ин, По.

Као посљедица чувања границе слога након губљења сугласника *x*, вокално *p* испред вокала *o* сачувало се у: *Врѡвац* По, Срб, *Врѡвина* Срб, из *Врѡвинѡ* ПИ.

67. Досљедно је извршена промјена *l > u*: *вѡк* Ра, Ка, Лу, СМ, Пр, *вѡкови* Аг, СМ, ПИ, Си, Коб, *вѡна* Ка, Ле, БД, Ин, Ле, *вунїца* ГИ, *дубїна* Кор, *јѡбука* По, Кос, БД, *јѡбуково* сїрће Се.

68. Судбина полугласника идентична је оној у књижевном језику: *дѡбар* Пј, *дѡбра* По, *згѡдна* Се, *јѡдан* Ин, *мѡмац* БД, *їрѡдсци* Ка, *скакаѡвци* Аг; *јѡсам* ГИ, *нїсѡ* Лу и сл.

69. На читавој територији говори се само: *удѡвица* Ми, *їнук* Кор, НВ, *їнука* Ле, *їнуци* Си, *їнучѡд* БД, *їїѡрак* ГИ, у *їїѡрак* Се, *їш* Ин, *їши* По и сл.,

⁹⁹ У Чечави се још може чути и *їмрѡ* (В. Козомара 2005, 34).

а у говору старијег становништва обично и: *Ўскрє Срб, Кос, Пј, од Ўскрєса* Ка. У говору млађих нараштаја могу се чути и реализације типа: *Вàскрєс*.

Б. КОНСОНАНТИЗАМ

70. За консонантизам српских посавских говора између Врбаса и Украине важи оно што и за већину босанскохерцеговачких говора – да „не зна за велика одступања од истог гласовног система у нашем стандардном језику“¹⁰⁰. У основним цртама, сугласнички систем ових говора одступа од стања у стандардном српском језику у сљедећем: а) и даље је нестабилан статус фрикатива *x*, б) изговор сонанта *j* често је нестабилан у интервокалним позицијама и в) у процесима јотовања понекад се јављају констриктиви *ć* и *ž*. Схематски приказ сугласничког система изгледа овако:

Сонанти:	в	ј			
	м	н	њ		
		л	љ	р	
Консонанти:	к	п	т	ћ	ч
	г	б	д	ђ	џ
	(х)	ф		(ć)	ш
				(ž)	ж
					з

ФРИКАТИВ Х

71. Премда је и даље статус ове фонеме у консонантском систему веома нестабилан¹⁰¹ и не може се говорити о његовом знатнијем враћању у инвентар говорā српског живља у Посавини, утицај књижевног језика ипак је дјелимично поспјешило враћање констриктива *x*¹⁰². Лексема у којима се могао чути најчешће су новији импорт у српски језик, али није необично ни његово јављање у ријечима из којих га је, макар у већини српских говора, у

¹⁰⁰ Пецо 2001, 613.

¹⁰¹ В. Ивић 1957, 159–184.

¹⁰² Политичка збивања од почетка деведесетих година прошлог вијека па до данас оставила су трагове на свеукупном плану, па и на говор најнеписменијег становништва. Засигурно би број лексема у којима се употребљава сугласник *x* био много бројнији да ово није једна од језичких појава на основу које се српски живаљ идентификује и диференцира од говора муслиманског становништва, код кога је употреба констриктива *x* много фреквентнија. Често се на терену могло чути конструкција типа: „Они *kāжy xđħa*, а мй *đma*“ и сл.

потпуности било нестало. Нађен је не тако мали број примјера у којима се сугласник *x* изговара као у стандардном српском језику:

вл̄ах По, *вр̄х* Пр, *гр̄ах* ГД, по *Гр̄ахову* Пр, у *Гр̄ахову* Кор, *к̄у̀хиња* Кос, у *к̄у̀хињи* Тр, *к̄у̀хињица* БД, *ма̀хери* Срђ, *механиза̀цијѐ* По, *Миха̀јло* Ка, *Миха̀јла* ПИ, *муџахѐдѝн* Срђ, *њи́х* Кор, *ѝа̀рòхија* Се, у *ѝра̀ху* ПИ, *ѝрѐхранѐ* Срђ, *ѝрѝхода* Кос, *ѝрòхијѝев* Срђ, *ѝсихòлог* БД, *р̄у̀кохв̄аѝи* Ка, *са̀храна* ПИ, *св̄ѝх* Кор, у *свр̄ху* Кор, *сирòма̀х* ПИ, *ср̄ѝскохр̄в̄а̀цкѝ* Кор, *сѝра̀х* Кор, на *ѝѐхнику* Се, *ѝѐхнич̄ар* Се, *ѝѐхничкòга* Срђ, *ѝѐхничк̄у* Кор, *ѝѝх* Кор, *Тѝхомѝр* По, *ха̀љина* ПИ, у *Хѐрцеговини* Ка, *х̄ѝладе* По, *х̄ѝладе хѐкѝѝар̄а* По, *х̄ѝладу* Срђ, *х̄ѝѐб* Срђ, *х̄ѝѐба* Ка, *х̄ѝѐбом* Срђ, у *Хол̀андији* Кос, *хоѝѐла̀* Ка, *хра̀на* Ка, *хранѐ* ПИ, Ка, *хра̀сѝи* Пр, *Хр̄в̄а̀ѝи* По, *Хр̄в̄а̀ѝица* БД, *Хр̄в̄а̀цк̄а* По, Срђ, у *Хр̄в̄а̀цкòј* ПИ, *Хр̄в̄а̀цк̄у* Кор, Ка, *Хр̀нковић* Ка, *х̄у̀ма̀носѝи* Кор, *Чѐх* Пр, *ша̀х* Кор, *ша̀ха* Кор, *ша̀хисѝа* Кор, *ша̀хове* По, у *Шѐхеру* Кос.

Међутим, да процеси интеграције сугласника *x* у консонантски систем говора овдашњих Срба још ни издалека нису приведени крају, показује много већи број потврда у којима се он губи:

а̀-дѐ-зѐ Кор, *а̀јв̄ани* СМ, *а̀јка* СМ, *а̀љина* БД, Бре, Ле, СМ, *ар̄му̀ника* По, *Асан* па̀ша ПИ, *бòгаѝи* ПИ, *в̄јѐшиѝа̀чкѝ* гнòјѝв̄а Кор, *вр̄* Пр, *Вр̀овац* По, *Вр̀овина* Срб, из *Вр̀овинѐ* ПИ, *гр̄а* СМ, Коб, Кос, *гр̄а* Пј, до *Дуòв̄а* ПИ, *ѐкѝѝар̄а* По, *Ер̀цеговина* Срб, *ибр̄ѝда* Кос, *ибр̄ѝднò* Кос, *ѝља̀д̄а* Пр, Кос, *ѝљада* Тр, *ѝлад̄аркѝ* Ка, *ѝладу* ПИ, Ка, б́ило *ѝ* ПИ, вѐчера *ѝ* чѐк̄а Тр, *ѝма̀ ѝ* Пј, По, *којѐка̀квѝ* Кор, *на̀јвѝшѐ ѝ* се мòгло на̀ћи ПИ, *ја̀ ѝ* зна̀дем Срђ, на̀ прсте *ѝ* избрòјит Ка, па су *ѝ* распѐрили Срб, *ѝбр̄ѝднѝ* СМ, *Ѝѝлер* По, *кв̄а̀др̄а̀ѝнѝ* мѐт̄ар̄а Срђ, *кр̄у̀* ПИ, Ин, Коб, Се, ГД, Кос, *кр̄у̀а* ПИ, По, БД, Тр, *љѐб* Кос, Бре, Вла, *љѐба* Кос, *ма̀лѝ* По, *ма̀шѝнскѝ* алатљѝк̄а Кор, од *миòљњ̄а̀ч̄а* кр̄у̀ш̄а̀к̄а ПИ, *мла̀дѝ* По, *мòѝ* ПИ, *ку̀ћ̄а му̀слѝма̀нскѝ* Пр, *нѐма̀ ѝ* Пј, Пр, *њи́* ПИ, Срђ, *њи́* десѐтак Пр, *њи́* су два бр̄ата Пр, бр̄анѐ *њи́* Ин, *нек њѝ* дòђѐ ПИ, *ѝ њѝ* Пр, *пит̄ам ја̀ њѝ* По, *прѐко њѝ* Пр, *њѝòв* По, *њѝова* ГД, *њѝове* Кос, по *њѝовòм* СМ, *òвѝ* По, *òвѝ на̀ѝѝ* Срђ, у *однѝку* Кор, у *оѝѐлу* БД, Тр, *òѝе* Кос, *ѝòгођенѝ* Тр, *ѝр̄азнѝ* Пј, *Р̄в̄а̀ѝӣа* ГД, *Р̄в̄а̀ѝи* Пј, *р̄в̄а̀цкò* БД, *р̄ка* стòјѝ БД, *ѝр̀екр̄ѝженѝ* Пр, *св̄а̀каквѝ* По, *св̄ѝ òсѝѝа̀лѝ*, *сн̄аа* Пр, Бре, *сѝѝнѝ* Кор, *сѝра̀òѝѝѐ* је б́ило СМ, *ѝа̀квѝ* ПИ, *ѝа̀квѝ* б́ило Срђ, *ѝа̀кѝ* је б́ило Тр, *ѝа̀кѝѝичкѝ* òб̄у̀к̄а Кор, *ѝѝѝ* алаткѝ Ка, *ѝѝѝ* па̀р̄а Се, *ѝѝѝ р̄атòв̄а* По, *ф̄изичкѝ* пòслòв̄а Срђ;

а̀ј да̀љѐ БД, *а̀јде* ПИ, Пр, *а̀јмо* Срђ, Тр, *а̀јѝе* Кор, Ка, БД, *во̀љела би* СМ, за *кòга би* гла̀сò Пр, *ја̀ би* По, Ин, *нѐ би ја̀* По, *ѐкл̄а* Срб, *ѐкл̄ано* Ка, ГД, *ѐкљ̄а* се СМ, *ѐкљ̄аѝи* ПИ, *òд̄а* По, Ин, Се, Аг, СМ, *òдали* Пр, Ле, НВ, Вла, *òће* Пј, По, Тр, *òћеѝе* Пр, *òћеѝе* ли Тр, *òћеш* ПИ, По, Ка, *òћемо* ПИ, Тр, *òћу* ПИ, Ин, *реко а̀јде* ГД, *реко* н́је БД, *реко* тò је тò По, *у̀ѝѝѝѝ* БД, Кос;

ððmā ПИ, Се, ГД, Тр, Аг, Ле, Ми, Ин, По, ГИ, Ра, Срђ, Кор, *йовр* кољена ГД.

72. Процеси укидања хијата након губљења сугласника *x* и развијања секундарних сугласника у интервокалном положају, у овим говорима изгледају овако:

1) $x > \emptyset > v$: *бўва* Бре, Ра, Ин, Ми, *бўвā* НВ, БД, *бўваре* Кос, *дўвāн* СМ, Кос, Бр, Ми, *дўвāнција* По, *ђинђуве* ГД, *крўв* Ле, НВ, ГИ, ГД, СМ, Аг, *крўва* Пј, ПИ, БД, *кўвāни* ПИ, *кўвāнō* месо ПИ, *мўва* Се, Ле, Ра, ГД, *мўве* Ми, Вл, *сўв* ГИ, Пр, Кор, Ин, Ле, *сўвī* БД, Ка, По, од *чōвē* ГД;

дўвало Ра, *кўвā* ГД, *кўвали* ГД, *кўвайī* БД, *кўвō* Коб, *скўвā* ГД, *скўвāм* БД, Кос, *йōйīкувā* Ка, *укуват* БД;

зўвāр ГД, Тр.

2) $x > \emptyset > j$: *аждаја* Ле, Кор, *кўина* ГИ, у *кўини* Ле, за *кўину* Ин, *мāћ"ја* ГД, *йлѐјанїе* СМ, *йлѐјанō* Ка, *йлѐенī* СМ, *йрōја* БД, Лу, *йрō'ē* Ми, *йрōмаја* Ка, на *йрōма'и* Ми, *снāја* По, Кос, *снāјē* Пр, ГД, *снā'и* По, *снāјōм* Ин, *снāју* По.

3) $x > \emptyset > k$: *зāликē* Пр.

73. 1) Замјене $x > k$ присутне су у: *сирōмāк* Пр, *Крвāйīи* СМ, *йарōци* Кос, на *сāкрану* СМ, *сиромāкā* СМ, *сиромāци* БД, *йēйик* Бр, *йēйици* СМ; по *зāкїјеву* СМ, *закї"јевали* Ка, *закї"јевайī* Кос¹⁰³.

2) Један примјер супституције $x > \phi$ записан је у: *кўфиња* Пр¹⁰⁴.

3) Замјена $x > z$ потврђена је у: *аусīуг* Се.

74. У неколика случаја појављује се секундарни глас x^{105} : слабо је то народ *хāйīō* Срђ, *кўру^c* се *хрўнī* Кор; *хō-рўк* Кос.

ФРИКАТИВ *Ф*

75. Процеси реинтеграције фрикатива *ф* у консонантски систем ових говора у доброј мјери су завршени. Ако се укупно стање судбине овог гласа посматра у дијахроној перспективи и упореди са чињеницама које су овдје записане, може се са сигурношћу извести закључак да ће у врло скорој будућности његове замјене другим сугласницима представљати секундарну

¹⁰³ Сличне примјере оваквих замјена в. у: Драгичевић 2007, 343.

¹⁰⁴ Ibid., 344 и Дешић 1976, 137.

¹⁰⁵ У много више случајева секундарно *x* јавља се у србијанском Полимљу (в. Николић, М. 1991, 271–273).

језичку појаву¹⁰⁶. Потврђују то и подаци изложени у радовима новијег датума о говорима у ближем окружењу¹⁰⁷.

Сасвим је обична употреба фрикатива *ф* у ријечима које су у вокабулар српског језика ушле у новије вријеме, па и у онима у којима у неким другим сродним говорима долази до његових супституција. Исп.:

на *Ва̀куфу* Тр, *г̀еографск̀ом* Кор, *Инфорб̀ир̀о* Кор, у *каф̀ане* ПИ, у *каф̀ану* Ка, у *каф̀ићу* БД, на *кафу* ПИ, *кифла* Се, *лиф̀ић* По, *луф̀ић* Срђ, *наф̀ића* Ка, на *наф̀ићу* Ка, *о̀ф̀арб̀ано* Ка, *оф̀ицир* Пр, Кор, Тр, *ѝарф̀ин* По, *ѝарф̀ина* По, *ѝлаф̀оне* БД, *ѝддоф̀ицир* Кор, *ѝддоф̀ицирима* Кор, *ѝр̀оф̀есор* Ка, *рафа̀лом* Срђ, *С̀еферовч̀ани* Се, *С̀оф̀ија* ГД, *С̀оф̀иј̀е* ГД, *ѝелѐф̀он* Кор, *ѝелѐф̀оне* БД, о *ѝифуса* Пр, *ѝд̀иографск̀и*, у *ѝеифу* ПИ, *фа̀брик̀е* Се, *фа̀бр̀ик̀а* БД, *фа̀з̀анка* СМ, о *фа̀зануши* По, *фа̀ѐрцаг* ПИ, *фа̀култ̀ет̀и* Срђ, *фа̀култ̀ет̀и* Кор, са *фа̀култ̀ет̀и*ом Кор, *фа̀милија* По, *фа̀милиј̀е* По, Кор, Тр, *фа̀милију* По, *фа̀милију* Пр, *фа̀рба* ПИ, *фа̀рб̀ом* Ка, *фа̀рме* Ин, *фа̀рми* Кор, *фа̀брува̀р* Срђ, Тр, *ф̀едерације* Срђ, *ф̀едери* Тр, *ф̀ењер* Се, Бре, *ф̀ењере* БД, Срб, *ф̀е́рдер* (одјевни предмет) ГД, преко *ф̀е́рија* Тр, *ф̀ес* ГД, *ф̀есове* ГД, *ф̀изичк̀и* п̀дсл̀о̀в̀а Срђ, *фија̀кери* Пр, *Ф̀икреи́* Кос, са *Ф̀икреи́*ом Срђ, *Ф̀илми́* ПИ, *ф̀илм* Ка, *ф̀илм̀о̀в̀а* Ка, *ф̀ин* Ка, *ф̀ини* ПИ, По, Пр, Тр, у *ф̀ирми* Срђ, *ф̀иш̀иљ* СМ, *фи́ћу* Ка, *фл̀аша* Кор, *фл̀ашу* ПИ, Кор, Пр, БД, *фл̀екс-маш̀ина* Се, *ф̀о̀ка* Се, *ф̀о̀к̀ом* Се, *ф̀о̀ку* Се, *ф̀о̀кл̀ор* Кос, на *фо̀ѝељи* Тр, *фра̀нц̀уск̀ог* Ка, *фрижид̀ер* Кос, *фр̀они́* Се, *фудб̀ал̀ер* Кор, *фудб̀ал̀ера* Кор, *шоф̀ера* Срђ, *шод̀ф̀ерск̀и* Срђ;

заф̀рк̀ав̀а Срђ, *о̀ф̀арб̀а* ПИ, *оф̀орми́о* По, *о̀ф̀орми́ића* Ка, *о̀ф̀орми́ишо* Ка, *ош̀араф̀и* По, *ѝдф̀лаши́мо* Тр, *с̀уфл̀ир̀ано* Срђ, *ф̀аљ̀и* ПИ, По, СМ, Тр, *фа̀рб̀а* ПИ, БД, Бр, *фа̀рбало* се ПИ, *фа̀рб̀о* Ка, *ф̀у̀рило* ПИ;

ф̀изички Срђ, *ф̀ино* По, Кор, СМ, *у̀ф* Кор, Ка, СМ.

И у икавскошћакавским говорима западне Босне сугласник *ф* је стабилан глас¹⁰⁸, а у икавскошћакавским говорима у околини Дервенте глас *ф*

¹⁰⁶ У поређењу са неким другим говорима сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта разлике су више него примјетне (в., нпр., Петровић 1973, 67–68, Дешић 1976, 138–140, Петровић 1978, 67, Драгичевић 1986, 98–99). Ипак, мора се узети у обзир чињеница да је у посљедњих 30–40 година дошло до смјене генерација и процеса који неминовно намећу цивилизацијске тековине. Свакако да је и у говорима који су у не тако блиској прошлости били предмет изучавања тренутна слика сасвим другачија.

¹⁰⁷ „Положај сугласника *ф* у сугласничком систему овога говора нешто је стабилнији него у главнини других говора сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, али је, изгледа, још увијек прерано да се говори о његовој пуној реинтеграцији у систем“ (Драгичевић 2007, 344). „Процеси враћања и стабиљивања фрикатива *ф* у консонантски систем овога говора налазе се у завршној фази“ (Драгичевић 2008, 106).

¹⁰⁸ Пецо 1975, 241.

„često je prisutan mada ne i stabilan u svim riječima koje ga etimološki imaju. Uz oblike *s f* još uvijek su u ovom govoru češći oblici u kojima je *f* zamijenjeno sa *v* ili *p*“¹⁰⁹.

76. Супституције гласа *ф* записане су у свега неколико лексема.

Замјене *ф > в* редовно се остварују у облицима историзма *вучија*: *вучија* Ка, *вучије* Ка, док се форме: *вабрику* СМ, *каве* Пј, Тр, *кавенџ* Кос, *каву* ГД, СМ; *йодиревџ* се ПИ, Ра, Лу чешће, али не и обавезно, јављају у оваквим ликовима.

Супституције *ф > њ* забиљежене су у: у *кајиџе* СМ, *йудаменаџ* Ка, Лу, *йудамениџ* Кос, Бр.

СОНАНТ *Ј*

77. У т. **64** већ је скренута пажња на то да је артикулација овога сонанта често нестабилна у интервокалним позицијама. Те „нестабилности“ алофонске су природе и не издвајају ове говоре од других мање или више сличних говора¹¹⁰. До њих најчешће долази у сљедећим позицијама:

1) *a + e*: *даје* пџтам Се, *јаје* Срђ, *сндџ* По;
дајемо Ми, *даје* Ра, *даје* било ПИ, *даје* добро Лу, *каје* се Бре, *йрџдајемо* Аг, *сиџаје* Ин; Ка, *џндаје* најшџ См, *садаје* лако БД.

2) *a + u*: *Баџиџ* СМ, у *Крајини* ГИ, *Мајино* Се;
даџ џм Ра, *гаџили* Ле.

3) *e + u*: там у *Корџи* ГД;
блеџи Ра.

4) *u + u*: по *авџи* Ин, у *куџиџи* Ка, *новџи* Кос, *сиџариџи* По, *чиџи* су Ра.
о + e: *бџаје* Ка, *кџаје* Ра, *кџег* Ин; *йџели* ГД, *уџаје* се Ле; *џџаје* било Срђ, *џџаџаје* тџ По.

5) *o + u*: *дџаџи* Пј, *дџаџица* ПИ, Кор, *дџаџицу* ПИ, *кџиџи*, *йрџаџица* Кос.

6) *y + u*: *Груџица* Пр, *Друџиџ* Кор, не знам ништа о *сиџуџи* Ле.

78. Много занимљивију појаву представљају случајеви губљења иницијалног *ј* из облика броја *један* и облика презента глагола *јесџи*:

џдан Срђ, Срб, *џдна џџина* БД, *џдна кџа* Кор, *џдна пџрњача* ПИ, *џдна шџренџ* ПИ, *тџ је џдна* ПИ, *џдно врџјеме* По, *џџино* кад не море Срђ, *џдно де-сџтак* ПИ, *џдно* трџ Ка;

¹⁰⁹ Баотић 1983, 87.

¹¹⁰ „Та је појава више условљена природом српскохрватског *ј* него припадношћу некога говора овоме или ономе дијалекту одн. овој или оној дијалекатској скупини“ (Николић, М., 1991, 282).

ѐдѐм ПИ, ѐдӯ ПИ.

Већ је раније утврђено да је диференцијација сјеверозападних говора херцеговачко-крајишког дијалекта препознатљива и по овој изоглоси¹¹¹, пошто су у говорима западније скупине овог поддијалекта редукције овог типа радикално спроведене у далеко већем броју случајева¹¹².

Интересантно је да Баотић у говору католичког становништва овог краја није забиљежио ниједну овакву потврду¹¹³.

79. Паразитско *j* јавља се у неколико прилога: *jđīē* Пр, Кор, БД, Бре, Вл, *īūj* ПИ, Бр, Лу, *īūj* ПИ, Кор, Се, ГД, Срб, Срђ, Тр, Аг, Ми, Ра, *īūjka* Пр, а након редукције вокала *u* у постакценатској позицији, у два случаја забиљежено је развијање слабог секундарног *j* у слогу који претходи оном у коме је редукован вокал *u*: окрѐнѓ *zʷzʷcu* Кос, *jʷzʷka* Ка.

О судбини сонанта *j* в. и у т. **215**.

ОСТАЛИ СУГЛАСНИЦИ

80. То да се остали сугласници у овом говору у главнини случајева изговарају као у стандардном српском језику, илуструјем навођењем једног броја примјера изабраних методом случајног узорка:

л̄бав См, *л̄аж* Ко, *л̄ак* ПИ, *л̄анци* Се, *л̄ас̄иѐ* Бр; *л̄ӯӣа̄ӣ* Бре, *л̄убили* се Вл;

в̄елик Аг, *гал̄ама* Лу, *д̄олац* Си, *зел̄ѐно* Ле, *ј̄ѐлени* СМ, *к̄ула* ГИ, *м̄ал̄ӣ* Кор, *ӣӣла* Срђ;

а̄с̄ӣа̄л Кос, *в̄ал* Си, *ген̄ѐрал* Кор.

р̄авнало Пр, *р̄ад* По, *р̄ѐдови* Коб, *р̄ӯже* Ка, *р̄ӯке* СМ; *р̄ѐкѓ* Пј, *р̄ибали* Ми, *р̄ӯшило* БД;

б̄ара Тр, *в̄а̄ӣра* Кос, *г̄арава* БД, *д̄ѓбра* Аг, у *З̄а̄дру* Ра, *к̄ор̄иѐ* Ле, *м̄арама* ГИ, *с̄арма* Се;

б̄ѓр НВ, *в̄јѐтӣар* По, *др̄уг̄а̄р* Ка, *ђ̄убар* Вл, *кал̄ѐнд̄а̄р* Се, *ф̄р̄а̄ӣар* Кос.

наб̄ӣј̄ач Се, *на̄ши* Ин, *н̄ѓвѓ* ПИ, *н̄ӯђ̄ѐње* БД; *на̄ӣкр̄ӣӣ* Срб, *на̄ӣѓчили* Кор, *на̄шла* Вл, *нӣсам* ГИ, *нѐ зн̄ам* ГД;

Д̄анка Ра, *ӣѓнос* Ле; *в̄ани* ГД, *д̄анас* Тр, *р̄анӣј̄ѐ* Ми, *с̄ӣӣно* СМ;

б̄ӯнѓван Срђ, *Душан* Кор, *с̄ӣан* Ин, *с̄р̄ѐӣан* Пр; *ӣѓгођен* Коб, *ск̄р̄ив̄ан* Кос.

¹¹¹ О томе в. Драгичевић 1986, 226.

¹¹² У истом раду на стр. 89 наведен је низ таквих примјера. О губљењу иницијалног *j* у Ардалићевој грађи за говор Срба Буковице в. и: Драгичевић 2000, 92–93.

¹¹³ Баотић 1983.

љесковина СМ, ље̑ио ПИ, Љи̑ља БД, љубав Си; љубакају се НВ, љубе̑ се Кос;

би̑ке Пр, ви̑лушк̑р Се, ка̑љење Срб, ља̑евина Бре; бу̑љи Вл; ка̑иш̑е Ле;

љослуж̑иш̑ељ По, љр̑ја̑иш̑ељ Пј.

његова Бре, њезино Аг, њива Ми, њиве Бр, њу Коб, њушкало СМ; ње̑говали га Кор;

ба̑ња Ле, гора̑њи Се, до̑ња Срб, но̑иња Ка; обла̑а Пр, са̑ња̑ га Ин, шу̑њали се По;

жр̑вањ Си, до̑ањ СМ, ља̑њ Тр.

за̑и̑вор Тр, зе̑и Тр, зу̑ба̑р СМ; за̑куцо̑ ГИ, за̑си̑ала ПИ, зи̑до̑ По, зов̑ем га Пр;

ло̑за ГД, љо̑зив Аг; до̑зивали се СМ, извез̑ем Се, љр̑из̑на̑и Лу;

бр̑з Кор, во̑з Пј, ми̑ра̑з Ми; скр̑о̑з-на̑скр̑о̑з Кор.

Са̑ва ГИ, се̑сти̑ре Лу, со̑бица ГД, су̑бо̑и̑а Ка; сл̑у̑и̑и Бре, си̑ра̑вља̑ Вл, си̑е̑гло Ра;

зу̑сле НВ, љо̑си̑о̑ље Си, ро̑си̑и̑а Кос; гла̑са̑м Срђ, љро̑славили Ин; до̑си̑а Ка;

гла̑с ГИ, љо̑нос По, си̑а̑с Срб; јес̑ена̑с Ка, ју̑и̑р̑о̑с Ин.

жа̑бе Бр, жа̑урба Аг, жа̑у̑и̑а Коб, жа̑у̑и̑и̑ца Кос; жа̑лили се Тр, жа̑ело се Пј, жа̑у̑рим Си;

ра̑жи ПИ; љо̑жа̑у̑и̑и Пр, љре̑жи̑вили Ка, са̑жа̑лим се Бре; ља̑ж̑ливо Вл;

ла̑ж Ра, ме̑ше̑ж Кор; б̑е̑ж Ле.

ша̑и̑ка Аг, ша̑рен̑а Бре, ша̑о̑ре̑и̑и Ин, шу̑га Пј; ша̑лили се ГД, ша̑и̑а̑ По, шу̑и̑и;

ма̑шина Лу, но̑иња СМ, љо̑и̑и̑а̑р БД, љра̑и̑ина По; бу̑шили Ка; ви̑и̑е Ле;

кдо̑и̑и БД, кдо̑и Кос, оло̑и Вл, ља̑со̑и Кор, ци̑нк̑а̑ро̑и Кос.

ца̑р Срђ, ци̑ви̑ли Се, ци̑ви̑л̑ни ГИ, ци̑гла Аг, ци̑љ ПИ, ци̑ра БД; ци̑и̑али Ми;

бо̑ца Пр, мр̑и̑ва̑ци Бре, љрес̑е̑цало БД, си̑це̑ви Пј; ми̑цали се Си;

љла̑ц Ра, љла̑ш̑ива̑ц ГД, си̑а̑ра̑ц Срђ, на чи̑си̑а̑ц СМ.

ча̑ша Бре, че̑и̑ке Коб, чи̑ни̑а Аг, чо̑бани БД; ча̑си̑или Ми, чу̑ва̑мо Коб, чу̑јем По;

обла̑чило НВ, љо̑че̑и̑ак ГД; љро̑чуло се ПИ, са̑че̑кали Ра, љо̑до̑чи̑ Ка;

огра̑и̑ач НВ, љла̑ч Ле, љра̑ч Вл.

ћа̑ћа Кор, ће̑лав СМ, ће̑раво Кос, ће̑ра̑н Ми, ће̑рка Се; ће̑ла̑ви̑и" Бр, ће̑ли̑и БД;

ку̑ћа ГИ, љо̑кри̑ће Ин, се̑је̑ћа̑ње Пр; би̑ће Аг, љла̑ћали ГД, љре̑ћу̑и̑и НВ;

ЈОШ НЕКЕ ПОЈЕДИНОСТИ ИЗ КОНСОНАНТСКОГ СИСТЕМА

81.1. Сугласничке замјене

1) Замјена $p > l$ спроводи се у упитној рјечци *зар* и у везнику *јер* у: *зал* у дрўгў наџију ПИ, *јел* ако се да Пј, *јел* је њѣга Пр, *јел* је шкѣла от камена Ка, *јел* ђни нећѣ ПИ.

2) Супституција $l > љ$ присутна је у: *мўшмўљ̄а* Тр, *мўшмуље* Тр, *йорѡдиљ̄ишӣе* Срђ, а $њ > љ$ у: *црнѡмаљ̄аст̄и* Срђ.

3) Умјесто $љ$ јавља се л у: *йолойр̄ивредѡм* Се, *йолуйр̄ивреда* Се.

4) Замјену $n > л$ забиљежио сам у: *филанџ̄ир̄а* БД, *филанџ̄ирай̄и* БД.

5) И у овим говорима присутна је замјена $m > ч$ у: *јѣднѡч* По, Се, Срђ, БД, Ле, Вл, Бре, Ми, СМ, Срб, Тр, *јѣднѡча* Кор, *одјѣднѡч* Тр, Се, По, Кор, БД.

6) За супституцију $n > њ$ карактеристични су облици: *рўбињ̄ар* ПИ, *шињ̄а* ПИ, *шињ̄е* ПИ, По, Аг, Се.

7) Новијег датума је супституција $v > ѡ$: *Дѡком* Срб, *Дѡкон* Срб (у оба случаја ријеч је о градишкој телевизији „Виком“).

8) Супституција $s > ш$ јавља се у: *нѡшалице* ПИ, *нѡш̄ани* ГИ, *нѡш̄аиш* БД, Бр, СМ, а $з > ж$ у: *зв̄анѣ жѣмичке* ПИ.

9) Уз чешће *кажѣм – кажѣш* и сл., није необично ни: *каѣ̄* Пј, Пр, Ин, Се, Срђ, Кор, СМ, Кос, ПИ, *каѣ̄м* Пј, Ра, Вл, Бре, Коб, *каѣ̄мо* Кор, Ка, БД, Аг, Ми, *кај̄у* Пј, Срб.

10) Замјена $ѡ > j$ записана је у ријечцама *да* и *год* у: *ј̄а* Пј, ГД, па *ј̄а* Кос, *ј̄ашӣа* Ин, *ђе г̄ѡј*, *куд г̄ѡј* Кор.

11) Ријечца *год* понекад гласи *гођ*: *ђе је г̄ѡђ* р"јѣка СМ, до *г̄ѡђ* СМ, Пр, БД, Ин, *ђе г̄ѡђ* По, Лу, Ми, кад ми *г̄ѡђ* п̄анѣ на ум Пр, колко *г̄ѡђ* ПИ, Аг, *ђе си г̄ѡђ* ПИ, што *г̄ѡђ* трѣб̄а Се, што је *г̄ѡђ* р̄адиѡ По.

12) Присутан је и општепознати ротацизам $ж > р$: *мѡре* ПИ, БД, Ра, Ин, Ка, Бр, Се, Аг, Ми, ГД, Лу, *мѡре* б̄ит По, *мѡрем* СМ, *мѡреӣе* Срђ, *мѡреиш* Се, *мѡрда* Кор.

13) Супституције $ч > ћ$ карактеристичне су за: *мѡскв̄ић* Пр, *сѣндв̄ић* Пр, на *шеф̄ерић* ПИ, *ћѣрӣића* Кор, *ћѣрӣићи* Пр, *ћѣрӣићом* ГД, *шекерӣића* ПИ, а $ѡ > љ$ записано је у: *сўђука* Срђ.

14) Обично је: *Мађ̄ар* Пј, Ле, *Мађ̄ара* Срђ, *Мађ̄арска̄* Кор, али и: *маѡрице* (врста карата) Кор.

81.2. Секундарни сугласници.

Од секундарних сугласника јављају се:

р: *брѣсѣлаӣно* Пј, *брѣсѣослена* Срб; *òљѹшӣрѣм* Кос; *брез њѣховōга* СМ, *брез рōдитѣл̄а* ПИ, *брес пōтребѣ* Пј, *дѣдѣр* БД, *п̄а нд̄ар* БД;

н: *ѣр̄ан̄ѣд* ПИ, *р̄инглов̄ан̄а* БД; *б̄ѹднѣ* Се, Срђ, *о̄ѣамѣт̄ин̄и'о* се Пр; *дōкл̄ен* СМ, *дōкл̄ен ѣ* По, *дōкл̄ен-дōѣл̄ен* Тр, *дōнекл̄ен* ГД, *Бре, дōѣл̄ен-на* Срђ, *нōнде* По, Се, Ка, *од̄авл̄ен* По, Кор, Пр, БД, Кос, *од̄авл̄ен* По, *д̄одвл̄ен* Пр, *од̄акл̄ен* ПИ, *д̄однекл̄ен* Кор, БД, Тр, Лу, *д̄кл̄ен* Кор, *д̄свакл̄ен* БД, *о̄ѣал̄ен* Ка, СМ, *ѣд̄слӣен* ПИ;

в: *ав̄ѹѣа* Ка, *ј̄анув̄ар* Се, Кос, Ле, Бр, Ка, БД, Аг, *ј̄анув̄ара* Срђ, *свирѣна* ПИ, *фѣбрув̄ар* Срђ, БД, Тр, ГИ, СМ; *д̄ѣквач̄ѣш* Се;

м: *д̄кѣѣмбар* Ра, Ин, Ка, Лу, ГИ, СМ, *д̄кѣѣмбра* Бр, Бре, Вл; *ѣд̄слӣем* ПИ;

д: *б̄ѹлдожд̄ер* Срђ, *зд̄р̄ак* Ка, Ин, Ра, Се, Аг, ГД, у *зд̄р̄аку* ПИ;

к: *ов̄дек* Ка, *д̄нд̄ак̄* д̄о̄ђ̄ѹ По;

ѣ: *д̄ѣкр̄енѣ* Се;

ч: *с̄ѣр̄аж̄ар̄чѣ* Срб.

81.3. Мало је примјера губљења сугласника мимо оних које диктирају контекстуалне околности. Таква губљења карактеристична су за сугласнике:

м: *нѣа* Кос, *нѣа сп̄аса* БД, *нѣѣш* СМ, БД; *угл̄авнō* д̄обро Кор, *угл̄авнō* н̄ѣје Кор;

н: *ѹѣћ* Кос, *ѹѣшли* Кос;

в: *дограђ̄ѣѣш* Пр, *з̄ѹар* Пј, Ра;

д: *гл̄ѣѣш* Тр, БД, *гл̄ѣо* ГИ, Аг, *ѣд̄глеѣш* ПИ,

ѣ: *д̄ѣѣ* БД, СМ, Бр, Ин, Се, Ра, Вл, Бре, Кор.

СУДБИНА СУГЛАСНИЧКИХ СКУПИНА

82. Њихова судбина и без посебних коментара препознатљива је из примјера који слиједи:

-БД-: *Авд̄ѣћ* Кос, *Авд̄ѣћом* Срђ; *д̄вд̄ан* БД.

бз-: *з̄ова* Аг, БД, *з̄овѣ* Ми, *з̄д̄вика* Ра.

-бл-: *ѣаб̄ља*¹¹⁴ СМ, *ѣаб̄љи* БД, на *ѣаб̄љици* БД, *ѣаб̄љицу* БД.

-бн-: *д̄вн̄д̄* Срб.

-вд-: *д̄овл̄ен* По, *од̄авл̄ен* По, Пр, СМ, *од̄авл̄ен* Срђ, *од̄авл̄ена* Ка.

¹¹⁴ Овако је у западнобосанским ијекавским говорима и у Чечави (в. Дешић, 1976, 200, Козомара, 2005, 39).

- вј-: *чд'ек* – у свим пунктовима.
 -вљ-: *забаљаи* Тр, *ра̀сѝаљено* СМ, *са̀сѝаљају̀ћи* СМ, *са̀сѝаља̀м* СМ.
 -вн-: *жр̀нови* Кор, *жр̀на̀ло* се Кор.
 вр-: *вреї̀ено* Кос, *вреї̀еном* По.
 -всїв-: *здр̀асївенїје* Тр.
 гв-: *гд̀зден̄а* Аг, *гд̀жђе* Лу.
 гд-: *дў̀ња* НВ, СМ, *на̀ ду̀њи* Си.
 гл-: *глі̀сїа* Бр, *глі̀сїе* ПИ.
 -гм-: *б̀о̀ме* СМ, БД, ГИ, *даб̀о̀ме* ПИ, Кор, СМ.
 гн-: *гн̄'јѝздо* Пј, По, Лу, Ле, *гњ̀д'їва* Срђ, *гњ̀д'їво* Бр.
 -гн-: *са̀гњїје* ПИ.
 -гњ-: *ја̀ње*¹¹⁵ ПИ, Ка, БД, *ја̀ња̀д* Аг, *ја̀ња̀ди* Ин.
 гр-: *гў̀нї̀бвно* Тр.
 г-ц: *ї̀б цр̀квен̄ога* ПИ.
 -деј-: *мѐђеда* СМ.
 д-гл: *ї̀д гла̀ву* БД.
 д-д: *д̀ двї̀је* ГД, *д̀ др̀вїа* Бр, *о̀ др̀жавѝ* Тр, *о̀ дў̀каї̀а* По.
 д-ж: *ко̀ ж̀енѝ* ПИ, *о̀ жївдїа* Тр.
 -дз-: *дз̀овнѝ* се СМ.
 д-ј: *д̀ јуї̀рѝс* Кос, СМ.
 д-к: *ко̀ї ку̀ћѝ* Ин, Пј, Ра, БД, Си, Коб, Тр, *ї̀рѝї кў̀ма* БД.
 дл-: *гл̄'јѝшо* СМ, *гл̄'јѝце* Кор.
 -дм-: *д̀дм̄а* Тр, Пј, Ин, Ра, Кос, Лу, Аг.
 -дн-: у *Сїнеју* Пр, *ї̀сїанѝ* БД, *ї̀сїанѝм* Срђ, *ї̀анѝ* По, Ка, Ин, Срђ, *ї̀анў* Ин, *ї̀рдїанѝ* По, Тр, *ра̀сїанѝ* се Ка, *сї̀анѝ* Се, *сї̀анў* Ка, *у̀їанѝ* Пј, ПИ, Аг; *сї̀аднѝ* ПИ.
 -дс-: *дс̄'јѝк* По, *оск̀дчнїї* Тр, *дсусї̀во* Кор, *ї̀дсїан̄р* По, *ї̀рѝсједнїк* Срђ, *ї̀рѝсї̀анвнїци* Ка;
ос̄'јѝче ПИ, *ос̄'јѝчеш* ПИ, *ослў̀жї'о* ПИ, *ослў̀жїї* Се, *дсї̀ав̄аи* Се.
 У мањем броју ријечи ова група остаје неизмијењена: *градскѝ* Срђ, *људскї* По, *судскїм* Срђ, *Шведскў* Ин.
 д-с: И у сантхијским везама је слично стање: *ка су* дјѝца Пр, *ка се* прд̀-пустѝ СМ, *ка сам* дѝшѝ По, ГД, *ка сам* ја̀ По, ГД, *ка су* дѝшли Пј, *ка свї̀рајў* По, *ка су* сѝл̄ли Ка, *ї̀рѝ сї̀ан* Кор, *ї̀о са̀чом* Ка, *д̀ сї̀окѝ* Кор, *о сї̀рїца* ГД, *са̀ са̀мо* глѝд̄ам СМ, *са̀ се* слў̀жѝ Тр, *са̀ се* спрѝм̄ам По, *са̀ свѝ* имајў Пј, *са̀ су* ста̀ли Пр, *са̀ ће* бїт̄ По, *ї̀рѝ свакога* Ка, *ї̀рѝ смрї̀* По, *ї̀рѝ соб̀м* ПИ.

¹¹⁵ Иста је судбина ове скупине и у неким другим говорима. В. Вуковић, 1938–39, 11, Тешић 1977, 208 и др.

- дсв-: *осва̀клѣн* Тр.
 -дсј-: *ѿрѣсједнѣк* Ср, *ѿрѣсједнѣшѣво* Кос.
 д-сѣ: *дѣѣку сѣе* вѣ По, *ка сѣе* дѣшли ГД.
 -дсѣв-: *срѣсѣво* БД, *срѣсѣва* Ра.
 д-ѣ: *дѣада* Бр, *дѣе* ПИ, *дѣеје* Ка, *дѣога* По.
 д-ѣ: *ка ѣе* ПИ, *ка ѣе* Пр, *ка ѣеш* Ка, *ку ѣемо* Пј, *са ѣе* Пј, ПИ.
 -дхр-: *дѣрѣнѣ* ПИ, *дѣрѣнила* Лу, *дѣрѣнѣмо* Тр, Ин, *дѣрѣнѣни* СМ.
 д-ц: *ѿрѣ црѣвѣм* Пј.
 д-ч: *о Черкѣзѣ* Пј.
 -жд-: *мѣрда* ПИ, Пр, Се, Срђ, СМ.
 -жј-: *бѣжѣ* ГД, Тр, Пр, Се.
 зв-: *жвѣждѣ* БД, Ко.
 -звл-: *ѿзлѣчѣ* Ка.
 -зг-: *мѣзга* ПИ, Ра, Си, По, Коб.
 з-з: *кро заѣвор* Тр, *бе зѣмѣе* Кос.
 -зј-: *кѣзѣ рѣп* ПИ.
 -зн-: *знѣм* Пр, Коб, Ле, СМ.
 з-с: *ѿ Смрѣѣнѣа* Пј, *и Срѣије* По, *бѣ снѣјега* БД.
 з-ш: *крѣ шуму* БД, *ѿ шкѣлѣ* Тр.
 ј-ј: *да је вамо* ГД, *мѣ је ѣѣа* Ка.
 -јн-: *кѣмбѣј* Се, БД.
 -јс-: *швѣјцѣ* Се.
 -јск-: *алумѣнѣскѣ* БД, *рѣкѣскѣ* Кор.
 -кв-: *вакѣ* Ка, *кака је* ГД, Срђ, *какѣ* Тр, *какѣ* су Пр, *какѣ* ауто ПИ, *нѣкакѣ* Се, *свакака* Ка.
 к-г: *до гѣд бѣдѣ* Ин.
 -кл-: *ѣкѣа* се СМ, *ѣкѣаѣ* ПИ.
 -кѣ: *ѣкраѣ* Се.
 кѣ-: *ѣер* Пј, БД, *ѣери* Пј, *ѣерка* По;
кѣеркѣ ГД.
 -лн-: *дѣкѣлѣнѣ* сѣла Ка.
 -лѣд-: *валда* Кор, Срђ, Срб.
 -мб-: *абулѣнѣа* Тр, *бѣбѣѣерка* ПИ.
 -мѣд-: *сѣдамѣсѣѣ* По, Кор, Се, *осамѣсѣѣ* СМ, Аг, СМ.
 мл-: *млѣд* Пр, Ка, Се, Тр, *млѣда* Ра, Ле, ГИ, Тр, *млѣдѣсѣѣ* По, Кос, Лу, Коб, Ин.
 -мѣ-: *зѣмѣа* Срђ, Коб, Си, Ра, Пј, *зѣмѣе* ГИ, Тр, БД.
 мн-: *млѣго* ПИ, Срђ, Ра, БД.

- мн-: *зүвно* СМ, *осамнѣсї*¹¹⁶ Пр.
 -мњ-: *сүмљив* БД, ПИ, *сүмљиво* По, ГД, БД.
 -мї-: *зайанїила* СМ, *зайанїиш* ПИ, *їанїї* СМ, *їанїїм* Пј, Кор, Срђ, *їанїїмо* По, *їанїїїе* Пр, *їанїљив* ГИ, *їанїї'о* Пр, Кор, Коб, БД, БД, *зайамїї'о* Пј, *їамїиша* Ка.
 -нд-: *комаданї* Срђ, *оданѣ* ПИ, *їудамени* Ка;
команданї Пр.
 -нђ-: *Ањђелка* Срб.
 -нж-: *ижїњѣр* По,
 -нз-: *їемзије* Пр, *їемзијѣ* По, у *їемзији* СМ, *їемзи'онѣра* Пр¹¹⁷, *їемзију* Срђ, Срб;
брѣнза Кос, *їензије* По.
 -нј-: *нѣкција*¹¹⁸ Пр, Ка, Ин, Ле, Лу, Тр.
 -нк-: у *буњкеру* Ка.
 -нр-: *варедно* Кор.
 -нс-: *їсан* ГД, СМ, Тр, БД.
 -нсї-: *їсїекїѣра* По, *исїекција* По.
 -нсїр-: *исїрумѣнаїїа* По, *исїрумѣнїи* По.
 -нї-: *мѣмїаљно* По, Се, *їїеданї* Пр.
 -нїр-: *концїѣрїи* СМ.
 -нф-: *концївикује* Пј.
 -їк-: *клўко* Срб, Бр, Ср, СМ.
 -їљ-: *ѣїлаћкали* ГД.
 -їр-: *брѣзиме* Пр, *брѣзиме* ГД.
 -їс-: *сѣваї* БД, Тр, *сѣваїш* СМ, *сўје* СМ, Тр.
 -їс-: *їѣвсија* ГД, *їѣвсије* ПИ, *їѣвсијѣ* ГД, *їѣвсију* ПИ, *ѣсужеш* ПИ.
 -її-: *їїїца* БД, Срђ.
 -їїї-: *Шїфїїари* По.
 -їф-: *фѣнїгā* Срђ.
 -їч-: *чѣла* Лу, БД, Ра, Пј, СМ, Ми, *чѣле* Ка, Аг, По.
 -їч-: *кѣвча* Кос, *кѣвче* СМ.
 -їш-: *шѣн"ца* Пј, ПИ, *шѣн"цѣ* Коб, ПИ, Кос, *шѣн"цу* Пр, Тр, *шѣн"чнѣг* ГД.
 -їш-: *љѣвишѣ* ПИ, СМ, *љѣвишѣ* БД, *љѣвишў* СМ, *љѣшѣ* БД, *најљѣвишї* СМ;
ѣвишїна БД;

¹¹⁶ У Станарима сам забиљежио *седамлѣсї* (Козомара, 2003, 642).

¹¹⁷ Потврде оваквих зајмена в. и у: Дешић 1976, 203, Симић 1978, 65, Драгичевић 1986, 118.

¹¹⁸ Исп.: Тешић 1977, 196, Реметић 1985, 130.

- љѣйшѣ По.
 -рк-: цѣкулѣра Бр.
 -рм-: жѣндѣри ПИ, у жѣндѣрима Тр.
 -рмб-: Инфорбѣрѣ Кор.
 -рѣй-: аѣйшѣриѣ Тр.
 -риш-: чашаф Ми, Ра.
 свј-: сјѣйујем Тр.
 -свј-: нѣсјѣйовала Тр.
 свр-: шврѣчак Ка.
 -ск-: сѣоцкѣ Ка.
 скр-: шкрѣба По.
 -сл-: благослѣвили Тр, заѣошѣѣња ПИ.
 слъ-: шѣйѣодчнице БД, СМ.
 с-с: нѣ се заледѣи Пр.
 сѣй-: сѣйѣбло Тр, БД, Аг.
 -сѣй-: кошѣолоѣмика Ин.
 -сѣйв-: уѣсѣйовала СМ.
 -сѣйм-: ѣсма Ра, Пј, Се.
 -сѣйсѣй-: шѣсѣйѣ ПИ, Пр.
 -сф-: ѣсвалѣи Се, ѣсвалѣи Срђ, ѣсвалѣиа Кос; ѣсвалѣийрѣни Ка.
 схв-: нѣ свѣйѣајѣ БД, свѣйѣишѣ Срђ.
 с-ч: ш чѣјѣм СМ, ш чѣм По, ш чѣјеком Срб.
 ѣй-ѣ: ѣдѣсѣ дѣвѣгѣ Пј.
 -ѣйк-: ѣкад је ѣвѣј шѣѣер ГД.
 -ѣйл-: мѣйла Лу, Кос, Ра.
 -ѣйль-: ѣрѣйѣљѣча Пј.
 -ѣйн-: мѣйишѣ Се, мѣйишѣ Тр.
 -ѣйск-: Рѣвѣцкѣ Кор, у Рѣвѣцкѣј Кор, БД, свјѣског Се, Хрѣвѣцкѣ Срђ, хрѣвѣцкѣ Кор, Хрѣвѣцкѣ Кор;
 свјѣйшѣкѣ Кор, свјѣйшѣског рѣта Ин.
 -ѣйсѣй-: ѣѣсѣйѣ ПИ, По, СМ, дѣвѣсѣйѣ Ка, ГД; сѣйрѣдѣсѣйѣвиѣо се Срђ.
 -ѣйсѣйв-: богѣсѣйѣвѣ СМ, брѣсѣйѣво ПИ.
 ѣй-ѣй: двѣдѣсѣ ѣрѣѣѣ ПИ.
 ѣй-ѣ: ни ѣе кѣд бѣти Пр.
 ѣйх-: ѣвѣр СМ, ѣвѣриѣ Ле.
 -ѣйцј-: ѣоцјѣнишѣ Срђ, ѣѣцјѣѣѣен Срђ, ѣоцјѣѣујем Срђ.
 ѣй-ш: ѣѣ-шѣсѣйѣ По, ГИ.
 -ѣйк-: вѣѣка Ле, БД, Аг.

- ћн*-: *срѣйна* ПИ, *срѣйни* Коб, *срѣино* Лу.
 -*ћњ*-: *вдћњак* Тр, *вдћњаци* Пр, Ле.
 -*фй*-: *јевйињијѣ* По;
јевйињијѣ Ин, Ка, *йдјевйино* Тр, *йојевйињује* Кос.
 -*хб*-: *абаб* Срђ.
хв-: *вайя* ПИ, По, *вайяла* Срђ, *не вайям* Кор;
вайяни Срђ, *вайяи* По.
фала ПИ, СМ, *фала бдгу* ПИ, По, Кор, *фалѣ* СМ, *фали* Срђ, *фали се* Тр, *фалим се* Кор, *фйяли* Кор;
хвала ПИ, Срђ.
хв-: *на њему се вайило* СМ, *йофали* СМ, *да се йдфалим* Кор, *йдфальена* СМ, *йдфальено* Се;
йривайи ПИ, *свайим* Срђ, *увайиѣ* Пр, *увайи* ПИ, *увайи ме* ПИ, *увайи* се ПИ, *увайила* Се, Ко, *увайиш* Пр, Ка, БД, *увайиши* ПИ;
захвайио Пр, *захваћ* Ка, *йохвалио* Кор, *йдохвальена* СМ, *ухвайиѣ* га Кор, *увайиши* Ка.
хл-: *ладан* Ка, *ладна* Срђ, *ладно* СМ, *ладњачом* Срђ, *лаче* По, СМ;
лаи Срђ.
хл-: *дладй* се Ка, *йреладйо* сам се По;
йрехлађена СМ.
хљ-: *љѣб* Бр, Ка, Пр, Кос, *љѣбови* ПИ.
хр-: *рана* Тр, *ранѣ* ПИ, *рану* Тр, *рањиво* Се, *расйова* Кор, *расйова* Срђ, *расйови* По;
рани крмке Кос, *не рани* стдкы Пр, *раним* По, *ранио* По, *рании* Пр, Кор, Бр, *рании* мўле Кор;
храна Ка; *хранило* Ин.
хр-: *сакрану* СМ;
ддрани По, *саранѣ* Ка, БД, *саранила* Тр, *сараним* Пр, *сараниш* Пр, *саранйиван* Пр, *урањивали* Срђ;
йрехранѣ Срђ.
хй(j)-: *закйјеву* СМ, *закйјевали* Ка, *закйјеваш* Кос.
чк-: *мачка* БД, *Њемачка* Се, *йлаћку* Кор;
дйлаћко БД, *йлаћкали* Пј.
чл-: *чланак* Бр, Срб, ГД, *чдјек* По, Пр, Ин, Ка, Се.
шк-: *школа* Кор, *школе* СМ, *ушколу* Лу.
шк-: *кодкоче* Пр.
шсйв-: *друшиво* По, Кор, Си.
шч-: *башча* БД.

ЈОТОВАЊА

83. Резултати новог и јекавског јотовања у српским посавским говорима на истраженом простору не одступају у основним карактеристикама од прилика које владају у сјеверозападној скупуни херцеговачко-крајишког дијалекта.

84. Резултати новог јотовања, уз нешто изузетака, у суштини су подударни са приликама које владају у књижевном језику.

1) По тзв. специјалном јотовању јотују се групе *-jiū-* и *-jd-*:

đōhē ПИ, По, *đōhēm* По, СМ, *đōhēмо* По, *đōhū* БД, *izāh* Пр, *nāhēмо* ГД, *nāhū* ПИ, *nāihē* ПИ, *nāihēm* По, *ōbūhēm* По, *ōbūhēш* ГД, *ūđhē* Ка, *ūđhēm* ГД, *ūđhēмо* СМ, *ūđhēш* Се, *ūđhū* Тр, СМ, *ūrōhēш* По, СМ, *ūrōh^u* Пр, *ūhēмо* Кор, *ūnihē* Се, ГД, *ūnihū* Пр.

Јотовање секвенце *-jd-* може да изостане: *ūđjdē* ПИ, Кор¹¹⁹. Одсуство јотовања понекад је последица упрошћавања другог дијела секвенце: *đōē* ПИ, ГД, *đōēмо* ПИ, Кор, *đōēш* ПИ, *izāē* ПИ, *nājē* ПИ, *nāēm* Кор.

2) Редовно је спроведено у збирним именицама на *-je*: *vesēље* ПИ, БД, СМ, Лу, *vesēљу* Тр, Аг, *ū grōbље* ГД, *grōжђа* Се, *grōжђе* Срђ, Бре, НВ, *жѝља* СМ, *жѝље* Се, *здрāvља* Ка, *здрāvље* По, Се, *здрāvљу* Тр, *кđшѝње* Срђ, *лѝшће* Се, Вла, Ка, *ūrōљеће* ПИ, По, Ка, *ūrūће* Ка, *сāће* Ка, *сјемѝња* Ка, *сūђе* Ра, Аг, *цв^uјѝће* Ка.

3) Тако је углавном и у облицима присвојних придјева на *-ju*: *gōвеђā* По, *divļī* ГИ, *jaњећī* Лу, *krāvļēg* Ка, *ūrāсећā* Вл, са *šēлећīм* ГД, иако нису непознати ни ликови типа: *divī* и *krāvī*, а уз редовно: *rđђāк* Тр, Ле, Ра, Ин, *rđђāке* ПИ, Се, *rđђāци* ГИ, Лу, Ми, Вл, може се чути напоредно употреба ликова *нѝћāк* Ми, Лу, Ра, Ин и *нѝицијāк*¹²⁰ По, БД, Кос, Ле.

4) Пошто је суфикс *-и* скоро у потпуности потиснуо свој конкурентни парњак *-ју* у Ијд именица 4. Стевановићеве врсте (в. т. **203**), записано је само: својом *смрђу* Срђ.

5) Новим јотовањем понекад су обухваћени фрикативи *с* и *з*:

сāвīm ђвце СМ, *сāјū* се Кор;

izūира Кор, БД, Аг, *izūира* Кос, Бр, Срб, *ūrēксуира* Тр, *сūира* Кор, Ка, БД, СМ, Тр, Бре, Ин, Ра, Ми, ГИ, *сūирадāн* Тр, *сūиредāн* СМ.

¹¹⁹ Ј. Баотић нема оваквих потврда (Баотић 1983, 106).

¹²⁰ „Постојањем *и* испред суфикса *-јāк* отклоњена (је) могућност вршења промјене“ (Рамић 1999, 328).

6) Мимо контакта са гласом *j* констриктив *ć* забиљежен је у императиву *и́скљѹчи* СМ.

7) По правилима јотовања уснених сугласника јотовање је посвједочено у прилогу *ѵрѣкључѣ* СМ, Кос.

85. Домашаји јекавског јотовања шири су него у књижевном језику, али су много ограниченији него у говорима на крајњем југоистоку херцеговачко-крајишког дијалекта. Њиме су обухваћени сугласници *л, н, д, њ, с, з*, и веома ријетко *џ* и *њ*, мада не сви у истом обиму и са знатним разликама међу самим информаторима.

1) Јотовање сонаната *л* и *н*, које је прихватила и норма српског књижевног језика, најчешће се спроводи досљедно:

жѣљезнѧ Се, БД, *жѣљезнѧ* Срђ, *жѣљезнѧ* СМ, на *жѣљезници* БД, *жѣљезо* Се, Ка, *жљѣба* Се, *жљѣбу* СМ, *кѡљена* ГД, *кѡљено* БД, Тр, *љѣб* Се, *љѣбови* ПИ, *љѣвиѷ* СМ, *љѣка̄р* ГД, *љѣљци* Се, *љѣѡ* Се, Кор, *мљѣкара* Срб, *мљѣчари* Ка, *Њѣмачкѧ* Кор, из *Њѣмачкѣ* По, *њѣмачкѧ* Кор, у *Њѣмачкѡј* Пр, Се, от *ѵрѡљећа* ПИ, *ѵрѡљеће* ПИ, Ка, По, *ѵнѡљеѡан* Тр, *сњѣжан* СМ, *Сњѣжана* Срб, *Сњѣжанѧн* Ка, *хљѣба* Ка, Срђ, СМ, са *хљѣбом* Срђ, *шљѣма* Се;

вѡљела СМ, Бр, *вѡљели* ПИ, *вѡљеѡ* ГД, *мљѣли* Кор, СМ, *мљѣло* СМ, *мљѣло* се ПИ, Ка, *мљѣѡ* Ка, *обѡљело* ПИ, *одлѣће* СМ;

дѡље ПИ, По, Кор, Се, Ка, ГД, *љѣвиѣ* БД, *љѣвиѣ* СМ, ПИ, *љѣѡиѣ* По, Кор итд.

Појава је присутна и у формама у којима долази до краћења некадашњег дугог вокала *јаѡи*: *ѡдсљѣ* По, *ѡдсљѣ* Тр, *ѡѡѡље* БД, *ѡѡѡље* рѧта Тр.

2) Јотовање оклузива *д* и *њ* спроводи се често у ограниченом броју лексичких јединица:

ђѣвѣр Тр, *ђѣвера* Пј, од *ђѣвера* Кор, *ђѣд* ПИ, Ка, Срђ, Тр, *ђѣда* Кор, ГД, Срђ, *ђѣде* БД, Кос, о *ђѣдовѡј* кѷћи Тр, с мѡѡѡм *ђѣдом* Ка, *ђѣду* Кор, Тр, *кѷђеља* ГД, *кѷђељу* СМ, Ка, за *мѣђеда* СМ, *Неђељѣко* По, БД, *дђећа* СМ, *ѵранђед* ПИ, *Шђеѡанђѡн* Кор;

вѡђеѡи СМ, *вѡђо* (аор.), *дѡђерѧ* Ра, Ин, Лу, Вла, *дѡђерало* ПИ, Кор, *дѡђерѧмо* Пр, *дѡђерѡи* ПИ, *дѡђерѡ* ПИ, Срђ, *ѡѣђерѧм* Се, *ѡиђерало* Се, *ѡиђерѡѡ* Ка, *дђерала* СМ, *дђерале* Тр, *дђерали* ПИ, Пр, БД, Тр, *дђерало* Пј, СМ, *дђерѡѡ* СМ, Кос, *дђерѡ* Кор, *ѡдђерѧ* Се, *ѵрѡђерѡј* Кор, *ѵрѡђерѡни* Се, *ѵрѡђерѡ* Кор, *сѡѡѡђела* се БД, *ђѣдо* вам рѣћ^н Кор, *ђѣла* Срђ, СМ, *ђѣла* дјѣца ПИ, *ђѣли* ПИ, Се, Кор, Аг, Ра, Ми, *ђѣло* Пр, Бр, *ђѣо* Пр, Ин, СМ, Срђ, Ми, Лу, Бре, *ђѣраѡѡ* Срђ, Кор, Бр, *ђѣѡ* ПИ, По, Кор, БД, Кос, Срб, Ги, Ра, *шђеѡли* Пј;

hê бѣј'о ПИ, *hê* вѣтица СМ, *hê* извор Тр, *hê* је тѣ По, *hê* кѡса Се, *hê* линија Ка, *hê* рѣдѣш БД, *hê* Рѣнка Тр, *he* се кѡсѣ Пј, *he* се нѣхѣмо Срђ, *hê* су ПИ, *he* су жѣне ПИ, *he* су њни По, *hê* хе Пр, знѣш *hê* су Пј, *hê* ш БД, нѣхе ПИ, ПО, Кор, БД, Срб, БД, нѣхе Пј, ГД, СМ, Срб, свѣхе По, ГД, СМ, Лу, БД.

Никада се не остварује у облицима *дјѣвѡјка*, *дјѣца* и сл.

3) За јотованье фрикатива *s* и *z* карактеристични су слѣдећи примјери:
ѡсеченѡ СМ, *ѣрѡсеченѣ* Се, *ѣрѡсеченѡ* СМ, *рѣсеченѣ* По, *сѣдѡка* Тр, *сѣнара* Кор;

ѣсесѣ БД, *ѣсекѡ* Се, *ѣсех* ПИ, Кос, *ѣсехе* По, *ѡсекла* По, *ѡсекѡ* По, *ѣѡсесѣ* краву БД, *ѣрѡсекло* СМ, *ѣрѡсечено* Аг, Лу, Ми, *рѣсекла* ГД, *сѣдѡјѣ* БД, *сѣдѣ* По, Аг, Ра, Се, ГД, СМ, Тр, БД, *сѣдѣх* СМ, *сѣдѣ* Кор, Срђ, ГД, Тр, *сѣдѣмо* ГД, Тр, *сѣдѣѡ* БД, *сѣдѣ* ПИ, *сѣкла* Се, *сѣкѡ* СМ, *сѣли* Се, *сѣсѣ* СМ, БД, *сѣѣѣ*м се По, *сѣѣѡ* дѣвѣн БД.

4) Малобројне потврде јотовања сугласника *ц* и *ѣ* посвједочене су у:

хѣѣанице Срб, *хѣсѣа* СМ, до *хѣсѣѣ* СМ, *хѣсѣѡм* СМ;
ѣвѣна ПИ, *ѣвѣнѣ* ПИ.

СУГЛАСНИЧКЕ СКУПИНЕ *ШТ/ШѢ*, *ЖД/ЖѢ*

86. Забиљежени рефлекси ових сугласничких група, које су у процеси-ма палатализације или јотовања настале од старијих скупина **st`* (**sk`*), **zd`* (**zg`*), показују да српски посавски говори између Врбаса и Украине у потпуности припадају тзв. штакавској скупини говора¹²¹. У њима се чак сусреће мање шћакавизама него у неким другим западнобосанским подручјима у којима је српски живаљ имао много мање дотицаје са представницима шћакавских говора¹²². Јављају се, наиме, углавном они шћакавизми који су резултат подновљеног јотовања. Исп. примјере за:

1) скупину *шѣ*: *бѡсѣанѣшѣ* БД, *влѣснѣшѣѣ* Кор, *гѡдѣшѣ* Се, Ка, Кор, Срђ, Бре, Вла, из *дѡрѣшѣа* Ка, *дѡрѣшѣ* БД, Ми, НВ, *хѣбрѣшѣ* СМ, *ѡзѣмѣшѣѣ* Кор, *кѡрѣшѣѣње* Ка, *кѡсѣшѣ* Се, Ка, *нѣмѣшѣѣј* Ка, *неимѣшѣѣина* Ка, *ѡвѣшѣ*"на БД, *ѡгњѣшѣ* ПИ, Срђ, БД, на *ѡгњѣшѣѣ* ПИ,

ѡшѣшѣ"на Срђ, у *ѡшѣшѣ*"ни ПИ, Ка, *ѣдѣшѣен* Срђ, *ѣрѣшѣ* Ле, ГД, БД, *рѣдѣшѣ* Аг, *рѣшѣшѣ* Пј, *сѣрѣшѣ* Ка, СМ, *шѣѣѣ* Пј, ПИ, Ка, *шѣѣѣ*"х Пр; *врѣшѣѣѣ* се Ка, *крѣшѣѣне* Ка, *крѣшѣѣно* БД, Ра, Тр, Пј, *крѣшѣѣѣѣ* Ка, *нѣкрѣшѣѣно* Ка, *наѣшѣѣѣ* Кор, *ѡшѣшѣѣѣн* Срђ, *ѣднѣшѣѣно* Се;

¹²¹ О класификацији према овој изјави в. Вуковић 1963, 23.

¹²² В. Петровић 1973, 76–77, Дешић 1976, 173–174.

уд̄ӣӣӣе Срђ, СМ.

2) скупину *ић*: *з̄а̄ӣуӣћено* СМ, *к̄о̄рӣӣћене* СМ, *к̄р̄ӣћ̄а̄в̄а* Тр, *к̄р̄ӣћ̄а̄в̄а̄ӣо* БД, *н̄а̄ӣуӣћ̄а* Срђ, *о̄ӣӣуӣћ̄о* Кор, *ӣо̄кр̄ӣћ̄а̄ва̄ју* Тр, *ӣр̄о̄ӣуӣћ̄а* БД, *ӣуӣћ̄а̄јӣе* По, *ӣуӣћ̄ало* Срђ, *ӣуӣћ̄ене* СМ;

з̄а̄ӣуӣћ̄а̄ӣо БД, *к̄р̄ӣћ̄ен* БД, *р̄ас̄к̄р̄ӣћа* Пр, на *р̄ас̄к̄р̄ӣћу* По.

Данас је фреквентнији лик *д̄ӣӣӣина* него *д̄ӣћина*, иако информатори тврде да су њихови преци употребљавали искључиво овај други облик.

3) скупину *жд*: *д̄в̄а̄ м̄о̄жд̄ан̄а* Пј, *м̄о̄жд̄ан̄и* Ра; *з̄в̄ӣжд̄ӣ* Ка, Бр, ГД, ПИ, Ин, *з̄в̄ӣжд̄ӣм* Бр, Срб, Кос, *з̄в̄ӣжд̄ӣмо* Кор, *з̄в̄ӣжд̄ӣӣе* Ле.

Није нађен ниједан примјер за скупину *жћ*.

МЕТАТЕЗА

87. Случајеви замјене редослиједа фонема у овим говорима показују да нема неких битнијих посебности у поређењу с одговарајућим стањем у српским говорима у ближем окружењу. За утврђивање једне од оваквих изофона, у поређењу са стањем у српским говорима западније од Врбаса, најинтересантнији су облици именица *ла̄ӣак* и *но̄ӣак*. Ови се облици, према нашем материјалу, чешће појављују у источнијем дијелу ових говора (истина, што је и сасвим очекивано, са доста примјера стандардне употребе), а идући према западној граници лагано ишчезавају и изједначују се са гласовним реализацијама у оним говорима у којима „премјештање“ фонема у ликовима наведених именица није извршено. Исп.:

ла̄ӣак Пј, Се, БД, Аг, Ми, Си, *ла̄ӣка* Се, БД, *ла̄ӣк̄о̄в̄а* Пј, Кос, СМ, на *ла̄ӣку* Пј, Аг, Рап, *но̄ӣак* Пј, Се, Кос, БД, *но̄ӣа̄к̄а* Кос, Аг, Ра, *но̄ӣка* ПИ, БД, Ми, *но̄ци* Пј, Се, Кос, *но̄цима* БД, Аг, Лу, по *но̄цима* Лу;

и: *но̄ка̄ӣ* По, Ин, СМ, *но̄к̄ӣа* Срб, СМ, Срђ, *ла̄ка̄ӣ* По, Срб, Ин, Срђ, *ла̄к̄ӣо̄в̄а* Срђ, на *ла̄к̄ӣима* Ин.

М. Дешић у најисточнијим пунктовима западнобосанских ијекавских говора не наводи ниједан примјер с извршеном метатезом у поменутиим лексемама¹²³, а ни С. Далмација нема таквих потврда¹²⁴, па би могло бити да је управо Врбас приближна граница распрострањања ове изоглосе. У одјелку у коме је обрадио метатезу Ј. Баотић уопште не помиње ни *нока̄ӣ* ни *лака̄ӣ*¹²⁵.

(Изоглосу ове појаве в. на стр. 221.)

¹²³ В. Дешић 1976, 193–194.

¹²⁴ Исп. Далмација 1997, 88 и Далмација 2004, 146.

¹²⁵ В. Баотић 1983, 110.

88. Остали случајеви метатезе слични су као у већини сродних говора и фреквентни су у ограниченом броју ријечи, углавном страног поријекла:

бавлан Се, *бавлане* ПИ, *барјак* По, *барјака* ГИ, *барјаџи* БД, *инфракџи* БД, *имала* три *инфракџи* БД, *пòт њаузòм* СМ;

и у прилошким облицима:

вòд БД, *нòде* Бре, *нòи* ГД, *вòј* Пј, *вòјка* Тр, *овдàлєн* По, Бр, Кор, Пр, ГД, *òвдлєн* Пр, *òвдлєна* Кор, *òндàлє* По, Аг.

Редовно је *вàзда*, *вàздàн* и сл.

Биљежено је само: *мàнасѝр*, *нàћве*, *сàв*, *свà*.

Лексема *желудац* може да се јави и са извршеном: *жèдлац* СМ, на *жèдлацу* БД; и са неизвршеном метатезом: *желùдац* Срб, *желùца* Ка.

ХАПЛОЛОГИЈА И СРОДНЕ ПОЈАВЕ

89. И овдје се облици именице *кукуруз*¹²⁶ и њених деривата најчешће сусрећу у хаплолошким ликовима: *кùруз* БД, НВ, Срђ, Тр, Ра, Пр, Коб, Лу, ГИ, СМ, *куруза* ПИ, ГД, Бр, Се, *кùрùзà* Пј, Бре, Кор, Ка, *курузара* Се, Срђ, *кùрузе* ПИ, Ле, СМ, Ин, *кùрузи* СМ, Ра, Кос, Аг, Пр, ГИ, *кùрузнѝм* БД.

Остале потврде за губљење гласовних низова у појединим облицима ријечи и сантхијским везама наводим без посебног коментара:

кò *ћè* (= код куће) ПИ, БД, По, Аг, Ра, Бр,

лабайòрију Срђ, *Мàрчàни* (становници Мартинца) СМ, *муадѝни* Пр, *цигàру* По;

ѝкѝ (икакав) Срђ, Се, Ле, нег *ѝш* дрùгò Срђ, *нèкав* СМ, *нèквè* Кос, *мè* ш чѝнѝ Тр, *нѝкè* пàре Кор, *нѝкè* прѝмједбè ПИ, *нѝкè* рачùницè Пр, *нѝкò* пѝтãње ПИ, *нѝш* ПИ, Кор, Кос, *шѝòква* Ка;

задовàљајùћè Кор, *брò* јтро БД, *брà* вечè Бр;

àј дàљè БД, *àј* ми прòдàј слàву Пр, *вѝћеш* Тр, БД, СМ, Аг, *вѝш* По, Кос, ГИ, Ра, *јè* сèстра Пј, *мèѝ* (метнути) ГД, *мѝсла* Тр, нè *мош* ПИ, штà *мòш* СМ, *нàсјейовала* Тр, *òш* кùћи Ка, кàко *ш* Ка, колко *òш* По, *нèш* ПИ, ГД, Тр, *òшли* ПИ, *òшò* Ин, *ѝòкуйàли* (покуповали) Се, *мòрà* *ѝòник* (поникнути) ПИ, Кор, ако *ш* зарàдит Се, ако *ш* тò СМ, *ћè* *ш* бѝт БД, кù *ш* тò гòвòрит БД, па *ш* вѝдјет ГД, штà *ш* ПИ, штà *ш* тѝ Кос, Срђ, *швàјцò* (швајцовао) Се;

¹²⁶ Пецо на другачији начин тумачи губљење фонемског низа ку: „У цијелој западној Босни имамо *кùруз*, *курузàна*, *кùрузѝшиће/кùрузѝшиће* и сл. Понегдје се ово објашњава хаплоглијом. Ипак ми се чини да је у питању редукција гласова, прво самогласника у па затим оклузива к: *кукуруз-кукруз-куруз*“ (Пецо 1975, 250).

др̀укчѐ ПИ, БД, *йм̄а́ о̀в* Пр, Тр, *д̀влѐн* Пр, *д̀д̄а́* (отуда) ПИ, Кор, *д̀д̄уд̄а́* (одовуда) Срђ, *д̀зд̄б̄* Се, Ка, Тр, ГИ, Ра, См, БД, *д̀зд̄б̄ље* ГД, *д̀зг̄б̄* ПИ, По, Кор, Се, Ка, *д̀клѐн* Кор, По, Кос, Аг, Ми, НВ.

ОСТАЛЕ НАПОМЕНЕ О КОНСОНАНТИЗМУ

90. Десоноризација финалних звучних сугласника, појава карактеристична за западнију скупину сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта¹²⁷, није карактеристика ових говора. На читавом терену прикупљено је свега неколико потврда за случајеве:

а) са потпуном: кад *гд̄ћ* *йд̄е* Тр, куд *гд̄ћ* *пд̄ћеш* СМ, *ка̄ӣ* *н̄е* *глед̄ам* Ка, *нӣкӯӣ* По, *д̄ӣӯӣ* БД, *са̄ӣ* Се.

б) са дјелимичном десоноризацијом: *бр̄од̄ӣ* Кор, *ј̄а̄з̄* Се, *ра̄ж̄* Пј, *нег̄* сам *ра̄дӣ* Кос.

91. Асимилације и дисимилације сугласника врше се по општепознатим законитостима. Већи број примјера за ове случајеве дат је у т. **82.** *ид̄јд̄е* ПИ, Кор¹²⁸.

92. Домашаји промјене *-л > -о* подударни су са стањем у већини других српских говора, што подразумеива да су на читавом терену обични аналошки ликови именица на *-лац* типа: *донд̄сӣоц*, *руковод̄дӣоц*; *ӣра̄ӣӣд̄оц̄а*, *сӣарос̄ј̄едӣд̄оц̄а* и сл.

93. Нема палаталнијег изговора сонаната *л* и *н* у позицијама испред вокала *и*.

О алтернацијама веларних сугласника в. у т. **199.**

¹²⁷ В. Драгичевић 2001, 85.

¹²⁸ Баотић нема оваквих потврда (Баотић 1983, 106).

III. АКЦЕНТИ

A. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О АКЦЕНТИМА

94. Српски посавски говори између Врбаса и Укрине имају новоштокавску акцентуацију, дакле прозодијски систем који чине четири акцента међусобно различита по трајању и интонацији: краткосилазни (˘), краткоузлазни (˘), дугосилазни (˘), дугоузлазни (˘), те поста акценатска дужина (–) и неакцентована краткоћа.

И дистрибуција акцената је новоштокавска. Силазни акценти углавном се редовно јављају на једносложним ријечима и првим слоговима вишесложних ријечи, узлазни акценти могу се наћи на свим слоговима вишесложних ријечи осим на посљедњем, који обично није носилац акцената¹²⁹. Исп.:

а) *би̇ч* ПИ, *Гр̇к* Бре, *ћѐд* СМ, *кѓ̇њ* БД, *ми̇ш* Се, *и̇р̇си̇* Пј, *си̇и̇* Тр, *че̇и̇* Бр; *в̇ук* СМ, *глу̇в* Ин, *да̇ј* Коб, *ћа̇к* Аг, *жу̇и̇* ПИ, *зе̇ц* Пр, *ја̇* Срђ, *кљ̇уч* Тр, *ми̇* Кор, *но̇ж* Лу, *и̇а̇ј* Срб, *че̇р̇си̇* Пј, *ма̇к* Ка;

ба̇ц̇ Срђ, *вје̇тар* БД, *ва̇ри̇* се Тр, *гд̇лубови* Ин, *дд̇ки̇ор* Аг, *за̇вјеса*, *и̇гле* Срб, *кри̇ви̇*, *Ми̇ломи̇рка* По, *ма̇јси̇орови* СМ, *Ми̇шкѓ̇вци* Ми, *на̇гло* Коб, *ѓ̇вце* Ра, *и̇р̇ѓ̇зѓ̇* БД, *чу̇ва̇* се Ле;

б) *Бо̇жо* По, *ви̇кали* СМ, *вели̇чаи̇* НВ, *гѓ̇диши̇и̇* ПИ, *донѓ̇си* Бр, *кѓ̇ина* По, *и̇олови̇на* Кор, *и̇ѓ̇ира̇жили* СМ, *Пр̇ња̇вор* ГИ, *си̇и̇уа̇ција* Кор, *и̇телефони̇рѓ̇* Ра, *чи̇нија* Срб, *и̇и̇р̇ли* се СМ и сл.

95. Одступања од ортоепске норме српског књижевног језика која се јављају у овом говорном ареалу у основи су она која су већ забиљежена и у другим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта¹³⁰. Своде се на следеће:

1) Силазни акценти изван првог слога могу се срести у формама неких ријечи страног поријекла, у домаћим сложеницама, као и у облицима генитива множине одређеног броја вишесложних именица мушког и средњег рода:

¹²⁹ О развоју српског акценатског система в. у Ивић 1991, 109–127, и у литератури која је тамо наведена.

¹³⁰ В., нпр., Петровић 1973, 14, Дешић 1976, 208, Козомара 2005, 46–47, Драгичевић 2007, 29 итд.

а) *ађуӣӣа̄н̄ӣ Срђ*, *абула̄н̄ӣа* Тр, *агрега̄ӣор* Тр, *а̄ӣа̄ӣе̄н̄ӣ ГД*, *Аус̄ӣра̄лӣј̄е* По, *Аус̄ӣра̄лӣју* Пр, *дӣӣло̄мӣра̄н̄ӣ* По, *дӣр̄е̄к̄ӣно* Пј, *дӣрӣге̄н̄ӣӣ* Ле, *ис̄ӣрӯм̄е̄н̄ӣӣ* По, *ка̄ӣег̄о̄рӣј̄е* Срђ, *кома̄да̄н̄ӣ* Аг, Пр, Срђ, *кома̄да̄н̄а̄ӣӣа* Бр *комунӣс̄ӣа* Срђ, *комунӣс̄ӣе* ПИ, *комунӣс̄ӣи* ПИ, *комунӣс̄ӣичк̄а* ПИ, у *мом̄е̄н̄ӣу* ПИ, *ӣара̄да̄јз* Се, *радӣја̄ӣор* БД, *ӣакс̄ӣс̄ӣа* Ка, на *ӣелев̄ӣзору*, *ӣес̄ӣам̄е̄н̄ӣом* Срђ;

б) *Аус̄ӣро̄ӯгарск̄а* Срђ, *ис̄ӣовр̄е̄мено* Аг, *Југосла̄вӣј̄е* Пр, СМ, *Југосла̄вӣји* Кор, у *ме̄ђувр̄е̄мену* ГИ, *ӣо̄љо̄ӣр̄ив̄ре̄да* Пј, *ӣо̄љо̄ӣр̄ив̄реду* По, *ӣо̄љо̄ӣр̄ив̄редн̄е* СМ, *ӣо̄љо̄ӣр̄ив̄редн̄ӣ* Срђ, *ӣо̄љо̄ӣр̄ив̄редн̄ӣк* Тр, *ӣо̄љо̄ӣр̄ив̄редб̄м* СМ, *ӣравосла̄вн̄е* в̄ј̄ер̄е По, *самой̄д̄слуга* ГИ, *ӣакозв̄ан̄ӣ* По, *ш̄ве̄й̄о̄д̄чници* Ра, *ш̄ве̄й̄о̄д̄чнице* БД;

в) *Далма̄ӣӣна̄џ̄а* Бр, *добров̄о̄ља̄џ̄а* Ин, *дома̄ћ̄ӣнс̄ӣа̄в̄а* Ра, (али: *дома̄ћ̄ӣнс̄ӣа̄в̄а* Ка), *кома̄ра̄џ̄а*, *конс̄ӣр̄ӯкцӣја* Срђ, *кӯк̄ӯр̄ӯз̄а* Срђ, *мӯш̄ка̄ра̄џ̄а* Ка (и: *мӯш̄ка̄ра̄џ̄а* БД), *омлад̄ӣна̄џ̄а* Коб, *ӣравосла̄ва̄џ̄а* Тр, *ӣревар̄ан̄а̄ӣа* Кор, *Слов̄е̄на̄џ̄а* Кос (поред: *Слов̄е̄на̄џ̄а* Ра), *Црног̄о̄ра̄џ̄а* Пј.

За ове говоре, међутим, нису карактеристични они непренесени силазни акценти какви се могу срести у говору требавских Срба¹³¹.

2) Узлазни акценти могу се наћи на оним једносложним облицима ријечи који су претежно формирани као резултат потпуне редукције вокала у финалним позицијама. Најчешће се у таквим случајевима јављају испред енклитичких облика, те се у суштини и не ремете основна правила о дистрибуцији акцената, али није необично ни њихово јављање у неким другачијим позицијама. Исп.:

да *бо̄г* д̄а Пј, *о̄н* х̄е зн̄а̄т Ра, *о̄н* би ми пр̄ӣшли СМ;

мо̄гло би се *до̄ћ* Ка, с̄а х̄е *до̄ћ* Ин, па х̄емо *ӣћ* ПИ, нӣје се мо̄гло *ӣћ* ГД, *нӣс* дӣрали БД, и *о̄нда̄ а̄ј* та̄мо ГД, *а̄јд* о̄ св̄ом тр̄о̄шку ПИ;

не̄што *ва̄к* По, *ѐво ва̄к* Кор, *во̄ј* смо до̄шли Пј, *во̄ј* га на̄ш̄о БД, *во̄ј* ми је на̄јбо̄л̄е Срб, *о̄вд* је то̄плӣј̄е Пј, *о̄вд* ми ст̄о̄ка ПИ, *ӣа̄к* х̄у ка̄зат Пр, *ӣа̄к* је бӣло Срђ, БД, *ӣа̄к* смо ти пр̄о̄шли Кос, *ӣа̄к* је то̄ ПИ, *ӣа̄к* ме на̄учи Срђ, Аг, *ӣӯј* смо Се, *ӣӯј* х̄у Кор.

3) Знатно су чешћа и разноврснија јављања облика појединих ријечи у ликовима са два акцента, на шта упућују сљедеће потврде: *а̄ӯшо̄ӣӯӣу* Кор, *до̄бродр̄е̄ж̄е̄н̄ӣ* Ка, *на̄јве̄н̄ӣ* Пр, Се, *на̄јг̄о̄ра̄* Пј, *на̄јгор̄е* По, СМ, *на̄јкрӯӣнӣја* Бр, *на̄јмл̄а̄ћ̄ӣ* По, *на̄јӣвр̄ћ̄а* Пр, *ӣра̄ӯнучӣћи* Кор, *с̄р̄ис̄кох̄р̄ва̄цк̄и* Кор;

¹³¹ О томе в. Драгичевић 2004, 455–456.

најбезбједнијѐ Ми, најгласнијѐ Вл, највишиѐ Кор (и: највишиѐ По), најирѐчѐ Пр, најийѐжѐ Пр, најцрњѐ Пов, најчудније Си, јѐдамйуи БД, нѐвјеровайино Се, ирвостийѐено Кор, ирѐишиивзакониийо По, суйирадан Тр, иакорѐкун Кор.

Тако је и у називима крсних слава: *Бурђевдан Кор, Крсиовдан Ка, Марковдан БД, Николдан Пр, Сийѐйањдан Кор, Шћѐйањдан Кор.*

4) Дезакцентуација није необична у бржем темпу говора и у позицијама кад се посебно истичу поједине ријечи: *јѐдѐ онѐ крме Пј, имам јѐш иѐг браћа Пј, добра вечѐ Бр, добар дан См, шта ти ја знам ПИ, морда је рѐкла ПИ, шта ја знам ПИ, да ја њи раним По, ко ишио сам ја По, у Коитор Варошу Пов, оне ђбавезе Кор, ону зѐмљу Кор, ишио но кажѐ Се, он је на Вѐзубј Се, како иѐ Кор, ко ишио сам причѐ Кор, јес ти тѐ Кор, са шом лађѐм Ка, између себе Ка, иѐ смо давно Ка, ишије жица Ка, и ми глѐдали Ка, ко ишио сад Срђ, да ја нѐ сијем Срђ, как се јаѐ прѐда Срђ, иѐ је стѐ пѐстѐ Срђ, нѐси иѐ См, как ја ра-дѐм Тр, онда бѐло Бре, овом браћу Бре, оном мајстору Ле, да смо ирије мѐгли Ра, как би се рѐкло Срб, данас пѐтак ГИ, како иѐ Се и сл.*

96. Постаценатске дужине, такође, понашају се у новоштокавском духу. Потврђује то и грађа, која упућује на то да се, у главнини случајева, чувају у свим оним акценатским категоријама у којима су обавезне и у књижевном језику¹³². Исп.:

1) *бува См, грабаља Ин, гусакѐ ГИ, дјѐвојакѐ Аг, данѐ БД, ћѐдѐва Ми, ѐксѐра Пј, жѐна БД, игранки БД, јѐргѐна Кор, јаја Се, људѐ БД, Лу, НВ, мус-лимѐна Кор, наши Коб, ПИ, овакви Бре, Тр, См, оваца Вл, иѐслова БД, иѐ-шомѐка Си, сѐији Срб, шежакѐ Лу, ирѐкиѐра Тр, иакви Коб, Срђ, иѐл"ки Ра, Французѐ ГД, чѐйѐва Ле, шѐлѐва Ка;*

2) *бабѐ Бр, Вѐсѐлкѐ См, гѐздар"цѐ БД, дунѐ БД, душѐ Ми, жѐнѐ Тр, змијѐ Кор, иглѐ Ра, јѐбукѐ По, Јѐванкѐ См, кѐнобар"цѐ Пр, крѐшкѐ Се, лѐйужѐ Кос, лис"цѐ Ин, машинѐ См, нѐсрећѐ БД, иријѐ Пј; с Вѐснѐм ГД, душѐм ПИ, жѐнѐм См, зѐмјенѐм Тр, иглѐм Бр, с кѐмишн"цѐм НВ, мѐйлѐм Срб, ирѐгѐм Срђ, рѐкѐм Кор, сѐѐзѐм Ка, чѐйкѐм НВ;*

3) *будућнѐси Кор, глѐйѐси ПИ, мѐдѐси БД, могућнѐси Ин, иѐдмѐ-клѐси БД, ирѐднѐси Ра, ирѐшлѐси См, случѐјнѐси Кос, сѐабѐлнѐси Пј, сѐѐрѐси Тр, шкрѐйѐси Аг;*

4) *бурѐд ГД, гушѐд Се, јањѐд Вл, иѐлѐд ПИ, ирѐсѐд Пр, иѐлѐд Се;*

¹³² Исп. Николић, Б. 1970, 13.

бјѣжѣње БД, *вѣзѣње* Тр, *гладѣвѣње* Ин, *грѣдѣвѣње* ПИ, *зимѣвѣње* НВ, *јадиковѣње* Кор, *кѣйѣње* Срб, *лѣйѣње* Кос, *ијѣвѣње* Ра, *иддизѣње* Си, *шарѣње* БД;

5) *брѣйм* Ин, *бѣлеснѣ* БД, *вѣнскѣ* Ра, *гѣрнѣ* БД, *дѣгачкѣ* ПИ, *жѣлавѣ* Вл, *зѣједничкѣ* Лу, *ивѣнскѣ* СМ, *крѣжнѣ* Коб, *лѣдѣ* Се, *лѣнскѣ* Бре, *нѣвѣм* Ка, *ѣкрѣглѣ* Срб, *иѣнонѣ* Ле, *срѣчачкѣ* Тр, *иѣвнѣ* БД, *нѣравѣм* Се, *црѣвенѣ* Срђ;

6) *врѣнѣ* ПИ, *дѣкѣзѣно* Тр, *зѣкључѣни* Ин, *ѣковѣна* СМ, *идѣлѣйѣни* Срб, *идѣдѣи* Пр, *рѣсѣргѣни* БД, *слѣкѣи* Кор, *идѣшрѣиѣне* Ми;

7) *дрѣгѣ* Аг, *ѣсмѣ* Пр, *ѣсмѣга* Ле, *иѣрѣвѣ* Ка, *иѣрѣнѣ* Ин, *пѣдѣсѣт* и *чѣиѣврѣиѣ* Коб, *шѣснѣсѣиѣ* Пј;

8) *глѣдѣм* Ка, *кѣжѣм* Лу, *рѣдѣм* ГД; *дѣнѣш* Ра, *нѣсѣш* Вл, *идѣсѣирѣш* ГИ; *вѣчѣ* СМ, *кѣйѣ* Срб, *идѣсмѣирѣ* БД; *крѣнѣмо* Се, *нѣйунѣмо* Тр, *ѣдѣмо* Ка; *ѣдравѣиѣ* Ле, *нѣсѣиѣ* ПИ, *чѣкѣиѣ* Кос; *лѣјѣ* Кос, *мѣрајѣ* СМ, *иѣѣѣјѣ* Срђ;

9) *глѣдѣј* ПИ, *дѣдѣј* Аг, *идѣдѣј* Срб, *рѣзглѣдѣј* Срђ, *сѣѣѣвѣј* Ра, *сѣслѣшѣј* Ка, *иѣрѣгѣј* ГД, *чѣиѣј* СМ.

10) *глѣдѣјѣ* ГИ, *дѣносѣнѣ* БД, *жѣвѣнѣ* Пр, *нѣ знајѣнѣ* Бре, *иѣзѣнѣ* Ин, *рѣѣѣјѣ* По, *сѣдѣнѣ* НВ.

97. Међутим, као и у главнини других говора херцеговачко-крајишког типа, у неким случајевима се не остварују.

1) Обично се губе на вокалу *e* презентске основе бројних глагола прве Стевановићеве врсте уколико глаголски облици који се граде од такве основе имају дугоузлазни акценат¹³³: *вѣзе* СМ, *вѣче* Ле, *знаѣдем* Ка, *крѣде* ПИ, *ѣирѣде* СМ, *иѣмѣзе* Ин, *иѣреде* Се, *рѣсѣирѣсе* Ка, *иѣреде* ПИ, *иѣресем* Кор, *иѣѣѣш* Ка, *укрѣдѣш* ПИ, али: *иѣмѣзѣ* Ка, *иѣресѣѣш* Кос, *укрѣдѣш* ГД.

2) Губе се и у већини случајева из облика презента код глагола са основном на *-је*: *врѣје* Кос, *дѣјем* Тр, *иѣзѣје* Ка, *изѣскује* Се, *искѣѣѣѣје* Пр, *кѣйѣје* ПИ, *мѣлѣѣѣје* га По, *ѣбује* ПИ, *ѣкрѣѣѣје* ПИ, *ѣсѣѣѣје* ПИ, *ѣиѣѣѣје* Ка, *идѣкрѣје* Пј, *иѣѣѣѣѣѣје* Срђ, *иѣиѣѣѣје* СМ, *иѣрѣѣѣје* БД, *иѣрѣѣѣје* ГД, *сѣје* Пј, *нѣ сѣјем* Срђ, *нѣ смѣјем* Се, *сѣје* БД, Тр, *сѣјем* БД, *урѣѣје* ПИ, *ѣсѣѣје* СМ, *чѣјем* По, *иѣјем* ГД, уз ријетко: *сѣиѣѣје* Ка.

¹³³ „Најпре су сви говори имали ситуацију која се може свести на формулу *иѣресем: рѣдѣм*. У другој фази у севернијим млађим новоштокавским говорима настаје ситуација која се може свести на формулу *иѣресѣм: рѣдѣм*. У трећој фази у севернијим млађим новоштокавским говорима настаје ситуација која се може свести на формулу *иѣресѣм: рѣдѣм*“ (Николић, Б. 1970, 103).

3) Код именских ријечи, ако се занемари потпуно одсуство старих дужина на наставку *-ама* у облицима ДИЛМн именица на *-а* – очуваних, иначе, у бројним источнијим српским новоштокавским говорима¹³⁴ – процеси неутрализације постакценатских дужина највише су захватили облике НАјд оних именица ж. рода на *-осӣ* код којих се испред овог суфикса налази дуг слог: *злӯиосӣ* Срђ, *могӯћносӣ* ПИ, *о̄йасносӣ* Кос, *йо̄јединосӣ* Се, *йо̄слӯшносӣ* См, *редов̄носӣ* Ми, *р^ујей̄косӣ* Срђ, *сигур̄носӣ* БД, *случајносӣ* Срђ¹³⁵.

4) Губљење дужина при бржем темпу говора записао сам у: *бѡџӣћна* Ка, *бр̄авѣћим* ПИ, *с Вѡзӯће* Се, *гѡд^нн̄а* (Гмн) ПИ, *јѡд̄йна* Тр, *кос̄аца* Пј, *мјѡсеца* Кос, *ѡмладинску* ПИ, *й̄рӣја̄й̄ан* Тр, *чѡй̄ничким* ПИ;

ѡд̄ћеро ПИ, *ис̄ја̄ѡдају* ПИ, *к̄а̄е* Кор, *й̄ѡд̄ӣџе* (през.) Се, *й̄ѡд̄руг̄ӣвају* се Срђ, *й̄ѡд̄ла̄џе* ПИ, *й̄ѡй̄ӣју* ПИ, *й̄р̄ѡй̄ѡѡраш* ПИ, *й̄р̄ѡслав̄љају* СМ;
љѡй̄ше Кор, *н̄а̄ј̄в̄й̄ше* ПИ, *н̄а̄ј̄гѡре* Кос.

98. С друге стране, као и у бројним другим говорима, појављују се и секундарне постакценатске дужине које Даничић није забиљежио. Тако, на примјер:

1) Дужење вокала пред сонантом као посљедица губљења полугласника у слабом положају скоро је редовно у присвојним формама на *-ин*: *ба̄б̄й̄н* Ин, Ра, Аг, *Бѡрк̄й̄н* Ле, *Влад̄й̄н* По, *Гѡс̄й̄н* СМ, *дѡд̄й̄н* Срб, *жѡн̄й̄н* Ра, Пј, Се, *њѡз̄й̄н* Лу, Кос, Вл, Коб, Тр, БД, *Рад̄й̄н* Ле, *сѡс̄й̄р̄й̄н* НВ, По, *й̄ѡй̄й̄к̄й̄н* Срб.

Без дужине записано је само: *сѡс̄й̄рин* ПИ.

2) Код присвојних придјевских форми на *-ов/-ев* стање је компликованије. Грађа којом располажем упућује на закључак да су чешћи облици са дужином, премда ни јављање облика без дужине није необично:

а) *бр̄а̄й̄ѡв* Ка, Си, Тр, Ми, Ин, *Душанѡв* Ра, *ма̄ј̄с̄й̄ѡрѡв* Лу, *Ма̄ркѡв* Аг, *м̄ӯжѡв* Срђ, По, *њѡгѡв* СМ, Бре, Ин, Пј, Тр, Вл, Се, БД, БД, Аг, *ѡчѡв* Ин, Ра, Ка, Ле, По, Бр, Коб, *Пѡй̄рѡв* ПИ;

б) *бр̄а̄й̄ѡв* Ра, Срб, Тр, *њѡгов* Вл, ПИ, Кос, Ка, *Слобѡданѡв* Ка.

¹³⁴ В. Вуковић 1940, 226, Николић, М. 1972, 637 и 1991, 79–81, Станић 1982, 76, Реметић 1985, 69–72, Николић В. 2001, 265–266, Радовановић 2006, 246 и литературу која је тамо наведена.

¹³⁵ У говору Тршића дужина је редовна у свим падежима (Николић, Б. 1968, 386). У говору Баније и Кордуна дужина на суфиксу *-осӣ* јавља се ако му претходи кратак слог (Петровић 1978, 24). Код млађих говорника херцеговачко-крајишког дијалекта, према мојим запажањима, процес губљења ове постакценатске дужине готово је у потпуности завршен.

3) Код присвојних придјева који се завршавају суфиксом *-ав* подједнако често заступљени су облици са дужином, као и они без ње. Исп.:

а) *ба̄ла̄в* Бре, *га̄ра̄в* Ин, Си, *дла̄ка̄в* Кос, *жѝла̄в* Срб, *кља̄ка̄в* Ка, *лӯка̄в* Срђ, *мӯѝа̄в* Пј, *слӣна̄в* См;

б) *блѝна̄в* Тр, *гр̄бав* Тр, *клѝма̄в* Кос, *коврѝав* См, *кр̄вав* Кос, Се, Вл, *мӯѝав* Лу, *ѝврдо̄глав* Ле, *ћдрав* БД, *чӯѝав* См.

4) Редовне су поста акценатске дужине типа: из *Невѝсѝња* Кор, *Трѝбӣње* ГИ, у *Трѝбӣњу* Се и сл., које се могу чути код већине говорника сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта.

5) У 3. лицу множине аориста понекад се јавља секундарна поста акценатска дужина на посљедњем слогу ријечи¹³⁶: *да̄дошѝ* Тр, *ѝзушѝ* се БД, *одошѝ* См, *одо̄шѝ* Тр, *ѝдо̄једошѝ* См, *ѝваѝшишѝ* Ка, али је у већини случајева стање као у књижевном језику: *да̄доше* Бр, *не̄ дадоше* НВ, *до̄ђоше* Пј, Пр, *замр̄зише* БД, *наѝђоше* Аг, *одвѝдоше* Тр, *одоше* БД, БД, *одо̄зѝше* Тр, *ѝдосѝадоше* Пр, *ѝдо̄ркаше* ПИ, *ѝре̄зѝше* БД, *ре̄коше* БД, *ѝкидоше* Кос и сл.

6) Аналошке секундарне дужине понекад се јављају и на финалном слогу радних глаголских придјева типа: *бӣѝо* Срђ, Ин, *во̄лио* Аг, *ѝѝо* См, *јеѝо* Тр, *ѝрек̄рсӣѝо* се Пр, *смӣслио* Вл, *чуѝо* Бр.

7) Честа су и дужења вокала у положају испред енклитике *је*: *до̄бр̄о̄* је док је и *ва̄ко̄* Кос, *до̄шл̄а̄* је Ра, *ка̄кв̄о̄* је стање Ин, *сѝсѝр̄а̄* је вазда милостивнија См, *жѝн̄а̄* је ступ кѝћѝ Ин и сл.

8) У појединим говорним ситуацијама енклитике, такође, могу постати носиоци дужине, посебно онда кад се у реченици нађу у позицији испред редуковане енклитике *је*: *на̄ш̄о̄ ѝ* См, *пита̄ј ѝ* Тр, *добро ѝм* је Ка, *да̄! јо̄ј* свѝ БД, *не̄ма̄ јо̄ј ра̄внѝ* Коб, *до̄шло се̄* до нѝшта Ка, *бӣло се̄* већ за̄гужва̄ло БД итд.

Б. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНАТА НА ПРОКЛИТИКЕ

99. Преношење акцента на проклитике, као и у осталим говорима сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, врло је честа појава. Присутна су оба типа преношења акцената, а да ли ће се акценат пренијети на проклитику, зависи од услова који су одавно познати и образложени¹³⁷.

¹³⁶ Баотић констатује да је то карактеристична појава за икавскошћавске говоре у околини Дервенте и не наводи ниједан примјер без поста акценатске дужине (Баотић 1983, 113). Често јављање оваквих поста акценатских дужина забиљежено је и на Змијању (Петровић 1973, 188) као и у говору Чечаве (Козомара 2005, 48).

¹³⁷ О томе в. у: Даничић 1925, 58, Николић, Б. 1970, 33–55, Пецо 1971, 87–103, Николић, М. 1991, 30, Белић 1999, 172.

Проклитике акценат добијају са једносложних, двосложних и тросложних ријечи¹³⁸. Права је ријеткост преношења са ријечи које имају више од три слога. У читавом материјалу имам свега три потврде, а у питању је ново преношење:

а) са четворосложних облика ријечи: *у жандарима* Тр, *у зградџама* СМ;

б) са петосложне ријечи: *у Палачковцима* ГД.

100. Стари тип преношења јавља се код именица женског рода на -а типа *глава*, *вода* и то у оним падежним формама у којима се остварују алтернације *˘ ~ ˘* и *˘ ~ ˘*¹³⁹: *на воду* Кор, *за војску* Ле, *у војску* Срђ, *за главу* См, *идо главу* Срб, *у грање* Пј, *идо греду*, Коб, *на душу* Бр (и *у душу* По), *у иглу* СМ, *идо ноге* Аг, *на ноге* Пр, *на руке* Ин, *у сирџу* Тр, *на ирџе* БД.

Код именица женског рода Даничићеве акценатске категорије *ведрина* ријетко се у поменути облицима остварују силабичке алтернације *˘ ~ ˘* (в. т. **139**), што резултира и скромним домашајима оваквог преношења. Забилежио сам, ипак: *на брзину* Пи, *у ланину* Вл, *на срамоју*, *у ширину* Ми.

И са облика једносложних и двосложних именица женског рода на сугласник остварује се стари тип преношења: *до глади* ПИ, *на жалости* СМ, *до јесени* СМ, *на јесен* БД, *за кокоши* Се, *за ноћ* Коб, *без маси* Се, *до маси* Аг, *без њамџи* Кос, *у иџе* Ле, *у њомоћ* Тр, *за сирџу* Кор, *кају идо кају* Се¹⁴⁰.

По метатонијском типу преношења имам само: *у сирџу* По.

101. По прасловенском типу преносе се акценти и са облика именица мушког рода које на првом слогу имају један од силазних акцената: *до бога* Тр, *у градо* ПИ, *идо зидом* Ин, *на зуб* СМ, *на камџ* БД, *до лакија* НВ, *на лџ* Ра, *идо лџ* По, *за мјесеџ* Коб, *на мозак* Се, *идо облаке*, *у рџ* ГД, *за сџ* Ка.

Понекад се на проклитикама остварује и узлазни акценат: *небу идо облаке* СМ, *до мјесеџа* до мјесеца Ка, *до лакија* Се.

102. Као код Даничића¹⁴¹, старо преношење код именица средњег рода записано је у: *до златија* БД, *без мџа* Вл, *у колу* Ка, *на мџу* Срб, *до грла* Се, *на њолу* ГИ, *у брду* Коб, а ново у: *на сунце* Ка, *у здрављу*, *на зло* Ин, *за јело* НВ, *за чудо* Ле, *у чуду* Пј, *у њедрима* Срђ, *до говџа* СМ, *до кољџ* Ра.

¹³⁸ И за ове говоре вриједи Даничићева констатација: „Што је реч дужа, то теже оставља акценат“ (Даничић, 1925, 58).

¹³⁹ Даничић 1925, 4–5 и 6–7).

¹⁴⁰ И у говорима Поткозарја јавља се стари тип преношења (в. Далмација 1997, 52).

¹⁴¹ Даничић 1925, 75–76.

Са стањем какво је код Даничића не слаже се: *з̃а̃ јело* Ин, *на̃ раме* Бр, *д̃о̃ рамена* Ка.

103. Ако се акценат преноси са облика личних замјеница¹⁴² и повратне замјенице *себе*, у ГАЛ углавном је ново преношење: *б̃ез̃ в̃ас* Вл, *у̃з̃ в̃ас* По, *и̃ ј̃а̃* Ле, *д̃о̃ мене* СМ, *з̃а̃ мене* Кос, *и̃д̃ мене* Ин, *из̃а̃ мене*, *о̃ мени* Си, *и̃ м̃и* БД, *о̃ нама*, *о̃д̃ на̃с* СМ, *з̃а̃ на̃с* НВ, *з̃а̃ њега* Ра, *и̃окр̃ај̃ њега* Коб, *у̃з̃ њега* БД, *к̃од̃ њ̃и* Срб, *о̃ њима* Се, *и̃ о̃н* Ка, *з̃а̃ себе* Гд, *к̃о̃ себе* Кор, *о̃ себи* НВ, *и̃д̃ ш̃ебе* Аг, *и̃окр̃ај̃ ш̃ебе* Срб.

Ипак, премда није типично за ове говоре, може се чути и: *б̃ез̃ в̃ас*, *з̃а̃ мене*, *о̃ њима* БД, *з̃а̃ себе* Се.

104. На приједлозима који стоје уз И замјеница *ја̃*, *и̃и̃* и *се̃бе* јавља се стари тип преношења: *з̃а̃ м̃н̃о̃м* Пр, Тр, Ин, *са̃ м̃н̃о̃м* Ка, Срб, Пј, Ле, *са̃ со̃б̃о̃м* Кор, Ле, *и̃р̃е̃ со̃бо̃м* ГИ, *са̃ ш̃о̃б̃о̃м* НВ, БД, *и̃д̃ ш̃о̃б̃о̃м* ГД, а нови тип уз замјенице *о̃н*, *ми̃*, *ви̃* и *о̃ни*: *са̃ вама* Ка, *и̃д̃д̃ нама* СМ, *са̃ њима* По, Коб, СМ, *са̃ њ̃и̃м* Срђ, Лу.

У вези са тзв. специјалним преношењем напомињем сљедеће:

а) уколико је проклитика једносложна, реализује се дугоузлазни акценат: *з̃а̃ вас* Ра, Ка, *у̃ вас* Ле, *з̃а̃ ме* Ра, Ин, СМ, БД, Тр, *у̃ њи* По, *на̃ њу* Кос, *з̃а̃ се* Пр, Ле, Ка, Аг, *на̃ се* Бр, Се, Ин, *на̃ ш̃е* БД, ПИ, СМ.

б) кад је проклитика двосложна, на њеном првом слогу јавља се краткосилазни акценат а на другом поста акценатска дужина: *и̃р̃е̃д̃а̃ ме*, *у̃з̃а̃ ме*, *и̃д̃д̃а̃ њга*, *м̃е̃ђ̃у̃ се*, *и̃д̃д̃а̃ се*, *м̃и̃м̃о̃ ш̃е*, *у̃з̃а̃ ш̃е*.

105. Код придјевских замјеница заступљенији је нови тип преношења. Исп.:

на̃ кој̃о̃ј СМ, *у̃ кој̃у̃* Пр, *к̃од̃ м̃о̃г* БД, *у̃ нашом* Срб, *у̃ нечему* По, *о̃д̃ ове* Ка, *о̃д̃ ов̃и̃је* Ка, *и̃ ове* ГД, *и̃ он̃а̃ј* Срђ, *из̃ он̃е* Срђ, *к̃р̃о̃з̃ он̃о̃* Ка, *у̃ свако̃ј* По, *у̃ и̃а̃ Срђ*, *о̃ ш̃о̃га*, *са̃ ш̃о̃и̃јем* Кор, *на̃ ш̃ом* Се, *на̃ ш̃о̃м* Ка, *о̃ ш̃о̃м̃е* СМ, *у̃ ш̃о̃ме*, са: *и̃ ова̃ј* Пр, *и̃ он̃о̃* Коб, *з̃а̃ оног* БД, *у̃ он̃о̃ј* Се¹⁴³.

106. Мали је број примјера који потврђују преношење акцента са придјева и сви они упућују на закључак да се спроводи само метатонијско преношење: *на̃ ве̃ћ̃е* СМ, *у̃ ц̃р̃н̃о̃ј* бунди БД, *жив̃ и̃ здрав* Тр, *на̃ нов̃о̃ј* кући, *у̃ в̃јечн̃у* кућу СМ, *о̃и̃ и̃рошл̃е* зим̃е Кор, *з̃а̃ нов̃у* гд^ну Ин, *з̃а̃ Све̃ш̃и̃о̃г* Ђурђа Пов.

¹⁴² О томе в. Николић, Б. 1970, 42.

¹⁴³ О преношењу акцената са придјевских замјеница у Срему, Мачви, Колубари, Тршићу и Оргијешу в. Николић, Б. 1970, 107.

107. Са основних и и збирних бројева преношење је старо: *їѡ двѧ, нѧ двѧ, ı двїе* По, *зѧ осѧм* Ка, *ѡїı ıѡїı* Ин, *зѧ сїѡ* Ле, *нѧ ıрї* Аг; *ѡ ıрѡе* ГД, *зѧ ıеıеро* Ле¹⁴⁴;

а са редних ново: *зѧ другї дѧн* Бр, *їѡ другї пїт* Пј, *ѡ шѡсїѡг мјѡсѡца* Ра.

Ако се бројеви јаве у функцији проклитике, преношење се спроводи по обрасцу: *ѡѧ-ıрї* Пј, По, Ра, ГИ, *ıѡ-шѡсї* Ка, Бр, Срђ.

У једном пункту чуо сам: *ıѡ-шѡсї* Пр¹⁴⁵.

108. Кад је у питању преношење акцента са глаголских облика, највише примјера забиљежено је приликом преношења на негацију *не*, а присутна су оба типа преношења:

нѡ бї Кор, *нѡ ваљѧ* Срб, ГИ, Тр, Ле, *нѡ ваљѧјї* БД, Ра, *нѡ ѡѡје* Ле, *нѡ знѧ* Ка, *нѡ знѧм* Се, Ка, Срђ, СМ, Ин, Тр, ПИ, Аг, БД, *нѡ знѧмо* СМ, *нѡ идѡш* Тр, *нѡ ıѡје* НВ, *нѡ ıѡзнѧм* Срб, *нѡ ıрежїви* Си, *нѡ рече* Кос, *нѡ урѡдї* Ин, *нѡ шѧїнї* СМ;

нѡ би Ка, Ле, Ин, Срђ, *нѡ знаде* Пр, *нѡ могу* Пр, *нѡ може* Коб, СМ, Кос, Срб, БД, Ми, Аг, Пр, *нѡ рѡдѡ* Ин, *нѡ рѡдї* Се, *нѡ рѡдїм* ПИ.

109. Преношења са глаголских облика на остале проклитике представљају релативно ријетку појаву: *нѡк идѡ* ПИ, Ра, *тѧкѡ ı вїкѡ* СМ, *ı ѡѡје* По, *ı ѡѡї* Ин, *ı знѧше* Се, *ı рѡдї* Срб, *нї бїли* Пр, *нї знали* ПИ, *нїје нї шїѡ* СМ.

110. Преношење акцената са прилога забиљежено је у: *зѧ бољѡ* Ра, *ı горѡ* Тр; *ı вѧмо* Ин, Ле, Аг, *зѧ ıослїје* Си, *ѡ садѧ* СМ, *ѡ синѡћ* НВ, *зѧ суїра* Коб, *ı шѧмо* Ка, Ле, Бре.

В. АКЦЕНАТ ДЕКЛИНАЦИОНИХ ВРСТА РИЈЕЧИ

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

Локатив једнине

111. Код именица типа *град* које означавају нешто неживо¹⁴⁶ основни акценат обично се замјењује дугоузлазним: на *врѧїиу* Ле, по *гласу* Ра, у *градѡ*

¹⁴⁴ Слична ситуација је и код Дешића (Дешић 1976, 210).

¹⁴⁵ О ареалу ове појаве в. у Драгичевић 2007, 355.

¹⁴⁶ Ibid., 19–22.

Ка, Кор, по *дану* НВ, на *зиду* Ми, на *лисиу* По, у *мраку* СМ, на *йасу* Ин, на *суду* Тр, у *сијану* Кор, према *и́рагу* Се.

Са неизмијењеним акцентом забиљежено је: на *брку* БД, у *сируку* Срб.

112. Именице акценатског типа *враг* – *врага* које означавају нешто живо јављају се са неизмијењеним акцентом: о *другу* Коб, по *кѐру* Аг, на *кѹму* Ле, о *мѹжу* Ин, о *си́ну* Пј.

113. Према Даничићевом типу именица *бѡг* – *бѡга* које означавају нешто неживо, у овим говорима присутна је алтернација дугосилазног у краткоузлазни акценат: у *Брѡду* БД, по *крѡву* Се, на *лѡду* ПИ, по *лѡду* Ра, у *лѡву* Ле, по *лѡју* Кос, у *рају* Тр.

Номинатив множине

114. У множини именица типа *град* које немају дуже облике множине акценат остаје непромијењен: *б́рци* Бр, Се, *д́ани* Тр, Коб, Срб, *з́уби* Ин, БД, Кос, *з́раци* Вл, *м́рави* По, *ц́рви* Ра.

У облицима проширене множине присутна је алтернација $\sim \sim$ у: *б́ркови* По, *в́укови* СМ, *ѓласови* Кос, *ѓрадови* ПИ, *д́ругови* БД, *з́идови* Бр, *ќругови* БД, *ќумови* Ра, *ли́сиови* БД, *си́нови* Срб, Ле, Ин, Аг.

115. Код именица типа *йути* које имају дуже облике множине забиљежени су исти акценти као код Даничића¹⁴⁷: *кѹ́чеви* Ле, БД, Ка, *но́жјеви* Кор, *йу́тијеви* СМ, *си́ричеви* Кос.

Овом акценатском типу прилагођени су и облици *мѹ́жјеви*¹⁴⁸ Ра, Лу, Пј и *ви́рови*¹⁴⁹ Коб, Ин.

116. У именицама типа *рак*, за које Даничић у номинативу множине прописује краткосилазни акценат¹⁵⁰, стање је доста неуједначено:

а) *бѐгови* Вл, *дл́анови* СМ, *зѐйови* По, *кл́инови* Се, *ил́угови*, *сва́йтови* НВ, *ца́реви* Кор;

б) *кмѐйови* Кор, *мра́зеви* Пј, *и́рагови* ГД, *срѐзови* СМ.

117. Према типу *лѡд* у номинативу множине долази краткоузлазни акценат: *бѡгови* ГИ, *дѡмови* Ми, *лѡдови* СМ, *илѡйови* Ин, *иѡдрови* Се, а тако је и у: *кря́јеви* СМ, Коб, *рѡгови* Вл, НВ, БД¹⁵¹.

¹⁴⁷ Даничић 1925, 22.

¹⁴⁸ Код Даничића је *мѹ́жјеви* (Даничић 1925, 20).

¹⁴⁹ Вук биљежи: *ви́р* – *ви́ра* – *ви́рови* (Вук 1977, 63).

¹⁵⁰ Даничић 1925, 24–25.

¹⁵¹ По Даничићу је *кря́јеви* и *рѡгови* (Даничић 1925, 24).

118. Именице типа *нећа̄к*¹⁵² добро чувају примарни акценат: *ба̄дња̄ци* Ка, *во̄дња̄ци* Кос, *га̄вр̄ани* НВ, *о̄бла̄ци* ПИ, *ӣд̄о̄д̄ра̄ви* Ле, *ӣа̄ла̄си* Вл, *ӯја̄ци* Ми.

Генитив множине

119. Код именица са проширеном плуралском основом стање је неуједначено¹⁵³. Према расположивом материјалу не може се поуздано одредити да ли су фреквентнији облици са непомичним или повученим акцен- том. Исп.:

а) *вӯко̄ва̄* Пр, СМ, *гла̄со̄ва̄* Бр, *дрӯго̄ва̄* Срђ, Кор, *зӣдо̄ва̄* БД, *кӯмо̄ва̄* Пј, *кӯрја̄ко̄ва̄* Се;

б) *бро̄ко̄ва̄* Вл, ГД, *вӯко̄ва̄* Пр, *голӯбо̄ва̄* Ми, *градо̄ва̄* Ин, *зецо̄ва̄* СМ, *ла̄ӣ- ко̄ва̄* Аг, *сино̄ва̄* БД, *сњего̄ва̄* Тр, СМ, *сӣрӣш̄љено̄ва̄* Се.

120. И код именица овог типа које немају проширену основу присутно је колебање:

а) *дӣна̄ра̄* Ка, *жа̄нд̄ара̄* Кор, *нд̄ӣја̄ка̄* Пј, *ӣрӣја̄ӣе̄ља̄* По, *рђ̄ја̄ка̄* НВ, Лу;

б) *да̄на̄* Вл, БД, *жа̄ра̄* Се, *зӯбӣ* Пј, Пов, Аг, *ко̄ња̄* СМ, *мра̄вӣ* Ле, *ӣрӣја̄ӣе̄ља̄* Си.

121. Обични су акценатски ликови типа: *коса̄ца̄* Тр, *лова̄ца̄* Се, Коб, Срђ, *мом̄а̄ка̄* ПИ, *ӣрос̄а̄ца̄*, *Шока̄ца̄* Пр и сл.

Датив – инструментал – локатив множине

122. И за облике датива, инструментала и локатива множине може се исто констатовати као и за генитив множине – да је стање неуједначено. Исп.:

а) *бро̄ков"ма* Кос, *вӯков"ма* Срђ, *гра̄дов"ма* Бре, *зӣдовима* Аг, *кӯмов"ма* Ми, *ре̄јовима* СМ, *сва̄јов"ма* Вла, *сӣнов"ма* Тр, *сӣубов"ма* Пј, *цв̄е̄јов"ма* БД;

б) *голӯбо̄в"ма* ПИ, *зецо̄в"ма* СМ, *зӣд̄ов"ма* Ка, *кӯрја̄ко̄в"ма* Се, *кӯмо̄в"ма* Ра, *сокол̄ов"ма* Аг.

Остале напомене о акценту именица мушког рода

123. Двосложна имена типа *Бранко* обично имају дугосилазни акценат на првом слогу: *Бра̄нко* Ле, *Бра̄нку* Ле, *Же̄љко* Ин, *Мӣрко* Се, код *Мӣрка* СМ, *Ра̄јко* Коб, Срб, са *Сла̄вком* Пј, *Сӣја̄нко* Ра.

¹⁵² Даничић 1925, 36.

¹⁵³ За ове говоре не би се могло устврдити да „и Gpl именице типа *brk* јављају се претежно са иницијалним акцентом [...] а именице типа *kamen* са финалним акцентом [...]“ (Баотић 1983, 117–118).

Са дугоузлазним акцентом имам само: *Жѣљко* Срђ.

124. Дугоузлазни акценат редовно имају хипокористици типа *Раде*, *Јово*: *Дра̀го* Ле, *Дра̀ги* Ра *Ђу̀ро* Срђ, *Јо̀во* БД, осим *Јо̀ве* БД, *Ко̀сӣе* По, *Ла̀зѣ* Пј, *Љу̀бо* Вл, *Мѝле* Срб, *Мѝли* Срб, *Нѝко* Аг, *Пѐро* ПИ, *Ра̀шо* Кос.

125. Кад су у питању презимена, овим говорима познат је старији акценатски тип *Вукáшиновић* Пр, *Ми́лãновић* Се, али и тип са помјереним акцентом: *Би́љановић* Тр, *Ковáчевић* Пр и сл.

126. Главни град Србије, као и код већине говорника сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, најчешће се изговара са кратко-силазним акцентом на првом слогу: *Бѐоград* Срб, БД, Бр, Тр, Ка, у *Бѐограду* Бре, Ра, а стандардни акценат забиљежен је само у једном пункту: *Беòград* БД.

127. Хидроним *Врбас* у косим падежима претежно се изговара са акцентом повученим према крају ријечи: на *Вр̀бáсу* СМ, Срђ, Ле, По, Пр, у *Вр̀бáсу* Вл, Ка, Коб.

128. Уз скоро редовни облик *б̀ун̄ар* Кор, Ка, Ле, Тр, Ми, Срђ, Си, Коб, забиљежен је и *б̀ун̄ар* Кор.

129. Алтернација $\` \sim \prime$ редовна је у: *ѝр̀облем* Бре, Ми, ГИ, Тр, БД, Си, Ра, *ѝр̀óграм* Ка, Пр, Ле, Ра, ПИ, на *ѝр̀óграму* Ка.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

130. Промјена $\hat{\ } \sim \prime$ у локативу код именица типа *мѣсо*¹⁵⁴ карактеристична је у: у *злá̄ӣу* Пј, по *мѣсу* Ка, по *ѝѣлу* СМ.

Скраћивање силазног акцента у облику номинатива именица овог типа присутно је у: *сá̄ће* Пр, ГД, *снò̄ѝ̄е* Бре, Си, Лу, *с̀ӯће* Аг, Бр.

На читавом терену подједнако су чести акценатски ликови *гвò̄ж̄је/гвò̄ж̄је*, *грò̄ж̄је/грò̄ж̄је*, *ѝ̄ље/ѝ̄ље*¹⁵⁵.

131. Алтернација изостаје у локативу именица типа *мјѣс̄ӣо*¹⁵⁶: на *в̄̀ӣмену* Ка, према *вр̀ѣмену* Кор, на *гр̀лу* Тр, по *ж̄̀ӣӣу* Бр, по *ѝ̄мену* Срђ, у *мјѣс̄ӣу* СМ, на *р̀á̄лу* Се.

¹⁵⁴ Даничић 1925, 62.

¹⁵⁵ До истих резултата дошао је Драгичевић у Бањи Врућици (Драгичевић 2007, 356).

¹⁵⁶ Даничић 1925, 64.

132. Код именица средњег рода са старим краткосилазним акцентом на првом слогу, који се по правилу Де Сосира и Фортунатова у Нмн преносио на други слог, стање је следеће:

а) *бр̀да – бр̀д̄а – бр̀д^нма; др̀ва – др̀в̄а – др̀в^нма; зв̀она – зв̀он̄а – зв̀он^нма; њ̀д̄ља – њ̀д̄љ̄а – њ̀д̄љ^нма* Коб, Се, Лу, Ми, БД, ГИ, По, НВ, Си, Кос, Тр;

б) *бр̀да – бр̀д̄а – бр̀д^нма; њ̀д̄ља – њ̀д̄љ̄а – њ̀д̄љ^нма* Ин, Пј;

в) *бр̀да/бр̀да – бр̀д̄а/бр̀д̄а – бр̀д^нма/бр̀д^нма; њ̀д̄ља/њ̀д̄ља – њ̀д̄љ̄а/њ̀д̄љ̄а – њ̀д̄љ^нма/њ̀д̄љ^нма* Срб, Аг.

133. Акценат именица које немају стари акценат на првом слогу такође је неуједначен:

а) *р̀ебро – р̀ебра – р̀ебр̄а – р̀ебр^нма; с̀ело – с̀ела – с̀ел̄а – с̀ел^нма* СМ, Се, БД, Ин, Лу;

б) *р̀ебро – р̀ебра – р̀ебр̄а – р̀ебр^нма; с̀ело – с̀ела – с̀ел̄а – с̀ел^нма* Срб, Пј, Ра¹⁵⁷.

134. Алтернација *ʹ ~ ˘* код двосложних ријечи с основом на *ӣ*¹⁵⁸ подударна је са стањем код Даничића у: *д̀ј̀еӣеӣа – д̀ј̀еӣеӣу – д̀ј̀еӣеӣом* Кос, Срђ, Ле, ГД, БД, док је у другим облицима овог типа акценат непромијењен: *бр̀авч̀еӣу* Ра; *з̀в̀онц̀еӣа – з̀в̀онц̀еӣу – з̀в̀онц̀еӣом* НВ, Си, Ми; *ј̀а̀еӣа – ј̀а̀еӣу – ј̀а̀еӣом* Вл, Кос; *ј̀у̀неӣа* Кос; *к̀у̀мч̀еӣа – к̀у̀мч̀еӣу – к̀у̀мч̀еӣом* Се, ПИ; *у̀ж̀еӣом* Се, *ч̀ељ̀адеӣа* По.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА

а-основе

135. У вокативу, акузативу и дативу једнине, те номинативу и акузативу множине именица овог типа које имају стари силазни акценат стање се, уз понеко колебање, у основи слаже са оним код Даничића¹⁵⁹:

а) Вјд: *в̀ило* Ка, *г̀ос̀ио* Ин, *д̀у̀шо* Бр, ПИ, СМ, *ӣр̀ӣјо* Ле, Ин, ПИ, *с̀н̄ашо* Срб, Ра, Пј;

б) Ајд: *в̀ојску* Пј, Се, *г̀ла̀ву*, Ра, Ин, Ка, *г̀ра̀ну* Ле, *г̀р̀еду* ПИ, Аг, *д̀у̀шу* СМ, БД, *з̀ѝму* Коб, Тр, По, *р̀у̀ку* Ми, НВ, Срђ, Аг, *с̀ӣр̀ану* ПИ;

в) Дјд: *в̀ојсци* Тр, *г̀ла̀ви* Ка, *р̀у̀ци* Пр; *г̀р̀еди* Ле, *д̀у̀ши* По, *р̀у̀ци* Коб, Вл, *с̀ӣр̀ани* Срђ;

¹⁵⁷ Сличну недоследност у дервентским икавскошћакавским говорима запазио је и Баотић (Баотић 1983, 119).

¹⁵⁸ Даничић 1925, 71.

¹⁵⁹ Даничић 1925, 4–5.

г) НАМн: *војске* Пј, *главе* Ин, *грање* По, *греде* Кор, *душе* Тр, *зџме* Лу, *руке* ГД, *свиње* Се, БД, *сџрање* Кор, *џрање* Се; *греде* СМ, *клује* Вл, НВ, *слуге* Ми, *џорбе* Си.

136. Са Даничићевом промјеном типа *брада* > *брадама*¹⁶⁰ стање је подударно у: *грањама* Лу, *рукама* Ка, Срб, Ин, Тр, али је: *овцама* БД, *свињама* Лу, Аг, СМ, *слугама* ПИ.

137. Са стањем као код Даничића идентични су и акценатски ликови: *вода* – *вџду*, *гора* – *гџру*, *даска* – *дџску*, *дјеца* – *дџџу*, *земља* – *зџмљу*, *зора* – *зџру*, *џгла* – *џглу*, *кџса* – *кџсу*, *лџза* – *лџзу*, *магла* – *маглу*, а разликује се *џгра* – *џгру*, *рџа* – *рџу*¹⁶¹.

138. Такође, слажу се и прозодијски облици:

џџба – *џџба̄*, *џџла* – *џџла̄*, *џџца* – *џџца̄*, *кџћа* – *кџћа̄*;
бџква – *бџква̄*, *кџшка* – *кџшка̄*, *џџсма* – *џџсма̄*¹⁶².

139. Код именица типа *брзина* Даничић у Ајд редовно биљежи кратко-силазни акценат на првом слогу¹⁶³. У овим говорима тако је само у: *џлџнину* Срб, Си, Пј, а у осталим именицама обавезно је краткоузлазни акценат на другом слогу: *брџину* По, *висџну* Вл, *дубџну* Тр, *дужџну* Ра, *љейџу* Коб, *џлџнину* Ле, СМ, По, ПИ, *срамџу* Ми, *ширџну* Лу, Кор.

Именице женског рода на сугласник

140. Слично као и у већини других новоштокавских говора, и овдје је присутно помјерање акцента према крају у Лјд: у *власџи* Ра, на *масџи* Ле, на *џамџи* Си, у *сџвџри* Кор; у *жалџи* Лу, при *кџси* Ин, у *кџви* Ле, у *лаџи* Кос, о *младџи* Си, по *нџи* Се, на *џџи* Срђ, у *радџи* СМ.

Без промјене квалитета акцента забиљежено је: при *сџџџи* Кор, по *чџи* Кор; у *џџчи* Срб, у *нџмилџи* Пј, на *сџџџени* Коб, о *џџри* СМ.

141. У Гмн редовно је узлазни акценат: *болџи* ПИ, *власџи* Кор, *каџи* Ра, *кџџџџ* СМ, *нџџи* Ра, *џџџџ* Пр, *сџвџри* Ле, *џџџи* Бр, БД, *џџџџ* Си.

142. Тако је углавном и у ДИЛмн: *дужџносџи*ма Коб, *лаџџма* Срб, *мџсџлима* Бре, *нџџма* ПИ, *џџма* Се, *рџџџџма* БД, *сџвџри*ма Коб, *џџџма* Срб, *џџџма* Ра, али је: *лџџџџи*ма Аг, *џџџџџџма* Кор, *џџџџџџи*ма Лу.

¹⁶⁰ Ibid., 5.

¹⁶¹ Ibid., 6.

¹⁶² Ibid., 8.

¹⁶³ Ibid., 11.

ЗАМЈЕНИЦЕ

Именичке замјенице

143. Акценатски облици личних замјеница на читавом истраживаном подручју гласе:

jâ/jâ^o – мѣне – мѣни – мѣне – сâ мнѡм – мѣни;
ӣӣ – ӣе̄бе – ӣе̄би – ӣе̄бе – ӣе̄бѡм – ӣе̄би;
ѡн – ѡно – њѣга – њѣму – њѣга – њѡм/њѡме – њѣму;
ѡна – њѣ – њѡзи/њѡј(зи) – њѡ – њѡм – њѡме – њѡј;
мӣ – на̄с – на̄ма – на̄с – на̄ма;
вӣ – ва̄с – ва̄ма – ва̄с – ва̄ма;
ѡни – њѡ – њѡа̄, њѡма – њѡ – њѡма;
се̄бе – се̄би – се̄бе – се̄бѡм – се̄би.

Немам потврда за акцените *ѡн, мѣне, ӣе̄бе, се̄бе* итд.

144. Облици упитно-односних замјеница јављају се са слједећим акцентима:

кѡ – кѡг/кѡга – кѡм – кѡме – кѡме, шӣа̄ – чѣга/чѣг – чѡм – чѡме – чѡм/чѡму.

145. Замјенице: *ѡко, ӣӣӣа, нѣко, нѡко, нѡӣӣа, свѡӣӣа* стално имају краткосилазни акценат, који се не мијења ни у косим падежима: *ѡког(а), ѡчег(а), нѣком(е), нѡком(е), нѡчег(а), свѡчем(у)* и сл.

Придјевске замјенице

146. У акценатском систему замјеница најинтересантнију појединост чине акценти упитно-односних замјеница *који, која, које*, те показних замјеница *овај, ова, ово*. У овом ареалу код наведених замјеница скоро досљедно појављује се краткосилазни акценат – како у облицима јединине, тако и у множинским облицима. Исп.:

кѡѡ – кѡѡг(а) – кѡѡм – кѡѡг(а) – кѡѡм – кѡѡм; кѡѡ – кѡѡ – кѡѡм(а) – кѡѡ – кѡѡм(а);

кѡѡа̄ – кѡѡе̄ – кѡѡјѡ – кѡѡѡ – кѡѡѡм – кѡѡјѡ; кѡѡе̄ – кѡѡӣ – кѡѡим(а) – кѡѡе̄ – кѡѡим(а);

кѡѡѡ/ѡе̄ – кѡѡѡ/ег – кѡѡѡ/ем – кѡѡѡ/ѡе̄ – кѡѡѡм – кѡѡѡ/ем; кѡѡѡа̄ – кѡѡѡе̄ – кѡѡѡјѡ – кѡѡѡѡ – кѡѡим(а);

ѡѡа̄ј – ѡѡог(а) – ѡѡом(е) – ѡѡог(а) – ѡѡѡм – ѡѡом(е); ѡѡѡ – ѡѡѡ – ѡѡим(а) – ѡѡѡ – ѡѡим(а);

ѡѡа̄ – ѡѡе̄ – ѡѡѡј – ѡѡѡ – ѡѡѡм – ѡѡѡј; ѡѡе̄ – ѡѡѡ – ѡѡѡма – ѡѡе̄ – ѡѡѡма;

òvō – òvoг(a) – òvom(e) – òvō – òvīm – òvom(e); òvā – òvē – òvōj – òv̄ – òvōm – òvōj.

Са краткоузлазним акцентом записано је: *њèгòв* Срб, Срђ, *òvoг* По, *òvom* Пр, *òнī* Ка, По, *òнò* Срђ, СМ, *òн̄* Кос.

И у облицима старе тврде промјене замјеница, која је у овим говорима врло честа појава, такође се јављају краткосилазни акценти (в. т. 205).

Ако се сагледа укупно стање у радовима о западнијим српским говорима¹⁶⁴, гдје су за ове замјеничке облике готово редовно биљежени краткоузлазни акценти, долазимо до закључка да би ово могла бити изоглоса која дијели сјеверозападну скупину говора херцеговачко-крајишког дијалекта. Према подацима до којих сам дошао прикупљајући дијалекатску грађу за неке друге намјене, поуздано се може устврдити да су акценатски ликови типа *кòjī, кòjā, òvāj, òvā* и сл. доминантни и источније од десне обале ријеке Украине, те да се јављају и нешто западније од Врбаса¹⁶⁵. О тачним границама ове изопрозодеме, надам се, рећи ћу нешто више у неком другом раду.

147. Присвојне замјенице углавном имају сљедеће акценте:

мòj, мò'е – мòг(a) – мòм(e); ìvòj, ìvò'е – ìvòг(a) – ìvòме; њèгòв/њèгов, њèгово – њèговòг(a) – њèговòм(e);

свòj – свòга – свòме;

*нāш, нāшо/нāше – нāшог(a)/нāшег(a) – нāшом(e)/нāшем; вāш, вāшо/
вāше – вāшог(a)/вāшег(a); њйòв – њйовòг(a) – њйовòм(e);*

*мòи – мò'и – мò'има; ìvò'и, ìvò'е – ìvò'и – ìvò'им/ìvò'има; њèгови,
њèгове – њèговī – њèговīm/њèговима;*

свòи, свò'е – свò'и – свò'им/свò'има;

*нāши, нāше – нāшиī – нāшиīm/нāш'ма; вāши, вāше – вāшиī – вāшиīm/вāш'ма;
ма; њйови, њйове – њйовī – њйовīm/њйов'ма;*

мòја – мò'е – мòjòj; ìvòја – ìvò'е – ìvòjòj; њèгова – њèговē – њèговòj;

свòја – свò'е – свòjòj;

нāша – нāше – нāшòj; вāша – вāше – вāшòj; њйова – њйовē – њйовòj.

Обично је и *њèзīн* и *њèзīн*.

О акценту још неких замјеничких облика в. у т. 204–205.

¹⁶⁴ В., нпр., Петровић 1973, Дешић 1976, Драгичевић 1986, Далмација 1997.

¹⁶⁵ Краткосилазне акценте биљежио сам и у говору Чечаве (в. Козомара 2005, 58). У говору Срба Бање Врунице „облици ових замјеница неупоредиво чешће јављају (се) са краткоузлазним акцентом“ (Драгичевић 2007, 359). Исти аутор слично стање нашао је у неколико пунктова у околини Дервенте (Драгичевић 2011, 225).

ПРИДЈЕВИ

148. Придјевни неодређеног вида *млâд – млâда – млâдо* (< *млâд – млâдâ* – *млâдо*¹⁶⁶) имају исти акценат као и у књижевном језику. Овај акценатски тип својствен је и за следеће придјеве: *врѹћ – врѹћа – врѹћо, глѹв – глѹва – глѹво, гѹсѹи – гѹсѹиа – гѹсѹио, жѹв – жѹва – жѹво, жѹѹи – жѹѹиа – жѹѹио, јâк – јâка – јâко, ѿлâв – ѿлâва – ѿлâво, скуѹи – скуѹиа – скуѹио, слân – слâна – слâно, ѿврѹд – ѿврѹда – ѿврѹдо, чврѹси – чврѹсиа – чврѹсио, чѹсѹи – чѹсѹиа – чѹсѹио*¹⁶⁷.

149. За Даничићев акценатски тип *здрâв – здрâва – здрâво*¹⁶⁸ карактеристично је колебање у облицима женског и средњег рода. Исп.:

а) *врѹла* ГИ, *дѹга* НВ, Срб, СМ, *здрâва* Аг, Срб, *лâка* Лу, СМ, *лѹша* Пј, *нѹва* Бре, БД, ГД, *ѿрâва* Бр, *ѿѹна* Кор, Вл, *слâба* Коб, Кор, ПИ, *сиѹра* БД, *чи-сиа* СМ; *дѹго* БД, Ка, *здрâво* Ле, Си, *зрѹло* Се, Ра, *лâко* Ра, Пр, *мѿло* Тр, *нѹво* Ми, ПИ, БД, Лу, *ѿѹно* Пр, *сиѹро* СМ; и

б) *крѹиа* Коб, *мрка* Срб, *нѹва* Ка, Ле, Лу, *ѿѹна* Ин, Ра, Бре, *сиѹиа* Пр, Кос, *слâба* Се, Ра, ГИ, *сиѹра* По, Тр, *сиѹара* Ми, СМ, Срђ, *чила* Бр, *чи-сиа* Ин; *дѹго* НВ, БД, *здрâво* Кор, Се, *нѹво* ГД, Бр, Си, *ѿѹно* Се, *сиѹро* Ин, *ѿрѹло* Ка. У облицима мушког рода, наравно, долази краткосилазни акценат.

150. Са Даничићевим типом *гѹрак – гѹрка*¹⁶⁹ не слажу се: *гѹјна* По, *квâ-ран* СМ, *крâѹиак* Ра, Тр, Ин, Пј, Ле, *крâѹика* Се, Лу, БД, СМ, *крâсан* Срб, *крâсна* Бре, *сјâјан* Кос.

151. Од Даничићевог пара *гѹѹов – гѹѹова*, који је доминантан у овим говорима, разликују се: *кѹзав* СМ, Бр, Ин, *кѹзава* Ра, ПИ, *лѹкав* СМ, *лѹкава* Срб, Лу, *ѹчев* Ка, *ѹчѹв* Ин, Ле, Ка, Ра, По, Бр, Коб.

152. Даничићеве акценатске ликове *биѹсар – биѹсира*¹⁷⁰ имају придјевни: *вјѹчан – вјѹчна, јâдан – јâдна, јâсан – јâсна, ѿлѹдан – ѿлѹдна, сѹчан – сѹчна, чѹдан – чѹдна*.

Умјесто краткосилазног акцента у облицима женског рода, како је код Даничића, овдје је: *виѹика, глаѹика, мрѹска, слаѹика, ѿâнка, ѹска*.

У ову категорију иде и *згѹдна* ГД.

¹⁶⁶ Белић 1999, 252.

¹⁶⁷ Овако је и код Даничића (Даничић 1925, 212).

¹⁶⁸ Ibid., 213–214.

¹⁶⁹ Ibid., 215.

¹⁷⁰ Ibid., 221.

153. Из категорије одређеног придјевског вида интересантни су акцен-ти: *к̀иселї* Пр, Ка, *к̀иселѡг*¹⁷¹ Пр, те придјев *свѣїи*, који се приближно једнако јавља са краткоузлазним – *свѣїї* и дугосилазним акцентом – *свѣїї̄*.

154. Са краткоузлазним акцентом изговарају се сљедећи компаративи: *бѡља* СМ, *вѣћа* По, *вѣћѣ* По, *љѣїишѣ* По.

БРОЈЕВИ

155. Облици броја *један* обавезно имају краткоузлазни акценат: *јѣдан* Срб, НВ, Пр, СМ, ГД, БД, Си, Коб, Тр, *јѣдна* Аг, Кос, Бре, Ми, Тр, БД, Ле, СМ, *јѣднѣ* Бр, Кор, Срб, НВ, Ка, Пј, *јѣднїјем* Вл, Ин, Пј, Бр, *јѣднима* СМ, ГД, *јѣдно* Ин, Пр, Ра, Коб, По, *јѣднѡг* Бре, Ра, Ми, СМ, ПИ, Ле, Тр, *јѣднѡга* Вл, ГИ, Кос, Аг, Тр, БД, Лу, *јѣднѡј* Пј, Ми, СМ, ГИ, Лу, БД, *јѣднѡм* Кос, ГД, Ра, Се, Ка, НВ, Срђ, БД, *јѣднѡме* Бр, Срб, Ра.

156. И облици бројева *два*, *двїје*, *їри* и *чеїири* у ГДИЛ (премда се не јављају често као деклинациона врста) редовно имају краткоузлазни акценат: *дв̀ајѹ* Коб, Ле, Ми ПИ, Тр, *дв̀ам̄а* БД, Кос, СМ, *дв̀їјѹ* Ле, Ра, ГД, *дв̀јѣма* Срб, *їрїјѹ* Ле, Бре, Аг, Лу, *їрїма*¹⁷² Ка, Аг, Пр, *чеїиријѹ* Кор, СМ, *чеїирима* ПИ, *чеїирѣма* По.

157. Обавезно је *їѣї̄*, *шѣсї̄*, *сѣдам*, *ѡсам*.

158. Бројеви *дѣвѣї̄* и *дѣсѣї̄* јављају се са краткосилазним акцентом и кратком ултимом: *дѣвѣї̄*, *дѣсѣї̄*.

159. Бројеви од '11 до '19 имају овакве акценте: *јѣданѣсї̄* ГИ, Ра, *дв̀анѣсї̄* БД, Ин, Лу, *їрїнѣсї̄* ГИ, Ка, Ра, *чеїирнѣсї̄* Се, *їѣїнѣсї̄* Вл, *шѣснѣсї̄* БД, СМ, Аг, Тр, *сѣдамнѣсї̄* Срђ, *ѡсамнѣсї̄* Срб, БД, *дѣвѣїнѣсї̄* Ра.

160. Остале десетице имају сљедеће акценте: *дв̀адѣсѣї̄* ПИ, Срб, *дв̀аѣсї̄* ГИ, Бре, ГД, *їрїдѣсѣї̄* Кос, *їрїѣсї̄* Пј, Ле, *чеїирдѣсѣї̄* Си, *чѣїѣресї̄* СМ, *чѣїресї̄* Бр, *їѣдѣсѣї̄* По, *шѣздѣсѣї̄* Коб, Ра, Тр, *шѣздѣсї̄* ПИ, *сѣдамдѣсѣї̄* Ра, Ка, *ѡсамдѣсѣї̄* БД, ГИ, *дѣведѣсѣї̄* Пј, Се, Аг.

161. Стотице се обично јављају са оваквим акценатским ликовима: *сї̄ѡ* Ин, Ра, Ле, Аг, Лу, Бр, *дв̀јѣсїѡ* БД, Ра, Си, *їрїсїѡ* Ин, ГД, БД, НВ, *чѣїресїѡ*

¹⁷¹ Ibid., 220.

¹⁷² Код Маретића је *дв̀їма*, *їрїма* (Маретић 1963, 224), а код Стевановића *дв̀јѣма*, *їрїма* (Стевановић 1964, 318).

Аг, Кор, *чѣтѣрисѣӣ* СМ, *ӣѣсѣӣ* Срб, *шѣсѣӣ* Срђ, *сѣдамсѣӣ* Срђ, ГИ, *ѡсамсѣӣ* НВ, *дѣвесѣӣ* Бре, Пј, Аг.

162. Бројне именице *сѣӣоѣина* и *хиљада* редовно су билежене са краткосилазним акцентом: *сѣӣѡӣна* Ин, Ка, Кос, *сѣӣѡӣну* Ми, См, ПИ, Кос, НВ, Тр, *ӣљада* Пј, *ӣљаде* (Нмн) Ра, *ӣљаду* СМ, НВ.

Записано је: *милиѡн* Пр, БД, Ра, *милиѡни* Тр, *милијарда* БД.

163. Алтернација $\hat{\sim} \sim \check{\sim}$ карактеристична је за облике редног броја *ӣрви*: *ӣрвѣ* СМ, Срб, Ле, Ка, Се, ГД, четрдесѣт и *ӣрвѣ* Се, *ӣрвѣ* Кор, Ка, Пј, *ӣрвѣ* БД, Коб, с *ӣрвѣјем* БД, *ӣрвѡм* По, *ӣрвѡме* НВ.

Забилежено је и: *дрѹгѣ* Ин, Ка, Ле, Ми, СМ, *дрѹгѣ* Ра, Ка, Ле, Аг, Се, *дрѹгѣјем* Бре, *ӣрѣћѣ* По, Ка, Ле, ГД, *ӣрѣћѣ* БД, Ра, Кос, *чѣӣврѣӣ* По, ПИ, *ӣѣӣѣ* Ле, *шѣсѣӣ* Ми, См, *шѣсѣӣ* Коб, *сѣдмѡм* СМ, Ле, *ѡсмѣ* БД, Тр, *чѣӣрнѣсѣӣ* Ра, ГИ, *шѣснѣсѣӣ* Се, *двѣдесѣӣ* и *дрѹгѣ* Бр, *ѡсамдесѣӣ* и *ӣрѣћѣ* Се, *сѣӣѡӣ* Срб, Ка, *ӣљадѣӣ* Ми, Лу.

164. Збирни бројеви *двоје* и *ӣроје* у облицима НАВ знају и за кратке и за дуге акценте: *двѡе* СМ, Срб, БД, *ӣрдѡе* Бр, По, Тр; *двѡе* Вл, Пј, БД, СМ, ПИ, *ӣрдѡе* Си, Срђ, По, ПИ, а у осталим падежима долази дуги акценат: *двѡга* Ле, Ка, *двѡма* Ин, Ми, Лу, Ка, *ӣрѡга* Коб, По, Си, БД, *ӣрѡма* ГИ, БД, Аг.

165. Збирни бројеви на *-еро* имају ове акценатске типове: *чѣӣверо* НВ, Ин, *ӣѣӣеро* Вл, БД, Пј, *шѣсѣӣеро* Си, СМ, *сѣдмеро* Ле, Ми, Пр, *ѡсмеро* Пј, Ка, *дѣвѣӣеро* СМ, См, *дѣсѣӣеро* Ра, *једанѣсѣӣеро* Ин, ГИ, *дванѣсѣӣеро* ПИ, *ӣринѣсѣӣеро* Ра, Пј, ПИ, СМ, *чѣӣрнѣсѣӣеро* НВ, *ӣѣинѣсѣӣеро* Коб, Ле, Ин, *шѣснѣсѣӣеро* Ка, *сѣдамнѣсѣӣеро* Лу, *ѡсамнѣсѣӣеро* БД, *дѣвѣинѣсѣӣеро* БД, *двѣдесѣӣеро* Срђ, Си, *ӣридесѣӣеро* Ми, *чѣӣрдѣсѣӣеро* Бр, По, *ӣедесѣӣеро* НВ, *шѣздесѣӣеро* Ра, *сѣдамдѣсѣӣеро* Ин, Тр, *ѡсамдѣсѣӣеро* Си, Ле, *дѣведесѣӣеро* Пј.

Г. АКЦЕНАТ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

ИНФИНИТИВ

166. Као и у неким другим новоштокавским говорима¹⁷³, и овдје су честа акценатска двојства код двосложних облика инфинитива који у свом саставу имају *ићи*: *ѡдћѣ* Бр, ГИ, БД, Кос, Срђ, *наћѣ* Бре, Ле, ГИ, Аг, Лу, Тр, БД, Пр, *ӣѡдћѣ* Пј, Ми, Вл, *ӣрѣћѣ* Ка, По, СМ;

¹⁷³ В. Николић, Б. 1970, 114.

đóh^u Ин, Бре, Ра, СМ, ГИ, *náh*^u Тр, НВ, ГД, По, Коб, *íóh*^u Ле, Кос, Ми, БД, *íréh*^u Се, Ра, Си.

Код тросложних форми обавезно је краткоузлазни акценат на првом слогу, а на другом поста акценатска дужина: *ízāh*^u По, Бр, Срб, Ле, ГД, *ízīh*^u См, Кор, Пј, *nàđóh*^u Вл, БД, *nāīh*^u Ми, Се, Срђ, *đbāh*^u СМ, Пј, *đbīh*^u НВ, СМ, БД, *đīīh*^u Ин, Лу, Ра, Тр, Вл.

167. И тросложни глаголи на *-нес̄ти* имају краткоузлазни акценат на првом слогу, а поста акценатску дужину на компоненти *e* из ијекавског рефлекса *ја̄ша*: *đòñ^uјēī^u* Тр, БД, Ле, Ка, ПИ, *zàñ^uјēī^u* СМ, *ízñ^uјēī^u* Бре, Ле, Срб, ПИ, СМ, Аг, Кос, Тр, *īđòñ^uјēī^u* Ми, Си, *īđòñ^uјēī^u* Кос, ГД, СМ, Ра, Коб, Ле, *īrèñ^uјēī^u* БД, Тр, НВ, Ка, Ра, *īròñ^uјēī^u* Пр, Ин.

168. По акценатском двојству карактеристични су и облици инфинитива на *-вес̄ти* и *-їе̄ћи*. Исп.: *đòвес̄ī^u* Ми, Ка, Ле, Тр, БД, Ин, Ра, *ízвес̄ī^u* Вл, Пр, По, ГИ, Си, СМ, *đòвес̄ī^u* Тр, ГИ, Ра, ГД, БД; *īrївес̄ī^u* Кос, *īròвес̄ī^u* НВ, Кор, Бре; *ис̄їе̄ћ^u* Ле, Ка, Ра, Ин, Тр, *īrє̄їе̄ћ^u* СМ и:

đовес̄ī^u Ин, Ле, Ка, Тр, Ми, Си, *ízвес̄ī^u* По, СМ, Аг, ГД, *одвес̄ī^u* Ле, СМ, Пј, *īревес̄ī^u* Лу, Ра, Бре; *зай̄е̄ћ^u* Ка, *ис̄їе̄ћ^u* Ми, Ра, НВ, Кос, Срђ.

Слично колебање забиљежено је и у следећим ликовима: *đòша̄h*^u ПИ, Ра, ГД, Тр, *nàма̄h*^u Коб, *đїлес̄ī^u* Срб, Ка, СМ, *īđоле̄h*^u Срб, Кор, *īđмес̄ī^u* Бр, Ра, СМ, *īđре̄ћ* Кор, *їбос̄ī^u* Вл, ГИ; *до̄їа̄h*^u По, СМ, *зам̄а̄h*^u ГД, *о̄їлès̄ī^u* Лу, *їомès̄ī^u* Ра, Пј, *īрим̄а̄h*^u ПИ.

169. Ради поређења са стањем које налазимо код Даничића, наводим и следеће:

1) Према Даничићевом *в̄гнӯїи*, *з̄двнӯїи*, *òклизнӯїи се*, *св̄їрнӯїи*¹⁷⁴, ови глаголи 3. Белићеве врсте имају следеће акценте: *в̄ен^uїи^u*, *з̄òвн^uїи^u*, *св̄їрн^uїи^u*, *òклїзн^uїи^u* се.

2) Даничићево *ја̄укаїи* и *ја̄укаїи* сведено је на *ја̄укаїи^u*.

3) Насупрот Даничићевом *говòриїи*¹⁷⁵, оvdје је превладало *говòриїи^u*, а у два пункта забиљежено је и *говòриїи^u* Срб, Ка.

4) За разлику од *б̄ўгариїи*¹⁷⁶, увијек је *б̄ўгариїи^u*.

5) У овим говорима само се јавља краткосилазни акценат у инфинитиву *їграїи^u* (*се*), а Даничић биљежи *їграїи*¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Даничић 1925, 123–124.

¹⁷⁵ Ibid., 148.

¹⁷⁶ Ibid., 156.

¹⁷⁷ Ibid., 165.

170. Облици инфинитива понекад добијају акценат који се јавља у презенту: *дд̄йус̄ӣӣӣ*¹⁷⁸ По, Ра, *на̄йус̄ӣӣӣ*¹⁷⁸ Ми, См, *ра̄с̄йус̄ӣӣӣ*¹⁷⁸ Срб.

О још неким акценатским ликовима инфинитива в. т. **211**.

ПРЕЗЕНТ

171. Од Даничићевих акценатских типова *й̄л̄е̄й̄е̄мо/й̄л̄е̄й̄е̄мо*, *й̄е̄ч̄е̄мо/й̄е̄ч̄е̄мо*¹⁷⁸ биљежени су само они који су карактеристични за сјеверозападну скупину српских ијекавских говора херцеговачко-крајишког дијалекта: *б̄ј̄е̄ж̄й̄мо* БД, Лу, *б̄ј̄е̄ж̄й̄ӣе* ГД, Кос, *вид̄й̄ӣе* Ле, ГИ, Тр; НВ, *г̄д̄н̄й̄мо* СМ, Пр, Ка, *д̄р̄ж̄й̄мо* Ра, БД, Ин, Се, Ле, НВ, *з̄д̄в̄е̄мо* Бре, Кор, Срб, ПИ, Аг, Лу, *з̄д̄в̄е̄ӣе* Тр, Кос, По, *им̄а̄мо* Кор, Си, ГД, Тр, *им̄а̄й̄ӣе* Срђ, Ле, Ра, ПИ, Коб, *к̄й̄с̄н̄е̄мо* Пј, Ин, Кос, *к̄ун̄е̄мо* Вл, Се, *л̄а̄ж̄е̄мо* Пр, По, Ле, ГИ, *л̄а̄ж̄е̄ӣе* Кор, Лу, *й̄е̄ч̄е̄мо* Вл, Пр, Си, ПИ, *й̄л̄е̄й̄е̄мо* Лу, Коб, НВ, *й̄д̄зн̄а̄мо* Ра, Ка, *с̄а̄зн̄а̄й̄ӣе* Ле, *й̄р̄ч̄й̄мо* Пр, НВ, *уч̄й̄мо* Пј, См, ПИ, *ч̄й̄й̄а̄мо*¹⁷⁹ Си, ПИ, СМ, Аг, Ра итд.

172. Даничићев акценатски тип *о̄й̄л̄е̄й̄е̄м*¹⁸⁰ и сл. карактеристичан је по двојству на читавом терену – јавља се с акценатом пренесеним на префикс: *д̄д̄вед̄е̄* Кор, *д̄д̄нес̄е̄* По, СМ, *д̄д̄нес̄е̄м* Пр, *д̄д̄нес̄е̄ш* Ка, *з̄а̄г̄р̄м̄й̄* Ле, *из̄вед̄е̄* Ин, Ра, *из̄нес̄е̄* Пр, *д̄бер̄е̄* Пр, *д̄д̄вез̄е̄* Пр, Ка, *д̄й̄ер̄е̄ се* Ка, *й̄д̄м̄е̄й̄е̄м* Срб, Ка, Ле, Ра, *й̄д̄нес̄е̄м* Ин, СМ, БД, *й̄д̄нес̄е̄мо* Ин, Срб, *й̄р̄д̄л̄е̄й̄й̄м* Кор;

или акценат остаје непренесен: *дон̄е̄с̄ӯ* ПИ, *за̄ц̄вр̄ч̄й̄* Ка, *из̄в̄е̄д̄ӯ* Тр, *из̄в̄ез̄е̄* БД, *ис̄й̄е̄ч̄е̄* ГД, *ис̄й̄е̄ч̄е̄м* ГД, Кос, ПИ, *од̄в̄ез̄е̄* Пр, ГД, *од̄в̄ез̄е̄м* БД, *од̄н̄е̄с̄ӯ* Тр, *й̄рен̄е̄с̄е̄м* ГИ, См, *й̄рен̄е̄с̄ӯ* Пј, Коб, *й̄рен̄д̄ћ̄й̄* СМ, *й̄ро̄из̄в̄ед̄е̄ш* Ка¹⁸¹.

173. Према глаголу *ӣћу*¹⁸² облици презента имају Даничићеве акценте: *й̄д̄е̄м*, *й̄д̄е̄ш*, *й̄д̄е̄*, *й̄д̄е̄мо*, *й̄д̄е̄ӣе*, *й̄д̄ӯ*.

Тако је и код већине двосложних глагола који у свом саставу имају *ӣћу*¹⁸³ – претежно се, као и код Даничића, јављају са дугосилазним акценатом: *д̄д̄ћ̄е̄м* Ин, Ка, См, ПИ, *на̄ћ̄е̄м* Ле, Пј, ПИ, ГД, Ра, *й̄д̄ћ̄е̄* Коб, *й̄д̄ћ̄е̄м* Срђ, *й̄р̄е̄ћ̄е̄* Пр, Ка, НВ, *й̄р̄д̄ћ̄е̄м* Лу, Си, ПИ, *й̄р̄д̄ћ̄ӯ* БД, Кос, Бре, По.

¹⁷⁸ Даничић 1925, 93.

¹⁷⁹ Исп. и Драгичевић 2009, 346 и тамо наведену литературу.

¹⁸⁰ Даничић 1925, 93–94, 113, 145.

¹⁸¹ Слична двојства јављају се и у многим другим српским говорима. Исп., нпр., Петровић 1973, 195, Тешић 1977, 185, Драгичевић 2009, 347 и др.

¹⁸² Даничић 1925, 107.

¹⁸³ Ibid., 108.

Од укупно наведеног одступање је карактеристично за глагол *īoћи*, који је често биљежен са краткосилазним акцентом: *īdǫĥē* БД, ПИ, *īdǫĥēm* ГД, *īdǫĥēмо* ПИ, СМ, *īdǫĥēш* СМ, Се, *īdǫĥū*¹⁸⁴ БД, ГИ.

174. Обавезно је: *јѣдѣм*, *јѣдѣш*, *јѣдѣ*, *јѣдѣмо*, *јѣдѣиѣ*, *јѣдѣ*¹⁸⁵. У читавој грађи само једном забиљежено *јѣдѣ* Пј мора се посматрати факултативно јер се овај глагол током прикупљања материјала могао чути на десетине пута.

175. Напореда је *није* Коб, Бре СМ, Аг, ГИ, Ми, ПИ, Ра, Лу, Кос, НВ, Бр, Тр, Пј, Срђ, и *није*: СМ, БД, Срб, Ин, Кор, По, ГД, ПИ, Кос, Ле, Ра.

176. Исто тако, уз нешто чешће *нѣмā* По, Ин, Ка, СМ, Тр, Ле, ПИ, Срђ, Ра, Бре, Си, БД, сасвим је обично и *нѣма*: ГИ, Коб, По, Срђ, Си, Ле, БД, Ра.

О још неким акценатским ликовима презента в. т. 212.

АОРИСТ

177. Акценти аориста углавном се слажу са Даничићевим, а колебања су присутна у следећим позицијама:

1) Према Даничићевом *оїлѣтїосмо* – *оїлѣтїосиѣ* – *оїлѣтїоше* подударно је: *извѣзошїѣ* Срђ, *одвѣдошмо* ГИ, *одвѣдоше* Тр, *одрѣкошмо* се Пј, *оїлѣтїошмо* Бре, СМ, *їренѣсошїѣ* Се.

Помјерање акцента на иницијални слог записано је у: *закаснишїѣ* СМ, *ддведошїѣ* Тр, *дїлѣтїошїѣ* Ка, *їрѣїусїшїѣ* Срб.

2) Уз *лѣже* БД, ГИ, Лу и *рѣче* Коб, Ра, Се, Пр, Тр, како прописује Даничић, једнако често се јављају и ликови: *лѣже* Бр, Срђ, Ра, Ин и *рѣче* БД, СМ, ПИ, Кос, Ле, НВ.

3) Редовно је *їзїѣ/їзāѣ* и *дбїѣ/дбāѣ*, а код Даничића је *изїѣ*, *обїѣ*¹⁸⁶.

4) Морфолошко изједначавање 1. лица једнине аориста са другим и трећим лицем једнине прати и уједначавање акцента у сва три облика једнине: *зāжалї* она Пј, *јā* га *зāдрмā* Тр, *їзāѣ* тї Ин, *Мїле ддвādї* Ле, *їддбāцї* му ПИ, *їрѣкинū* га жѣна Кор, *јā* *їрѣїоловї* днб Тр, *їрїшїиснū* га брїга СМ, *ўзорā* кѣмшија Срђ, *ўрāдї* тї брзо Срб.

У т. 214 в. још неке карактеристичне акценте аориста.

¹⁸⁴ Са краткосилазним акцентом, али не тако често, овај глагол биљежио сам и у Чечави. В. Козомара 2005, 61.

¹⁸⁵ О изопрозодеми *јѣдѣм* – *јѣдем* в. у: Драгичевић 2001, 87.

¹⁸⁶ Даничић 1925, 108.

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЈЕВИ

178. Слично као код инфинитива и презента, у појединим облицима глаголског придјева радног акценат се некад јавља на префиксу, а некад на основи ријечи. Исп.: *дòвела* Ле, ГД, *дòвели* Ин, Тр, Ка, *ис̄лела* Срб, *ирèвели* Коб, См, *р̀азболē* се ПИ;

изм̀акла Лу, *ис̄й̀екли* Ра, *й̀ом̀огли* Бре, *ис̄л̀ела* Коб, *о̀йл̀еле* Срб и др.

179. Према акценатском типу *й̀д̀гину̀ӣи*¹⁸⁷ понегдје се може чути: *д̀д̀-й̀ус̄ӣили* Ка, *з̀ав̀р̀ӣили* Срб, *н̀а̀й̀ус̄ӣила* См, *н̀а̀й̀ус̄ӣили* Се, *й̀р̀ѐй̀ус̄ӣили* Пј.

180. У вези са дјеловањем Сосировог закона о измјени акцената, на читавом подручју важи сљедеће стање: *д̀а̀о – д̀а̀ла – д̀а̀ло*, *д̀д̀б̀ӣо – д̀д̀б̀ӣла – д̀д̀б̀ӣло*, *д̀р̀ж̀б̀о – д̀р̀ж̀с̀а̀ла – д̀р̀ж̀с̀а̀ло*, *й̀д̀ӣӣо – й̀д̀ӣӣла – й̀д̀ӣӣло*, *й̀д̀ч̀о – й̀д̀ч̀ела – й̀д̀ч̀ело*, *й̀р̀д̀д̀о – й̀р̀д̀д̀а̀ла – й̀р̀д̀д̀а̀ло*, *у̀з̀о – у̀з̀ела – у̀з̀ело*.

181. Увијек је *й̀с̀ка̀ла*, *й̀с̀ка̀ли*, *л̀а̀г̀а̀ла*, *л̀а̀г̀а̀ли*, за разлику од Даничићевог *й̀с̀ка̀ла*, *й̀с̀ка̀ли* и *л̀а̀г̀а̀ла*, *л̀а̀г̀а̀ли*¹⁸⁸.

182. Акценат глаголског придјева трпног 3. Белићеве врсте има дуг вокал пред наставком „без обзира на то какав му слог претходи“¹⁸⁹. Исп.: *г̀у̀р̀н̀у̀ӣи – г̀у̀р̀н̀у̀ӣа – г̀у̀р̀н̀у̀ӣо*, *д̀ӣг̀н̀у̀ӣи – д̀ӣг̀н̀у̀ӣа – д̀ӣг̀н̀у̀ӣо*, *й̀р̀ѐкин̀у̀ӣи – й̀р̀ѐкин̀у̀ӣа – й̀р̀ѐкин̀у̀ӣо* и сл.

183. Избрисане су акценатске разлике у облицима: *д̀а̀ӣи – д̀а̀ӣа – д̀а̀ӣо*, *й̀р̀д̀д̀а̀ӣи – й̀р̀д̀д̀а̀ӣа – й̀р̀д̀д̀а̀ӣо*, *у̀з̀е̄ӣи – у̀з̀е̄ӣа – у̀з̀е̄ӣо* итд.

О акценту глаголског придјева садашњег и императива в. у т. **44** и **215**.

¹⁸⁷ Ibid., 122.

¹⁸⁸ Ibid., 178.

¹⁸⁹ В. Драгичевић 2009, 350.

IV. МОРФОЛОГИЈА

А. ДЕКЛИНАЦИЈА

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

Вокатив једнине

184. Код вокатива именица чија се основа завршава на тврд сугласник најчешће долази наставак *-е*, а код облика чија се основа завршава на велар, испред таквог *-е* долази до алтернација *к ~ ч*, *г ~ ж*: *бѡџе* Ле, Ра, *брѡѣ* Ин, Пј, СМ, *га̀де* Кор, *Го̀ране* СМ, *госѡ̀ддине* Кос, Коб, *домѡ̀ћине* Ле, ПИ, *Дра̀гане* СМ, *дру̀же* Бре, Аг, ГИ, *Душане* ПИ, *кѹме* Ка, Ра, Ле, *мо̀мче* Вл, Бр, *Нѐна̀де* Срб, *нѐра̀ѡ̀днѣче* Кор, *ѡ̀че* Ка, Бре, Ле, *ѡ̀ѡ̀е* ГИ, *ра̀днѣче* СМ, *сѝне* СМ, ПИ, Ра, *Ср̀бине* Кос, *Сѡ̀ѡ̀ѡ̀не* Се, *чѡ̀ече* Ле и сл.

Уз ликове Вјд *мо̀мак* и *ѡ̀ѡ̀ѡ̀ак*, чији је синкретизам са Нјд сасвим обичан у овим говорима, у посебним говорним ситуацијама синкретизам се јавља и у формама типа: *вра̀бац* БД, *га̀рѡ̀в* ПИ, *диверза̀нѡ̀и* Ра, *дру̀г*¹⁹⁰ Кор, Ле, *ѡ̀ѡ̀ѡ̀ѡ̀ак* По, *сѝѡ̀рац* Ин, *ћу̀ѡ̀ѡ̀к* Кор и сл.

185. Именице са палаталним сугласником на крају основе, као што је случај у већини српских говора, углавном имају наставак *-у*: *Ву̀ков"ћу* Пј, *мѝш"ћу* По, *мла̀дѡ̀ћу* Кор, Ле, ГИ, НВ, *му̀жу* ГД, Ми, *По̀ѡ̀ѡ̀в"ћу* Тр, *ѡ̀рѡ̀јаѡ̀ељу* БД, ПИ, НВ, *сја̀качу* Се, *сла̀бѡ̀ћу* Коб, *Сѡ̀ѡ̀ѡ̀нићу* Ле, *ѡ̀ч"ѡ̀ељу* Ка, Аг, БД и сл., а са наставком *-е* забиљежио сам: *Мѝлоше* Пј, БД, ГИ, *му̀же* Коб, Срђ, Ин, *Њроше* Ра.

И у овој категорији понекад је вокатив једнак номинативу: *ко̀ѡ̀ѡ̀ч* БД, *Мѝљевић* По, *лу̀ѡ̀ѡ̀ж* Си.

186. Код вокатива именица које се завршавају на *-р* најчешћи је наставак *-е*: *го̀ведѡ̀ре* Ле, *гѡ̀сла̀ре* ПИ, *до̀кѡ̀ѡ̀ре* ГИ, Срђ, *ћѡ̀ѡ̀ѡ̀ре* Ка, Пј, Ра, СМ,

¹⁹⁰ О синкретизму номинатива и вокатива једнине у личким говорима в. у: Драгичевић 1986, 128 и литератури на коју упућује.

кѡмандѣре По, луг̃аре Се, мајсѣоре Ин, ГИ, Мѣломѣре БД, мѣн̃аре Ка, ѣрѡ-
фесоре Аг, Лу, сѣкреѣаре Вл, ца̃ре Се, Кор, Чѣдомѣре По.

Наставак -у потврђен је у: бур̃азеру ПИ, Ра, Ле, ГД, влад̃ару Пј, а син-
кретизам номинатива и вокатива у: дру̃гар, и то углавном код млађих.

Инструментал јединине

187. Уопштавање наставак -ом без обзира на основу ријечи¹⁹¹, дијалекатска црта позната већини српских говора, присутно је и у овом аре-
алу. Осим у случајевима типа: бра̃иом Пј, Гѡраном ГИ, даном Се, кѡмом
СМ, мѡмком Тр, на̃чином Вл, р̃азредом По, са̃иом Ин и сл., који су одлика
књижевног језика, сасвим је обично и:

Авдѣћом Срђ, бад̃њом Се, бел̃ајом Срб, См, бѡгаљом Ин, бродѣћом
Кос, глѣжњом Лу, гонѣчом ГД, грѣдељом Коб, гр̃маљом Кос, дѡгаћ̃ајом Ра,
ћѣлкошом Бр, за̃вежља̃јом Бре, Аг, Ми, за̃лог̃ајом ГИ, зна̃чајом Кор, ПИ,
НВ, кључом По, Аг, ГД, коњом Си, Вл, Ра, коѣачом ПИ, кошом Тр, кра̃љом
БД, кре̃чом Си, Ка, СМ, лѡјом ПИ, Ма̃рћом Лу, Милѡшом СМ, мѣшом Бр,
Си, мјења̃чом Се, мла̃дежом СМ, младѣћом Бр, По, См, Коб, СМ, Пј, муљом
По, на̃бојом Срб, на̃војом Коб, ѡб̃чајом Се, ѡб̃ча̃јом Тр, Аг, ѡбр̃учом Ми,
Срђ, окид̃ачом НВ, ѡлошом Кос, ѣа̃њом Се, СМ, Бре, Пе̃ѣровћом Кос,
ѣиши̃ѡљом Коб, См, Ле, ѣјев̃ачом По, ѣла̃чом БД, ѣокрив̃ачом Срб, ѣѡкуш̃ајом
Си, ѣр̃ѣјаѣљом БД, См, Кос, Ка, ГД, Ра, Вл, ѣрод̃авачом Коб, сја̃јом Ка,
скака̃чом БД, сл̃уч̃ајом СМ, сна̃ћом Се, сѣѣча̃јом ПИ, ѣѣча̃јом Срђ,
Тодѡровћом СМ, ѣрага̃чом Аг, улаг̃ачом Ра, уч̃ѣљом Ин, Кор, Си, Срб,
СМ, ПИ, Лу, цѣнк̃арошом Пр, црѣачом Се, ча̃јом СМ, шака̃шом Лу.

Тако је и у примјерима: ѡѡцом Ин, ћѣвером Ка, Ле, Ра, ко̃нцом Бр, ко̃цом
Ин, БД, мѣн̃аром ПИ, Вл, мушкар̃цом По, нѡсом Кос, ГИ, Срб, омлад̃инцом
Кос, ѡцом СМ, Се, Ми, БД, Тр, ѣа̃лицом Ле, См, ѣла̃цом Бре, ѣѡц̃ајом Ра,
ѣрав̃цом Пр, Коб, См, свѣцом Ка, Аг, Кос, Лу, Пј, сѣкреѣаром Кор, ѣјесна̃цом
СМ, ца̃ром НВ, Се, ша̃мцом БД.

И именицу ѣуѣ најчешће сам чуо с наставком -ом: ѣуѣом Кос, СМ, По,
Ра, Ин, Ка, Коб, Тр, ГД, али је понекад и: ѣуѣем По, Бре, Ка.

188. Утицај посредника који шире норму стандардног језика у доброј
мјери узима маха, па је сасвим обично и јављање стандардних ликова типа:
Вас̃ћем СМ, воз̃ачем Аг, Лу, жр̃вњем Кор, за̃вр̃ињем Коб, кова̃чем БД,
кра̃љем ПИ, му̃жем ГИ, Ра, ГД, СМ, Ле, нѡжем Ин, Вл, См, Аг, Кос, ѣа̃њем

¹⁹¹ Исп. Ивић 1985, 136.

Се, *їодлагáчем* Ка, *їрїјайїељем* Бр, По, Лу, См, Ми, Пј, *їродавáчем* Срђ, *їўјзем* ПИ, *їрáчем* Кос.

Употреба форманата -ов/-ев-

189. Проширењу формантима -ов/-ев најподложније су, као и у другим говорима, једносложне и, рјеђе, вишесложне именице. За разлику од облика Ијд, овдје је иза палаталних сугласника дошло до промјене *о* у *е* и готово искључиво јавља се инфикс -ев-¹⁹². Исп.:

бїчѣвā Ра, *бїчеви* ПИ, *врáчеви* ГИ, *Врáчеви* Кор, *грчеви* БД, *жўљеви* Срђ, Кос, *жўљев"ма* Ин, *зѣчѣвā* Пр, *зѣчеви* Ка, Ми, *зѣчев"ма* Тр, Бр, *јѣјзеви* Срб, *кљўчеви* НВ, Ле, Пј, *кòшеви* Се, *крáевā* БД, Аг, Вл, Бре, *крáеви* Ка, ГИ, ГД, Ин, *крáеви* Ми, *крїјзеви* Кос, *мїшеви* См, Си, Пр, Коб, Бр, *мўјзеви* Ка, БД, Ле, ГД, *дб"чáјев"ма* Ка, *òчеви* Срђ, БД, *сàчеви* ПИ, *сїрїчеви* См, Аг, БД, *сїрїчев"ма* БД, *їрáчеви* Кос.

Са инфиксом -ов- забиљежио сам само: *нóјзови* См.

У положају иза *р* јављају се оба инфикса: *вїрови* Пи, Ра, Ка *двóрови* Пј, *лѣйїшїрови* Ин; *бўнарѣвā* ГД, *бўнареве* Срђ, *цáреви* ГД, ПИ, *шўмареви* Се.

Обично је и *їўїшеви*, *їўїшевима* и сл.

190. Иза тврних сугласника уопштен је, наравно, инфикс -ов-:

брòдови Ка, *вòзове* По, *грáдов"ма* Пј, *длāнови* Тр, *дўгов"ма* ГД, *ђòнове* Ра, *їрáгови* Бр, *рòгови* Бре, *свāїшове* Ин, *свāїшови* Ин, *їтєнкови* ГИ, *чєйови* Срђ, *цєйови* См итд.

191. Од интересантних једносложних именица са непроширеном основном издвајам:

брўсе Ин, *брци* Ка, Ле, Ра, Аг, Пј, *вўци* БД, ГИ, Бр, Ле, *млїнā* См, *рòге* Се, *рòзи* ГД, ПИ, См, Ин, *сїрїциā* Ра, *сїрїци* Кор, Бр.

Генитив множине

192. У генитиву множине доминантан је наставак -ā¹⁹³: *Агїћā* Кор, *асїāлā* См, *бєскућнїкā* Ра, *берáчā* Ка, *вāљāкā* По, *гāздā* Ин, *дāнā* Бре, ГИ,

¹⁹² Слично је и у говорима србијанског Полимља, који „спадају у оне у којима влада однос *мāљом/мāљеви* ... и *нóјзом/нóјзеви*“ (Николић, М. 1991, 337). Врло увјерљиво образложење овог односа даје проф. Реметић: „За изједначавање облика двеју основа требало је уклонити једино разлику у инструменталу. Препрека истој тежњи у множини била је неупоредиво тежа, јер се аналошким процесима опире -ев- у свим падежима (Реметић 1985, 227).

¹⁹³ „Савремени говори Босне и Херцеговине [...] пружају доста неуједначену слику. Истина, облик на -ā је најчешћи, али не и једини“ (Пецо 2001, 219).

да^она^а Аг, дезери^иера^а Кор, де^иа^аља^а Кор, екс^ера^а ПИ, живо^ии^а БД, жу^ље^ва^а Вл, Ланкови^ића^а СМ, к^ер^ова^а НВ, кол^ега^а Кос, луг^ара^а Се, ма^гара^ица^а Срб, м^иш^ева^а Бре, мо^ља^ица^а ПИ, на^ла^за^а НВ, н^ер^ад^ни^ка^а Ра, но^же^ва^а Ин, о^кора^ка^а Се, о^иана^ка^а СМ, Ми, По, осу^ђени^ка^а Тр, и^ар^ова^а Коб, и^аса^а По, и^је^ва^ча^а Срђ, и^омо^ћни^ка^а Пр, и^уи^ни^ка^а БД, Тр, руд^ара^а БД, св^аи^ова^а СМ, Ка, се^ља^ка^а Бре, ГИ, ГД, Ср^ба^а Кор, СМ, Кос, Ле, с^ианов^ни^ка^а Кор, и^ен^ко^ва^а БД, у^иа^ља^ча^а ГИ, у^ја^ка^а Ле, ц^ри^еж^а Кор, ч^оба^на^а Бр, Коб, НВ, ц^ей^ова^а Си итд.

Са наставком *-и* обично се јављају форме: зу^би^и СМ, Ле, Аг, Пј, БД, љ^уд^и (на читавом подручју), ме^ие^ри^и Ка, Ин, Кос, м^рав^и Лу, ПИ, Срђ, м^рав^и БД, и^ар^и Вл, Ра, Кос, Ми, СМ, с^аи^и Срб, Кос, ПИ, Ми, Тр, ц^ен^ии^и Ка, ц^рв^и Аг, Срђ, Ми, Коб¹⁹⁴.

Именице *госи* и *и^рси* у Гмн могу имати и дужи и краћи облик: г^ос^ии^ј/г^ос^ии^и, и^рс^ии^ј/и^рс^ии^и.

Нулти наставак забиљежен је у једном примјеру: ст^о д^ин^ар ГД¹⁹⁵.

Датив – инструментал – локатив множине

193. У овим падежима обично се јавља наставак у лику *-ма*, а неријетко и као *-ма*¹⁹⁶. Исп.:

а) б^егов^{ма} ПИ, Бр^езов^љан^{ма} Бре, в^олов^{ма} ГИ, ГД, г^олубов^{ма} СМ, г^ра^дов^{ма} Вл, др^угов^{ма} Ин, ђ^ац^{ма} Ка, Аг, ђ^онов^{ма} Лу, зу^бма^а Си, к^ос^цма^а Бре, к^рм^цма^а Ле, к^умов^{ма} Ин, л^ои^{ов}ма^а По, љ^уд^{ма} Ра, м^лад^ић^{ма} Ка, о^рас^{ма} Ин, и^ланов^{ма} Се, и^рс^има^а ПИ, р^едов^{ма} Ми, руд^ар^{ма} Кор, См^ри^ић^{ма} СМ, и^оч^{ков}ма^а БД и:

б) б^ор^цма^а Пј, в^олов^{ма} Се, друг^ар^{ма} Кос, з^акон^{ма} Кор, ком^ар^цма^а Кор, к^ру^гов^{ма} БД, љ^уд^{ма} Бр, Лу, о^внов^{ма} Ин, р^адов^{ма} Ле, и^ра^ки^{ор}ма^а Ми.

Појединачне напомене

194. По обрасцу промјене именица женског рода на *-а* деклинирају се двосложне именице на *-о* или *-е* које имају дугоузлазни акценат на првом слогу: Бра^це^а СМ, б^рки^а Ле, Ра, Вла^де^а Ин, Дра^ги^а Ра, са Дра^го^м Ра, Ђо^ке^а ПИ,

¹⁹⁴ Слично стање је и у: Драгичевић 2011, 220. И у икавскошћакавским говорима у околини Дервенте је ц^рв^и, м^рав^и, зу^би (Баотић 1983, 74).

¹⁹⁵ У неким другим босанскохерцеговачким говорима нулти наставак јавља се знатно чешће (в. Пецо 1993, 219–220).

¹⁹⁶ Неуједначеност у јављању ових наставака може се тумачити на два начина: 1) остатком старијег стања из некадашњих облика на *-ма*, 2) последицом честих редукција вокала *и*, по чему су специфични сви босански говори.

Ђоки ПИ, *Јовѣ* БД, *Јови* БД, с *Јовѣм* БД, *Ле*, *клѣмиѣ* Кос, *Крсиѣ* СМ, *Луѣ* Пј, *Љубѣ* Вл, *Ники* Аг, *ѣашѣ* По, *Пѣрѣ* ПИ, *Пѣри* ПИ, *ѣобри* Кор, *Радѣ* СМ, *Раду* ГИ, *Сѣми* Вл, *Тѣиѣ* По, *ѣјки* ГИ, *Швѣбѣ* Кор и сл.

По овом типу промјене деклинирају се и све остале именице мушког рода које се завршавају на *-а*: *владикѣ* СМ, *владику* ПИ, *вдђу* Ле, *гѣзди* Се, *гѣзду* СМ, *Їлијѣ* Се, *Їлиѣи* Се, *Їлију* Се, *инѣерѣжсију* Ле, *Јѣвѣѣ* Пј, *колѣги* Кос, с *колѣгѣм* Кос, *комунисѣиѣ* Пр, *кѣмишиѣ* ГИ, *кѣмишију* Ле, *радѣшиѣ* Се, *Слѣвѣши* ГИ, *Слѣвишу* ГИ, *ѣсиѣашѣ* БД, *ѣиѣѣ* ПИ, *шеѣиѣиѣи* Кос итд.

Због укрштања именица *-а* и *-е* промјене, колебање је забиљежено у деклинацији мушких имена типа *Сѣаноја*¹⁹⁷: *Блѣгоја* – *Блѣгоју* – *Блѣгојѣм* ПИ, *Васкрѣсије* – *Васкрѣсиѣи* Бр, *Дрѣгѣѣ* – за *Дрѣгоју* Ле, од *Сѣаноја* – *Сѣанојѣ* – *Сѣаноѣи* – *Сѣаноју* СМ.

Колебање је присутно и у ликовима типа: *дрѣжавѣан* Срђ, *Дервѣнђанѣн* Лу, *дѣшман* СМ, Пј, *дѣшманѣн* ГИ, *Ле*, *Луѣжанѣн* Лу, *Прњѣворчанѣн* ГИ, *ѣгган* СМ, ПИ, БД, *ѣѣбан* БД, *Ра*, *Ка*, Пј и „није увијек лако одредити однос учесталости јединских проширења с *-ин* и оних без овог наставка¹⁹⁸[...]“.

И овдје влада синкретизам генитива и акузатива једине у категорији неживо у формама типа: *ѣмѣ гѣлѣфа* ГИ, *дѣо пѣт ѣлѣдѣ* за *мерѣѣдѣса* Ле, *купиѣо пѣловнѣг ѣдѣсиѣа* СМ, *мѣѣѣѣѣ* га за *ѣиѣа* По¹⁹⁹.

Именица *раѣи* биљежена је само у облицима мушког рода²⁰⁰.

У мушком роду редовно је биљежена и именица *Дунав*.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

Инструментал једине

195. У Ијд слично је стање као код именица мушког рода – ако се основна ријечи завршава на палатал, доминантан је наставак *-ом*:

биђом ГИ, *весѣѣом* СМ, *глѣдѣђѣом* ПИ, *грѣђѣом* Се, Бр, *жѣлѣом* Се, *здѣравѣом* СМ, Кос, *знѣђѣом* Кор, *имѣђѣом* По, *образложѣђѣом* СМ, *оѣиѣерѣѣѣѣом* Ин, *ѣѣѣѣѣом* По, *ѣокрѣиђѣом* Кор, *ѣризнѣђѣом* Ле, *ѣрѣѣѣѣом* Пј,

¹⁹⁷ Исп.: Драгичевић 2007, 367.

¹⁹⁸ Драгичевић 1986, 135.

¹⁹⁹ О овој појави в. и у: Козомара 2005, 69 и Драгичевић 2011, 218.

²⁰⁰ У прњаворским селима Кокори, Вијачани и Шаринци, која су јужније од истраживаног подручја, ову именицу чуо сам и у облицима средњег рода: било *раѣио*; и ѣндѣ *дѣѣѣ раѣио*; *раѣио* ѣиком не дѣноси дѣѣро.

Ле, Аг, См, *īrūhom* БД, Ми, Срђ, *īrđiћom* Коб, *сјѣћањом* Ра, *сїањом* ГД, *īrњом* Ин, *īrуњом* НВ, *цв"јѣћом* Ка, Бре.

Стандардни облици записани су у: *обећањем* Ле, *обраћањем* Кор, *їићем* Кос, Ка, Срб, *їдљем* Вл, Срђ, Аг, Лу.

Датив – инструментал – локатив множине

196. И овдје је ситуација приближно иста као код именица мушког рода, дакле јављају се наставци *-ма* и *ма*. Исп.:

а) *брѡма* ГД, *бӯраѡма* Се, *врѣмѣма* Ле, *дрѣма* Ра, *дӯгмаѡма* Пј, *јањица* Се, ГИ, *крїлма* См, *крмаѡма* СМ, По, Ин, Ка, *мачѡма* Тр, *мјѣсїма* Срђ, *їдљма* Коб, Лу, *їрѣсѡма* Ми, БД, ГД, *рамѣма* Пј, Ин, См, *сѣлма* Пр, Бр, Срђ, *їѣоцима* ГИ, СМ и:

б) *врѣлма* СМ, *имѣма* Ми, *крїлма* Бре, *їрѣсѡма* ГИ, *їѣоцима* По, *шїѣнѡма* Ср.

Појединачне напомене

197. Ови говори знају и за једнакосложну и за неједнакосложну промјену именица средњег рода и стање се углавном подудара са оним у стандардном језику. Исп.:

а) *брѣшно* – *брѣшна*, *брѡ* – *брѡда*, *врѣло* – *врѣла*, *грѣло* – *грѣла*, *дѣбло* – *дѣбла*, *днѡ* – *днѣ*, *крїло* – *крїла*, *мјѣсїо* – *мјѣсїа*, *їиће* – *їића*, *срѣце* – *срѣца* и:

б) *бӯре* – *бӯреїа*, *гѡвече* – *гѡвечеїа*, *дӯгме* – *дӯгмеїа*, *јање* – *јањеїа*, *раме* – *рамена*, *їуће* – *їућеїа* и др.

Најчешће је биљежено *усїї*, премда није непознат ни стандардни лик *усїїѡ*.

Именице *їїле*, *їрѣсе* и *їїеле* имају напоредо множинске облике: *їїлићи*, *їрѣсци*, *їїеоци* и облике колектива на *-ад*: *їїлѡд*, *їрѣсѡд*, *їїѣлѡд*.

Парадигма именица *око* и *ухо* изгледа овако: *ѡко* – *ѡка* – *ѡку* – *ѡком*, *ѡчи* – *ѡч"јӯ* – *ѡч"ма*; *ўво* – *ўва/ўвеїа* – *ўву* – *ўвом/ўвеїом*, *ўши* – *ўш"јӯ* – *ўш"ма*.

Именица *їѡзуво* средњег је рода, а Ијд гласи: *їѡїи* *їѡзувом*.

Именица *јаје* има овакву промјену: *ја'е* – *ја'еїа* – *ја'еїу* – *ја'еїом*;

јаја – *јаја* – *јаја*.

Именица *дрво* мијења се по следећем обрасцу: *дрѡво* – *дрѡвеїа* – *дрѡвеїу* – *дрѡвеїом*, *дрѡва* – *дрѡѡ* – *дрѡѡма*. Ако означава „ono što raste iz zemlje sa stablom i granama“²⁰¹, употребљава се збирна именица *дрѡѡће*.

²⁰¹ Маретић 1963, 160.

Обично је *чељаде* – *чељадеџа*; *чѣљад* – *чѣљади*.

Именица *ѣодне* је индеклинабилна.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -а

Вокатив једнине

198. Вокатив једнине ових именица гради се помоћу наставка -о или је он једнак номинативу. Исп.:

а) *дјевџо* БД, *жѣно* Кор, Бр, *земља̀к`њо* Ин, *ј`буко* По, *ку̀хо* Ле, *лу̀џко* ПИ, *ѣрѝјо* Ле, *цѣро* ГИ, *шѣго* Кор; *Бѣ̀љо* Тр, *Бра̀но* Ин, *Лѣ̀љо* Ка, *Лѣ̀бо* Ра, *Ма̀ро* ПИ, *Мѝро* БД, *Нѐдо* СМ, *Пѐѣро* СМ, *Рѣ̀жо* Аг, *Сѝѣно* ГД и сл. са:

б) *ба̀ба* Пј, *ма̀ма* Тр, *сѝрѝна* Пр, *ѣ̀јна* Срђ; *Бѣ̀љана* Вл, *Бра̀нка* Тр, *Вѝнка* БД, *Дра̀гана* Коб, *Жѣ̀љка* Ин, *Здра̀вка* По, *Јован̀ка* СМ, *Мѝрјана* ПИ, *Свѣ̀ѣлана* Се итд.

Вишесложне именице на -ица могу имати наставак -о: *ку̀кав`цо* Ин, *лѝс`цо* Кор, *мр̀вицо* ПИ, *ѣрофесџ`цо* СМ и др. или вокатив једнак номинативу: *друга̀р`ца* Вл, *ѣриѣѣ̀љ`ца* ПИ; *Дра̀г`ца* По, *Зџ`ца* ГИ, *Мѝл`ца* ГД и сл., а није необичан ни наставак -е: *Душ`це* СМ, *мр̀в`це* ГД, *ѣрофесџ`це* Кор.

Датив – локатив једнине

199. Уз стандардне алтернације *г ~ з* и *к ~ ц* типа: *Бања̀лу̀џи* ПИ, *вџџи* Ра, *дјевџџи* Ка, *за̀друзи* Ин, *ј`буџи* Лу, *књѣ̀зи* Аг, *нџи* Ра, у *ѣрѝлиџи* ПИ, *ру̀џи* ГИ, *слѝџи* Ми, *сна̀зи* Срђ и др., у овим падежним облицима, као што је случај и у многим другим српским говорима²⁰², сасвим су обичне форме: *брѝџи* СМ, у *Гра̀дишки* По, Пр, Ср, *зѣски* Ле, *дјевџџи* ПИ, СМ, Ка, *за̀ѣреџи* Се, *кру̀џи* ГД, *ма̀чки* Пј, у *По̀жџеџи* Кор, на *ѣру̀џи* БД, *ѣѣ̀џи* Си, Ср, Ми, *ѣр̀нџи* Пр, те: *Бања̀лу̀џѣ̀нџи* Кор, *Бра̀нџи* Тр, *Да̀нџи* ПИ, *Душѣ̀нџи* СМ, *Јован̀џи* БД, *Ра̀дџџи* Лу и сл.

Генитив множине

200. У овом падежу најчешћи је наставак -ѣ:

ба̀баѣ Се, Ин, Ле, *гла̀ваѣ* По, *гџѣ̀сѣџѣ̀* Ра, *ду̀њаѣ* Срђ, *жѣ̀виѣ̀џѣ̀* Пј, *змѝјаѣ* Ка, *за̀нокѣ̀ѣџѣ̀* Бр, *ј`бу̀каѣ* СМ, Ми, *ку̀гѣ̀џѣ̀* ГИ, *ку̀њаѣ* Се, *ло̀ѣѣ̀џѣ̀* БД, *лу̀бѣ̀нѣ̀џѣ̀* Ра, *ма̀ра̀маѣ* Коб, *мјѣ̀ѣџѣ̀* ГИ, *на̀ѣра̀ваѣ* Кор, *ња̀ѣѣѣ* Кос, *о̀луѣ̀ѣ̀нѣ̀* Лу, *ѣрѝѣѣ̀* Ми, *ѣѣ̀ѣѣ̀каѣ* ГД, *ра̀зѣ̀ѣ̀каѣ* Кос, *сѝѣ̀бѣ̀љѣ̀каѣ* По, *сѝра̀наѣ* Ин, *ѣра̀ваѣ* Срђ, *ѣру̀днѣ̀џѣ̀* ГИ, *слѝкаѣ* ПИ, *шѣ̀ѣ̀ѣѣ̀* Ка.

²⁰² В. Драгичевић 2007, 48 и тамо наведену литературу.

Наставак *-ā* аналошки се проширио и на Гмн именица *нога* и *рука*, па ови облици гласе: *нòгӯ(в)ā* и *рӯкӯ(в)ā*.

Са наставком *-ī* у грађи имам и: *гранáīīī* Тр, *кánīīī* Ка, *ìгрáчкī* Пј, *кòкī* БД, *мàркī* Кос, *рáдњī* Пј, *īīégлī* Ка, *ћérкī* ГД.

Нулти наставак забиљежен је у: *гòдīн* ГД, СМ, *чīзāм* БД.

Датив – инструментал – локатив множине

201. Наставак *-ама* једини је у овим падежним облицима:

брīгама Ин, *гӯскама* Тр, *дàскама* ПИ, *другàр"цама* Ле, *жèнама* Ми, Ка, Пј, *зàвјесама* БД, *крáвама* ГД, *кӯћама* Срђ, *лīвадама* Бре, *лòйáīīама* Се, *лӯдама* СМ, *нòгама* Кор, *òградама* Бр, *īлáīīама* Срб, *рӯкама* По, ГИ, Ле, *сīйàзама* Ми, *чīзмама* Аг, *ицӯмама* Лу и сл.

Појединачне напомене

202. Обично је *мáјка*, *мáма* и *мáйīи*.

Именица *кòса* (на глави) врло често јавља се у облику множине: *кòсе*.

Именица *бèдра* готово редовно биљежена је у облику женског рода, док је у једном пункту напоредо *бèдра* и *бèдро* По, а изгледа да се у женском роду углавном јављају и именице *кīла* и *лīйīра*.

Именице *грабље* и *јасле* деклинирају се по следећем обрасцу: *грабље* – *грабáļā* – *грабљама*, *јасле* – *јáсáļā* – *јáслама*.

По придјевској промјени деклинирају се форме: на *Вòзӯћòј* Се, Пр, *Вòзӯћӯ* Срб, у *Грáдишкòј* По, ПИ, Ра, Ле, у *Йловòј* Тр, на *Сӯйīјескòј* Срђ.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

203. Ако се изузиме једини забиљежени примјер са наставком *-ју*, који је наведен у т. **84**, може се констатовати да је овим говорима у Ијд познат само наставак *-и*: *жèћи* БД, *кòкоши* Ин, *лàжи* Ра, *мáсīи* ПИ, *млáдосīи* ГД, *īāмēīи* Пј, *рáдосīи* ГИ, *сīвáри* Ле и др.

Генитив множине ове именице обично граде наставком *-ī*: *лàжī* Кор, *нòћи* Коб, *р"јéчī* ПИ, *сīвáрī* Кор, Лу, *ћèрī* Ка, Си, *ц"јéвī* СМ.

Обичније је *кòкòш"јӯ*, *кòсī"јӯ*, *уш"јӯ* него *кòкòшī*, *кòсīī*, *ушī*.

У ДИЛмн увијек је наставак *-ма*, односно *-ма*: *кòсī"ма* ГД, *кòкòш"ма* БД, *лàж"ма* ПИ, *сīвáр"ма* Ра; *кòкòшима* Бр, *нòћма* Вл.

Напоредо се говори *ћèр* и *ћèрка*.

ЗАМЈЕНИЦЕ

Именичке замјенице

204. Да је промјена личних замјеница мање-више стандардна на читавом терену, већ је потврђено у т. 143–145.

1) За облике ГА мн личне замјенице *они*, уз обичније *њи*, карактеристичан је и лик *њи⁽⁰⁾а*²⁰³: *њӣа̄* ће првѡ прѡсит Пј за *њӣа̄* Пов, Ин, Ра, Вл, Ле, од *њӣа̄* Се, пѣт *њӣа̄* Кор, бѣз *њӣа̄* БД, њ *њӣа̄* Пј, Кос, пред *њӣа̄* БЛ, Ми, Лу.

2) И енклитички облици најчешће су подударни са стањем у књижевном језику: да *ме* глѣда СМ, није *ме* знѡла Тр, дѡбро *ме* нѡпатѣ Ин, дѡј *ми* то Кор, чѡвѡј *ми* је Ра, дрѡжѣ *ми* је Тр, вѡлѣ *ме* Срб, зѡ *ме* пѣтѡ Се; нѣмѡ *ѡе* СМ, нѣће *ѡи* трѣбат Срб, срѣтно *ѡи* Пј; нѣмѡ *га* ѡдѡвно НВ, тѡкли *га* Тр, нека *му* кѡпѣ Пр; вратѡће *је* СМ, ѡдѡли *је* Кор, нѣ трѣбѡ *јѡ* ГИ; да *нас* нѣ би ѡјела Кор, нѣмѡ *нам* спѡса Коб; кад *вас* пѡт нанѣсѣ Ка, да *вам* спѡкујем НВ; знѡш ли *ѡ* БД, нѣ вјерѡј *ѡм* Ми.

Енклитички облик *њ* није одлика ових говора, док је облик *њга* сасвим обичан: прѣдѡ *њга* Пј, Ка, Ле, ГД, НВ, зѡ *њга* Кос, Си, СМ, ПИ, БД, Ми, Пј, По, Срђ, нѣзѡ *њга* ГИ, Бре, Ра, См, Аг, Тр, Ле, ѡдѡ *њга* СМ и сл.

Имам само једну потврду за енклитику *ју*: сѡтрѡло *ју* Срб.

Енклитички облик повратне замјенице *себе* гласи *се*: зѡ *се* Си, Аг, Ле, Пр, сјѣти *се* Ка, ѡбѡкѡ *се* ГИ, спрѣмѡм *се* Тр, ѡкрѣћѣ *се* Коб и сл.

3) Именичке замјенице *ко* и *шиѡа/шиѡо* такође се најчешће употребљавају као у књижевном језику. Исп.:

кѡ сам ти *јѡ* Ра, *кѡ* ће знѡт Пј, *кѡга* се плѡшѣш Ин, *кѡг* ли чѣкѡ Бре, *кѡм* се дѡ НВ, *кѡме* би вјѣровѡ БД, о *кѡме* прѣчѡш Кор, сѡ *кѡм* СМ, Кос, ГД, Ра, Коб, с *кѡм* Вла, Кор, Срђ, Ле, Пр, Бре, Ка, См, с *кѡме* СМ, См, Се, Ин, Аг;

шиѡа̄ вѡљѡ, *шиѡа̄* не вѡљѡ СМ, *шиѡо* би дѡбро бѣло Пј, *шиѡо* сам и рѣкла По, чѣг се сјѣтѣ Ле, чѣга сам жѣљан Кор, ѡ чѣм прѣчѡмо По, чѣму би се дѡло ГИ, ш *чѡм* дѡчекат Ми, ш *чѡме* ѡдѣ Ле.

Кад се у косим падежима употријеби приједлог, стање у промјени замјенице *ко* изгледа овако: *ни ѡѡ ког* Коб, См, Лу, Кос, Бре, Ка, Се, *ни за ког* Бре, Срб, Се, СМ, ПИ, БД, *ни за кога* Срб, Ле, Ра, ГД, Тр, *ни с кѡм* По, Ра, Ле, См, Срб, Ка, Ми, *ни са кѡм* Ка, ПИ, Ле, Лу, СМ, Ра, Срђ.

²⁰³ И Баотић наводи да је за икавскошћакавски говор у околини Дервенте такође карактеристичан овај облик, а по његовој оцјени то није изворна особина, већ је резултат контакта икаваца са сусједним становништвом (Баотић 1983, 130).

Као и у низу других српских говора²⁰⁴, у упитном значењу облици *шїѝа* и *шїѝо* подједнако су чести: *шїѝѝ* је данас Ин, *шїѝѝ* ће бїт^н Ка, *шїѝѝ* ѝмѝ ПИ, Ра, Си, *шїѝѝ* јављајѝ Бр, *шїѝѝ* ти је ѝн крїв Тр, *шїѝѝ* ѝн мїслї Се; *шїѝѝ* ме пїтѝаш Ле, *шїѝѝ* ѝн нѝѝе СМ, *шїѝѝ* нїје Дѝра СМ, *шїѝѝ* нѝ узмѝ БД, *шїѝѝ* те нѝ би пѝвезѝ Бре и сл.

4) Облици замјеница *нїко* и *нїшїѝа* имају овај тип промјене:

од нїког Си, ГД, Срб, Бре, Ин, Вл, Коб, Ра, *од нїкога* Аг, Лу, Бр, Коб, Тр, *за нїког* Ин, Пј, Тр, СМ, *за нїкога* НВ, ГИ, СМ, ПИ;

нї о чег Ле, БД, Ка, *нї о чега* ГИ, СМ, Пј, Ра, Си, *нї за шїѝо* Ка, Ле, СМ, Ра, *нї за шїѝа* Бр, Вл, Се, По.

5) Падежни облици неодређене замјенице *неко* гласе: Н *нѝко*, ГА *нѝког(а)*, ДЛ *нѝком(е)*, И *с нѝкїм*, а форму *не с кїм* забиљежио сам у три пункта: *нѝ с кїм* нѝ прїчѝ Пј, *нѝ с кїм* ѝдѝ Бр, мѝже *нѝ с кїм* Пј.

Уз обичније *нѝшїѝо*, јавља се, али знатно рјеђе, и облик *нѝшїѝа* Ка, Срб, Бр, НВ, ГИ, БД.

У облику Н сасвим је обично и *свѝк* поред чешћег *свѝко*.

Придјевске замјенице

205. Укупно стање упућује на закључак да су наставци старих меких основа превладали у облицима придјевских замјеница. Ипак, бројни примјери који слиједе одају утисак да је промјена придјевских замјеница по обрасцу који је карактеристичан за старе тврде основе и даље врло жива категорија²⁰⁵. Исп.:

кѝквије/ кѝквїје СМ, БД, ПИ, Ле, Ин, *кѝквијем/ кѝквїјем* Вл, СМ, ПИ, Ра, Тр, *кѝдије/ кѝдїје* Ле, СМ, СМ, ПИ, РА, Аг, *кѝдијем/ кѝдїјем* ГИ, Пј, Ле, СМ, Кор, Кос, ГД, Вл;

нѝкаквије/ нѝкаквїје НВ, ГИ, Ле, *нѝкаквијем/ нѝкаквїјем* Ле, СМ, Срб, Кос;

нїкаквије/ нїкаквїје Ка, Бре, БД, *нїкаквијем/ нїкаквїјем* Се, Кор;

вѝшије/ вѝшїје Ин, ГИ, Кос, Аг, Ми, Коб, *вѝшијем/ вѝшїјем* ГИ, БД, Бр, *мѝије/ мѝїје* Ка, Срђ, СМ, Ле, ГД, *мѝијем/ мѝїјем* Бре, Ка, ГИ, Кос, *нѝшије/ нѝшїје* По, Кор, СМ, Лу, Тр, *нѝшијем/ нѝшїјем* Бре, Вл, *нѝговије/ нѝговїје* НВ, ПИ, Аг, БД, Ми, *нѝговијем/ нѝговїјем* Ин, Бр, Ра, ПИ, *нѝзиније/ нѝзинїје* СМ, Ин, *нѝзинијем/ нѝзинїјем* Се, СМ, Кос, Пј, *нїовије/ нїовїје* Срб, СМ,

²⁰⁴ В., нпр., Драгичевић 1986, 149, Драгичевић 2007, 371, Козомара 2005, 77 и др.

²⁰⁵ Појава је позната и низу других наших говора. В. Петровић 1973, 107, Дешић 1976, 246, Драгичевић 1986, 150, Козомара 2005, 78–80.

ПИ, БД, Ра, Аг, *њѝовијем/ њѝовѝјем* ПИ, Си, НВ, Ка, *свѝоцјел/ свѝојје* Кос, БД, Срђ, Се, Ра, Бр, *свѝоцјем/ свѝојјем* ПИ, Ра, По, Пј, *ѝвѝоцјел/ ѝвѝојје* Ле, Ра, БД, Лу, Аг, *ѝвѝоцјем/ ѝвѝојјем* Тр, Ле, Срб, Срђ, Ка, Бре;

ѝвијел/ ѝвије Ин, Кор, ПИ, Тр, Ми, Си Бр, *ѝвијем/ ѝвијем* Ле, Си, Срб, СМ, НВ, *ѝнијел/ ѝније* Бр, Пр, Вл, Ра, *ѝнијем/ ѝнијем* ПИ, БД, По, Ра, ГД, *ѝѝије/ ѝѝије* Пј, БД, ГИ, Срђ, *ѝѝијем* СМ, Бре, Вл, Срб, Ин/ *ѝѝијем* ПИ, Бр, Ин, Аг, БД.

Облици показних замјеница о *ѝѝѝѝ*, ПИ, *ѝѝѝѝ* ПИ, *ѝѝѝје* СМ, *ѝѝѝјем* Тр, с *ѝѝѝѝм* ПИ могу се понекад чути, али нису карактерна црта овог говорног подручја.

Присутна су, али не и честа, уопштавања типа: *вѝкѝ* Ка, Ле, *кѝкѝ* По, *кѝкѝ* По, *нѝкѝ* Пр, *нѝкѝ* По, *нѝкѝкѝ* Кор, *нѝкѝкѝ* Се, *свѝкѝкѝ* Ка, *свѝкѝкѝ* Се, *ѝѝкѝ* Бр, ПИ, *ѝѝкѝ* По и сл.

О облицима неких других замјеница в. т. 143–147.

ПРИДЈЕВИ

206. Као и код придјевских замјеница, и за придјеве је карактеристично да у облицима Ијд и ГДИЛМн имају деклинацију и по старој тврдој и старој мекој промјени, уз напомену да су и у њиховој деклинацији нешто чешћи наставци меких основа²⁰⁶. Исп.:

а) *брѝзовѝ* Аг, *бѝгаѝѝ* Кос, ПИ, *вѝликѝ* Ин, Пј, Тр, *вѝликѝм* Ра, *ѝѝбрѝ* Ле, *ѝѝнѝм* Бре, *ѝѝгѝкѝ* ГИ, *жѝенинѝм* СМ, *жѝѝвѝ* Вл, *зѝленѝ* Бре, *лѝшѝм* Срб, *лѝѝѝ* Пј, *лѝѝѝѝ* БД, *лѝѝѝѝм* Ра, *Мѝлановѝм* БЛ, *ѝлѝвѝм* ГД, *ѝрѝзнѝм* Срђ, *сѝѝѝрѝ* Ка, Ин, *сѝѝѝрѝм* СМ, *ѝрѝѝвничкѝм* Коб, *ѝѝѝѝм* Кор, Ин, *ѝрквенѝм* По, *ѝѝмскѝм* Се, и:

б) *вѝл^лкѝје* Ка, Ра, *гѝрнѝѝје* Пј, *ѝѝнашнѝје* БД, *ѝѝбрије* СМ, По, *Дѝѝковије* Срб, *жѝенинѝјем* По, *жѝѝвије* Срђ, *зѝѝѝније* СМ, *зѝрѝсѝѝвѝније* Срб, *кѝснѝје* СМ, *кѝсѝѝје* ПИ, *л^лјѝѝје* Бре, Коб, *мѝлѝје* СМ, *млѝѝје* Срб, *ѝрѝшлѝје* СМ, *ѝѝсѝѝѝје* СМ, *рѝзнѝје* Се, *сѝсѝѝѝѝније* Ин, *ѝрѝвенијем* ПИ, *чѝѝѝѝѝјем* СМ и сл.

207. Слично као у облицима неких именица и придјевских замјеница, код придјева с основом на палатал недосљедна је промјена *о > е* у Нјд средњег рода, те у ГДЛјд мушког и средњег рода. Подједнак је број потврда за наставке тврдых и меких основа. Исп.:

а) *вѝѝѝ* Ка, Ми, *гѝѝѝѝ* БД, *гѝрнѝѝ* Ле, *ѝѝнѝѝ* Пј, Ра, *зѝѝнѝѝ* Кор, ПИ, *лѝѝѝ* Срб, Кор, Срђ, СМ, *лѝѝѝнѝѝ* Пј, *млѝѝѝ* СМ, *ѝрѝѝѝѝнѝѝ* Срђ, *сѝѝѝѝѝ* Ле, *тѝѝѝѝ* Се, *ѝѝѝѝѝѝ* БД;

²⁰⁶ О стању у неким другим западним говорима в., нпр., Петровић 1973, 156, Дешић 1976, 250, Драгичевић 1986, 154–155 и др.

вѣћѡга Ин, вѣћѡм Ле, врѹћѡг Ра, дѡћѡга Ми, дѡћѡм Ле, Бре, СМ, зѡдњѡга Ра, ГД, зѡдњѡ Ин, По, крајњѡга Пр, лѡшиѡга Аг, млѡћѡга БЛ, млѡћѡме Тр, нѣкадашњѡга Срђ и:

б) бѡљѣ По, Се, вѣћѣ СМ, Лу, гѡрњѣ Кор, Кос, дѡнашњѣ БД, дѡњѣ Вла, ГИ, ГД, зѡдњѣ Пј, Бр, Кос, лѡше Пј, Бре, ПИ, млѡћѣ Се, Си, Аг, ѿѹћѣ Се, По; бѡљѣга Бр, вѣћѣм НВ, дѣбљѣг Ин, дѡњѣм СМ, зѡдњѣга Ле, зѡдњѣм Ле, кравлѣг Ка, ѡвчѣг Ка, сѡдашњѣга Коб, црњѣга СМ.

208. Уклањање разлике између облика одређеног и неодређеног придјевског вида у корист категорије одређеног вида карактерише и овај ареал и – што је већ раније речено и у радовима о другим ближним говорима²⁰⁷ овог дијела херцеговачко-крајишког дијалекта – апсолутно су превладале форме придјева одређеног вида, за шта се у грађи нашао велики број потврда:

брѡшѡвѡм Ка, грабѡвѡг СМ, ћѣдовѡм Ле, дѡбрѡга Ин, дѡбрѡме СМ, жѣнинѡг Пј, жѣнинѡм ГД, жѹѿѡм Ин, здрѡвѡга Ка, јѡснѡг Ра, клѿзавѡм Аг, кѡракиѣрнѡм Лу, лѣснаѿѡм СМ, мѡснѡм Тр, мѿрѣснѡг Срб, мрвљенѡг Бр, нѣјаснѡга Коб, ѡкрѹглѡм ГИ, ѿдлѡвнѡм Ле, ѿѹсѿѡга БД, ѿѣшкѡме Си, ћѹѿљивѡм По, црнѡга Ра, чѣсѿѿѿѡм Тр, ѿцрѡкѡга Ка и др.

Облици именске промјене обично се јављају „у посебним говорним ситуацијама“²⁰⁸: *млѡду* мѡмку Кор, на *дѡбра* коња ПИ, из *дубѡка* бљѡта Се, *сѿѡра* чѡѣка ГИ, *црѡна* круѡва СМ, те у „случајевима кад придјеви чине именски дио предиката“²⁰⁹: бѿла сам *млѡда* Тр, ви сте *ѿѡмеѿни* БД, ја сам *зѡдовѡлна* Срб, Стѣво је *бѡгаѿѿ* СМ и сл.

И у овим говорима придјеви *велик*, *јак* и *мал* могу да се појаве у формама одређеног и неодређеног вида²¹⁰. Исп.: *вѣлик* стѹб Ле: *вѣликѿ* пѡст СМ, *јѡк* ѡбрѹч Пј: бѿѿо сам *јѡкѿ* Се, *мѡл* растом По: *мѡлѿ* прѣст Ин.

209. Уколико се изузму случајеви наведени у т. **64**, те компаративи типа *висѡчѡјѡ* Бр, *висѡчѡјѣ* Ле, *вѿшљѡ* БД, *вѿшљѿ* СМ, *сѿѡрѡжѿѡ* ПИ, *сѿѡрѡжѿѿѿ* Ра, за компарацију придјева може се рећи да је стандардна: *брѡжѿѿ/ брѡжѡ*, *ѿврћѿѿѿ/ ѿврћѡ*; *нѡвѿѿѿ/ нѡвѿѡ*, *сѿѡрѿѿѿѿ/ сѿѡрѿѡ*; *мѣкиѿѿ/ мѣкиѡ* и др.

Декомпоновање облика суперлатива познато је и овим говорима²¹¹: *нѡј* *јѣдна ѡѿѡсниѡ* бѡла ПИ, *нѡј ѡвѡ је рѡѿѿѿѿѿѿе гѡрѣ је нѡј бѿло* Пј, *нѡј смо ѿѹсѿѿѿѿѿ* Пј.

²⁰⁷ Исп.: Драгичевић 2007, 373, Драгичевић 2011, 226, Козомара 2005, 82.

²⁰⁸ Драгичевић 2007, 373.

²⁰⁹ Козомара 2005, 82.

²¹⁰ В. Драгичевић 2007, 357–358 и литературу на коју је упутио.

²¹¹ О овој појави в. и у: Петровић 1973, 109, Далмација 1997, 112.

Од двосложних личних имена и хипокористика типа *Раде, Јово, Пэро* и сл. присвојни придјевии творе се искључиво суфиксом *-ињ*: *Драгњн Ка, Јовњн См, Пэрњн ПИ, Сињвњн См* итд.

БРОЈЕВИ

210. Од основних бројева, као и у књижевном језику, деклинирају се само бројеви од један до четири.

1) Бројеви *један, једна, једно* имају стандардну промјену: *јњдан, јњдно – јњдног(а) – јњдном(е) – јњднњм; јњдна – јњднњ, јњдној*, с тим да се понекад деклинирају по обрасцу старе тврде промјене: од *јњднњје*, с *јњднњјем* и сл.

2) Бројеви *два, двије, ињри* и *чењири* најчешће су индеклинабилни. Уколико се, евентуално, деклинирају, њихова промјена је углавном стандардна: *двњ – двњјњ – двњмњ; ињрњ – ињрњјњ – ињрњма/ ињрњма*.

3) Број *чењири* има форме: *чењири/ чењир/ чењири* и деклинира се као број *ињри*.

4) Присутни су облици: *двњњсња/ двњњсњо, ињрњсња/ ињрњсњо*.

5) Збирни бројеви *двњје, ињрњје* мијењају се по обрасцу: *двњга – двњма, ињрњга – ињрњма*.

6) Збирни бројеви: *чењњверо, ињњњеро, шњсњњеро* итд. редовно се јављају са суфиксом *-еро*, али је *чењњвњрњца, ињњњњњрњца, шњсњњњњрњца...*

Облике осталих бројева в. у т. **157–165**.

Б. КОНЈУГАЦИЈА

ПРОСТИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

Инфинитив

211. У т. **43** речено је да се облици инфинитива готово редовно јављају са дјелимичним или потпуним редукцијама финалног *и*. Пуни облици типа: *бњњжањи ПИ, глњдањи Ка, казањи Ра, лњмињи Аг, рањдињи Ин, сњњњњњи Ле, ињрањњњи Тр, чењсњњњи ПИ* и сл. скоро да су ријеткост у овим говорима.

Глаголи треће Стевановићеве врсте карактеристични су по промјени *-ну-* > *-ни-*: *виќнињ" Пр, зњрнњњ" Срђ, дњгнњњ" Ле, дњрнњњ Пј, дрњкнњњ" БД, жњњвнњњ" ГД, заќнњњ Ле, зњнњњ" Ин, крњнњњ По, луњнњњ См, наќнњњњ" Вл, одзњрнњњ Бре, њњкрњнњњ" Бр, ињрњњњњнњњ" Се, скњнњњњ" Се, уњњрнњњ ГИ*.

Према глаголима *макнуџи* и *џакнуџи* и њиховим композитама, честе су реализације типа: *доџакџи* Ле, *замакџи* ПИ, *измакџи* Лу, *макџи* ПИ, *намакџи* Ра, *одмакџи* БД, *џримакџи* Ка, *смакџи* Се, *џакџи* Тр.

Прилично су фреквентне и форме *нагџи* се ПИ, Ра, Аг, Пј и *сагџи* се Ле, Аг, ГИ, СМ.

У облицима глагола *изјесџи*, *расџи*, *џлесџи* није забиљежено удвајање наставака, што је карактеристика неких других говора²¹².

Презент

212. Форме презента углавном су као у књижевном језику.

Према глаголу *моћи*, 1. лице једнине презента гласи: *могу*, *можем* и *морем*.

Према глаголу *хијеџи* уравнио је: *оћу* и *нећу*.

Нешто је чешће: *знам*, *знаш*, *зна*... него: *знадем*, *знадеш*, *знаде*...

Глаголи 6. Белићеве врсте *вјенчаваџи* и *обећаваџи* сасвим су обични и у ликовима 4. врсте: *вјенчаје* се Кос, Ле, Кор, *обећаје* Коб, *обећајемо* ГД, Лу.

Код глагола чија се презентска основа завршава на *-џ*, у трећем лицу множине презента уобичајен је наставак *-џ*: *вадџ*, *доносџ*, *радџ* и сл., а само у једном случају записан је наставак *-џ*: *не женџ* се Кор.

О још неким облицима презента в. т. **171–176**.

Имперфект

213. На читавом простору може се чути: *бијаше*, *бијаше*, *б^нјеше* и *бјеше* и то су једини трагови чувања имперфекта у овим говорима.

Аорист

214. Аорист је врло жива категорија у овим говорима.

Због учесталог губљења финалног *-х*, прво лице једнине аориста јавља се у формама типа: *гџрнџ* ПИ, *дођо* Ра, Лу, Пр, По, *завџри* Ин, *јавџ* По, *куџнџ* Ра, *џдљџби* Се, *реко* Бр, Се, Ин, Бре, Срђ, *сиџго* Ле, *чџдо* ГИ и сл.

У овим говорима честа је употреба 1. лица једнине аориста без икакве морфолошке ознаке: *не буде* ја Кор, *не знаде* ти казат Ка, *не једе* ја ништа Срђ, *џође* вџзит Кор, *џдбеје* ти ја Пр, *џрође* ја По и сл.

²¹² В. Петровић 1978, 104.

Прво и друго лице множине аориста граде се наставком *-имо*, а треће лице множине наставком *-ше*: *дођошмо* ПИ, ГД, *дйгошмо* Се, *завукошмо* Ле, *дсїашмо* ГИ, *йриїйеґошмо* СМ, *рєкошмо* Пј, НВ, *сїйадошмо* Вл; *дођошїе* По, *изађошїе* ПИ, *йдгледашїе* СМ, *рєкошїе* По, *сїйадошїе* Пј, *уґледашїе* Тр; *дйдоше* Ин, *ймадоше* Ка, *казаше* ГИ, *слаґаше* Лу, *уїекоше* БД.

О још неким ликовима аориста в. т. 177.

Императив

215. Форме императива углавном се граде као у књижевном језику:

врђај Тр, *гледј* ПИ, *гледјїе* Ин, *дођи* По, *донес"їе* Срђ, *кўцај* Тр, *лўїај* Ср, *мјери* Коб, *наврїи"їе* Ка, *обўїїе се* ПИ, *йробј* СМ, *ради* Кор, *рєц"їе* Кос, *сїйкўј* БД, *чєкј* Ле, *чєкјїе* ПИ и сл.

У ликовима императива глагола типа *йиїи*, *зријаїи*, из императивног наставка *ј* се редовно губи: *ддлїїе* Пр, *згрї се* Ле, *йдїи* Кор, Срђ, *йдїїїе* Пј, *йдсї* ГИ, *сакрїїе се* СМ, *улі* СМ, *улїїе* ГИ итд.

У облицима императива глагола који се у 3. л. мн презента завршавају на *-је*, чест је наставак *-ји* и тамо гдје му претходи кратак вокал: *брд'и* Пј, Ле, *брд'їе* Ин, Ка, *освд'и* Бре, *йрезнд'и се* ГИ, *раздвд'їе* Ми, *сїд'їе* Аг.

И овдје се формама императива неријетко додаје асеверативна партикула *-де*²¹³: *дјдє* Вл, *дйгн"дє* Коб, *донес"дє* Бр, *йзмјер"дє* Срб, *звн"дє* СМ, *кўїидє* Ле, *ндс"дє* Лу, *однес"дє* БД, *йзддрав"дє* ГИ, *сјдїидє се* По итд.

Глаголски придјев

216. Облици радног глаголског придјева граде се, као у стандардном језику, наставцима: *-о* (< - л), *-ла*, *-ло*, *-ли*, *-ле*, *-ла*, а реализације у нешто другачијим гласовним ликовима последице су одређених фонетских промјена, о чему је било ријечи у т. 64.

Слично као у говору Срба Бање Врућице²¹⁴, и у овим говорима према често присутним облицима инфинитива *нагєї" се* и *сдгєї" се* обично је *нагєо се* и *сдгєо се*, а и глаголи 3. Белићеве врсте биљежени су у ликовима: *крєн"ла* ПИ, *мєїни"о* БД, ГД, Пј, Ле, *йдгини"о* Пр, Кор, Ср, *скїни"о* Аг.

217. Трпни глаголски придјев карактеристичан је по високој фреквенцији наставка *-їи*, који је у великом броју случаја потиснуо наставке *-н* и *-ен*. Исп.:

²¹³ О овој појави в.: Реметић 1985, 325.

²¹⁴ Исп. Драгичевић 2007, 377.

ба̀ца̀й̑и̑о СМ, *ба̀ци̑и̑и̑* БД, *в̑ј̑ѐн̑ча̀й̑и̑а* Си, *г̑о̀во̀ри̑и̑о* Ка, *да̀й̑и̑а* ГИ, *за̀бра̀ни̑и̑о* ПИ, *за̀й̑ос̑ли̑и̑* Тр, *ѝзру̑и̑и̑и̑а* Ка, *л̑'ј̑ѐй̑и̑и̑о* Ка, *ме̑й̑и̑и̑* Се, *ми̑н̑и̑ра̀й̑и̑а* Тр, *му̑й̑и̑и̑* Ка, *на̀й̑ра̀ви̑и̑и̑* Ка, *на̀й̑ра̀ви̑и̑и̑а* Тр, Пј, *на̀й̑ра̀ви̑и̑и̑о* Се, *на̀й̑у̀ни̑и̑о* СМ, *о̀же̑ни̑и̑* Тр, *о̀й̑ре̑ми̑и̑* Ка, *о̀й̑ре̑ми̑и̑и̑о* БД, *о̀сно̀ва̀й̑и̑а* Пр, *о̀сти̑ав̑ла̀й̑и̑о* СМ, *и̑й̑ли̑и̑а* (= п̑й̑ла̀на) Ка, *и̑о̀й̑ра̀ви̑и̑а* По, *и̑о̀ш̑љ̑у̀н̑чи̑и̑* Ка, *и̑ра̀ви̑и̑е* Ка, *и̑ри̑ја̀ви̑и̑* Пј, *и̑ри̑ку̑и̑и̑и̑о* Ле, *и̑ро̀да̀ва̀й̑и̑* СМ, *ра̀ди̑и̑о* ПИ, *ра̀ђ̑а̀й̑и̑о* СМ, *ра̀ни̑и̑е* Пр, *ра̀с̑та̀ви̑и̑* Коб, *си̑ри̑и̑о* Ка, *см̑'ј̑ѐни̑и̑* Се, *у̀но̀си̑и̑а* Ка.

Да су присутни и наставци *-н* и *-ен*, потврђују сљедећи примјери: *до̀бѝв̑ѐ̀на* Ра, *за̀й̑ро̀ва̀но* Пј, *зби̑ѐ̀на* СМ, *кру̑ѕ̀ено* ГИ, *на̀й̑ра̀в̑ѕ̀ену* ГД, *и̑до̀м̑љ̑ени*, *и̑до̀й̑а̀ѕ̀ене* ПИ, *и̑до̀й̑си̑а̀но* Пр, *и̑до̀й̑ро̀шен* Бр, Коб, *ски̑да̀ни* Тр, *сл̑о̀м̑љ̑ено* ГД, *с̑ни̑ма̀н* Ка, *у̀да̀рен* Ле, *и̑к̑до̀ла̀н* ПИ.

Глаголски прилози

218. У т. 44 наведен је мањи број примјера употребе глаголског прилога садашњег, који је жива, али ријетка категорија у овим говорима.

Остаци глаголског прилога прошлог могу се наћи једино у попридјевљеном лику *бивши*, а његово јављање прилично је често у формама типа: *би̑ви̑ш̑а* Југосла̀вија Кор, *би̑ви̑ш̑и̑* м̑уж БД и сл.

СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

Перфект

219. Перфект је најчешће глаголско вријеме за исказивање прошлих радњи и у великој мјери потиснуо је остале претериталне глаголске облике. Гради се као у књижевном језику. У грађи се нашло мношво примјера употребе овог глаголског облика, од којих издвајам мањи број:

би̑ла сам ПИ, *глѐдали смо* Ра, *до̀ш̑о сам* Ин, *зна̀ли смо* Аг, *има̀ли смо* Ра, *ка̀зали су* Ка, *ко̀й̑а̀ли смо* Лу, *кра̀ли су* НВ, *лу̀й̑али су* БД, *на̀шли су* Бре, *но̀сала сам* Бр, *ну̀д̑'ли су* нам Ин, *о̀й̑ра̀ли смо* По, *и̑до̀шла сам* ГД, *и̑рѐшли су* Се, *ра̀д̑'ло се* Тр, *с̑ј̑ѐ̑ила се* СМ, *и̑ра̀жи̑ли су* Коб, *и̑р̑го̀во̀ сам* Кос, *у̀глѐдо̀ сам* га СМ, *чѐкали смо* је Срђ итд.

Крњи перфект сасвим је обичан у овим говорима: *би̑ла до̀бра* Ле, *до̀ш̑о* радит Ми, *жи̑в̑'ли* у Д̑ер̑в̑енти СМ, *зна̀ла* п̑ј̑ѐват ПИ, *за̀ка̀с̑н̑'ли* на по̀со̀ ГД, *кра̀о* на̀фту Кор, *лу̀й̑али* на про̀зор ПИ, *ј̑у̀чѐ ра̀д̑'ли* По, *са̀д̑'ла* во̀ђе Срђ, *и̑ра̀ж̑'ли* по̀сла СМ, *у̀глѐдали* во̀ј̑ни̑ке БД, *чѐкала* за̀д̑н̑й̑ да̀н̑ Тр и сл.

Плуквамперфект

220. Овај глаголски облик употребљава се једино у оним ситуацијама у којима се глаголске радње не могу исказати перфектом, а због одсуства имперфекта, у његовом грађењу учествују само облици перфекта помоћног глагола бити. Исп.:

би'о се њрѡи'о Кор, *би'о крѣнѡ* на занѡт БД, *била сам се њрѣйала* Тр, *била ѡдѡчѣла* дѡлазит вѡјска Лу, *били се сѡрѣм'ли* ПИ, *били смо се снашли* Аг, *били смо ѡдѡчѣли* узгѡјат крѡве СМ.

Футур

221. Облици футура I уравни су без обзира на то да ли је у инфинитиву наставак *-ѡи* или *-ѡи*. Исп.:

би'ћу Пј, *бѡрав'ће* Пр, *вјѡроваћу* ти По, *злѡдаће* Ин, *дѡћемо* Ле, *знѡћеиѡ* Коб, *издаћѣ* га См, *јавићу* вам Ра, *мѡраћемо* Лу, *мѡч'ћеиѡ* се Аг, *нѡс'ћемо* ГИ, *ѡрѡбаћеиѡ* Се, *разговѡраћемо* ГД, *сѡдѡћеш* Срђ, *ѡрѡбаће* СМ, *ѡчићеиѡ* Кор, *дѡћу* Коб, *дѡћемо* Пр, *дѡћеш* Ка, *ѡћемо* Срб, *ѡћеиѡ* Бре, *наћеиѡ* Тр, *дѡићемо* Кор, *ѡрѡћемо* Коб, *сѡићѣ* Вл.

Футур II ни изблица није фреквентан као у западнобосанским ијекавским говорима²¹⁵ и биљежен је у ограниченем броју примјера: ако *бѡдѣ знѡла* ПИ, ако *бѡдѣ наѡиѡ* СМ, кад *бѡдѣ ѡдѡиѡ* Тр, дѡг *бѡдѣм заврѡи'о* Пј, кад *бѡдѡ знѡли* Аг, чѡм *бѡдѡ наѡишли* Лу.

Потенцијал

222. У прикупљеној грађи имам само потврде за употребу потенцијала I, који се гради као у књижевном језику, и у свим лицима уравни је енклитика *би*: *вѡл'о би* да дѡћѣте БД, *јѡ б' дѡиѡ* ГИ, *мѡгѡ би* ми пѡмѡћ СМ, *мѡ би рѡд'ли* Пј, *вѡ би мѡгли* Тр, *ѡни б' знѡли* Ка итд.

ПОЈЕДИНИ ГЛАГОЛИ И ГРУПЕ ГЛАГОЛА

223. У овом дијелу рада даје се преглед глаголских облика који су карактеристични за читаво истраживано подручје. Пунктови су означавани само тамо гдје се јављало одступање од укупног стања. Презентовану грађу наводим без посебних коментара.

²¹⁵ Исп. Дешић 1976, 270.

Глагол *ићи*: инф.: *ìħ(u)*; през.: *ìдѣм, ìдѣи, ìдѣ, ìдѣмо, ìдѣиѣ, ìдѣ; имп.: ìди*.

Глагол *изаћи/ изићи*: инф.: *ìзāħ(u)/ ìзīħ(u)*; през.: *ìзāħѣм, ìзāħѣи, ìзāħѣ, ìзāħѣмо, ìзāħѣиѣ, ìзāħѣ; имп.: изāћи; и: ìзīħѣм, ìзīħѣи, ìзīħѣ, ìзīħѣмо, ìзīħѣиѣ, ìзīħѣ; имп.: изīћи*.

Глагол *саћи/ сићи*: инф.: *сāħ(u)/ сīħ(u)*; през.: *сāħѣм, сāħѣи, сāħѣ, сāħѣмо, сāħѣиѣ, сāħѣ; сīħѣм, сīħѣи, сīħѣ, сīħѣмо, сīħѣиѣ, сīħѣ; р. пр. несвр.: сàлази'о, сàлазила; сìлази'о, сìлазила; и: слāзи'о, слāзила Се*.

Глагол *доћи*: инф.: *дòħ(u)/ дóħ(u)*; през.: *дòħѣм, дòħѣи, дòħѣ, дòħѣмо, дòħѣиѣ, дòħѣ; имп.: дóћи*.

Глагол *оийићи*: инф.: *òīīħ(u)*; през.: *òīīдѣм, òīīдѣи, òīīдѣ, òīīдѣмо, òīīдѣиѣ, òīīдѣ; и: òīīħѣм, òīīħѣи, òīīħѣ, òīīħѣмо, òīīħѣиѣ, òīīħѣ; имп.: оīīди, оīīћи*.

Глагол *видјеићи*: инф.: *вїдиī(u)*; през.: *вїдїм, вїдїи, вїдї, вїдїмо, вїдїиѣ, вїдї; имп.: вїди, вїдииѣ; али и: през.: вїħāм; имп.: вїħāj СМ; вїћи Кор*.

Глагол *знаићи*: инф.: *знāī(u)*; през.: *знāм, знāи, знā, знāмо, знāиѣ, знāјѣ; и: знāдем, знāдеш, знāде, знāдемо, знāдеиѣ, знāдѣ*.

Глагол *јесићи*: инф.: *јѣсī(u)*; през.: *јѣдѣм, јѣдѣи, јѣдѣ, јѣдѣмо, јѣдѣиѣ, јѣдѣ; р. пр.: ì'ò/ јѣò, јѣла; имп.: јѣди, јѣдиѣ*.

Глагол *донијеићи*: инф.: *дòн'јѣī(u)*; аор.: *донѣсо, дòнесе, донѣсошмо, донѣсошїѣ, донѣсоше; трп. пр.: донѣшен, донѣшѣна, донѣшѣно*.

Глагол *сиас(у)ићи*: инф.: *сīасī(u)*, несвр.: *сīашāваићи*; през.: *сīасїм, сīасїи, сīасї, сīасїмо, сīасїиѣ, сīасѣ; трп. пр.: сīаишен*.

Глагол *имаићи*: инф.: *ìмаī(u)*; през.: *ìмāм, ìмāи, ìмā, ìмāмо, ìмāиѣ, ìмајѣ*.

Глагол *куйоваићи*: инф.: *куйòваī(u)*; през.: *куйујем, куйујеш, куйује, куйујемо, куйујеиѣ, куйујѣ; имп.: куйуј; трп. пр.: куйљен и куйїи*.

Глагол *сломиићи*: инф.: *слòмиī(u)*; през.: *слòмїм, слòмїи, слòмї, слòмїмо, слòмїиѣ, слòмѣ; имп.: слòми; трп. пр.: слòмии и слòмљен*.

Презент глагола *извиниићи се*: *ìзвїнѣм се, ìзвїнѣи се, ìзвїнѣ се, ìзвїнѣмо се, ìзвїнѣиѣ се, ìзвїнѣ се*.

Глагол *сиаваићи*: инф.: *сīāваī(u)*; през.: *сīāвāм, сīāвāи, сīāвā, сīāвāмо, сīāвāиѣ, сīāвајѣ; имп.: сīāвāј*.

Глагол *иљуваићи*: инф.: *иљуваī(u)*; през.: *иљујем, иљујеш, иљује, иљујемо, иљујеиѣ, иљујѣ*.

Глагол *даваићи*: инф.: *дāваī(u)*; през.: *дāвāм, дāвāи, дāвā, дāвāмо, дāвāиѣ, дāвајѣ; и: дā'ем, дā'еш, дā'е, дā'емо, дā'еиѣ, дāјѣ; имп.: дāвāј и рјеђе: дā'и ГИ*.

Глагол *бријати* (се): инф.: *бријати(у)* (се); през.: *бријем* (се), *бријеш* (се), *брије* (се), *бријемо* (се), *бријете* (се), *брију* (се); трп. пр.: *дбријан/дбријати*.

Глагол *засијати*: инф.: *засијати(у)*; през.: *засијем*, *засијеш*, *засије*, *засијемо*, *засијете*, *засију*. Имам забиљежено и: *засијам* Ка.

Глагол *ићи*: инф.: *ићи(у)*; през.: *ићем*, *ићеш*, *иће*, *ићемо*, *ићете*, *ићу*; имп.: *ићи*, *ићите*.

Глагол *држати*: инф.: *држати(у)*; през.: *држим*, *држиш*, *држи*, *држимо*, *држите*, *држе*; имп.: *држи*, *држите*; свр.: *задржи*.

Према глаголу *сигнути* у једном пункту имам р. пр. итерат.: *сигниво* Кос.

Р. пр. глагола *клетати*: *клето*, *клетала*.

Глагол *иродавати*: инф.: *иродавати(у)*; през.: *иродавам*, *иродаваши*, *иродава*, *иродавамо*, *иродаваите*, *иродавају*; и: *иродавам*, *иродаваш*, *иродавае*, *иродаваемо*, *иродаваите*, *иродавају*; трп. пр.: *иродати*, *иродатиа*, *иродатио*.

Гл. пр. радни глагола *чешљати*: *чешљо*, *чешља*; сврш.: (*и*)*дчешљо*, (*и*)*дчешља*.

Глагол *рвати* се: инф.: *рвати(у)* се; през.: *рвем* се, *рвеш* се, *рве* се, *рвемо* се, *рвете* се, *рву* се.

Глагол *узмати*: инф.: *узмати(у)*; през.: *узмам*, *узмиши*, *узма*, *узмамо*, *узмишите*, *узмају*; и: *узмиљем*, *узмиљеш*, *узмиље*, *узмиљемо*, *узмиљете*, *узмиљу*; имп.: *узмај*, *узмајте*; *узми*, *узмишите*.

Глагол *умријети*: инф.: *умријети(у)*; през.: *умријем*, *умријеш*, *умрије*, *умријемо*, *умријете*, *умрију*; р. пр.: *умријо*, *умријла*.

Глагол *ирати*: инф.: *ирати(у)*; през.: *иријем*, *иријеш*, *ирије*, *иријемо*, *иријете*, *ирију*; трп. пр.: *ирати*, *иратиа*, *иратио*; и: *иријан*, *иријана*, *иријано* СМ.

Глагол *добити*: инф.: *добити(у)*; несвр.: *добивати(у)*, *добивати(у)*; през.: *добивам*, *добиваши*, *добива*, *добивамо*, *добиваите*, *добивају*; и: *добивам*, *добиваши*, *добива*, *добивамо*, *добиваите*, *добивају*; трп. пр.: *добивен* и *добивен*.

Р. пр. глагола *ојамети* се: *ојамети* се Пр.

Треће лице множине презента глагола *залијети* се: *залију* се Срђ.

ПРИЛОЗИ

224. У поглављу Фонетика већ је наведен знатан број прилога чији се ликови разликују од оних који се јављају у књижевном језику. Форме прилога који су прилично чести у овим говорима изгледају овако:

1) за вријеме: *вазда*, *ваздан*, *вечерас*, *данас*, *зимус*, *јесенас*, *јуче*, *некад*, *никад*, *одма*, *днда*, *ионекад*, *идслије*, *ирије*, *сдд*, *сдада*, *сдаде*, *суирира*, *суирирадан*, *некад*, *сдд*, *идад*;

2) за мјесто: *близо, близу, вамо, вод, гѡр, гѡре, дѣсно, дѡль, дѡље, дѡи-
лѣ, дѡилѣна, л'јѣво, нѣђе, нѣкуд, нѣкудѡ, нѣђе, нѡде, нѡи (= ондје), ѡвд, ѡвдѡ,
овдѡлѣн, овдѡлѣна, ѡвде, ѡвдека, ѡвдлѣн, ѡвдлѣна, ѡздѡ, ѡздѡље, ѡклѣн, ѡндѡ,
ѡнде, свѡђе, иѡм, иѡмо, иѡудѡ, иѡу(j);*

3) за начин: *вак, вакѡ, дрѡкчѣ, дрѡкчијѣ, л'јѣиѡ, нак, накѡ, нам'јѣрно,
ијѣшкѣ, р'јѣиѡко, рјѣђѣ, сѡиѡлно, фѡно, чѣсѡиѡ;*

4) за количину: *вѡликѡ, дѡсѡиѡ, јѣднѡм, јѣднѡч, мѡло, млѡго, мндѡго,
иѡла, иѡно.*

V. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

225. Из изложене грађе видљиво је да српски посавски говори између Врбаса и Украине припадају скубини млађих штокавских говора херцеговачко-крајишког (источнохерцеговачког) дијалекта.

По дијалекатским појединостима и по простору који захватају, ови говори припадају сјеверозападној скубини херцеговачко-крајишког дијалекта²¹⁶, о чему свједоче сљедеће појединости:

1) Веома честе дјелимичне и потпуне редукције вокала *и* у ванакценатским позицијама: *влад^нка, гд^нна, ђи^ншла, сир^нм^нли; гд^нна, нед^нљом, ви^нд^неш* итд.

2) Јекавско јотовање није тако досљедно спроведено као у југоисточним говорима овога дијалекта. Редовно се, на примјер, говори: *дјев^нјка, дј^нца* и сл.

3) Имена и хипокористици типа *Ра^нде, Јово, П^нро* и сл. обавезно се деклинирају по обрасцу промјене именица женског рода на *-а*, а присвојни придјеви од ових имена граде се суфиксом *-и^н*: *Дра^нго – Дра^нг^не – Дра^нги – Дра^нгу...; Дра^нг^ни...*

4) Глаголски систем је упрошћен. Трагови имперфекта, на примјер, чувају се само у облику *би^наше/б^нјеше*, а глаголског прилога прошлог у попридјевљеној форми *би^нвиш^н, би^нвиш^н* и сл.

5) Наставак *-и* редован је у ДЛЈд личних замјеница: *м^нени, и^неби, с^неби*.

6) Обавезни су акценатски ликови типа *и^нд^нмо, и^нј^нв^нмо, ч^ни^ни^нмо* итд.

226. Према класификацији проф. П. Ивића и М. Драгичевића²¹⁷, ови говори припадају источном огранку сјеверозападних говора херцеговачко-крајишког дијалекта, а изоглосе²¹⁸ по којима се разликују од говора Лике, Кордуна, сјеверне Далмације и западних дијелова Баније и Кордуна јесу ове:

У бројевима од '11 до '19 вокалска секвенца *-ае-* > *ē*: *дван^нес^ни, и^нри^нн^нес^ни...*

²¹⁶ В. Ивић 1985, 138.

²¹⁷ Исп. Драгичевић 1986, 226–228 и Ивић 1996, 146–147.

²¹⁸ В. Драгичевић 2001, 84–88.

Замјена *o > y* уз назалне сугласнике није особина ових говора. Врло су ријетки примјери типа: *армѹника, вагѹни, ѹни* и сл.

Облици презента глагола *јесѹи* редовно се јављају у прозодијским ликовима: *јѣдѣм, јѣдѣш, јѣдѣ* и др.

227. Ако се посматрају изоловано, евидентно је да српске посавске говоре између Врбаса и Украине карактеришу слједеће дијалекатске појединости:

1) Као и у другим говорима херцеговачко-крајишког типа, и овдје вокалски инвентар чини пет правих вокала и вокално *p*. У артикулацији вокала готово да и нема важнијих одступања која би наводила на закључак да је нарушен стандарни систем вокализма.

2) Међу најбитније вокалске одлике ових говора спадају чести случајеви затворенијег изговора дугог *a* (*гла^ова, дв^а, кола^ч* итд.), особина која је веома карактеристична за говоре са подручја дервентске и бродске општине, те за говоре појединих насеља из прњаворске и србачке општине, и то углавном само оних која се граниче са Дервентом. Идући према Врбасу, ова појава све више слаби и постаје секундарна.

3) Артикулацију вокала *e, o* и *y* карактерише висока стабилност.

4) Вокалске замјене остварују се углавном у оној мјери која карактерише и главнину других сродних говора у сјеверозападним предјелима српске језичке територије (в. т. **33–37, 39, 46–48** и **51–52**).

5) Разумије се, замјене некадашњег вокала *јаѹи* су ијекавске, а континуанти дугог *јаѹиа* најчешће су слједећи:

Ђ > "јѣ: в["]јѣк, л["]јѣѹ, Ђ > "јѣ: д["]јѣѹѹе, вр["]јѣме, Ђ > "јѣ: з["]ѹѹов["]јѣсѹи, ѹв["]јѣк.

Занемарив је број контактних икавизама (в. т. **62**), а број екавизама и псеудојекавизама у границама је као у осталим ијекавским говорима.

6) Вокалске скупине имају судбину као и у већини других босанских говора. Најопштији закључак би био да се добро чувају ако су акцентоване, а да се сажимају или упрошћавају у ванакценатским позицијама (в. т. **64**).

7) Од покретних вокала чести су *a* и *e*, док је покретно *y* забиљежено у ограниченом броју примјера (в. т. **65**).

8) У консонантском систему говора посавских Срба и даље нестабилан статус има сугласник *x* (најчешће се губи или замјењује другим сугласницима – в. т. **71–73**), док се процес реинтеграције сугласника *φ* у сугласнички инвентар налази у завршној фази (в. т. **75**).

9) Као и у већини наших других говора, позиционе околности условљавају нестабилан карактер изговора сонанта *j* (в. т. 77), а остали сугласници, ако се занемаре ријетки изузеци, изговарају се углавном као у књижевном језику.

10) Судбина сугласничких скупина претежно је онаква каква се сусреће у главнини других говора херцеговачко-крајишког дијалекта (в. т. 82).

11) Иако скромнији него у ијекавским говорима из југоисточних предјела, домаћаји новог и јекавског јотовања нешто су шири него у књижевном језику, па се у овим говорима често може чути и: *ћѣвѣр*, *кѹћеља*; *вѣйћеиѣ*²¹⁹, *ѡћерала* итд. У процесу јотовања настали су и констриктиви *ć* и *ž*: *иѣсѣи*, *иѣсѣћ*, *ѡсечено*, *сѣѡѣмо*, *сѣѣира* и сл.

12) По рефлексима старих скупина **stj* (**skj*) и **zđj* (**zgj*) говори овог дијела Посавине у потпуности припадају штакавској скупини говора (в. т. 86).

13) Десоноризације финалних звучних сугласника, по чему су познати најзападнији српски говори, нису одлика ових говора.

14) Метатезом формиранли ликови *ла̑и̑ак* и *нд̑и̑ак* представљају првенствено говорну реалност из источнијих предјела овог микрорегиона (в. т. 87).

15) Дистрибуција акцената и поста акценатских дужина у духу је новоштокавских говора, а одступања се, генерално гледано, слажу са онима која срећемо у другим сродним говорима²¹⁹, па се тако и овдје силазни акценти изван првог слога могу срести у ријечима страног поријекла, у сложеницама и у неким облицима генитива множине:

а̑ђу̑и̑ан̑и̑, абул̑ан̑и̑а, ради̑ја̑и̑ор; ис̑и̑овр̑ѣмено, ѿ̑о̑љо̑и̑р̑вред̑а; добров̑о̑љ̑а̑ц̑а̑, дома̑ћ̑и̑нс̑и̑ја̑в̑а итд., а поста акценатске дужине губе код оних именица женског рода на *-ос̑и̑* у Н и Ајд у којих се прије овог суфикса налази дуг слог (*гл̑у̑јо̑с̑и̑, могу̑ћ̑нос̑и̑*), затим са вокала *e* из презентске основе прве Стевановићеве врсте уколико глаголи који се граде од такве основе имају дугоузлазни акценат (*в̑ѣзе, кра̑де*), те у већини случајева код глагола из облика презента на *-јем*: *да̑јем, ѡ̑зби̑је* итд.

16) Код личних замјеница доминантни су акценатски ликови типа: *м̑ѣне – м̑ѣни, ѿ̑ѣбе – ѿ̑ѣби* (в. т. 143), а са краткосилазним акцентом на првом

²¹⁹ В., нпр., Дешић 1976, 208, Николић, М. 1991, 24–25 и тамо наведена литература.

слогу обично се јављају и облици упитно-односних замјеница *кòји*, *кòјā*, као и форме показних замјеница типа: *двāј*, *двā* и др.

17) По акценатском двојству на читавом терену карактеристични су облици: *исīèћ^и*: *исīèћ^и*, *йòмесī^и*: *йòмесī^и*, *дòведē*: *дòведē*, *дòвезē*: *дòвезē* итд.

18) Говори познају и стари и нови тип преношења акцената на проклитике (в. т. **99–110**).

19) И иза тврдых и иза палаталних сугласника у Ијд именица мушког и средњег рода уједначавање иде у правцу наставка *-ом*: *дòгађāјом*, *којāчом*; *весēљом*, *йрòљећом* и сл., док је у множини именица мушког рода које су проширене формантима *-ов/-ев-* иза палаталних сугласника уравнато *-ев-*: *бичеви*, *зèчēвā*, *дчеви* итд.

20) У Гмн именица *-а* и *-е* промјене најчешћи је наставак *-ā* (в. т. **192, 197 и 200**), а са наставком *-ī* на читавом подручју обично се јављају облици: *зубī*, *мрāvī*, *усīī*, *црвī*.

21) Облици придјевских замјеница, придјева и бројева карактеристични су по промјени и старих тврдых и старих меких основа: *двī*/ *двīје*, *црнī*/ *црнīје*, *дрўгī* / *дрўгīје*, а због укрштања старих тврдых и меких основа компонента *и* из некадашњег *јаīа* може да буде и кратка и дуга: *днīје*/ *днīје*, *зèленīје*/ *зèленīје*.

22) У употреби преовлађују стандардни облици придјевских замјеница, мада се могу чути и ликови типа: *какī* (какав), *нīкī* (никакав), *свāкакī* (свакакав), *йдòјā* (та), *йд'ī* (тај) и сл.

23) Збирни бројеви редовно се јављају са суфиксом *-еро*: *ч'йīверо*, *й'ш'еро* и др.

24) У облицима инфинитива и радног глаголског придјева глагола 3. Стевановићеве врсте обично се остварује промјена *-ну-* > *-ни-*: *крéниī^и* – *крéн^ила*, *йдòгиниī^и* – *йдòгин^или* и др.

25) Уравнати су наставци 1. и 2. лица множине аориста у правцу *-шмо*, *-шīе*: *рèкошмо* – *рèкошīе...*

26) Сасвим су обични ликови глаголског придјева трпног у формама: *дсīавīīо*, *йрīкуйīī*, *сàsīавīīа* и сл.

228. На крају, напомињемо да грађа изложена у овом раду, осим презентовања спознаја о фонетским и морфолошким особинама говора посавских Срба са простора између ријека Врбаса и Украине, донекле упућује

и на неке појаве о којима будући истраживачи српских посавских говора морају повести рачуна. Неке овдје регистроване појединости, на примјер, нису могле бити размотрене на ширем плану управо због тога што недостају дијалектолошки подаци из других српских посавских говора оног становништва које настањује предјеле источније од ријеке Укрине. Надамо се да ће и ови говори ускоро бити описани, чиме ће и општа слика говорног стања у српским посавским говорима, као и у нашој западнијој јекавштини у цјелини, постати знатно прецизнија и поузданија.

V. ТЕКСТОВИ

Њнађол

Живим са сином и снајом, унучади. Син држи кафић у Српцу.

Одрасто сам у селџачкој породици, средњег имања. У оно време живело се бједно, доста незгодно. Било наш четверо, наз два брата и двије сестре. Њи су оба двије помрле, умрле су. Једна је млађа од мене, једна је старија. Рат онда ме захватио као дјете. Отац ми ошпо у резерву, вратио се, није заробљен.

...

Такo, живели смо от пољопривредe, стоке држали неке и тако то.

За мене је данас теже зато што сам стар. Сијали шенцу, куруз, башту, поврће и тако, свашта. За себе највише. Нешто мало некад се могло продат, тако да се избије која пара. Онда држали свиње и тако одранили. Краве држали. Одранимо коју. Теле продамо. И тако. Да има пара која. Живело се доста примитивно. Сат прилично живи народ. Пуно кука, а живи се болје нек прије. И сат ко ће радит, ко море зарадит, може живит.

...

Једно време био сам у Банату. Пар мјесци. Вако, некат сам ошпо. Био сам и у Словенији. Годну њ по дана. У жељезари радио. То давно.

...

Отшпо сам у рат као малољетник, седмнест година. Мобилсан сам. Био сам онако одрастан, па зато сам онако млад моро њи. Ма, имам причу, имам муку. Муку мучио.

...

Ја не могу радит више. Ја сам три пута оперисан за два мјесца. Жуч била прсла. Једна операција, па друга операција. Па зачепла, запушла

канал, па онда жуч се разлила у стџмаку, па онда чистли. Па онда из Градишкѣ за Бањалуку поново, трећи пут операција. Канал.

(Гџоко Вукобратовић, 1928)

Пџвелич

Миљевии Симѣуна Бџшко. Пџвелич, тџ је Србац џпштна. Први дѣсѣти дваје шѣстѣ. Йљаду дѣвестџ дваје шѣстѣ.

ѐсмй у маѣтерѣ. Йшџ сам, бйџо сам чџбан, из маџи нџгџва бйџо чџбан. Било слабо онџ врџјеме, било нас дџста, слабо смо живли. Слабо смо као дџѣца јѣли, пиџли, свѣга слабо. Шкрџба, курузѣ, пуѣрѣ и бџдѣш нѣкад и гладан. И такџ, џнда сам бйџо чџбан. Ёдно врџјеме бйџо чџбан. Па сам џнда пџчџ у шкџлу. Чѣтри гџдне йшџ у шкџлу. Йшџ сам две гџдне, ймџ књиѣге, џтац ми џмрџ у пѣдѣш чѣвѣртџј гџдини. Ка сам ја ймџ сѣдму гџдну, џтац ми џмрџ. ѐнда бйџо без џца. ѐнда, ѣто, у шкџлу сам йшџ чѣтри гџдне, двйје гџдне сам ймџ књиѣге, двйје гџдине нйсам ймџ књиѣге. И џнда, ѣто, такџ је тџ било, прџлазило врџјеме, тѣ шкџлѣ мџѣ, џнда кад је било вамо већ пред самй рџт.

ѐнда вџлиџо сам пџѣсму, свйрку. Тџ сам знаџ и вџлиџо. И данас ймам иструмѣнатџ тйје. И такџ, знаш, док сам ја вџлиџо тџ бйџлат, бйџо сам дџбар с џмладном, ймџ сам, џмладна ме пџштовала и вџла и ја сам такџ бйџо.

...

И џнда у том свѣму џном мџме пџслу дџђе и рџт. Па се зџратй, па мѣне у рџпство. Као дџјѣте. Пџшџ сѣстри, ймџ сам сѣстру џдану у Баџинце дџље, па сам пџшџ нџј, бйла сирџтна, тџ је јџш већџ. Маџи пџслала брашна, пџслала нѣшто гра, штџ ја знам штџ је пџслала, свѣга тџга у џнџј тџрбици. Јџ нџсиџо, џвде мџст је бйџо разваљен у Разбоју, рџт бйџо, џнда йшџ вама на Врбас, на чамац. И у чамацу, ка сам прѣшџ тџмо у Баџинце, найћѣм на патрџлу хрвацкџ. Нѣ знам, Нџјѣмци, Хрвати, кџји су, у пйчку маѣтерну, бйли. И нџсим ја џнџ. ѐ, каџѣ, нџси чѣтницџма, вѣли. Ёзмџ џнџ мџју тџрбу, разбацаше, џнџ прџсџше свѣ, и мене... Сџсма маџо йстџкли ме, џће нѣкй џбит, јѣдни нѣ дајџ. Јџ бйџо маџен. ѐнда сам бйџо маџ растом.

И џнда у Разбој, из Разбоја у Бањалуку, из Бањалуке у пичку маѣтерну, у Заѣреб, и у рџпство. Бйџо сам у рџпству двйје гџдине. У Аустроји. Двйје гџдне бйџо у рџпству. Дџчим, џнај, тџ је било ка се вамо замирџло, четрдѣсѣт и пѣта, џнџ било примйрје. ѐнда сам дџшџ, дџшла вџјска и ослобџдла нас и мй дџшли кџћи. И такџ сам бйџо, знаш...

...

Уживо нисам никада. Паћи'о сам се одув'јек. Али, ето, здравље служји. И онда ка сам ја то дошо и онда послѣје у ропство и онда сам одма, би'о ма'ло кот куће, онда трѣба ић у војску. Онo мобилизација чѣтере шѣстѣ. У војску за време Тита. Онда одѣм у војску: двѣје гoд'не и мјѣсѣц дана би'о у војсци. Би'о сам дoбар као војник. Иначе, свађе сам би'о, нисам би'о нѣки проблем. Би'о сам дoбар. И тако би'о двѣје гoд'не. И ето, радѣм на пољoпрѣвреди. Узорѣш нѣшто у њиву и то је, воћа и овo и онo. Имам ја гoре, тамо сам се роди'о, имам гoре шљивѣк, имам кућу исто. И тако, тим сам се бави'о. Није бoгзнѣ шта бѣло, живот је, није би'о тако, ал жив'ло се. Накo како се мoгло, тако се и жив'ло. Јер oсмѣ сам би'о у ма'терѣ, онда свѣ су то, нѣко нѣђе oшo. Један ми брѣт пoгинo чѣтрѣс трѣћѣ, чѣвртѣ. Би'о у војсци, пoгинo. Један брѣт, oпѣт, старѣ од мене, па ја сам најмлађѣ би'о, он се изгуби'о за вр'јеме рѣта. Дoћу овѣ па прѣвѣ, oвѣј, мѣсли да он зна ѣ тај брѣт, знаш. Ђѣ ѣ он знѣт ѣ брѣт. Па је oплашен, па је онда би'о, смѣтно се би'о. Тако, онај ми пoгинo, онѣ се од'јѣлили, сѣстре се пoудѣле, oстo ја сам.

Онда се ожѣни'о, имo трoје дјѣцѣ, дoбрѣје дјѣцѣ. Имам сѣна у Аустрѣлиѣи јѣднoга, имам ѣерку у Њѣмачкoј, удѣла се, имам и она дјѣцу, унучѣд. Тако. Oвд имам oвог јѣднoга, oвд гoре на спрѣту. Јѣднoга сѣна и снају и двѣ, имам он сѣна двѣ. И имам снају. И так. Oвo сам кyпи'о oвy зѣмљу шѣздѣсѣтѣ гoд'не. А би'о сам, иначе, шyмѣр.

...

Имам пѣдѣсѣт дyлyмѣ зѣмљѣ, дваје сѣдам дyлyмѣ шyмѣ имам. Дoбрѣ шyмѣ. Сѣд имам тамо, дoшла и вода, ова градскѣ, струја... Нисам ја ни сѣно да би то мoгло бит; да ѣ дoћ струја, а кѣмоли вода. Сѣд имам свѣ. Сѣд би вѣлѣло и гoре бит. И так сам oвде, знаш, вѣћ бoравѣм, и oшo сам у пѣнзију осамдѣсѣ трѣћѣ гoд'нѣ. У пѣнзију сам oтишo и oвy сам направи'о кyћу сѣдамдѣсѣтѣ гoдинѣ. Зѣмљу кyпи'о шѣздѣсѣтѣ гoд'не. И тако, знаш, да сам oт'шo у пѣнзију осамдѣсѣ трѣћѣ гoд'нѣ и бѣло је то нѣшто, не мoгу рѣћ.

...

Девѣдѣсѣтѣ жѣна ми yмрѣла. Разбoл'ла се нѣшто, знаш, жѣнскѣ стѣвари. Знаш, бѣла онакo гoјна и свѣ, ал ето, yмрѣла. Oстo сам. Сѣну гoре дѣо гoрњѣ спрѣт да онѣ бyдy. Ја oвде сам, имам тy сoбу ка дoћѣ ѣерка, oвде ка дoћѣ сѣн из Аустрѣлијѣ, имам. Имам тѣје простoријѣ. И тако. Живoтѣрим.

(Бoшко Мѣлѣвић, 1926)

Кóрови

Ја сам вјечито кòт кућē бй'о. Мйслим, рáди'о сам òнò, ко што сам рѣкò, пòслије Дрўгòг свјетскòг рàтa, пòстојале су тē òбавезе као вишак рáднē снáгē па тò је ўзимало òнò двá-трй мјесēца. Првў сам као òбавезу одрáди'о у Србији код Београда тáмо ђе сē грáд'ла тá твòрн'ца тѣшкй мáшйнскй алатљйкá. Ё, тў сам прòвò двá мјесēца. Òндá пòсле сам рáди'о на прўги Шáмáц-Сáрáјво, рáди'о на а̀утопўту Зáгрeб-Београд, рáди'о на прўги Брчкò-Бáновићи, рáди'о у Зѣн'ци тáмо као рá'днйк, нйсам ў рўднйку, рáди'о сам у Тйтовйм рўднйци-ма. Тò су свѣ бйли лòкáлнй рáдови мјесēц-двá дáнá као òбавезе. Тáкò да ти тò нйко нйје пйсò у нѣкў сврўху дрўгў, него као нѣкò дáвáње хўмáности према свòјòј зѣмљй и изгрáднй свòѣ зѣмљѣ, знáш. И тáкò тò да нйсам пòслē тòгá нйђе се одвájò на пòсò, нек сам рáди'о тў зѣмљу, земљорáдњу. Мй смо ймали тòг јѣднòг брáтa што је сá тйм што сам рѣкò, што је стáри'й òд мене дѣсет гòдйнá, а òвáј је млáђй што су њй двá зá'едно. Па је òн бй'о као òдвојен сá некйм занáтом да ђе òн тò нáпустит, ал нйје нй òн нáпусти'о па смо се помйр'ли сá тòм сўдбинòм; òба тў. Тáкò да је тò прòпала тá шáнса. А ймò сам, рáди'о сам и нѣ знáм, мòжда сте чўли, ал ви нйсте òвдлѣна је л?

...

И ђѣò сам вам рѣћи, пòслē Дрўгòг свјетскòг рàтa појáви'о се тáј гўбá'ш ко'й је уништáвò вòђе, лйст нá шуми јѣо и тў је òргáнизовáн бй'о нѣкй ёрòдрòм у Трстѣнц'ма и тáт сам рáди'о на тòм ёрòдрòму ц'јѣлò тò лѣто. Тў су бйли ави'òни нѣкй што су прскали тў Мòтá'ицу. Тáкò да сам ймò прил'ку да òдѣм с тйм лўд'ма, òни су бйли и Зѣмўна, мйслим тá екйпа је бйла и Зѣмўна рáднá, ймò сам прил'ку да òдѣм ш њйма тáкòрѣкўђ да ме òни шкòлујў онòл'ко колкò би јá бй'о спòсобан да прихватйм тѣ њйовѣ врстѣ стрўкѣ. Ал ми мáти, кáко би рѣкò, òна ми је мáло тò òмела да нѣ идѣм, да нѣмá кò рáдит òвде и тáкò да нйсам òшò. Тò ми је òстало жáò.

...

Ў шкòли сам бй'о двйје й пò гòд'не. Бй'о сам двá рáзрeдa заврши'о, ў трѣћй рáзрeд бй'о пòшò и тò је бй'о зáкључак ка су јѣдан пўтá пòкуп'ле ўсташе òвдá тѣ нáше рòд'теље, стáријѣ мйслим, мушкáрце свѣ. О шѣснѣст гòдйнá па до шездѣсѣт. И òтерало ў тў шкòлу у Кобáшу, мйслим рáзвáљена је òнá шкòла, нáправйта дрўгá, тáмо су й затвòр'ли па су й òндá пòтерали нѣ знáм ђѣ, вáлда за Пòжегу, тáм ђе је тá клáон'ца бйла Србá у Пòжеги. Али је у међуврѣмену док су й потòвар'ли у вáгòн, вáлда је, нѣкй причáјў онáкò, нѣкй

овако, ал прѣво ја нѣ би мѡгѡ знѣт, а тѡ и нѣко није мѡгѡ ни знат, као да је тѡ нѣкакав њѣмачки офѣцир ил нѣкакав, мѡжда нѣки од влѣдѣ, да је спр"јѣчио тѡ клање људѣ кѡт кѡћѣ.

Нѣс, ѡпѣт, дјѣцу мѣло малтретирѣли кад дѡѣмо у Кѡбѣш, на муслѣмѣнскѡ мјѣсто. Као Србѣма мѣ нѣсмо смјѣли ић". И мѣ смо напѡст"ли шкѡлу. Ѧнда је тѡ гѡжвѣло до четрдѣсѣт и пѣтѣ гѡд"не. Јѣ сам вѣћ прѣшѡ пѡ год"нама бѣѡ. Ў мене су уписѣли ѡдмѣ као трѣћѣ рѣзред ѡснѡвнѡг знѣња. Ѧвде је и бѣло као чѣтри само рѣзреда тѣ ѡснѡвнѣ шкѡлѣ. Изузѣтно ако је нѣко нѣшто вѣшѣ учиѡ, тѡ је трѣбѡ ићи дѣљѣ мѡжда, штѣ ја знѣм, мѡрда Бѣња Лука и дрѡгѣ ствѣри. Такѡ да нѣсам вѣшѣ.

...

Пѡно ми је вѣљало што сам се дѡшколовѡ ка сам ѡшѡ ѡ вѡјску. Ѧнда су ме ѡзѣли као у рѡк слѡжбѣ трѣ гѡд"не ѡ шкѡлу рѡчнѡ кѣдра, такѡрѣкѡћ рѡчнѣ пѡдофицѣр ѡндашњѣг звѣња. Ц, тѡ ка сам дѡшѡ, тѣ ѣ шкѡла као прѡвостѣпено трѣјала тѣм рѡчнѣм пѡдофицѣрѣма гѡд"ну дѣнѣ. А ја сам ѡ вѡјску трѣ гѡд"не. Кад је зѣвршѣна тѣ нѣша пѣртија шкѡловѣња, гѡд"на тѣ, сѣд ѡстѣјем двѣје гѡд"не као у вѡјсци. Ал сам ѡстѡ тѣ двѣје гѡдне у иѣстѡм нѣстѣвнѡм цѣнтру, па сам ѡв"јѣк присуствѡвѡ нѣстави ѡнѡј и дѣљѣ, рѣц"мо, тѣ трѣ гѡд"не. Ц, тѡ ми је вѣљало као иѣсто, као нѣкѣ вѣрста поред тѣх такѣичкѣ ѡбѡка, вѡјнѣ ѡбѡка, којѣкакѡвѣ, штѣ ја знѣм, свѣгѣ тѡг, али ми је тѡ бѣло и као шкѡловѣње. Тѡ су бѣле, штѣ ја знѣм, бѣш нѣучнѣ ствѣри ѡ свѣму. Ѧ гѣографскѡм пѡложѣју, ѡ зѣмљѣшту, ѡ рѣтовѣма, ѡ нѣпадѣма, ѡ остѡпѣњ"ма, ѡ извѣћѣњу, ѡ свѣму мѡгѡћѣм што свѣкѡм чѡвеку жѣвѡм трѣбѣ – ѡрјѣнтѣције, тѡпографскѣ знѣкови и нѣ знѣм штѣ нѣсам, мѡгу да кѣжѣм прѣво, шта нѣсам учиѡ. И полѣтику. Нѡрмѣлно, свѣки дѣн је бѣло двѣ сѣта полѣтикѣ.

(Јѡван Дѣвић, 1931)

Пр"јѣбљѣзи

Јѣ знѣм прѣје пѣмзија док је бѣла, повећѣње тѡлкѡ и тѡлкѡ, тѣ знѣш да ћѣш сѣгѡрно тѡ дѡбит. Нѣмѣ гѡвѡра. Дѣ, ѡт прѡвѡг до пѣтѡг. А сѣ дѣсѣтѡга пѡчињѣ избѣциват и тѡ нѣмѣ, нѣмѣ ѡног увећѣња нѣћѣ што је пѡвећѣно. Пѡвећѣна пѣмзија, а нѣћѣ иѣсплѣћѣно нѣје. Ал за плѣте ѣѣве иѣмѣ, за повећѣње, колко ѡћѣш. Штѣ ћѣ ѣѣму пѣт иљѣдѣ плѣта, а ја не мѡгу дѡбит пѣт стѡтѣнѣ за пѣмзију мѡју. Нѣкѣко би се мѡгло. Јѡпѣ би се мѡгло нѣкѣко да...

Јѡш сѣд пѡчињѡ и иѣскљѡчивѣт струју, вѡду... Иѣмѣм пѡмпѡ мѡју, ја ћѡ, сѣби нѣпѡмпѣм вѡдѣ и иѣмѣм. И бѡљѣ него кѡд вѣс. А струја, ако нѣмѣ, ѡзѣт,

узѣћу шпòрет на плин. Їмā људї који су нāгомилāли па сāмо отписује. И тò нису нāгомилāли ðнї који нeмају ш чим платит, него ðнї који имају. Тò свè ðнї на руковòдèћим мјестима и њї не искључује, уòпште. А сād и ðвāј нāш народ опамётни'о, па нeће ни ðн да плаћā вїшшe.

...

Млāћї су нāјвїшшe ðтишли. Òстали стārї већинòм. Па имā и млāћїје, знāш. Затeкло га, тākò да сād нe мере ðтїћ, нe дају му вїзу. Па и мòје да је ћeло пустит, ðни би ðшли у Аустрāлију. Свї. Имām јā тāмо двā брāта. У Сїнеју. Їмā, један је ðтишò имā, имā преко трїјест и пeт гòдїнā, а један је ðтишò сād за врїеме ðвогā рāта. Рādї. Па ðвāј што је ðтишò сād за вр"јеме ðвогā рāта имā чeтри кўће свòје. Сāмо, ðн је мājстор... Òн је дòбар мājстор. Свè. Ствārā. А ðнāј, ðнāј нeмā дјeцe јòпe нїкākò, ðнāј што је ðтишò имā трїјест и пeт гòдїнā. А имā капїтāl. Тò је йсто о стрїца. Њї су двā брāта рòђена тāмо. Сād је ðн бї'о чїтаву зїму óвде. Дòћe ðн чeсто. Сāмо, ðн је кўпи'о стāн óвде у Српцу сeби, ðвāј што је ðтишò сād за вр"јеме рāта. Па кājе ðн мeни, сāмо, кājе, да жeна ðдe у пeмзију (òна трeбā да ðдe брзо), ðдмā мї ðдошмо вāмо. А сїн ће вāљда и снāа ðстат.

...

За стāre, бившe Југослāвијe јòш је гòрe бїло. Јā сам, на прїмер, упāнтијò и стāру Југослāвију. Òнда је бїло јòш гòрe. Òндā си ишò за кїлу брāшна рādит. И, на прїмер, ако нeш ићи рād"ти, жāндāри убишe. Тукў жāндāри. Жāндāри су тукли за што бїло. Сāмо ðни нису смјeли тући бāш свāкога. Òног отмeнијòга нису смјeли тући. И ðни вїдe да је млāдїћ ðтмен, да је ðштар, нeћe њeга. Знā да ће га дòчекат.

Бїла десциплїна. На прїмер, јā сам гòр ишò по брдима, ишò сам свў-куда. Мї йдeмо и ðвò је сād, на прїмер, тā њїва, тāj шљївїк. Јāбукe, крўшкe, шљївe, нe смїјeш убрat. Кўгла је у чeло. Сїгўрно. Него се дòлазї, на прїмер, изāберe се кўћа којā се вїдї да је, имā нāјвeћї вòћњāk, и тўј се, тў ће се одмārати и тўј ће свè бїти, бїт кўфиња, бїт свè и ðндā йдe итедāнт трāжит тòга гāзду и пїтā. Прїмер, да ðберe јeдну, двїје. И ако ðн дāднe, дòбро и јeст. Ако нe даднe, нeмā. Тò је цаба. Тākò је тò ðндā бїло. И ðндā, на прїмер, јā сам бї'о рāњен. Јā сам рāњен ко Дeрвeнтe. А бї'о сам у Шїпрагама у бòлници. И нeмā нијeдногa руковòди'оца да ми нїје дòшò. А сād у мeне брāт стрїчевић рāњен, бї'о у бòлници нeшто око трї, чeтри мјeсeца, па бї'о кòт кућe, лeжò нe знāм ни кòлкò, нїко му дòшò нїје, ни упїтò кākò си. Јe л тò вòјска? Нїје, брате. Да бò кājе, ал нїје. Тò је тākò... Òндā, ћe ће комадāнт кòмāндоват с

војскѡм, ѡн позади шездесѣт, седамдесѣт кѣлометѣрѣ па да ѡн комѣндује с војскѡм. Нѣмѣ ѡ тог ни гѡвора.

(Фѣлип Грѣбић, 1923)

Каѡци

Каѡко се прѣви сѣр и кајмак? Ёво каѡко се прѣви'ѡ. От кравлѣг мл'јѣка. Па прѣви'ѡ се и од ѡвч'јѣг, ал већинѡм код нас слабо св'јѣт ѡвце музе. Шта ја знадем, н'јѣсмо тѡ навикли на тѡ јел је пѣнѡ дрѣжѣно стѡкѣ, крава; ѡнда је већинѡм крави сѣр се прѣви'ѡ и прѣви'ѡ се са сѣрѣштом ѡним. Ка се свиње поѡлоу па се желѡдац ѡнај ѡперѣ и ѡстружѣ се и стаѣи се у литру-дѣије вѡдѣ, и ѡн се тѡд ѡкисели. Пѡсоли се, мѣслим, дѡбро и ѡн се тѡ ѡкисели и с ѡним, ка се помѡзе крава, па онаѡ свјѣже мл'јѣко наспѣ се тѡ. Свѣдно ѡвѡ сѣт што имѣ „маја“, ѡвѡ што се зѡвѣ у прѡдавн'цама, тѡ је ѡ тога, тѡ је таѡ прѣвит ѡвѣј, ѡ тога желѡца свињскога. ѡнда ѡпѣт ка се тѡ пѡтроши, ѡпѣт се тѡј дѡспѣ јер тѡ се ѡсѡши па се пѡслије ѡткисели у млѡкѡј вѡди и стаѣи се ѡ флашу ил у, биле су ѡнѣ тѣгле зѣмљенѣ. Нѣ знам знаш ти шта су тѣгле зѣмљенѣ? Дѣ, дѣ, ѣ, ћупѡви. Сѣмо мањѣ ћупѡви, и ѡнда се тѡ тѡ стаѣи ка се ѡнѡ пѡтроши, ѡпѣт се тѡ наспѣ ѡвога, нѣ знам каѡко се зѡло, сѣрѣште, дѣ, дѣ, сѣрѣште, са сѣрѣштом, и вѣл'кѣ су карл'це биле, дрвенѣ. Тѡј се мл'јѣко пѡткуѡѣ и ка се, бѡдѣ млѡко, тѡ се тѣм зѣлије и мѣјешѣ се док се не ѡсѣри, не ѡгрудѣ. ѡнда ил се, нѣко је прѣви'ѡ мрѡвљенѣ сѣр, сѣмо је тѡ бѣи'ѡ фѣн сѣр, мастан, а нѣко је прѣви'ѡ, замѡтаѡ ѡ крпе, па прѣви'ѡ ваѡ сѣрѡвѣ у кваѡре и сѡши'ѡ и таѡ се тѡ трѡш'ло.

ѡнда су биле пѡсебнѣ згрѣде у кѡјем сѣр тај, бјѣљѡво бѣло. Тѡ није бѣло шпѣјзѡѡ ко сѣдѣ, нег бѣли зѡнѣ млѣчѣри. ѡ дрѡвѣта напѣрѡито и са ѡним тѣсѣним, и тѡ се пѡставѣ тѣ, свѣдно, глѣдѡ си ти преѡ телевизѣјѣ, свѡка, свѡки сѣр имѣ свѡј лѡпѣр зѡнѣ, дрѡво четѡртѡстѡ, и на тѡ се тај сѣр пѡклопѣ и рѣзѡије се из ѡнѣ крпѣ и тѡј се пѡклопѣ и ѡпѣ дрѡгѣ и мѣтнѣ се на вѣл'ки каѡѣн. И тѡ ка се ѡц'јѣдѣ, ѡнда се фѣно пѡсоли и прѡсѡши и ѡнда га мѡш слаѡат ѣ ѡѣш. Тѡ су биле пѡсебнѣ пѡл'це, тѡј није свѡ ѡлази'ѡ. Тѡ је ѡлаз'ла сѣмо та домѣн'ца што је сѣр'ла. Тѡ је бѣла мѡја баѡа. ѡна је тѡ ѡлаз'ла. ѡнда је бѣло, снѣман је тај кајмак кѡѡнѣ са ти дрѡвенѣ карлѣѡѣ и таѡ бѣла је јѣдна каѡч'ца таѡ вѣл'чинѣ, дрвенѣ, и ѡбруѡѡѣ јѡј бѣли ѡѡ жѣљѣзнѣ. И тѡ је сѣпан тај кајмак, мѣтан, и бѣла је, дрвенѡ ѣсто, ваѡ вѡл'ка је та, тај ћѡп, та, нѣ знам ни ја каѡко је зѡно, тѡл'кѡ је тѡ и дѡље је бѣла ваѡ ѡкрѡглѣ дѣсѡка на томе, приѡуѡѣна ѣксерѡм, и сѡ тѣм је мѡтит пѡтер. Сѡ тѣм дрѡвѣм. Ка се наѡпѣ та каѡч'ца, тѡ бѡдѣ са тѣри-ѡѣтри карл'це ѡнѣ, тѡ се ѡвѡчѣ рѣзѡспѣ ка се краѡе помѡзѡ, пѡткуѡѣ се па се ѡнда рѣзѡспѣ, и тѡ се ѡлѣдѣ. ѡјутро се

снѣмѣ тѣј кѣјмак и стѣвѣ се у тѣ, ѡндѣ се тѣ мѣтѣ, мѣтѣ и ка се, ѡвѣј, пѣстѣ сѣруткѣ ѡколо, ѡндѣ се знѣ се да је пѣтер. Скѡрѣп звѣт. Прѣво је скѡрѣп тѣј кѣвѣнѣ кѣјмак, а кѣселѣ кѣјмак и звѣнѣ кѣјмак. Са кѣселѡг мл"јѣка што је сѣрѣто кѣселѡ мл"јѣко, мѣслѣм што се, мѣзле се крѣве и пѡслије па се и сѣпало у тѣгле, те ѣсто, у тѣ ћѣпове, па се кѣсел"ло, па снѣмѣт ѣсто кѣјмак са тѣ кѣселѡг мл"јѣка. И сѡ тѣм је сѣрѣто ѣсто. Тѣ се кѣвало слѣткѡ мл"јѣко и тѣ кѣселѡ сѣстављало се и ѣсто прѣвѣ"о се сѣр. Ал је већѣна св"јѣта прѣв"ла са тѣм сѣрѣштем сѣр.

(Софија Голѣбовић, 1936)

Срђѣвићи

Ќћу да кѣжѣм, прѣсти нѣсу свѣ јѣднѣки, те и љѣди. Ымѣ што нѣ требѣ и гѡтово. Изглѣсѣ се. Ёво сѣд, бѣш мѣкар мѣло да се нѣшто дѡтакнѣмо ѣзбѡрѣ. Јѣ нѣ знѣм сѣдѣ за кѡга би чѡѣк глѣсѡ. Нѣје ми нѣкѣко, нѣ море ми бѣт јѣсно, нѣ море, нѣје мѣни, нег нѣкоме. Нѣ ваљѣ ни јѣдно ни другѡ. Нѣ знѣм за кѡга би глѣсѡ, али ѡпѣт ако, јѣ знѣм по нѣкѣм прѡписима, ако чѡѣк не глѣсѣ, да ѡн мѡре бѣ" да нѣје држављѣн. Нѣје ѡбавезѣ. Па бѣла је тѡ ѡбавезѣ. Бѣла је ѡбавезѣ. Мѣни је речѣно ѣсмено тѣкѡ. Усмено ми је речѣно тѣкѡ. Јѣ знѣм Мађѣра ко"и нѣмѣ прѣво глѣса, да је ѡтпѣштѣн из ѣрмијѣ педѣсѣтѣ гѡд"нѣ ка сам јѣ слѣжѣ"о вѡјску. Дѡбро сѣд, прѡћѣ тѡ, прѡм"јѣнѣ се зѣкон, кѡ знѣ кѣко је тѡ свѣ, ал јѣ рѣчѣнѣм да је ѡбавезѣн чѡѣк да ѣзѣћѣ. Па јѣ знѣм нѣкадѣ су кѡњи вѣтѣни па стѣр чѡѣк или жѣна ѣносѣ се, вѡзѣ се на ѣзборе па прѣтиснѣ прѣстом ил, штѣ јѣ знѣм, тѣкѡ пѡтпѣшѣ да бѣднѣ, да дѣднѣ глѣс. Дѡбро сѣд, пѡсто"ѣ мѡгѣћнѡст да је блѣжѣ, да је мѣкшѣ. Сѣмо, нѣмѣ тѣ глѣса, глѣс би бѣ"о, кад би мѣне се пѣтало, кѣкѣ је глѣс што сам јѣ прѣвѣ пѣт глѣсѡ. Ќнѡ су глѣсовѣ, ѡндѣ, ѡвѡ сѣдѣ нѣје. Ќвѡ сѣдѣ мѡре папѣра напѣсѣт ѣе гѡд ѡће, колкѡ гѡд ѡће мѣтнѣт у којѣ гѡд ѡће цѣп и убѣцит испѡд рѣкѣва или штѣ ти јѣ знѣм нѣшто, ѡнѣ мѣхѣри којѣ су спѡсобнѣ, убѣцит и кѣзѣт, ёво, мѡре педѣсѣт глѣсѡвѣ убѣцит па да пѡб"јѣдѣ. Дѣј тѣ мѣни јѣдну кѣглицу гѣменѣ што сам јѣ нѣу нѣка држѡ у рѣци и мѣни ѡбѣшнѣвајѣ ѡнѣ комѣсијѣ ка трѣбѣм глѣсѣт, ѡвѡ ти је тѣ кѣтијѣ, ѡво ти је тѣ, и колкѡ ѣмѣ нѣи, тѡлкѡ ѣмѣ кѣтѣјѣ. Сѣставѣм прѣсте и ѣ свѣкѣ кѣтијѣ гѣрѣм рѣку. Дѣжан сам у пѡследнѣу кѣтијѣ кад извѣчѣм рѣку да ѡпружѣм прѣсте да се вѣди да нѣсам ѡдни"о кѣгл"цу кѣћи. Тѡ је бѣ"о глѣс. И сѣд нѣс, рѣцимо, чѣтри-пѣт сѣдѣ, јѣ сам бѣ"о дѣжурѡ и кот кѣтијѣ, ѣ тѡ знѣм, дѣгнѣ се кѣтијѣ, ѡвѣмо, ако је пѡтребнѡ, нѣшто зѣшити, да кѣгл"це не бѣжѣ. Прѣбрѡѣ се кѣгл"це и тѡ се стрѡго ѡстављѣ, зѣпѣшѣ се, па се ѡндѣ ѡстѣвљѣ. Тѣкѡ јѣдна, тѣкѡ свѣ и јѣдна. Тѡ је зѣ мене глѣс. А ѡвѡ кѣжѣ: неважѣћѣи. Па дѡбро, мѡже чѡѣк погр"јѣшит да бѣдѣ неважѣћѣи. Нѣкѡ чѣдо нѣје. Мѡре пре-

кријит свѐ. Нè зна се кòје. Мòре убáцит да није ни глáсò. Премòтá. Нè знá се кò је. А штá мòре у кугл"ци? Бáш ништа. Стò пòстò тáчно. Је л тàкò? Стò пòстò тáчно. Рецимо, Пётровић Пётар имá стò куглицá. Мòлим те л"јèпо, зáписник – стò куглицá. Òнáј имá хйльаду, òнáј, колкò имá – имá, тòлкò му се и пйшѐ. Тò је глáс. Дрyгá ствáр: ёво мèни нйкáко није јáсно кат колéга колéгу бйрá за тàкѐ ствáри, а òбáдвá нè вáљáјy. Тò ми нè морe сјèст y глáву. Áј тй, штá мйслиш кад би бй'ò чйст пáпйр па да се изййћѐ међу нáрот прйје глáсáњa, па кòга ћемо кáндидоват? Áјмо òвог и сèла, áјмо òног, áјмо òног, áјд òнáј, òнáј заврши'ò, òнáј је прáвник, òнáј инжйнѐр, òнáј адвòкáт, òвáј òвò... Па тàкò нèшто пòставит. Да сèло кáжѐ и свòг сèла. Па тàкò свá сèла. Па áјмо изáбрат нáјòбљѐга. А òвò овáкò сáдá: кáко јá мòгу, кáко јá сáдá мòгу изйй на изборе кад јá знáм да òни не вáљáјy? Не мòгу. Кáк јá тò мòгу? Кад јá знáм да òни не вáљáјy. Ка се òни фáлѐ кáко... Нè морe, чò'ечe, јá нè знáм. Је л вй рáдйте за пáре? Колкò гòд имáте, нёмòјте ми говòрит, мèне нè интересује, колкò гòд имáте, yв"јѐк је мáло, али мòре се жйвйт. Ал не мòгу да свáтим, јèдна òсобa, није бйтно, јá је нећу йменоват, кáжѐ: јá нёмáм, ал јá мòрáм имат. Да му дјèца сáт пòтрошѐ вйшѐ него кад бyдѐ имò плáту, кад бyдѐ рáди'ò, кад бyдѐ као й вй у рáнгу. Пйтáм се одáклѐ? Па нè морe, нè морете вй сáдá у Бaњáлyци й школѐ извyћ двйје йльаде мáрáкá да имáте, ил трй, ил штá јá знáм вѐћ кол"кò. Нè знáм, не улázим y тò; да имáте пѐт, мèни нè смѐтá. Ал зàтò кáжѐм.

...

Тò је јòш јèдно, хтјѐо сам нèшто рѐћи, ако имáте йкй дòдйр, је л вй рáдйте у Бaњáлyци, знáте ли y пошти, нòрмáлно пòшта, Крѐйй Дрáгољyбa? Тò ми је брáт. Òн је на контрòли. Ако би нèшто имáли, мòрете сáмо нѐму рѐћи: бй'ò сам код вáшега брáтa Мйловáна.

Òн је рáњен у рáту, y ногу, скòро да му је пребијèна, yдари'ò га авй'òнскй мѐтак, вáкò y кòст, али је òн спòсобан, дòбар, нáдá се.

...

Знáте ли Стòјковића, òвогá Бòшка? Штò је мйнистар, за òвог тѐхничкòга, кáко га зòвy. Стòјковић Бòшко. У Бaњáлyци òн жйвй. Ёто му кyћѐ. Тò је Бòшкова кyћа. Тò је јèдан, нѐгòв је стрйц, нè знáм је л рòђенй, мйслим да јèст рòђенй, Стòјковић Бòшко, имáм јá књйгу, ако òћете да вам је дòнесѐм.

(Мйловáн Ђyкић, 1930)

Србац

Има̄м чѣтри сина и двѣје ћѣри. Тѣ су ми жӣви. И та̄ко̄. Јѣдан је у Сло̄вѣнӣји, двѣӣца су у Хо̄ландӣи, јѣдан је бӣ'о у Беѣграду, зара̄ди'о пѣмзӣју. О̄вѣ је сна̄ја, да̄, и син̄. Они су до̄шли са̄д ма̄ло на одмор. О̄вѣ ми је ћѣрка, гѣре има̄ йсто, тӯ је ӯдѣта. Сњѣжана. Вѣсна? Тѣ је ӯнука. Тѣ је од мо̄к Син̄'шѣ. Она ми је ӯнука. А ћѣрку има̄м гѣре, А̄њћѣлку. Тӯ је она блӣзу. Мѣрем до̄вӣкат.

...

Па шта̄ смо ра̄д'ли? Ра̄д'ли већин̄ом по̄љопрӣвреду. Сто̄ча̄рство. Чӯвали стѣку, ко̄па̄ње, жѣли, свѣшта ра̄д'ли. Ӯ шко̄лу нӣсам ишла. А тѣ ми је на̄јжалӣјѣ што нӣсам. Дѣћѣ ти пӣсмо, нѣ зна̄ш прочӣтат. Мѣра̄ дрӯгӣ чита̄т, дрӯгӣ пӣсат и та̄ко̄. Већин̄ом су мӯшки ишли ӯ шко̄лу, а же̄нскѣ, тѣ је др̄жа̄та стѣка, по̄љопрӣвреда. Нӣје могӯћно̄ст бӣло. И та̄ко̄ па нӣсам. Мӯж ми ӯмрѣ прӣје шѣз го̄дӣна̄. Он је бӣ'о. Он је чѣтри ра̄зреда, ал је с одлич̄ним. Бӣ'о бӣстар чѣ'ек пра̄во. Он је два̄јес трѣћѣ го̄дӣште.

...

О, па са̄д је пӯно дрӯкчӣјѣ. Пӯно је дрӯкчӣјѣ, бѣл̄ји су ӯслови нек што су бӣли, бра̄те. Не̄ма̄ тӯј шта̄ рећ'. За свѣ. Још са̄д нӣје ко што је бӣло. Бӣли ӯслови. А са̄д, већ је, свѣ је њсла̄б'ло до кра̄ја. Не̄ма̄ по̄сла, дѣца њва̄ мла̄да̄ не̄ма̄ју ништа, бра̄те. Тѣ је га̄дно.

...

Ма̄, бӣло, зна̄ш ка̄ко. Сӣја̄то ла̄нови, тӯца̄то, ѣнӣ ла̄нови. Прѣло се, тка̄ло се. А л̄јӯди су ишли ӯ по̄ље. Па ишли су и же̄не ӯ по̄ље, са̄мо, ѣто, у др̄ва – тѣ су ишли л̄јӯди, и ѣрат, ко̄сит... Свѣ је тѣ ра̄ђено за̄једно. Ђнда̄ је бӣло јѣдно вр'јѣме: ако не̄ш ѡпрест и ѣткат, ѣнда̄ нѣ меш ни ѡбӯћ ништа.

Др̄жа̄ли ко̄ње, кра̄ве, свӣње. Сӣјало се ѣне̄ ра̄ж, шѣн'ца, зѣб', к̄урузи, кро̄мпир, гра̄. Свѣ је сӣја̄но. Свѣ је рӯчно ра̄ђено и та̄ко̄.

...

Нӣсмо мӣ, ѣна̄ј, о по̄лит'ци прӣчали ништа. За̄тѣ мѣн син̄ и вел̄и ако је не̄што, не̄мо̄ј ништа, ма̄ма. Не̄ћу ја̄. Зна̄ш ка̄ко, сјѣдим брѣспослена па ӯзмѣм ѣвѣ (плѣтѣм ја̄ и са пѣт игѣла̄), ӯзмѣм ѣвѣ по јѣдну иглу, за̄бовља̄м се. Са̄д не̄ еклѣм. За̄бавља̄м се с тӣјем, зна̄ш. Ђстанѣм. Ма̄ло ӯпа̄лим теле̄визор, не̄што по̄гледа̄м и та̄ко̄. Ма̄ло ра̄ди'о, ма̄ло... И ѣни та̄мо се̄би, ѣни глѣда̄ју свѣје, ја̄

свѝе. Јел нѝ могӯ свѝ глѝдат и млáдї и стáрї. Имá Дикон, имá рвáцкá, имá Бањалўка, имá Бѝсна и Ёрцегов"на, имá свѝ тѝ.

Зѝрка Ђўкић (1926)

Стáрї Мáртинац

Било је нас у пѝрод"ци, било је, нас је било, двáнѝстеро мáјка мѝја рѝд"ла, тáкѝ да је нас одрáн"ла дѝсетеро. Двѝе, јá ѝ н"јесам зáпáмтила. И тáкѝ, жив"ли смо, ѝто, срѝдњим живѝтом. Није тѝ било се бѝгато, ал није се било бáш тѝл"кѝ ни сирѝт"ња. Већинѝм сирѝт"ња је прије била. Дáнас већ тѝ тáкѝ није. И било је дѝбрїе времѝнá. Ко је зnáо и ўми"о, па дѝбро је живи"о. Сáм прѝшлије времѝнá док сам јá била дјѝвѝјка, тежѝе је било. Свѝ је било тежѝе. Било је, није тѝ било ни богáства. Били су љўди пѝједїни бѝгати, ал било је мнѝго сиромáкá. Сиромáкá који су се мўчили и пáт"ли и зараћивали кѝмáд хљѝба на вел"кѝ пáтњи. Пошто није било ни"кѝ машинѝрије да пѝмáжѝ, већ је свѝ рўчно се рáд"ло, биле су пáтње. Ал ѝто, живи"о је св"јѝт. А би"о је вѝсео. Било је се вѝселу, пјѝсма је била на свáкѝм кѝрáку. Није пítало штѝ имá, штѝ нѝмá, углавнѝм пјѝсма и весѝље, тѝ је било ўв"јѝка на првѝм мјѝсту. А дáнас већ тѝ није тáкѝ. Ѓнѝ, св"јѝт живи прилично дѝбро, нѝ мерем се потўжит да је лѝшо. Ал кáко сѝ слáбо, мѝреш рѝћ" не ўживáш док нѝмáш нѝкѝг весѝља. Сáмо глѝдáш ѝнáј телевизор и ў тѝ бѝљиш и ништа, нит се чўје пјѝсма, ништа. Прије је било вѝсело срѝце, па што ти имѝ, што не имѝ. Тѝ је тáчно. А дáнас већ, ўв"јѝк свáк је нѝшто стўжен, свáком нѝшто фáли. Није прáвда, и јѝст. Мѝремо ѝ тѝ рѝћ" да имá нѝпрáвдѝ колко дђеш. Па нáрот се нѝ слáжѝ с тијем. Па ѝто тáкѝ, штá ћеш, мѝрáмо се бѝрит да се живи бѝљѝ. Штá мѝремо. Нѝ мере дрўкчије. Сáд имá нѝпрáвдѝ. Тѝ да се мѝре пѝправит, тѝ би нáјбѝљѝ било. Ѓндá би било дѝбро за свѝ. А вáкѝ, мáло тежѝе. Прије је било, рáд"ло се свѝ, зѝмља, и пáт"ло се и рáдило, ал вѝсело је било. Ѓрáли, кѝпáли, жѝли, кѝс"ли. Свѝ је рáђено рўчно, ал ни"кѝме тѝшко није било. Свѝ је тѝ с весѝљѝм рáд"ло. Дѝг зѝра, ти видиш ће идў. Ако идў кѝпат ў поље, пјѝсма ѝри. Ако идў ѝс поља, тáкѝ ѝсто. И ўв"јѝк је пјѝсма била и нѝкѝ весѝље, па није пítало кáква је била ѝђећа. Кáква је, дá је, али углавнѝме вѝсело је срѝце било. Кáко је нѝкад било, кáко је сáдá. Кѝл"кѝ је тѝ прије било вѝсело, кáкво је тѝ весѝље, свѝ било распѝложено. Сáд је свáк се нѝшто смрѝкѝ и стўжи"о и нѝшто му тѝшко, а тѝшко идѝ, тѝшко идѝ. Нѝпрáвда је, зnáш, па прáво се нѝ рáдї, па није ни"кѝ зáдовѝљан.

...

Лйсица је било ўв"јѣк. А јој, нòс"ле су кòкоши војка. Блйзу нàс. Тѣ òвā кўћа, тў је била дрўгā кўћа. И нйкад òни нѣмају кокòш"јў. Свѣ òднесе. Јā сам првā на рѣду. Јā сам вој првā била ўв"јѣк. Нòс"ла је, пйтāј бòга кòлкò однесѣ. Ал јѣби га, налѣже исāн па ѣто, бўдѣ й мени й нòј. Било, било. Й сад ймā кòлкò ти бòг òће. Цāбѣ, ѣво ймā војка лòвац. Мй'òдрāг. Òн је дòбар лòвац, òн је лўгār. Дòбар лòвац што бйт мòре и òн йдѣ и ўбије òн чѣсто. И пò двоје нѣкад ўбије, ал цāбѣ, нѣ мере се тò истр"јѣбит. Ймā й.

Нѣмā òрлòвā, јā за òрлове нѣ знāм ўопште.

Зѣцòвā ймā. Нѣмā бāш тòл"кò ко што знāло је бйт". Сāм срне сам вй-д"ла јā òвѣ гòд"нѣ. Јѣданпўт вй'ћāм јā тўјка гòре, поглѣћа – срна. И јā повйка мāло, òна прòдўжй, кад јòш јѣдна за нòм. Òдошѣ гòре. Дрўгй дāн òпѣ тākò. Ймала јā с"јѣно тўј па мòрā да су дòшле с"јѣно... Било је тò лāдно па мòрда су дòшле да јѣдў с"јѣно. И тākò нй вйшѣ пўтā вй'ћāм. Ймā срнā. Ймā мòј зѣт, ймā на нāшòј зѣмљи гòре, мй дāли зѣмљѣ, па òн је посāди'ò вòћнāк – свѣ пòједоше. Прекò жицѣ пр"јѣћѣ и пòједѣ свѣ. Ал нѣ смйјў й тўћ". Не тўкў й тākò. Зāбрāнено, дā. Сāд знāјў зѣцови пòјест гāдно, опўстит грā ка се пòсије. Ал ѣто, нѣмā сā тākò бāш да тākò пòйјў ко што су знāли нѣкадā. Нѣма тākò.

...

Па јѣст нàселѣно, прилично је нàселѣно. Сāмо, мòј сйнко, сйлне су пўсте кўће. Ёво кòлкò је пўстйје кўћā откад сам јā војка, откад смо мй вој. Кòлкò ймā да нйког нѣмā, да је пўста òстала. Дòста кўћā. Па нѣмā, пòмрло. Млāђй òтишли, старйй òстали па пòмрли. Òстале пўсте кўће. Òшло је тò. Ёво вйдиш òвѣ гòд"нѣ и лāнскѣ гòд"нѣ, знāш, мāло-мāло па смртнй слўчāј. Стāлно йдѣмо на сāкрану. Ймā пўстйје дòста, ймā.

(Пѣтра Дòбрнāц, 1922)

Сѣферòвци

Кòси'ò сам нāвел"ко рўчно. Кòси'ò сам на трй крāве и двйје јўн"це и двā° кòња. Тò трѣбā накòсит. А сāд, сāд не мòгу. Сāд јѣдва нāкосйм, док је било òвò, док нйје изгòр"ло, крмцима. А кòси'ò сам по чйтави дā"н и скòр и по чйтаву нòћ. Знāо сам кòсит. И тò сам сā"м кòси'ò. А бй'ò сам и јāкй òндā. Јā° ўвечѣ мòрāм чйм мрā°чак вѣћ док вйдйм, кòсу срѣдйм и òндā мāло ако òспā°вāш или ако се мјѣсѣц рòдй, òндā распā°ли. И кат свāнйвā ако је кòса се затўпила, òткйвā°ј и òпѣт нāстави.

Ё, ймāмо алā°т, ймā алā°т за òткйвāње. Òнò се зòвѣ клѣпац, а ймā ѣно, нòнде, вйд"ћеш кат пòћѣш кāко тò изглѣдā. Òнò је вòд"јѣр. Мòрāш ймат

вòд"јѣр, мòрāш ѝмат унутра у њему вòдѣ и тò је ўв"јѣк бòл̄я вòда кад је м̄ало студѣна. Ђнд̄а ѝм̄а јѣдан кòм̄ат клипѣ, прòсечена, и завучеш м̄ало кр̄пѣ. Тò се зòвѣ м̄азал"ца. Ако ш да н̄амажѣш кòсу да б̄удѣ мòкра, зн̄а"ш. Ђнд̄а оштр̄иш. Тò свѣ ѝм̄а свò"е. Па мòрāш ѝмат, као кòсац, свòју тòрбу. Да пòђѣш кад ѝдѣш у њиву, да мѣтнѣш ал̄ат у тòрбу. Нѣ мош нòсит у р̄укама. Мòрāш нòсит чѣкић, кл"јѣшта, мòрāш нòсит п̄ањ. П̄а"њ се н̄аправ̄и окр̄угал и тò се ўбије ў земљу и тò ти је за отк̄ив̄ање кòсѣ н̄а њиви. А ј̄а"ò отк̄ив̄а"м кòт кућѣ на п̄а"њу.

Ўзимали смо у тргòв"нама, али се тò б̄ир̄а. А и наруч̄ивали смо òзгò из òвог̄а, из Мр̄коњ"ћа. М̄и смо наруч̄ивали, тò је м̄ало кò мòгò наруч̄ит, ко је ѝмò какву п̄ушку иза р̄ата, па смо сл̄али гòре па òн н̄аправ̄и, од јѣдне ц"јѣви н̄аправ̄и дв̄ије кòсе. Тò су б̄иле дòбре кòсе. Мр̄коњ"ћкѣ кòсе.

Ј̄а ѝм̄ам òв̄у што сам, прѣби"о сам, нѣк̄а"ко ка сѣ з̄арат"ло, ј̄а прѣбијем и није б̄ило т̄уј ни ков̄ача мòмет̄ално. Ј̄а"ò òдѣм у тргòв"ну и дòбра. Ђв̄а кòмши-н"ца нѣк̄ид̄а"н к̄уп"ла па јòј ј̄а"ò насаћ̄ивò. Нѣ ваљ̄а"ò.

Ђнò је кòс̄иште. Ђнò се зòвѣ, јѣдна гòр р̄уч"ца, òнò се зòвѣ гòре з̄а р̄уку р̄уч"ца, òнò се зòвѣ б̄а"бак, òнò ѣ се држ̄и. Такò м̄и к̄ажѣмо òвде. А òнò је дòље ѣ б̄удѣ, пѣта је òнò дòље ѣ кòса, òнò жѣљезо. Ђнò се зòвѣ пѣта. Пок̄аш̄у ј̄а в̄ама шт̄а је пѣта.

...

Њмало је òвде, б̄ило је и кòња и вòлòв̄а. Ў, па ј̄а дв̄ајез гòд̄ин̄а у шуми р̄а"ди"о с кòњима. Кòла сам пр̄ав̄и"о и т̄а сам кòла пòтрò, дрвен̄а. Њм̄а"м òв̄а г̄умен̄а, ч̄им су пòчѣли, пок̄а"зала се г̄умен̄а кòла, ј̄а"ò сам н̄аправ̄и"о. Њ д̄ан-д̄анас ѝм̄ам т̄а кòла. Њм̄а"м ј̄а"ò и кòња јòш у шт̄али. Њ сад ѝм̄а"м кòња.

Ђнò ѣ се вѣж̄у кòњи? Р̄уда. Ђнд̄а ѝм̄аш т̄и дв̄ије вр̄сте р̄удѣ. Њм̄а р̄уда за кòмòте. Ђна ѝм̄а н̄а себи б̄ар дв̄а"ò л̄а"нца, т̄и се не скидај̄у. Њм̄ам т̄у р̄уду, ѝзв̄ад̄им и мѣтнѣм у кола да ми нѣ смѣт̄а. А ѝм̄ам и òгрл"цу н̄а њòј, ѝм̄а"ò òн̄а"ј к̄а"иш, по јѣднòга прѣжѣм. А док сам ѝмò дв̄а"ò, òнд̄а н̄исам. С̄ат пошто држ̄им јѣднòга... Њ њега би трѣбò прòдат.

Ђнò је кл̄ад"ца. Ђнò м̄и зòвѣмо кл̄ад"ца. Њм̄а дòље, мòр̄а б̄ит" ј̄ак̄и л̄а"нац. Па ј̄а"ò сам са град"нѣ сл̄аз̄и"ò с тѣретом док смо к̄ириј̄али. Ако ш зар̄а"дит, ако ш н̄акò цабѣ.

Њм̄а св̄акак̄и имѣн̄а – Дòрат, Цв̄јѣтан, М̄ишко; ј̄а"ò сам ѝмò и Ц̄игана. Цр̄н б̄и"о и òнд̄а б̄ило ми, ј̄а нѣѣ међу муслиман"ма и шт̄а ј̄а"ò зн̄а"м, нѣзгодно ми ви́кн"т" ил нѣѣ – Ц̄игане. А òн се наўчи"о и такò нѣѣ, òбазрѣ се кад ј̄а"ò н̄а њега др̄укчијѣ ви́чѣм, òн се òбазрѣ и глѣд̄а у мене. Ђнд̄а ј̄а"ò н̄а њега м̄ало в̄акò, а с̄амо м̄ало му рѣци, òн је дòбар.

Кòб^нле йсто – Цвјѣтка, Мйшка, штã жã знã^м, ймã рãзнй имѣнйцã. Ймã и Цўра и Дòруша и штã жã^о знã^м. Тò су прѣтежно ка су вãкò млã^оде, ждрѣбã^од, па òндã изãбйрã се кãко ће се нãзват. Нѣко нãзовѣ Цўра, нѣко Мйшка, нѣко, ма рãзније имѣнйцã.

...

Кãце н^нјесам прãви^о, кãце нйсам, и да сам, нйсам ймò врѣмена, ђѣ ђу рã^одит ка сам рã^оди^о у шуми тãй пòсò. Прãви се, од рãстòвѣ дãскѣ дўгу сам ц^нјѣпò. Тў дўгу знã^м ц^нјѣпат, дўгу сам ц^нјѣпò, ал кã^оцã нйсам прãви^о. Тò нйсам прãви^о. Кã^оцã н^нјесам прãви^о. Што се тйчѣ вãк сѣби – држал^нцу за вйле, за сйкиру, свѣ òнò. Ма ймò сам свѣ òнò што трѣбã селã^оку, тежã^оку. Свѣ што гòђ трѣбã. Ён й дãн-дãнас ймã^м једно трий тѣстере, òнѣ што се нѣкад вўкў рўчно.

(Йлија Пѣулић, 1923)

Печѣнег Йлова

Па ёто тãкò, нйје тò ни бйло кãквѣ обућѣ како је се мòгло ўзѣт^н. Зã рата нйје нй бйло тãквѣ да се кўпй, ал бйло је нѣквй òпанãкã кўпит, знãм, звãнй кундураши. Кòжнй òпãнци, дòбри, јãки бйли. Нѣ меш й подѣрат кад й се кўпѣ, ал, ёто тò, нйје бйло за нѣђе òдн^нјѣт бãш. А кад је сн^нјѣг, па ймали смо йсто òпãнке. Тò се нòсило нѣкѣ звãнѣ нѣкѣ чãрапе, па омотãвало се као глѣжњãци звãнй, штã жã знãм. Тãкò да нѣ дòѣ снйјег до нòгѣ. Али, ёво, да су дјѣца бйла й здрава, па бйло је и коѣ òдајў бòси па нйсу нйкад йшли дòктору. Жйв^нло по стò гòдйнã.

Па бйло је тò, бйло је тò, ал се дòста и донòс^нло и сѣла, позãимало о дјѣцѣ, нйје тò ймò свãко, нйје мòгò ймат свãко. Сирòт^нња, бйло је тò и сирò-машно. Ал òдѣ се, донѣсѣ се, òдѣ се... Дòн^нјѣт и сѣла, кãѣ, сѣвãп је дãт^н, па, кãјѣ, нек обўче. А сã тò нѣко нѣ би дãо да обўче да је нѣ знãм штã тўђѣ. Нѣђе дã. А прйје је тò тãк бйло.

Па бйло је й цйпелã, ал су тò цйпеле – бйло мãло бòљй лўдй који су бйли бòгати. Тò нйје мòгò свãко кўпит. Тò су, цйпеле су бйле òндã скўпе. И тò òндã се зãмјерило селãку да òн òбује цйпеле, да се срѣдй òн. Òдмã би му рѣкло: јòш ти трѣбã сãмо амбрѣла. (Амбрѣла је кйшòбрãн, ал тò је се звало прйје, знãш, кãјѣ, оћеш амбрѣлу да ти кўпйм. Као сўнцòбрãн. Ал тò је сãд као кйшòбрãн, а звãнã амбрѣла.) Па цйпеле су бйле, бйло је имѣнã, дабòме, ймãш тй цйпеле прйје које су рãдйте са дрвѣнйм клйнцима – нãправй шўстер, нйје

ниједног ексера ударио, свѣ је то, дрвени онѣ клинци, нѣ би је мѡгѡ ѡткинѣти тѣнк. А сѡд ѡткинѣ, нѣмѡ вѣзѣ што је жѣљезо.

...

Па јѣли смо свѡчега, сѡмо ништа дѡбро и лѣјѣпо; ѡндѡ се тѡкѡ ни су дјѣца пѡштовала као сѡдѡ. Тѡ је ѡј дјѣци шта бѣло, дјѣци нек ѣмѡ да ѡвати у кашѣку зрѣно гра, тѡ је сѡпер бѣло. А није бѣло да му кѡпује вођа или штѡ ти јѡ знам, да га зѡмѣшлѡ, да га ѡдрѡни као дѣјѣте, да бѡдѣ ѡдгѡјно и да бѡдѣ вѡспѣтан. Сѡмо дѣјѣте, дјѣца се ни су смјѣла јѡвит. Прѣје мрѡка ѡћерали, ѡјде спѡват. ѡдѣмо тѡмо ѡ зграду, нѣ меш тѣ спѡват, штѡ ћеш, пѡбѣјемо се.

Па дѡбро, нѣјѣсмо мѣ бѣли глѡдни. Сѡмо дјѣца ко дјѣца. Нѣ меш тѣ ѡвѣјѣк, дјѣца ћѣла да ѣдѡ. Ал бѣло је тѡ нѣкѣ и звѡни и ѡброк, није тѡ бѣло ѡвѣјѣк да пѡгледѡш дијѣте да јѣдѣ и нѡткѡ га, дѣ, ѡће ил нѣће. Није.

Бѣло је дѡст дјѣцѣ. Бѣло је у лѡдѣ коѣ ѣмѡ пѣтнѣстеро дјѣцѣ па нѣму кад ѡмрѣ двѡѣ, трѡѣ, тѡ је нѣму бѣло: ѡ, кѡѣ, бѡг дѡо, бѡг и ѡзео. Кѡѣ, бѡш дѡбро, сѡд, ѣво, ѡстало је колкѡ трѣбѡ и штѡ јѡ знам.

...

Па бѣло је ко је ѣмѡ пѡгачѣ, није тѡ бѣло пѡгачѣ, тѡ је бѣло од слѡвѣ дѡ слѡвѣ пѡгачѣ. Није тѡ свѡко ѣмѡ пѡгачу, да ѣдѣ пѡгачу зѡдовѡлно ко дѡнас. Јѣдѣ се курѡза, рѡжевѡ пѡгача, није бѣло ни рѡжевѣ пѡгачѣ. Бѣло дѡст чѣлѡди ѡ кући, није се мѡгло. Није тѡ.

Ма кѡквѣ сѡк, бѣло пѣвѡша. Тѡ су пѣли свѣ и јѣли, тѡ је пѣвѡш бѣѡ ка се шлѣйве испѣкѡ, пѡкупѣ па испѣкѡ се, па ѡндѡ ѡнѡ ѡстанѣ, ѡнѡј ѡп, па се нѡправѣ пѣвѡш. ѡндѡ се тѡ јѣдѣ от прѡлѣћа до Дѡвѡ тамо, ѡцрвѡ се пѣвѡш. Ал ништа, жѣне тѡ сѡмо кѡжѡ дѡбро је тѡ, ништа не знѡчи, тѡ је сѡмо натѡчи и зѡмрѡвѣ ѡнѣ курѡзѣ, жѡћка и јѣди. Ал дјѣца бѣла здравѣјѡ нек сѡдѡ. Бѣли млѡго здравѣјѡ.

Курѡза се је нѡјвѣшѣ јѣла зѡтѡ што није мѡгѡ свѡко ѣмѡт шѣнѣцѣ. Шѣнѣца је се сѣјѡла у дѡбре зѣмље, а није бѣло тѡ прѣје вјѣштѡчкѡг гнѡѣива па ѡндѡ нѡдрѡјѡ гнѡѣива. Сѡд кад би пѡсиѡ по пѡту, ѡна мѡрѡ пѡник кад ѣмѡ тѡга гнѡѣива. А прѣје, бѣрѡне су парцѣле па није ѣмѡ дѡбар гѡзда, није ѣмѡ по двѣста, трѣста кѣлѡ шѣнѣцѣ кад ѡврше. Нѣмѡ. Лѡше зѣмље бѣле. А дрѡгѡ ствѡр, тѡ се и чѡвало мѡло, шпѡрѡло, дѡста је чѣлѡдѡ па се тѡ мѡрѡло мѡло и шпѡрат. Па бѣла је тѡ пѡтѡа. Није тѡ бѣло ни машинѡ, није тѡ, прѣје су, вршило, рѡчно се ѡкрѣтѡло, бѣла машинѡ па рѡчно ѡкрѣћѣ да врше као. ѡндѡ пѡслије је тѡ мѡло-мѡло ѣзишло, знам тѡ, сјѣћѡм се као дѣјѣте, машинѡ зѡвѣ

се „гѣбле“, па нд̄а кòњи вѹкѹ, òкрећē се, па се, є̀то, ма̀ло пòчѣло свѣ бòљѣ и на̀бољѣ, па є̀во с̄ад ѝзишло с̄амо што не ѝспадајѹ печѣни љѣбови.

Љѣб се пѣкò на òгњѣшту, зв̄анò òгњѣште, а тò су б̀или, тѹ да се на̀пра-
ви нѣки па се у̀ба̀ци к̀ла̀да от педесѣт центѣ, òв̄ај, у̀ба̀ци се к̀ла̀да па гòри по
ц̄"јелѹ нòћ. И тѹј се на тòме òгњѣшту пѣкло, тò је, б̀ило је с̄ач, с̄а̀цак па је нѣка
тѣнца се зв̄ала за прѣснац ка се пѣчѣ и п̀ита.

(Бòрко Малѣшевић, 1933)

П̀јѣваловац

О сѣлу? Пу̀сто д̀"јѣте, нѣма нѣђе нѣшта. Нѣђе нѣма гòрѣ òд нашег. Бан-
дѣре òвѣ др̄венѣ. С̄амо у̀панѣ кад в̀јѣтар п̀ирѣ. Нев̄аљало. И к̀у̀ћа што је се
на̀прав"ло нѣћē се да в̀ратѣ. Нѣ зн̄ам. Нѣје дòбро, є̀то. Ка̀ѣ, б̀иће бòљѣ. А ка̀д?
Свѣ је лòше. А лòшијē се нам спрѣма.

Ј̄а сам се òвде рòдила. П̄антѣм. Б̀ило дòбро. Бòљѣ нек с̄ад̄а. Òћерало
љѹде òвѣ дòбрѣ и бòгатѣ, мòг òца и такò јòш љѹдѣ и пòбили. А на̀с, мѣ н̀исмо
нѣђе б̀јѣж̄али. Вòјскѣ сѣдам ѝшло, д̀"јѣте – Черкѣзи, двòи чѣтнѣци Др̄ажини,
Цр̀ногòрци, д̀мобр̄ани. Партиз̄ани ка су дòшли, òнд̄а је дòбро б̀ило. Вòј пу̀на
а̀влија, свѣ и јѣдан лòнац ка̀вѣ пòпише. Јѣдан нòси к̀рме, јѣдан пѣчѣ к̀урузе,
д̀"јѣте. Нѣ д̄а јѣдан др̀гòм јѣст. Нѣ зн̄ам. А с̄ад је – ј̄а тѣбе на̀пала, т̀и мѣне,
є̀то. Нѣје др̀кчијѣ р̄ат пòчò. Шт̄а ћу ти рѣћ др̀кчијѣ кад је такò. Не в̄аљ̄а°. К̀у̀
ћемо? Гòр висòко, дòле твр̀до. Св̄акоме. Нѣ зн̄ам.

...

Не др̀жим с̄а нѣшт. Кòкоши – ѝ н̀иа је л̀ис"ца пòкупила. Ма ѝма ко
п̀љѣвѣ. Ка̀к нѣће б̀ит у òвòј пу̀ст"њи.

...

П̀рил"чно. Ѝма м̀јешòв"то. Само ма̀њѣ је б̀ило т̄амо к̀у̀ћа него у̀ на̀с.
Ѝма п̄ар, в̀рат"ло се. Ѝма п̄ар на̀ши љѹдѣ. Ма, на̀ј смо пу̀сти"и и на̀јгòрѣ,
ка̀ѣм ти, на̀ј òвò је р̄а̀тиште гòрѣ је на̀ј б̀ило. Преко С̄авѣ, òни су пу̀цали па
су свòд̄ије в̀ишѣ пòбили нек што су на̀ши. Òни на̀ том б̀рду, на̀ши на̀ овом.
Нев̄аљало тò свѣ.

...

Па с̀"јѣла и прѣла б̀ило је, д̀"јѣте; ѝграло кòло заднѣи пу̀т̄а кад је мòј,
на̀ше сѣљ̄ачкò, с̀ин ѝшò у̀ вòјску и кад је се ж̀ени"о. В̀ишѣ н̀икад н̀ије тò ѝгра-

ло. Нѣмā нāшї ђб"чāјā... Рвāти јѡш држѣ. Он дѡђу и Зāгреба и прāтѣ свѡе, а нāши слāбијѣ. Нѣмā нїко, д"јѣте, нѣмā млāдежи.

Па окупљало се. Док није била школа направита, ѡнда у нашѡј штāли. Вѣл"кā. Приредбе, прѣла. А ка се школа направ"ла јѣдна, дрўгā... Кад је се мѡј Зѡран рѡди'о, педѣз дѣвѣтѣ, ѡвā првā гѡр направита. Бāш се ѡн рѡди'о, мā'јстори нѣкї бїли. А ѡвā није давно направита. А прѡлази свѣ, и у кући нѣмѡј бит, ѡна прѡђе. Ђе се, кā'ѣ, бāшта кѡсї, рāкија се прѡсї.

...

Сāмо сам јā ѡвд Нѣд"ћ у Пјѣвалѡвцу. Нѣмā вїшѣ. Имā и дѡста. Ал дѡста и ѡмрло. Ѳмрло дѡста св"јѣта, пѡмрло.

Прѡшлѡст је дѡбра била. И рāјале гѡд"не. И свѣ. А сādā нѣмā нїшта, свѣ зāтровāно. Шпрїцā. Јѣдѣ ѡнѡ крме, јѣдѣш тї њѣга. Здравїјѣ се бїло. Сā дјѣца обѡл"јѣвају ѡ шѣст гѡдїнā. Ѳндā нѣмāш нїшта прїчат. Тѣ нѣсретнѣ ѡлѣсти.

...

Ко мѡре, нѣће. Бāбе нѣ могу рѡдит. Сā првāчић"ма дāју свѣ брѣсплатно да ѡдју. Ал нѣ рā'ћā нїко.

Нѣ знāм, д"јѣте, штā да кāжѣм. Да је дѡбро, нāјѡдљѣ је бїло, и мїра и живѡта дѡбра, ал га нѣмā. Нѣког нѣшто пѣчѣ.

Зāједно је тѡ ѡдрāсло свѣ, кѡмшије. Слāгали смо мї се дѡбро, нѣмā штā рѣћ". Пут имали ѡдљї нѣкї, да ћāвѡ нѣ нанесе тју б"јѣду.

...

Ако ћеш вāренї, кўвāш мл"јѣко. Ѳндā мѣтнѣш мāло мā'ѣ и сїрїш. У стāрā дѡбā бїле тѣнцере зѣмљенѣ вѣл"кѣ. Дрвенѡ сўђе, зѣмљенѡ, нѣ дрвенѡ. Тѡ је сўђе јāко дѡбро и чїсто. Па скўвāш, па ўкиселиш сїр слāткї. Па сїрїш.

...

Бїле дрвенѣ, д"јѣте, пāрјен"це се звāле. О дрвѣта, дрво ўтешѣш. Тјуј се лўкш"ја скўвā и зāпарїш и ѡндā пѣрѣш.

...

виграли се ко дјѣца свāкā. Нїје ко сādā бїло ни ѡгрāчкї ни бацїклā. Бїлѡ је, али нїје бїло тākѡ. Сā свѣ имāју. Чўвāш гѡведа и ѡгрāмо се пирїза. Пāла је дўгечкї штāп, а пїрїз мālї, дрво.

...

Није било трактор̄а. Отац мѡгѡ узѣт стѡ трактор̄а, ал није било. Није било. Свѣ рѣчно р̄адило. С̄ије се, кѡп̄а... Па ја° сам, нисам имала ни дванѣст гѡд̄ин̄а, брат нас упишѣ у заједн̄цу, пољопривреднѣ задругу. Дванѣст гѡд̄ин̄а – плѣг држим, ѡрѣм. Кѡс°ли рѣчно. Мѡј отац кѡси°о, знаш ђе су Бѡшковићи. Тѡ је мѣни ујак б̄и°о Бѡшков°ћ Кѡста. По стѡ косаца кѡси т̄амо, по ѡним б̄арама ђе се с̄ат кѡси. Ко им̄а дѡбру кѡсу, дѡбро и коси, ко нѣма – нѣ мере.

...

Нѣ знам шт̄а да вам прич̄ам. Да је м̄ира с̄амо, најбѡљѣ. А како је било, вишѣ врат̄т се нѣ море. Да се мѡј с̄ин врати°о, мисл̄ла сам... Нѣма. Тринѣста гѡд̄на. Нѣста, каје, сѣла, нѣста стар̄и ѡб°чаја.

Борка Недић (1934)

Трстѣнци

Нѣ би ја° лѣжа°ла да је ѡн имѡ гѡд̄ин̄а, да је б̄и°о пунољетан. Нѣ би лѣжала нимало. Јѣбѡ ѡн ѡца. Да извинѣш на йзр̄азу. Него, ѡни, једно сѣдамѡсам пут̄а сам такѡ њѣга и удар°ла. И свѣ с тѡ мѡдр°це вамо дѡље. От кѣкѡва па дѡле. И прѣстанѣ ѡн.

И ѡни мѣне пријавѣ милицији. іни мѣне позѡвѣ, ја ѡдѣм т̄амо, ѡни мѣне испитајѣ. Ја свѣ ка°жѣм онакѡ како је било. И ѡнд̄а ф̄ино прѣдајѣ на сѣд. Прѣдајѣ, с̄ине, на сѣд и ѡдѣм ја°. Питајѣ мѣне јѣсам ли. Јѣсам. Ја° ка°ѣм како је било. Да је ѡн мѣне пр̄ви и да је ѡн мѣне йзавѡ и такѡ. Им̄аш ти сѣдока? Им̄ам. Мѣтнѣм ја јѣдну кѡмшин̄цу ѡдма. И нѣ да йћ кѣћи, ѡдма у за°твор. У Дѣрвѣнти, зна°ш. Док нѣ дѡђѣ ѡна жѣна па да је ѡни с̄аслушајѣ, па да ја° нѣ би дѡшла кѣћи па се с̄а њѡм догов̄арала нѣшто, шт̄а ја° зна°м. Лѣжим ја°. Им̄а т̄ам сѡба жѣнска. Дѡшла ѡна. іни њѣ с̄аслушајѣ. іпѣт ѡни мѣне извѣдѣ. Испитајѣ мѣне. Је л накѡ како сам ја° рѣкла? Ка°жѣ јѣст. Е с̄ад мѡреш йћ кѣћи па се бран са слобѡдѣ. Да нѣ идѣш у за°твор. Ја° кѣћи. Дѡђѣ да°н да ја мѡрам йћ издржават казну. Ја° се спакујѣм. інд̄а сам зв̄ала тѣ ћѣрку што је, ѡни, умрла. Чѡјек ѡстѡ кѡт кућѣ. И ѡдѣм ја°. Б̄и°о је „ћиро“. Вѡзи°о. Вѡзић „ћиро“. У ілово ђе ѡн мѣне. Х̄ан П̄јѣсак. Гѡре сам ја° издржа°вала казну. іви... И мѡрам йћи у за°твор.

И, мѡј с̄ине, ја°, ѡни, дѡђѣм гѡре. Тѣ се рад°ло. Шѣма се с̄јекла. інѡ потлѣ р̄ага изграђивало се мѡстови, кѣће, тѡ је три машинѣ, ѡн дан-нѡћ рѣжѣ. А мѡмци дѡвла°чѣ са брд̄а, пр̄авѣ, нѣко с трактором, нѣко нѣкако. И ја тѣјка. ідѣм ја у пр̄вѣ смјѣну. Дѡшла сам у ѡва дѡба. Ја° навикла ра°дит дѡбро, мѡј

сине, кò ко свòдѣ кӯћѣ. Ја сам даску нòс"ла. Мушки нòсѣ òнѣ рòгове и òнѣ грѣде. Тѣжѣ м̀ало. Им̀а нас св̀акаквѣ т̀амо. Так̀ ја р̀ад"ла, р̀ад"ла и одм̀ор"ла се. Шт̀а м̀ брѣга. Ја сам, òнѣ, одм̀ор"ла се и пресп̀авала. Гл̀едò òнѣ страж̀ар, гл̀едò òнѣ ко је т̀амо бѣ"о н̀адлежан к̀ак̀ ја р̀ад"дѣм. Кад м̀ене у̀јутру, зòвѣ м̀ене полиција у ст̀ан"цу. Шт̀а° је, реко, с̀ад, бòже м̀ој. Нисам се ћ̀ела ни јав̀лат, нисам нѣшт̀ р̀екла, нисам, нѣшта н̀"јесам кр̀ива. Ја сам ч̀увала, зн̀ам шт̀а м̀ене м̀оре сна"ћи. Јòван му б̀ило йме т̀омѣ. Ком̀андѣр бѣ"о. Шт̀а је, др̀а"гѣ Јòване, шт̀а с̀ад, је л̀ òп̀ета т̀а н̀ек̀а дòшла п̀орука да ја не в̀альа"м? Нѣје, к̀а"жѣ. Зв̀ао сам ја° т̀ебе бѣ л̀ т̀и нап̀уст"ла п̀осò да не р̀ад"иш г̀оре, да т̀и р̀ад"иш у к̀ухињи. С к̀увар"цама. Им̀а т̀амо к̀уварѣц̀а, им̀а г̀лавн̀а и им̀а јòш ј̀една и т̀и, им̀а ј̀едан п̀òсловођа што н̀абавл̀а òнѣ, к̀ако су га зв̀али, ек̀оном, к̀ако ли. И, реко, м̀ени је св̀едно, како в̀и р̀екн̀ете, ја м̀огу й тамо, а м̀огу йћ̀ и в̀амо, ја° сам дòшла да издрж̀им к̀азну свòју пошт̀ено и м̀ени нѣје в̀ажно ћ̀е ћ̀у р̀ад"ит. Ја к̀а"јем ја° ћ̀у п̀ониј̀ет ст̀в̀ари свòје, и ја пр̀"јѣћ̀ем, и т̀амо сам ја ч̀етри м̀јес̀еца б̀ила, р̀ад"ла, нѣје б̀ило т̀ешко, с̀амо што ја н̀"јесам м̀огла òнò ј̀ест", м̀ој с̀ине. Кл̀ала се òнд̀а ст̀òка: кòзе, òвце, св̀е, св̀е, св̀е. Р̀ан"ли се р̀ад"ници. К̀идале се, òнò, кòзе, шт̀а ја зн̀ам. Там̀ан"ле. Јòј, ја сам т̀ј̀ела с̀амо у̀ља м̀ало и кр̀уа, в̀арѣва òног̀а, ја° сам га к̀увала и пр̀ебирала. Али н̀ешто ми òнò... Кад је ж̀ижлѣв гр̀а, ж̀ижлѣв, ал òни не дај̀у пр̀ебрат да б̀удѣ ч̀исто. С̀амо нек̀ им̀а в̀ишѣ р̀ад"ницима. Зн̀а"ш т̀и, н̀ис тò св̀е б̀или затвореници, нек̀ су т̀уј б̀или и бриг̀а"де, л̀у̀де гòн"ло ко бај̀аги на д̀обровòљнѣ р̀ад". Ал к̀ак̀и, ћ̀е ћ̀е, кò би йшò р̀ад"ит цаб̀е. Осв̀акл̀ен им̀а бриг̀а"д̀а. Ка се тò с̀ј̀ати у р̀естòр̀ан... Н̀ешто га пр̀имит̀ивно н̀аправило. Тò зас̀ј̀едн̀у, к̀ак̀и, ко стò св̀атòв̀а. Такò ја, м̀ој с̀инко, такò ја пр̀еж̀ив̀им н̀ек̀ако й ја тò.

Т̀амо у̀позн̀ала сам се са ж̀енама, ц̀уре дòлаз"ле, са с̀ела дòлаз"ле за п̀аре, и òнд̀а ш̀ н̀йма се у̀позн̀ала и òне м̀ени донес̀у с̀ѣра, донес̀у к̀ајмака, донес̀у ми св̀акакв̀е дòм̀аћ̀е р̀анѣ и ја такò пр̀еж̀ив̀"ла за ј̀ело. Йздрж̀ала свòју к̀азну. И òставили òни м̀ене, м̀ој с̀инко, да ја òстанѣм̀ й дал̀е да р̀ад"им у к̀ухињи. Упр̀авнѣк̀ з̀а"т̀вора к̀аж̀е: òстан т̀и, Зòрка, па т̀и р̀ад"и, т̀и с̀ дòбра р̀ад"н"ца. Реко, им̀ам и д̀"ј̀ете, а им̀ам и чòјека. А зд̀рав чòјек, им̀а ј̀едно ч̀етерест й п̀ет гòд̀ин̀а. В̀акò òн у̀ ме п̀òглед̀а: Зòрка, н̀емòј б̀ит" у̀вр"ѣћ̀ена шт̀а ћ̀у ја т̀еби р̀ећ̀". Т̀и н̀ем̀аш, к̀аж̀е, чòјека. К̀ако, реко, н̀ем̀ам чòјека? Òн да је чòјек, òн би дòшò дв̀а-трѣ п̀ута, ч̀етри п̀ута за ч̀етри м̀јес̀еца. Да вид̀и ћ̀е н̀егова ж̀ена, шт̀а н̀егова ж̀ена р̀ад"и, у к̀аквò" је òна сред̀ини, к̀ако се т̀и пòн̀аш̀аш, ј̀еси ли т̀и в̀"ј̀ерна, ј̀еси ли т̀и пошт̀ена, ј̀еси ли т̀и... Св̀е òн м̀ени, зн̀а"ш. Пр̀изн̀ам, реко, да ми чòјек нѣје дòшò. Т̀ата ми је м̀ој дòлази"о дв̀ап̀ут. А д̀"ј̀ете донеси. Н̀ека д̀ј̀етета с̀ тòбòм. Не м̀огу, м̀ој с̀инко. К̀аж̀е, вòли свòју к̀ућ̀у, вòли чòјека, вòли д̀"ј̀ете, вòли свòје с̀ело, свòј н̀арод. Шт̀а ћ̀у ја° г̀оре. У з̀абыти. Кò у̀ шуми т̀амо ћ̀е сам ја б̀ила. Дòбар је, в̀акò, и н̀арод, пр̀иј̀атан. К̀а"жѣ, т̀и с̀ад м̀ореш

йћ, ал кад гò^л дòђēш, мјєсєц ђе те дá^нá чєкат твò^е мјєсто. И јá пòкупим òнє ствá^ри, што рєко, ствá^рч^це, и кући. И так сам јá заврш^ла тáј зáтвор.

(Зòрка Гибаница, 1925)

Барѝца Дòњá

Дјєцє н^јєсмо имали. Имò вòлове, кра̀ве, др̀жò свиње, жйвá^д, тáкò. Вòловима се òрáло, бр̀нá^ло, сйјала машйна òвá, жєло ср̀пом кúрузнйм, бра̀о рúчно кúруз, єто тáкò рáд^ли. Вòли^о зємљу рá^дит.

Нисам мајстòрисò. Сáмо зємљòм.

...

Мй смо мйсл^ли òђе ли бйт рáт ил нєђе. Реко, штá јá знá^м. Нйко прйговòра нйје нáправи^о, нйко нйшта. Нá^с пá^р òстало. Нєкй нйсу ћєли бјєжат. Јòпє они дòђу, обйлазє. Áјте. Јá^о òдєм, жєна òстанє. Òпє дòђєм, а òна кáжє: нєћу, јá^о сам жєнско. И штá ћу, јá òдєм. А ньú одвєзєм Милєнку у Дєрвєнту. Бйла у Дєрвєнти и нєшто òпєт пúстй. Нє би тáмо нйко ни òстò о Ср̀бá. Òна òстала у Дєрвєнти. Бйла, бйла јєдна жєна Хрвáт^ца, имала пєт сйнòвá. Дòбро се пáz^ла с мòјòм жєнòм и с òвòм Ду^йићевòм жєнòм и тáк.

...

Йшли мй ú шкòлу дјєца, пјєшкє. Б^јєлá тóрба, књйге, пєрн^ца бйла, нйје ко сáд – òлòвка, пйсá^лька. И бйла нáлив-пєра. Ймали смо мй тá^бљу òнy. Мá^лy тáбљйцу. Већнòм òлòвкама пйсали. Али је бйло нєшт дрyгò по тáбљйци што се пйшє. Али је бйла тá^бља, вєл^кá шкòлскá. Нá тò пйтá, одгòвá^раш и пйшєш.

...

Óвде сáт свє по јєдно-двò^е ú кући. Свє стáрй. Нємá нйког мlá^дòг, свє òтишло. Тєшко је мєни и òтйћ. Ёво, óвде òвò двò^е, сйн у Нємáчкòј. Тáмо трй куће, свє по јєдно. Јá сá^м. Òвá бáба óвд yмрла. Òвáј овдá^лє Дрá^го òшò дòље y грòбље жєни. Òнá кућ^ца óнде пúста, нємá нйђе нйко. Тò је бйло Млáдена Мá^рковића, òн је, у Бањáлyци жйви. Òн је психòлог.

...

Свє је тò погòр^ло у рáту. Сáмо òстали зйдови. Нємáм сáд нйшт. Ймá^о кл^јєшта, ймá, нàшò и сйкйру јєдну, ймá^м и тестєр^цу мá^лy. Нєко ймá мотóрке сáд. Сáд òвй дòбро жйвє који су вр^јєдни, рá^дє, ймајy áуте, ймајy телефòне, телефòне ú кући, у цєпу, у рyкама, ймајy. Свє òде y грáд, свй òћє да

живѣ, да рѣдѣ, у кафићу, у отѣлу... Оће свѣ на асвалт. Бѣљи живот, дѣбри живот, ниједан се нѣће врати" из града.

...

Оболи'о сам. Слаб. Болѣ ме кољено, не могу ра'дит. Овд болѣ ме прѣст. Би'о у Дѣбѣју два мјесѣца, би'о у болн"ци, апѣрисѣ главу. Ишѣ на контролу, сам ишѣ у Бањалуку, па сам ишѣ на контролу у Бѣоград. Жѣна бѣла мјесѣц данѣ у Дѣбѣју у болн"ци, па ондѣ дошла кући, па ошла у Бѣоград, у Бањалуку у болн"цу. Бѣла на операцији. Дошла кући, разбѣла се и умрѣла. Два'еш четвѣртѣ гѣдиште. Бѣла жѣна вр'једна, спѣсобна.

...

Нѣмѣ ѣѣ узѣт ѣвд нѣшт. Нѣмѣ трѣв"нѣ, нѣмѣ круѣва. Имѣ гѣре у Гѣрнѣѣ Барѣци. Нѣ мерем ић". Миѣка иѣдѣ у Дѣрвѣнту па ми узмѣ круѣва и шта ми трѣбѣ. Врѣћа круѣва двѣје мѣрке у Дѣрвѣнти. Имѣ л"јѣпѣг круѣва. Штѣта баѣат накѣи круѣв л"јѣп. Оѣдмѣ ѣутру не вѣла, а мѣни вѣла дѣвет дѣнѣ. Штѣ ѣу, мѣрам јѣст, а нѣ знѣм сѣби ѣкуват. Нѣкад нѣсам куѣвѣ круѣ. Пѣѣдѣм јѣја, пѣѣдѣм парадѣиз, јѣдан, не могу ни тѣ јѣст, мѣло слѣн"нѣ. Слабѣо куѣвѣм. Нѣкад скѣѣвѣм. Кад нѣ знѣм направит. О сѣстрѣ ѣѣр, у Брѣду живѣи, нѣмѣ пѣсла, плѣтѣ нѣмајѣ, не добѣјајѣ. Мѣ'јѣка имѣ нѣшто пѣнзијѣ па ѣна мѣни дѣнесѣ нѣкад нѣшто. Ка дѣѣ, дѣнесѣ круѣва, дѣнесѣ сѣ, дѣнесѣ пѣиво, флѣшу.

(Миѣрко Сѣкулић, 1919)

Гѣрнѣ Дѣтлѣк

Јѣ° сам имѣла јѣран"цу. Сирѣт"ња бѣла. Дѣста дѣѣѣ ѣ кући, а н"јѣсу нѣкад нѣшт имѣли. А имѣла сѣстру нѣје се дѣуго ѣдѣла. Имѣла је сѣгѣрно преко трѣдѣсѣт гѣдѣнѣ. Ошла јѣднѣм стѣрѣм чѣѣку. Она је дѣлаз"ла код мене кад јѣ° чѣвѣм гѣведа. Јѣ° вѣзем, плѣтѣм, ѣна дѣѣ. Она ка дѣѣ нам на рѣд, ѣна глѣдѣ тѣби а дѣље куѣи. Она узмѣ, трѣбѣ јѣдан, а ѣна двѣ. А нѣмѣ° кѣт кућѣ. Они, јѣ° нѣ знѣм дѣ л су ѣкад зѣклѣли крѣмка. Мѣжда за Бѣж"ћ. Мѣ, тѣ је бѣла сирѣт"ња. Кући нашѣј дѣѣ, сн"јѣг је до кољѣна, сѣмо сѣкненѣ чѣрапе. И ѣздѣ из гѣја нашѣ, имѣ сѣкѣк, ѣни пѣѣвајѣ дѣ кућѣ нашѣ. У чѣрапама. Пѣѣвајѣ. Иѣдѣ. Нѣсѣ и пѣклон. Оѣѣ и рѣ°сола куѣуснѣга. Јѣр ѣ нас је бѣло дѣста нѣс, па вѣл"кѣ кѣца. Тѣкѣ се мѣтнѣ куѣус. А ѣни јѣднѣци мѣло па пѣијѣ, па нѣмѣ°. Па дѣѣ за рѣ°сол.

...

Јѣ° сам имѣла трѣ ѣнѣ снѣѣ. Нијѣдна нѣје знѣла плѣст". Јѣ° сам ѣсплѣла круѣну крѣљѣву ко Сѣѣијѣ, нѣѣ новѣанѣк. Круѣна крѣљѣва. Ётѣ, колкѣ сѣд

видите, ја° сам исплела йст̄у од ђвог̄а. Од ова̀к̄и. И ђтӣћу дон̄јет̄ с̄ам док мђгн̄ем. Дон̄ј̄ећу па да вид̄е ђвд, зна̄ш. Р̄ек̄ђ ми је ђна̄ј чђвек што је сн̄им̄ђ. Реко, ја° сам исплела кр̄у̀ну кр̄а̀љеву код мђђ с̄естр̄е ка сам ја° с ђд̄ала. Б̄и л ти м̄ени, Да̀ро, да̀ла да ја нђс̄ам па ћу ја° т̄еб вратит̄?

Па̀ре т̄у̀ј б̄у̀д̄у, т̄у̀ йм̄а° апат̄ент, т̄у̀ йм̄а° св̄е, новч̄ан̄ик је тђ. Тђл̄к̄и, кр̄у̀на, в̄ел̄к̄а. Кад ја° св̄е испл̄ет̄ем тђ. Јер је кђнац тђ. Тђ с̄е св̄е н̄изало и пл̄ело, р̄ет по р̄ед. А кђ ми је тђ ука̀ђђ? Вит̄на с̄естра Јђв̄ан̄ка, што је б̄ила у П̄алачкђвц̄ма ђд̄ата, ђна је исплела. И ђна је м̄ени тђ да̀ла, та̀ј поч̄етак, па сам и ја° исплела. Йсто ка с̄е рђдӣђ Вука̀шн, исплела јђј та̀ т̄етка, Вит̄на с̄естра, ма̀лђме ја̀стуч̄ћ. Ја° сам исплела ђд̄ма̄ и ја° с̄еб. Ёно га и данас да̀н. Ја° сам йзн̄јела па да вид̄и се кђл̄кђ гђд̄ӣна̄ йм̄а – шезд̄ес̄ет̄ и ш̄ест̄-и седам тђм̄е ја̀стуч̄ћу.

...

Ч̄ет̄ерест св̄а̀тђв̄а дђшло за мене. Али сам се ђкрала од ђца. Али н̄јесам се ђкрала, м̄исл̄им да н̄ије н̄ико б̄ӣђ. Б̄ила мђја сн̄аја Р̄иста, б̄ӣђ Милан пђкђјн̄и, мђј стр̄иц, б̄ӣђ М̄ирко, В̄идосав̄ин бр̄ат. Б̄или ђ сватов̄ма. Св̄е је тђ йзишло с̄ад̄ ђ̄е је Зђрка Сл̄авкова. Нунд̄ ће св̄а̀тови дђћ̄, а ја̄ ћу ђздђље, ђн̄ ће дђћ̄ за мене, н̄и н̄екђл̄кђ, пђкупит̄ мђје ст̄ва̀ри, ђбӣ т̄арабе. Ја° сам крос т̄арабе... Нисам ја° на врат̄н̄це см̄ј̄ела ђтӣћ. ђтац спа̀ва̄ ђ соб. ђтац и ма̀јка, па вид̄е на п̄ђзор. На̄ш је к̄ӣер та̀мо, а дђ н̄ј̄ега је мђј п̄ђзор. Њ̄егђв п̄ђзор је ја° спа̀ва̄ђм. С̄а тр̄еб̄а п̄ђћ̄ т̄у̀да на врат̄н̄це. Ва̀мо су врат̄н̄це из̄а кӯћ̄е. В̄ел̄к̄а а̀влија б̄ила. На̀с је б̄ило дев̄ет̄н̄естеро ч̄ељ̄ади ђ кӯћи. Н̄ије тђ ма̀ло. Ч̄етир су ж̄ене. Зна̀ј̄у бр̄а̀ћа. Н̄е смӣј̄у р̄ећ̄. ђтац ймђ пӣштђљ. Р̄екђ, ако ђпазӣ, да б ме ђбӣђ.

...

Т̄у̀ј б̄ило н̄и д̄ев̄етеро сирђт̄н̄е. У јђдан пон̄ед̄љак ђмрла ма̀јка, а ђ друг̄и ђтац, тђј сирђт̄н̄и пђкђјнђг Н̄ећ̄е. Н̄и д̄ев̄етеро ђстало. Йд̄ем ја° п̄итат̄ Милк̄е, што је б̄ила у П̄ер̄е Ков̄ачев̄ћа, ти зна̄ш Милку. Йд̄ем п̄итат̄ Милк̄е б̄и л ђна м̄ени да̀ла, йм̄а н̄и три ц̄уре, б̄и л да̀ла јђдну о ц̄ур̄ица̄ м̄ени да забђв̄ља мђју Сл̄авку. Ка̀ж̄е: Д̄ар̄инка, кђј̄у би ти? Реко: Па, ја° би П̄ђтру. Ка̀ж̄е: Н̄емђј П̄ђтр̄е, ђута је П̄ђтра, ка̀ж̄е, д̄е ти Мил̄у, Мил̄а је м̄ирна. Ош ти, Мил̄о, ић̄ с̄а мнђм? Ка̀е: ђћу. И ја̄ п̄им̄им Мил̄у. И Мил̄а је с̄а мнђм дв̄ан̄ест гђд̄ин̄ б̄ила. ђна ће док̄азат̄ да̄ л смо йкад̄ је ђдар̄ли ч̄вђкђм за дв̄ан̄ест гђд̄ӣна̄. Н̄икад̄. ђна је б̄ила пђсл̄ужна. Мђжда н̄еће и пђгр̄ј̄еш̄и, ал сам тђл̄кђ б̄ила... Н̄е би је ђдар̄ла н̄ема̄ па̀ра̄. Ја° сам ђплакала Милђшев̄ћа. ђн̄ м̄ени н̄ије н̄иш, ђн̄ м̄ени н̄ије н̄иш д̄ађ, ђн̄ м̄ени н̄ије н̄иш дђнӣђ, нит̄ м̄е је о ч̄ега ослобђдӣђ, ал ми, б̄ило ми га је ж̄ађ што га па̀т̄е. А ка̀моли да ја° Мил̄у ђдар̄ам. Ёто Мил̄е

живѣ жєнѣ. Ёто, упїтājте њу кaкo je њна кoд нaс прожїв"ла. Јер су, сирoт"ња је се пaт"ла, нѣмa, нѣмa крaвѣ, нѣмa штa њбyћ. А мї смо њмали...

(Дарїнка Тешѣндїћ, 1921)

Кoстреш

Бїло је гла°ди, бїло је жѣђи. Ђндa сам њстo од њсам гoдїнa.

Јa сaд њмaм седамдѣсѣт чѣтри. Сa°м. Ымaм чѣтри сїна. Двїје ћѣри. Јѣдна је у Брoду, јѣдна је у Зa°гребу. Свaк свою кyћу њмa, а јa° њмaм кyћу. Жѣнѣ нѣмaм.

...

Да ти кa°жѣм о рaду. Кaкo је се прїје рa°д"ло, кaкo је се прїје жїв"ло, кaкo је прїје мa°рва бїла. Прїје је св"јѣт њмo вoлове. Знa°ш штa је вo? Вoлове, кoње, крaвѣ, крмке, њвце, кoзе. Свѣ је тo држo св"јѣт. И рaди°о. Сї°б се лa°н, сїјала се кoнапља, сї°б се кyруз, сїјала се шѣн"ца. А сaд нѣће да сїје ни кyруза ни шѣн"цѣ. Нѣће да рaдї. Свѣ ѡће да жївї, а нѣће да рaдї. А кaкo? Нѣ мере се жївит на нaчин ако тї нѣћеш њмат" кaквoг прїхода. Мa°рвѣ нѣ меш држат ако нѣш њмат кyрyзa и шѣн"цѣ. Ё, ѡндa млађарија нѣће рaдит. Дaј му пoсo и с пoсла кyћи. Мaло рyчa, око дјѣтета... Јѣдно рoдї, нѣће вїшѣ. И нѣ мереш тї тo њнїћ y трa°т њпоште.

...

Кaква је прїје нoшња бїла? Нaроднa нoшња. Тo је бїло мїлїна пoгледат. Ёво, дaн-дaнас кад њграјy фoлклoр. А дaнас, ѣво, ѡћѣ нoво на гoтово и ѡндa. Па прїје ткaло: па пoњаве, па рyбине, па гaће, па свѣ од лaна. А дaнас ѡће сaм да кyпї гoтово и нѣмa ѡ тог нїшта.

...

Свѣ се сїјало, свѣ се рa°д"ло, рaд"ло се дa°н-нoћ. Дaн-нoћ се рa°д"ло. На прѣло се њшло. Кyру се брaо рyчно и њшло се на парyшaње. По трїѣст-чѣтерест лyдї, жѣнa, цyрa. Перyшaње дo пo нoћи. До јѣдан сaт пoслије пoла нoћи. Ыгрa кoло, трѣсе, јѣби га. Шaргија. Ёдри. Пїће, колачи, мѣса. Свѣ је тo тaкo. Бї°о је прїје жївoт дoбар. Сaмо ѡни сaт кaжy: Нїсте вї знaли нїшта. Кaкo сaд јa° нїсам знaо рa°дит? Рa°ди°о седамдѣсѣт гoдїнa, а сaд да нѣ знaм рa°дит? Јa сам знaо свѣ. Пaмѣтнїї сам ѡд бога. Јa сам мaјстор, ѡт кућѣ. Да сам се осигурa°вo, њмo би нѣшто, јѣби га. Пoмoћи нїкаквѣ нѣмa. Ни о Црвенo крста ни о сoцијa°лнoг. Нїоклѣн, нї от ког. Нит кo дoлазї мѣне пїтa дa л сам жїв ил нїсам.

...

Тра̀ве се кòс"ле, òтаве се кòс"ле, дјетел"не сијане. По три-чѐтри пúта ва̀ља кòсит дѐтел"ну. Са̀д не́ће да кòсѐ нй̀како. Ё̀во са̀д у̀ нас свѐ нй̀ве за̀ра"сле у̀ шуму. Не́ма, нй̀ко нй̀шт нѐ ра̀ди. Ја̀ имам, имам три"ест и пѐт дўлўма. Ал тò је са̀т свѐ у̀ шуми. Свѐ шўма. Е тò сам се па̀ти'о. Ја̀ сам óвд жи́ви'о, на̀ два̀ ѝ пò дўлума зѐмљѐ двáдесѐт гòдй̀на сам жи́ви'о. И тўј сам одра̀ни'о шѐстеро дјѐцѐ, школовò и отпрѐмò како кò сти́ђивò. Свѐ сáм, ко вѐл"ки гáзда. Нисам ја̀ стй̀ди'о се нй̀кога. Синове жѐни'о. Двòицу ожѐни'о у̀ рату, а òнў двòицу ожѐни'о прй̀је рата. На̀јста̀ри ми сйн пѐде сѐдмò гòдй̀ште, а на̀јмла̀ђи седамдѐс првò. Па ра̀дѐ у̀ предузѐћ"ма. Трòица. Кот прй̀ва̀тнй̀ка̀ ра̀дѐ. Óсигура̀ни су.

...

Да сам знаò, нѐ би пра̀ви'о òвѐ ку́ћѐ. На̀прави'о ца̀бѐ. Óвде й̀сто. На òвом мй̀ѐсту. Дòби'о дона̀цију и òнда̀ на̀правй̀м. Ба̀ш свѐ лѐтй̀ на̀ нас. А нѐк лѐтй̀, ал нй̀је тò пра̀вилно да òставй̀ш свòг рòд"теља сáмòг, а òтй̀ òт ку́ћѐ. Да нй̀кога̀ не́ма.

...

Ску̀вам, спрѐмам, пѐрѐм, свѐ ја̀ ра̀дй̀м сáм. Ја̀ пѐрѐм сáм сѐби. Спрѐмам сѐб сáм, не́ма тўј жѐнѐ. Спрѐмй̀м сѐб јѐло, ку̀вање, ва̀рй̀во, пй̀ту, ко̀ла"ч. Нй̀сам се тй̀ò ожѐнит на вр"јѐме и јѐби га. Й̀мò сам јѐдну ка сам бй̀'о у̀ Дѐрвѐнти. Дòљ сам бй̀'о òсам гòдй̀на. Пѐтòг апри́ла мй̀ смо òт"шли. Ма свѐ је грòбље тò бй̀ло. Јеси ви́ди'о òздò ка си й̀шò, јеси дòшò а̀сва̀лтом? Óвде је бй̀ло јòш на̀јгòрѐ.

(Стáнимй̀р Плáвшић, 1933)

Dragomir Kozomara

PHONETIC AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS
OF THE POSAVINA SERBIAN SPEECHS BETWEEN THE VRBAS
AND THE UKRINA RIVERS

S u m m a r y

1. The paper researches phonetic and morphological characteristics of the Serbian speeches in the Posavina region, placed between the Vrbas and Ukrina rivers, which belong to the group of younger Stokavian speeches of the Herzegovina-Krajina (Eastern Herzegovian) dialect.

According to the dialectal specificities and the areas they include, these speeches belong to the northwestern group of the Herzegovina-Krajina dialect, which is established according to the following characteristics:

1) Very often does one encounter the existence of a partial and total reduction of the vowel *u* in the non-accented positions: *vlād'ka, gòd'na, òt'sla, sprém'li; gòdna, nèdljōm, v'ídceš* etc.

2) The Yekavian yat assimilation was not done as consistently as it was done in the southeastern speeches of this dialect. For example, it is common to hear one say: *djèvōjka, djèca* etc.

3) Names and hypocorisms of the types *Ráde, Jóvo, Péro* etc., are obligatorily declined according to the pattern of female nouns ending in *-a*, and possessive adjectives derived from these nouns are formed with the suffix *-in*: *Drágo – Drágē – Drági – Drágu...; Drágin...*

4) The verbal system is simplified. For example, the traces of imperfect are kept only in the form of *b'ijāše/bjéše*, and of perfect participle in the deadjectival form of *b'ivši, b'ivšā* etc.

5) The ending *-i* is regularly found in the second person singular of personal pronouns: *mèni, tèbi, sèbi*.

6) The accent links of the types: *ìdēmo, pjèvāmo, čitāmo*, etc. are obligatory.

2. According to the dialectological classification, these speeches belong to the eastern branch of northwestern speeches of the Herzegovina-Krajina dialect,

and the isoglosses which one uses for differentiating them from the speeches of the regions of Lika, Kordun, the north Dalmatia and the western parts of Banija and Kordun, are the following:

1) In numbers from '11 to '19, the vocalic sequence *-ae-* > *ē*: *dvānēst*, *trīnēst*...

2) The replacement of *o* > *u* next to nasal consonants is not a characteristic of these speeches. The examples of the type *armūnika*, *vagūni*, *ūni* and the like, are very rare.

3) The present forms of the verb *jesti* are regularly found in prosodic forms: *jēdēm*, *jēdēs*, *jēdē* etc.

